

।। गतिमान शिक्षणातून समाज परिवर्तन ।।

डॉ. पतंगराव कदम महाविद्यालय, सांगली

(कला, विज्ञान आणि वाणिज्य) एनईपी–२०२० नुसार बहुविद्याशाखीय अभ्यासक्रम

नॅक पुनर्मूल्यांकनात 'अ' दर्जा प्राप्त : CGPA 3.10 (4th Cycle)

'चाटचाल कृतज्ञतेची : भाबलेल्या चार दशकांची'

४०

१९८५-२०२५

'चत्वारिंशद्वर्षाणि'

ज्ञानभारती २०२५-२६

BHARATI VIDYAPEETH'S
DR. PATANGARO KADAM MAHAVIDYALAYA, SANGLI
(ARTS, SCIENCE & COMMERCE)

राष्ट्रीय मूल्यांकन एवं प्रत्यायन परिषद

NATIONAL ASSESSMENT AND ACCREDITATION COUNCIL

An Autonomous Institution of the University Grants Commission

Certificate of Accreditation

The Executive Committee of the
National Assessment and Accreditation Council
is pleased to declare
Bharati Vidyapeeth's
Dr. Patangrao Kadam Mahavidyalaya, Sangli
Sangli-Islampur Road, Dist. Sangli,
affiliated to Shivaji University, Maharashtra as
Accredited
with CGPA of 3.10 on four point scale
at A grade
valid up to April 05, 2029

Date : April 06, 2024

Director

Vision

- To empower the youth to face global challenges

Mission

- To create awareness about higher education among students and contribute towards bringing about social transformation

Objectives

- To provide academic and infrastructural facilities to students
- To develop academic, sports and cultural excellence among students
- To motivate students to develop personalities on the basis of their attitude
- To inculcate the dignity of labour and create social awareness among students
- To bridge the rural and urban cultures and work towards national integration

'गतिमान शिक्षणातून समाज परिवर्तन'

डॉ. पतंगराव कदम महाविद्यालय, सांगली

(कला, विज्ञान आणि वाणिज्य) एनईपी-२०२० नुसार बहुविद्याशाखीय अभ्यासक्रम

नॅक पुनर्मूल्यांकनात 'अ' दर्जा प्राप्त CGPA 3.10 (4th Cycle)

ज्ञानभारती

२०२५-२०२६

* संपादक मंडळ *

अध्यक्ष

प्राध्यापक (डॉ.) विवेकानंद रणखांबे

प्राचार्य

डॉ. कृष्णा भवारी

प्रमुख संपादक

ज्ञानभारती

संपादक मंडळ
अध्यक्ष
प्राचार्य डॉ. व्ही. ए. रणखांबे

प्रमुख संपादक
डॉ. के.एम. भवारी

मराठी विभाग
डॉ. के.एम. भवारी
श्री. एस. डी. पाकले

हिंदी विभाग
डॉ. एस. आर. जाधव
श्री. बी. पी. पाटील

इंग्रजी विभाग
सौ. आर. डी. वाघमारे
श्री. आर.एस. काटकर

विज्ञान विभाग
प्रा. सौ. बी. के. भाविकट्टी
डॉ. टी. आर. लोहार

अहवाल आणि जाहिरात विभाग
डॉ. डी. व्ही. फड

फोटो विभाग
प्रा. एस. ए. कांबळे

मुखपृष्ठ संकल्पना व रचना
प्राचार्य डॉ. व्ही. ए. रणखांबे

मुद्रक
भारती प्रिंटिंग प्रेस, पुणे

मुखपृष्ठाविषयी थोडेसे...

डॉ. पतंगराव कदम महाविद्यालय हे यावर्षी आपल्या स्थापनेची चाळीस वर्षे पूर्ण करत आहे. चार दशकांच्या या वाटचालीत प्राचार्य पी. बी. पाटील या विचारवंताने ज्याचे बीजारोपण केले त्याचे आज डॉ. पतंगराव कदम यांच्या परीसस्पर्शाने वटवृक्षात रूपांतर झाले आहे. भारतीय स्त्री अस्मितेचा येल्गार करणाऱ्या पुण्यश्लोक राणी अहिल्यादेवी होळकर यांच्या ३०० व्या जन्मशताब्दीचे हे वर्ष. महाविद्यालयाचा माजी विद्यार्थी कु. सर्वेश कुशारे याने पॅरिस ऑलिंपिक २०२४ मध्ये सहभागी होत एक इतिहास घडविला. भारतीय राज्यघटनेचा अमृत महोत्सव साजरा करत असतानाच २०२६ हे वर्ष संयुक्त राष्ट्र संघटनेने जागतिक स्तरावर रेंजलँड आणि पशुपालन वर्ष तसेच आंतरराष्ट्रीय महिला शेतकरी वर्ष म्हणून घोषित केले आहे. मा. डॉ. विश्वजित कदम यांच्या समर्थ नेतृत्वाखाली भारती विद्यापीठ या वैश्विक संकल्पना साकारत पुढे चालले आहे. हे दर्शविणारे मुखपृष्ठ ग्रामीण क्षमतांना वैश्विक आयामांनी समृद्ध करते आहे, असेच म्हणावे लागेल.

– प्राध्यापक (डॉ.) विवेकानंद रणखांबे
प्राचार्य

या अंकात छापलेल्या लेखांची, साहित्य कृतींची, स्वामीत्वाची, नैतिक/कायदेशीर जबाबदारी ही लेखक/कवी यांची स्वत:ची असेल. या अंकात व्यक्त झालेल्या मतांशी संपादक मंडळ तथा संस्थेचे पदाधिकारी सहमत असतीलच असे नाही.

तू प्यार का सागर है,
तेरी एक बूँद के प्यासे हम ।

मा.डॉ. पतंगराव कदम

एम.ए., एलएल.बी., पीएच्.डी.

संस्थापक, भारती विद्यापीठ

संस्थापक-कुलपती, भारती विद्यापीठ (अभिमत विश्वविद्यालय), पुणे

संकल्पसिद्धीचे अधिष्ठान

मा. विजयमाला कदम (वहिनीसाहेब)

अध्यक्षा, शालेय शिक्षण समिती, भारती विद्यापीठ, पुणे
अध्यक्षा, महाविद्यालय विकास समिती, डॉ. पतंगराव कदम महाविद्यालय, सांगली

घट्ट नातं मातीशी आणि गुणवत्तेशी

मा. प्रा. डॉ. शिवाजीराव कदम

एम. एस्सी., पीएच.डी.

कुलपती, भारती विद्यापीठ (अभिमत विश्वविद्यालय), पुणे

अजेय योद्धा!

मा.आ.डॉ. विश्वजीत कदम

बी.ई., एम.बी.ए, पीएच.डी.

कार्यवाह, भारती विद्यापीठ, पुणे

प्र-कुलगुरू, भारती विद्यापीठ (अभिमत विश्वविद्यालय), पुणे

माजी राज्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य

क्षमता, नम्रता, शालीनता...
भारती विद्यापीठ कुलाच्या कुलवधू

मा. सौ. स्वप्नाली विश्वजीत कदम

एक्झिक्यूटिव्ह डायरेक्टर, रविंद्रनाथ टागोर स्कूल ऑफ एक्सलन्स, पुणे यांची

महाविद्यालयास सदिच्छा भेट

भारतीची आंतरराष्ट्रीय भरारी

मा. डॉ. सौ. अस्मिता जगताप

एक्झिक्युटिव्ह डायरेक्टर,
हेल्थ सायन्सेस

ज्येष्ठतेचा अनुकरणीय प्रवास

मा. मोहनराव कदम

अध्यक्ष,
डॉ. पतंगराव कदम सोनहिरा सहकारी साखर कारखाना लि., वांगी

मराठवाडा, विदर्भ आणि पश्चिम महाराष्ट्रातील आपत्तीग्रस्त शेतकऱ्यांसाठी

आ. डॉ. विश्वजीत कदम साहेबांची २ कोटींची मदत !

अतिवृष्टी व पुरामुळे संकटात असलेल्या मराठवाडा, विदर्भ व पश्चिम महाराष्ट्रातील शेतकऱ्यांना मदत होणेसाठी भारती विद्यापीठाकडून पुन्हा एकदा **स्व. डॉ. पतंगराव कदम आपत्ती निवारण निधीतून 2 कोटींची मदत आ. डॉ. विश्वजीत कदम साहेबांनी मुख्यमंत्री सहाय्यता निधीसाठी मुख्यमंत्री ना. देवेंद्रजी फडणवीस यांचेकडे चेकद्वारे सुपूर्त केली.** याप्रसंगी कुलपती मा. डॉ. शिवाजीराव कदम सर, कुलगुरू डॉ. विवेक सावजी व कार्यकारी संचालिका डॉ. अस्मिता जगताप उपस्थित होते.

कुलगुरू

मा. डॉ. विवेक सावजी

कुलगुरू, भारती विद्यापीठ (अभिमत विश्वविद्यालय), पुणे

मा. डॉ. सुरेश गोसावी

कुलगुरू (प्रभारी), शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

सहकार्यवाह : ऐतिहासिक वाटचालीचे साक्षीदार

मा. डॉ. के. डी. जाधव

सहकार्यवाह, भारती विद्यापीठ, पुणे

मा. डॉ. एम. एस. सगरे

सहकार्यवाह, भारती विद्यापीठ, पुणे

अष्टपैलू व्यक्तिमत्त्वाने मंडित महाविद्यालयाचे नूतन प्राचार्य

प्राचार्य डॉ. विवेकानंद अर्जुनराव रणखांबे

एम.ए., एम.फिल., एलएल.बी., पीएच.डी., डिप्लोमा इन कीर्तन

प्राचार्यांचे मनोगत ...

चाळिशी महाविद्यालयाची : गाथा एका चैतन्यदायी प्रवासाची

भारती विद्यापीठाचे समर्थ कार्यवाह मा. डॉ. विश्वजीत कदम साहेब आणि शालेय शिक्षण तसेच महाविद्यालय विकास मंडळाच्या अध्यक्षा मा. विजयमाला कदम तथा वहिनीसाहेब यांच्या आदेशाने, मा. संस्थापक आणि आद्य-कुलपती यांचे नाव धारण केलेल्या, या डॉ. पतंगराव कदम महाविद्यालयाच्या प्राचार्यपदी रुजू झालो, तो दिवस होता १ ऑक्टोबर, २०२५. या पूर्वी सहस्रकाच्या उंबरठ्यावर, इथे दोन वर्षे काम केलेले असल्याने, या मातीबद्दल, इथल्या माणसांबद्दल, मनात एक जवळीक, आपुलकी आणि प्रेम होतं. त्यातच वाय. एम. कॉलेजच्या प्रभारी प्राचार्यपदी असताना आयोजित केलेल्या, 'स्वराज्य, स्वातंत्र्य आणि सुराज्य', या मोहिमेतील सायकल रॅलीत सहभागी झालेला इथला अध्यापक वर्ग; अंतःकरणाच्या आधीच जवळ होता, भविष्यातील कारकिर्दीला, मनाला आश्ववस्त करणारा होता. कारकिर्दीच्या ऐन भरात असणाऱ्या, तारुण्याने आणि चैतन्याने भारावलेल्या, क्षमताधिष्ठित सहकाऱ्यांसोबत काम करण्याची ही संधी होती. काही समज-गैरसमज, काही ग्रह-पूर्वग्रह, या पदावर अजून नेमके किती दिवस की किती महिने काम करायचे? हा प्रश्न अनुत्तरित असताना, एका संमिश्र वातावरणात, 'एक आश्वासक' सुरुवात करण्याचे आव्हान समोर उभे होते.

शिवाजी विद्यापीठाचे मावळते कुलगुरू डॉ. डी. टी. शिर्के, प्र-कुलगुरू डॉ. पी. एस. पाटील यांचा निरोप आणि कुलगुरू पदाचा अतिरिक्त कार्यभार स्वीकारलेल्या डॉ. सुरेश गोसावी, सहसंचालक डॉ. प्रकाश बच्छाव यांच्या शिष्टाचार-संमत भेटींनी इथल्या प्राचार्य पदाच्या कारकिर्दीस सुरुवात झाली. इथे येण्यापूर्वी प्रभारी प्राचार्य डॉ. संजय पोरे याच्या नेतृत्वाखाली आयोजित केलेल्या 'भूगोल आणि शारीरिक-शिक्षण' या विषयांच्या अभ्यासक्रम पुनर्रचना विषयक कार्यशाळा आणि विविध विभागांच्या उपक्रमांनी ओथंबलेला २०२४-२५ चा समाज प्रबोधन सप्ताह यांचे अहवाल उत्साह वाढविणारे होते.

विद्यार्थ्यांनी वर्गाकडे पाठ फिरवली असण्याच्या काळात, चैतन्य आणि ऊर्जा निर्माण कशी होणार, हाच कळीचा मुद्दा होता. अशा वेळी शिमल्याच्या 'इंडियन इन्स्टिटयूट ऑफ ॲडव्हान्स्ड स्टडीज'च्या फेलो डॉ. उषा बंदे यांचे व्याख्यान आयोजित केले. हा संस्कार मानून एनईपीची अंमलबजावणी करताना, लिड-कॉलेज अंतर्गत सांगली-मिरज परिसरातील सर्वच महाविद्यालयांसाठी एकत्रित कार्यशाळा घेत सुरुवात झाली. अग्रणी महाविद्यालय योजने अंतर्गत महाविद्यालयांतील प्राचार्यांची बैठक, त्याच बरोबर आर्टस्, सायन्स आणि कॉमर्स कॉलेजमधील विद्यार्थ्यांबरोबरच मेडिकल, डेंटल, फिजिओथेरेपी, विधीविद्या, मॅनेजमेंट अशा इतर प्रमुख व्यावसायिक विद्याशाखेचे विद्यार्थी प्रथमच अशा कार्यशाळेत सहभागी झाले. पारंपरिक पठडीपलीकडे जात लिड-कॉलेज उपक्रम हा महाविद्यालयाच्या लौकिकात भर टाकणारा ठरला. तर संविधान दिनाचे औचित्य साधून घेण्यात आलेली ऑनलाईन सामान्यज्ञान स्पर्धा, आठ भाषांतील संविधान उद्देशिकेचे वाचन, एन.सी.सी.तील कॅडेट्सचे यश, एन.सी.सी. विभागप्रमुख डॉ. महेश कोल्हाळ यांची तीन महिन्यांच्या ट्रेनिंगनंतर लेफ्टनंटपदी झालेली नियुक्ती, या बाबी वातावरणातील चैतन्य कायम करणाऱ्या ठरल्या.

अशातच सहकारी प्राध्यापकांच्या बौद्धिक प्रबोधनाचे, क्षमता वाढविण्याचे काम हाती घेणे महत्त्वाचे होते. या कामी भारती विद्यापीठ अभिमत विश्वविद्यालयाचे कुलगुरू डॉ. विवेक सावजी यांचे बहुमोल सहकार्य झाले. विश्वविद्यालयाच्या वतीने दर महिन्याला आयोजित केल्या जाणाऱ्या 'लिडरशीप डेव्हलपमेंट प्रोग्रॅम' मध्ये, वर्षभर आमचा स्टाफ सहभागी झाला. सिरम, पुणे या जगद्विख्यात कंपनीचे जनरल मॅनेजर डॉ. कीर्तीकुमार सातपुते यांची महाविद्यालयास भेट आणि मार्गदर्शन मोलाचे ठरले. सह्याद्री देवराई आणि भारती विद्यापीठ, पुणे आयोजित मा. विजयमाला कदम (वहिनीसाहेब)

यांच्या अमृतमहोत्सवी वर्षातील बीजतुलेतील बीजांचे रोपण महाविद्यालयाच्या प्रांगणातील बागेत करण्यात आले.

या वर्षी महाविद्यालयातील सर्व १००% प्राध्यापक संशोधनाशी नाते जोडते झाले, याचे समाधान शब्दातीत आहे. (१००% स्टाफने, एकतर पीएच. डी पदवी प्राप्त केली आहे किंवा नोंदणी केली आहे) संशोधन क्षेत्रात डॉ. दादा नाडे यांना नासाकडून मिळालेले अनुदान, एएनआरसीकडून मंजूर झालेले सुमारे ६३ लाखांचे संशोधन अनुदान, वनस्पतीशास्त्र विषयात पीएच. डी. पदवी प्राप्त करणारे आमचे सहकारी डॉ. हर्षल वांगीकर, भौतिकशास्त्रात डॉ. संभाजी खोत, रसायनशास्त्र विषयात डॉ. महेश बुरुड आणि डॉ. मेहजबीन मुजावर तसेच पद्मश्री डॉ. क्रांती शहा यांच्या प्रोत्साहनातून 'युवक-बिरादरी' आयोजित 'नेतृत्व विकास कार्यशाळा', कसबे-डिग्रज येथील राष्ट्रीय सेवा योजनेचे शिबिर आणि विविध उपक्रम, रक्तदान शिबिर, आदी कितीतरी बाबी कार्यमग्नतेला चालना देऊन गेल्या.

सर्वप्रथम महाविद्यालयातील अपंग कर्मचारी, त्यानंतर सीएचबी स्टाफ, शिक्षकेतर कर्मचारी आणि मग अनुदानित ज्युनियर आणि सिनिअर कॉलेज स्टाफ अशा क्रमाने बैठका, तसेच सर्व विभागांचे सादरीकरण, अडचणी, एकंदर प्रवास, बलस्थाने, क्षमता, साधन संपत्ती, आजी-माजी प्राध्यापकांचे योगदान यांचा परिचय करून घेत सुरुवात झाली. स्वच्छता, गणवेश, बायोमेट्रिक हजेरीतील वक्तशीरपणा याबाबत महाविद्यालयातील शिक्षकेतर कर्मचाऱ्यांनी साथ दिली. नोव्हेंबर महिन्यात विद्यापीठाच्या परीक्षा पार पडल्या. उपप्राचार्य डॉ. अमित सुपले आणि सहकारी यांनी शिवाजी विद्यापीठ द्वितीय वर्षाचे सायन्स शाखेचे मध्यवर्ती मूल्यांकनाचे काम अत्यंत प्रभावीपणे पूर्ण केले.

८ जानेवारी हा मा. साहेबांचा जन्मदिवस, तर १३ जानेवारी हा मा. कार्यवाह डॉ. विश्वजित कदम साहेबांचा वाढदिवस. या निमित्ताने, समाज प्रबोधन सप्ताहातून 'विद्यापीठ समाजापर्यंत पोहोचावे', ही मा. साहेबांची अपेक्षा, डॉ. विश्वजित कदम सर यांच्या कार्यवाहपदाच्या कारकिर्दीत कितीतरी अर्थाने सार्थ ठरताना दिसते आहे. साहजिकच संस्थापकांचे नाव धारण केलेल्या या महाविद्यालयाने काहीशा आगळ्या वेगळ्या पद्धतीने हा समाज प्रबोधन सप्ताह साजरा करण्याचे ठरवले. ८ जानेवारी रोजी पहाटे सांगलीवाडीच्या नागरिकांनी सकाळी सकाळी जेव्हा त्यांच्या घराचे दरवाजे उघडले, तेव्हा त्यांच्या दारासमोर आमच्या विद्यार्थ्यांनी काढलेल्या रांगोळ्या होत्या आणि त्यांच्या हाती होतं, 'संध्याकाळी महाविद्यालयाने आयोजित केलेल्या कीर्तन महोत्सवाचं निमंत्रण'. सांगलवाडी हे 'वारकरी संप्रदायाची' जपणूक करणारं गाव. मा. वहिनी साहेब यांच्या शुभहस्ते उद्घाटन होतं. नियोजनानुसार पहिल्या दिवशी पंढरपूर येथील ह.भ.प. कृष्णामहाराज चौरे आणि दुसऱ्या दिवशी पैठण निवासी प.पू. एकनाथ महाराज यांचे वंशज ह.भ.प. श्री. योगीराज महाराज पैठणकर यांचे सुश्राव्य कीर्तन पार पडले. अध्यक्षस्थानी होते ज्येष्ठ सामाजिक कार्यकर्ते मा. मनोहरजी सारडा.

सांगली हे एका अर्थी 'संकल्पतीर्थ'ही आहे. गेल्या '१२५ वर्षांपासून इथे कोटणीस' आणि '१०५ वर्षांपासूनची केळकर परिवाराची' 'दैनंदिन कीर्तन सेवा, अव्याहतपणे सुरू आहे. कोटणीस आणि केळकर यांच्याच नव्हे तर सश्रद्ध अंतःकरणाने या कीर्तनांना येणाऱ्या भाविक-भक्तांच्या परिवारातील दुःखद घटना, प्रसंग देखील या संकल्पांना त्यांच्या सिद्धीपासून थांबवू शकलेले नाहीत, हे महत्त्वाचे. साहजिकच या कीर्तन परंपरांचा यथोचित गौरव मा. श्री. गुरुनाथ महाराज कोटणीस आणि मा. श्री. दीपक (नाना) केळकर यांचा सत्कार करून करण्यात आला. समाज प्रबोधन सप्ताहाचे औचित्य साधत महाविद्यालयातील विविध विभागांनी महाविद्यालयास समाजाभिमुख केले. भारती परिवाराच्या स्नुषा मा. सौ. स्वप्नालीताई कदम यांनी मा. बाळासाहेब यांच्या वाढदिवसादिवशी अर्थात १३ जानेवारी, २०२६ रोजी महाविद्यालयास दिलेली भेट चैतन्यदायी ठरली. त्यांच्या या पहिल्या-वहिल्या भेटीची आठवण म्हणून झालेले वृक्षारोपण, त्यांच्या हस्ते झालेले आंतरराष्ट्रीय परिषदेच्या फ्लायरचे विमोचन, त्यांच्या सोबत संस्थेने स्टाफसाठी ठरविलेल्या गणवेशातील पहिले-वहिले फोटोसेशन, या बाबी चैतन्याची पखरण करून गेल्या.

मराठी भाषेला अभिजात भाषेचा दर्जा मिळाला, त्याला जवळपास एक वर्ष-दीड वर्ष पूर्ण होत होतं. दिल्लीच्या ९८ व्या अखिल भारतीय साहित्य संमेलनाच्या अध्यक्षा डॉ. तारा भवाळकर या मूळच्या सांगलीच्या. 'नमन नटवरा, विस्मयकारा' या ज्या नांदीने मराठी रंगभूमीच्या इतिहासातील प्रत्येक दिवस सजविला, त्या नांदीचे जन्मदाते श्री. कृष्णाजी प्रभाकर खाडिलकरांचं सांगलीवाडी हे गाव. अशा वेळी या योगायोगांचं सोनं व्हावं, या हेतूने एका

आंतरराष्ट्रीय परिषदेचा संकल्प झाला. गेल्या वर्षीच्या अर्थात २०२४-२५ या शैक्षणिक वर्षाच्या 'ज्ञानभारती'चे विमोचन करताना ताराबाईंच्या जवळ या विषयाचे आम्ही सुतोवाचही केलं. कोणतेही आढेवेढे न-घेता परिषदेच्या उद्घाटनासाठी येते म्हणाल्या. मा. साहेब, बाळासाहेब, वहिनीसाहेब यांच्याशी असलेल्या जवळकीचा त्यांनी अत्यंत आपुलकीने उल्लेख केला. तितक्याच सहजतेने डॉ. सदानंद मोरे यांनी बीजभाषणासाठीचे निमंत्रण स्वीकारले. कार्यवाहपदी असलेल्या मित्रवर्य प्रा. मिलिंद जोशी यांनी साहित्य परिषदेचं 'सहयोगी संस्था' म्हणून सहकार्य देऊ केलं. तर हैद्राबादच्या 'दि इंग्लिश अँड फॉरीन लँग्वेजेस युनिव्हर्सिटी'च्या माजी प्र-कुलगुरू डॉ. माया पंडित यांनी समारोप समारंभाच्या प्रमुख अतिथी म्हणून येण्याचे मान्य केलं. या निमित्ताने शासकीय ग्रंथ भांडाराच्या संयुक्त विद्यमाने ग्रंथ प्रदर्शनाचे आयोजनही झाले.

अमेरिका, कॅनडा, सिंगापूर, आयर्लंड, ऑस्ट्रेलिया आणि चीनसह, भारतातील सुमारे ७ राज्यांतून सहभागी झालेल्या ३३६ प्राध्यापकांनी २०२ निबंध सादर केले. 'भारतीय अभिजात भाषा' आणि 'इंग्रजी' अशा दोन खंडांत हे निबंध प्रकाशित करण्यात आले. शिवाजी विद्यापीठ; कोल्हापूर, भारती विद्यापीठ (अभिमत विश्वविद्यालय); पुणे, महाराष्ट्र साहित्य परिषद; पुणे आणि कर्मवीर भाऊराव पाटील विद्यापीठ; सातारा यांच्या संयुक्त विद्यमाने ही परिषद संपन्न झाली. या परिषदेचा इतिवृत्तान्त अहवाल विभागात देत आहोत.

महाविद्यालयाच्या वार्षिक पारितोषिक वितरण समारंभाचे आणि स्नेहसंमेलनाचे प्रमुख अतिथी म्हणून प्रा. मच्छिंद्र सकटे आणि 'आयर्न-मॅन पुरस्काराने सन्मानित' प्राध्यापक (डॉ) मनाल अन्थिकट हे उपस्थित राहिले. विद्यापीठ आणि आंतर-विद्यापीठीय विविध क्रीडा स्पर्धांमध्ये पारितोषिके मिळवीत, नेहमी प्रमाणे क्रीडा विभागानेही यंदा दमदार कामगिरी केली.

आज मी जेव्हा हे मनोगत लिहितो आहे तेव्हा एनईपीच्या अंमलबजावणीचे हे केवळ दुसरे वर्ष पार पडले आहे. पारंपरिक अभ्यासक्रमाची शेवटची बॅच यंदा निरोप घेते आहे आणि जून २०२६ पासून एनईपी अभ्यासक्रमाचे तृतीय वर्ष सुरू होणार आहे. जागतिक पातळीवर अमेरिका-इस्त्राईल आणि इराण यांच्यातील अघोरी युद्ध, हे तात्पुरत्या स्वरूपात अल्प-स्वल्प युद्ध-बंदीने थांबले आहे. अमेरिका-इस्त्राईल आणि इराण यांच्यात धर्म, पैसा, हेकेखोरपणा, सहस्रवर्षांची सूड-भावना आणि सत्तासंघर्षापायी, जग तिसऱ्या महायुद्धाच्या उंबरठ्यावर उभे होते, असे चित्र फेब्रुवारी आणि मार्च, २०२६ चे होते. अमलीपदार्थांच्या तस्करीचे कारण देत, व्हेनेझुएलाच्या राष्ट्राध्यक्षांचे त्यांच्या पत्नीसह अमेरिकेने केलेले अपहरण आणि दुसरीकडे इराणच्या परमाणू कार्यक्रमास हरकत घेत, अमेरिकेने इराणवर लादलेले युद्ध, हे अमेरिकेच्या हुकूमशाही वृत्तीचे लांच्छनास्पद दर्शन होते. इस्त्राईलच्या हल्ल्यात इराणचे सर्वेसर्वा श्री. अयातुल्ला खोमेनी हे पहिल्या हल्ल्यातच मारले गेले. अरेबिक राष्ट्रे ही आपसांत संघर्षाप्रत गेली. अशा वेळी, जगातील भारत, रशिया, चीन, कोरिया आणि युरोपियन या आणि इतर महासत्तांनी, राष्ट्रांनी दाखविलेला संयम, शहाणपण आणि अलिप्तता हे महत्त्वाचे ठरते आहे.

आयुष्याच्या वाटेवर जीवन जगताना, शिक्षण क्षेत्रात प्रवास करताना, ज्यांच्या सहवासाच्या आणि संस्कारांच्या पाऊलखुणा नेहमीच वंदनीय ठरल्या, प्रेरणा बनून उरल्या आणि मार्गदर्शन करीत गेल्या, ते प्रा. राम पवार आज आपल्यात नाहीत, याचे दु:ख शब्दातीत आहे. 'व्यक्तिमत्त्वाच्या ठायी वसलेली कमालीची सहजता, शहाणपण, मूल्य, तत्त्व आणि सभ्यता यांच्याशी नातं जपणारा' हा माणूस, तीन विद्यापीठांच्या स्टॅट्युटचे काम करणारा हा माणूस, 'कशासाठी आणि जगावे कसे मी?' याचे प्राध्यापकांच्या भविष्यातील पिढ्यांना मार्गदर्शन करीत अनंतात विलीन झाला. त्यांच्या स्मृतींनी पाणावलेल्या डोळ्यात, प्रा. राम पवार सर यांच्या अबोल योगदानाचे स्मरण करीत, 'ज्ञानभारतीचा' हा अंक आपल्या हाती सुपूर्त करताना मनाला कर्तव्यपूर्तीचे समाधान लाभते आहे.

या सर्व संकल्प-सिद्धीचे अधिष्ठान झालेल्या मा. विजयमाला कदम तथा वहिनीसाहेब, कार्यवाह डॉ. विश्वजित कदम, सहकार्यवाह डॉ. के. डी. जाधव, प्राचार्य डॉ. एम. एस. सगरे यांचे मन:पूर्वक आभार आणि प्रमुख संपादक डॉ. कृष्णा भवारी आणि सर्वच शिक्षक-शिक्षकेतर सहकारी, विद्यार्थी तसेच सांगलीवाडीच्या समस्त नागरिकांचे मी मन:पूर्वक आभार मानतो.

प्रा. (डॉ.) विवेकानंद रणखांबे
प्राचार्य

संपादकीय

प्रिय वाचकहो,

शैक्षणिक वर्ष २०२५-२६ या वर्षाचा 'ज्ञानभारती' वार्षिकांक आपल्या हाती सुपूर्त करताना विशेष आनंद होत आहे. याचे कारण म्हणजे १९८५ ते २०२५ हा चार दशकांचा टप्पा आमच्या महाविद्यालयाने नुकताच पूर्ण केला आहे. तत्पूर्वी शांतिनिकेतन या नावाने प्राचार्य डॉ. पी. बी. पाटील या ऋषितुल्य विचारवंताने या शैक्षणिक संकुलाची पाया भरणी केल्यानंतर हे संकुल तितक्याच ताकदीच्या आणि शैक्षणिक क्षेत्रात देश- विदेशात ठसा उमटविणाऱ्या डॉ. पतंगराव कदम यांच्याकडे सुपूर्त केले आणि शांतिनिकेतनचे डॉ. पतंगराव कदम महाविद्यालय असे आमच्या महाविद्यालयाचे नामकरण झाले. त्या अर्थाने डॉ. पी. बी. पाटील आणि डॉ. पतंगराव कदम साहेब या दोन विभूतींच्या पदस्पर्शाने पुनीत झालेल्या या महाविद्यालयाची वाटचाल आम्हास निश्चितच भूषणावह आहे.

चार दशकांच्या प्रदीर्घ वाटचालीत महाविद्यालयाने अनेक क्षेत्रात उत्तुंग यश संपादन केले आहे. हा यशाचा आलेख वर्षानुवर्षे वाढत असतानाच शिक्षणाबरोबरच सामाजिक दायित्व महाविद्यालयाने कायम जपले आहे. या शैक्षणिक वर्षात पार पाडलेल्या शैक्षणिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, क्रीडा विषयक उपक्रमांचा समग्र आढावा 'ज्ञानभारती'च्या माध्यमातून आपल्यापुढे सादर करत आहोत. महाविद्यालयातील तरुणाई उत्साह, सर्जनशीलता आणि नवचैतन्याने भारावलेली असते. विद्यार्थ्यांनी व प्राध्यापकांनी वर्षभर क्रीडा, कला, संशोधन व सामाजिक क्षेत्रात मिळविलेल्या यशाची नोंद अशा प्रकारच्या नियतकालिकात होते. मा. डॉ. पतंगराव कदम साहेबांनी 'गतिमान शिक्षणातून समाज परिवर्तन' या बोधवाक्याने सुरू केलेल्या भारती विद्यापीठाने आजपर्यंत लाखो विद्यार्थ्यांचे शैक्षणिक, सामाजिक व क्रीडा क्षेत्रात परिवर्तन घडवून आणले आहे.

आजच्या डिजिटल युगात व्यस्त असणारी तरुणाई पाहता आमच्या महाविद्यालयातील विद्यार्थी मात्र साहित्य निर्मितीच्या क्षेत्रात अग्रेसर आहेत हे 'ज्ञानभारती' वाचल्यानंतरच आपल्या लक्षात येते. सदरचे लेखन करताना विविध साहित्य प्रकारात आणि सर्व विषयांना स्पर्श करण्याचा विद्यार्थ्यांनी प्रामाणिक प्रयत्न केला आहे. विद्यार्थ्यांच्या दृष्टीने अभिव्यक्त होण्याचे हे हक्काचे व्यासपीठ आहे. त्यामुळे त्यांच्या अंगी असलेल्या कला -गुणांचा विकास या माध्यमातून होत असतो.

या वर्षी ०१ ऑक्टोबर २०२५ रोजी प्रा. डॉ. विवेकानंद रणखांबे हे प्राचार्यपदी रुजू झाले आणि काही महिन्यांतच महाविद्यालयाचा चेहरा मोहरा बदलून गेला. महाविद्यालयाची स्वच्छता, शिस्त, वेळेचे व्यवस्थापन, कर्मचाऱ्यांना सूचना व मार्गदर्शन अशा अनेक बाबींमध्ये वैयक्तिक लक्ष घालून एक उत्तम प्रशासक कसा असावा याचा वस्तुपाठ त्यांनी घालून दिला. त्यांच्या मार्गदर्शनाखाली महाविद्यालयात प्रथमच कीर्तन महोत्सवाचे आयोजन करण्यात आले होते. या महोत्सवाचे उद्घाटन महाविद्यालय विकास समितीच्या अध्यक्षा मा. विजयमाला कदम तथा वहिनीसाहेब यांच्या हस्ते झाले. त्यांची उपस्थिती आमच्यासाठी प्रेरणादायी ठरली. दोन दिवस चाललेल्या या कीर्तन महोत्सवात सांगलीवाडी परिसरातील हजारो नागरिकांनी उत्स्फूर्त सहभाग नोंदविला. त्याचप्रमाणे 'अभिजात भाषा: भूत, वर्तमान आणि भविष्य' या विषयावर आंतरराष्ट्रीय परिषदेचे आयोजन करून शिवाजी विद्यापीठ परिक्षेत्रात महाविद्यालयाने इतिहास घडविला. कारण मराठी भाषेला अभिजात भाषेचा दर्जा मिळाल्यानंतर प्रथमच अशा प्रकारच्या भव्य दिव्य परिषदेचे आयोजन महाविद्यालयाने केले होते. त्यामुळे महाविद्यालयाच्या नावलौकिकात विशेष भर पडली. या व्यतिरिक्त अग्रणी महाविद्यालयाअंतर्गत घेतलेल्या कार्यशाळा, राष्ट्रीय सेवा योजना शिबिरातील वैविध्यपूर्ण उपक्रम, विविध विषयांवर आयोजित करण्यात आलेली व्याख्याने आणि स्पर्धा यामुळे अल्पावधीतच भौतिक आणि शैक्षणिक दृष्ट्या महाविद्यालयाचा कायापालट झाला.

कला, क्रीडा आणि गुणवत्तेच्या बाबतीतही आमचे महाविद्यालय नेहमीच अग्रेसर राहिलेले आहे, याची प्रचीती आपल्याला 'ज्ञानभारती'च्या माध्यमातून दिसून येते. थोडक्यात, महाविद्यालयाची चौफेर घोडदौड जोमाने चालू आहे याच्या पाठीमागे संस्थेचे सर्व पदाधिकारी आणि महाविद्यालयाचे प्राचार्य यांचा मोलाचा वाटा आहे. 'ज्ञानभारती' हे

नियतकालिक आमच्या महाविद्यालयाचा आरसा आहे. वर्षभर पार पडलेले उपक्रम आणि घडामोडींचे प्रतिबिंब यात उमटले आहे. हे मुखपत्र केवळ विद्यार्थ्यांच्या किंवा प्राध्यापकांच्या कार्याची दखल घेत नसून समाज परिवर्तनाच्या दृष्टीने जे घटक महत्त्वाची भूमिका बजावतात त्यांच्या कार्याची आवर्जून नोंद घेत असते.

ज्ञानभारतीचा अंक हा सुबक आणि सुरेख होण्यापाठीमागे अनेक जणांचा हातभार लाभला आहे. महाविद्यालयाचे अनेक घटक यास जबाबदार आहेत. तसेच विद्यार्थ्यांचेही योगदान मोलाचे आहे. संपादक मंडळाने योग्य वेळी सहकार्य करून अत्यंत देखणे आणि वाचनीय असे लेख आणि कविता उपलब्ध करून दिल्या त्याबद्दल सर्व सदस्यांचा मी ऋणी आहे. तसेच आमच्या महाविद्यालयातील नवसाहित्यिक विद्यार्थ्यांनी विविध विषयांवर लेखन केले त्याबद्दल त्यांचाही मी आभारी आहे. महाविद्यालयातील कुशल प्रशासन आणि सर्व प्राध्यापक या सर्वांचा मी ऋणी आहे.

भारती विद्यापीठाचे सहकार्यवाह मा. व्ही. बी. म्हेत्रे व भौतिकशास्त्र विभागाचे माजी विभागप्रमुख प्रा. राम पवार यांना भावपूर्ण श्रद्धांजली. त्याचबरोबर भारतातील थोर नेते, संशोधक, कलावंत, साहित्यिक, सामाजिक कार्यकर्ते, भारतीय सीमेचे रक्षण करताना धारातीर्थी पडलेले जवान व ज्ञात अज्ञात व्यक्तींना मी ज्ञानभारतीच्या माध्यमातून भावपूर्ण आदरांजली अर्पण करतो.

'ज्ञानभारती' वार्षिकांक वेळेत व सुबक छपाई करून वाचकांच्या हाती देण्यासाठी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. विवेकानंद रणखांबे यांचे वेळोवेळी सहकार्य लाभले. त्या बद्दल त्यांचे विशेष आभार. तसेच भारती प्रिंटिंग प्रेस, पुणेचे व्यवस्थापक व त्यांच्या सर्व सहकाऱ्यांचे महत्त्वपूर्ण सहकार्य मिळाले त्याबद्दल त्यांचे मनःपूर्वक आभार. अंकामध्ये नजरचुकीने काही त्रुटी राहिल्यास वाचकांची क्षमा मागून सदरच्या नियतकालिकाचे आपण खुल्या दिलाने स्वागत कराल, ही अपेक्षा व्यक्त करतो.

धन्यवाद!

– डॉ. कृष्णा भवारी
संपादक

संपादक मंडळ इतर सदस्य

प्रा. भारती भावीकट्टी
संपादक (विज्ञान)

प्रा. सतिश कांबळे
संपादक (फोटो विभाग)

डॉ. ज्ञानेश्वर फड
संपादक (अहवाल)

प्रा. रोहिणी वाघमारे
संपादक (इंग्रजी)

डॉ. तृषांत लोहार
संपादक (विज्ञान)

प्रा. शंकर पाकले
संपादक (ज्यु. मराठी)

डॉ. सचिन जाधव
संपादक (हिंदी)

प्रा. रवींद्र काटकर
संपादक (इंग्रजी)

प्रा. सुरेश माने
संपादक (व्य.शिक्षण)

प्रा. बाबासाहेब पाटील
संपादक (हिंदी)

१३ जानेवारी २०२६ : मा. सौ. स्वप्नाली कदम यांची महाविद्यालयास सदिच्छा भेट

मा. सौ. स्वप्नाली कदम यांच्या समवेत वरिष्ठ विभागातील प्राध्यापक

मा. सौ. स्वप्नाली कदम यांच्या समवेत महिला सहकारी आणि सोबत प्राचार्य, उपप्राचार्य

१३ जानेवारी २०२६ : मा. सौ. स्वप्नाली कदम यांची महाविद्यालयास सदिच्छा भेट

मा. सौ. स्वप्नाली कदम यांच्या समवेत ज्युनिअर व व्यवसाय शिक्षण विभागातील प्राध्यापक

मा. सौ. स्वप्नाली कदम यांच्या समवेत शिक्षकेतर कर्मचारी

पहिल्या रांगेत डावीकडून – प्रा.डॉ. चंद्रकांत वाघमारे (बेळगांव), उपप्राचार्य डॉ. अमित सुपले, प्राचार्य डॉ. विवेकानंद रणखांबे, डॉ. तारा भवाळकर, डॉ. माया पंडित (माजी प्र. कुलगुरू, आय.एफ.एल.यु. हैद्राबाद), प्रा. अविनाश सप्रे, डॉ. सुबोध कुलकर्णी (आय.आय.आय.टी. तेलंगणा) सोबत महाविद्यालयातील प्राध्यापक वृंद (वरिष्ठ विभाग)

डॉ. तारा भवाळकर आणि प्राचार्यांसमवेत ज्युनिअर व व्यवसाय शिक्षण विभागातील प्राध्यापक

डॉ. तारा भवाळकर आणि प्राचार्यांसमवेत महाविद्यालयातील शिक्षकेतर सेवक

डॉ. तारा भवाळकर आणि प्राचार्यांसमवेत महाविद्यालयातील सी.एच.बी. प्राध्यापक

हार्दिक अभिनंदन!

शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर, एम. एस्सी. जनरल मायक्रोबायोलॉजी २०२४-२५ गुणवत्ता यादीतील विद्यार्थी

कु. रागिणी रामशरण केवट
(तृतीय क्रमांक)

कु. स्मिता सुनील घार्गे
(चतुर्थ क्रमांक)

सौरभ काकासाहेब जाधव
(चतुर्थ क्रमांक)

कु. आलिशा मुबारक मुजावर
(सातवा क्रमांक)

कु. सिमरन शशिकांत हिंगणे
(नववा क्रमांक)

प्राध्यापक डॉ. गजानन माळी
(सूक्ष्मजीवशास्त्र)
यांची प्राध्यापक पदी पदोन्नती व
मायक्रोबायालॉजिस्ट सोसायटी,
इंडिया च्या महाराष्ट्र प्रदेशाध्यक्ष पदी निवड

प्रा. भारती भावीकट्टी
(सूक्ष्मजीवशास्त्र विभाग प्रमुख)
यांची चंद्रशेखर मगदूम सॅलरी
अर्नर्स सहकारी सोसायटीच्या
अध्यक्षपदी बिनविरोध निवड

डॉ. दादा नाडे
(भौतिकशास्त्र विभाग प्रमुख)
यांना SARA टिचर्स अनुदान नासाकडून
५ लाख आणि ए.एन.आर.सी. यांच्याकडून
रु. ६३ लाख अनुदान मंजूर

डॉ. महेश कोल्हाळ
(भूगोल विभाग प्रमुख)
यांची लेफ्टनंटपदी नियुक्ती
(नागपूर येथे एन.सी.सी. अधिकारी
प्रशिक्षण पूर्ण)

प्रा. डॉ. भरत बल्लाळ
(सूक्ष्मजीवशास्त्र)
यांची महिला महाविद्यालय, कराड
येथे प्राचार्यपदी नियुक्ती

डॉ. रुपाली कांबळे
(शारीरिक शिक्षण विभाग प्रमुख)
यांना 'आम्ही हिंगणगावकर'
प्रतिष्ठानतर्फे क्रीडाभूषण पुरस्कार

श्री. शहाजी कापसे
(सिनियर क्लर्क)
यांना साहित्य क्षेत्रातील
प्रतिष्ठित, नागठाणे भूषण पुरस्कार

पीएच. डी. पदवी प्राप्त सहकारी

डॉ. हर्षल वांगीकर
(वनस्पतीशास्त्र विभाग प्रमुख)
यांना पीएच. डी. प्रदान

डॉ. संभाजी खोत
यांना भौतिकशास्त्र विषयात
पीएच. डी. प्रदान

डॉ. महेश दिलीप बुरुड
यांना रसायनशास्त्र विषयात पीएच.डी.
(मार्गदर्शक – डॉ. अमित सुपले)

डॉ. मुजावर महेजबीन रफीक
यांना रसायनशास्त्र विषयात पीएच.डी.
(मार्गदर्शक –डॉ. अंकुश सरगर)

मा. सौ. स्वप्नाली कदम यांची महाविद्यालयास सदिच्छा भेट

आदरणीय साहेबांना अभिवादन

'अर्जुन वृक्षा' चे रोपण करताना मा. स्वप्नालीताई कदम

महाविद्यालयाच्या वतीने स्वागत करताना प्राचार्य डॉ. विवेकानंद रणखांबे

संशोधन क्षेत्रात यश संपादन केल्याबद्दल एक कौतुकाची थाप

स्वागत करताना प्रा. भारती भाविकट्टी

आंतरराष्ट्रीय परिषदेच्या फ्लायरचे उद्घाटन

भविष्याचा वेध घेणारा : संवाद आपुलकीचा आणि स्नेहाचा

भावपूर्ण श्रद्धांजली !

कै. वसंतराव भागवत म्हेत्रे

(सहकार्यवाह – भारती विद्यापीठ)

कै. प्रा. राम पवार (सर)

(माजी विभागप्रमुख – भौतिकशास्त्र)

सेवानिवृत्त सहकारी

प्रा. अरुण लक्ष्मण जाधव

(कनिष्ठ विभागप्रमुख)

(निवृत्ती दि. ३१-०५-२०२६)

श्री. सुनील बाबुराव कुमठेकर

(कार्यालयीन सेवक)

(निवृत्ती दि. ३१-०५-२०२६)

श्री. शिवाजी राजाराम मोरे

(कार्यालयीन सेवक)

(निवृत्ती दि. ३१-०५-२०२६)

मराठी विभाग (वरिष्ठ)

मी शब्दांच्या घालुनि बसतो अमाप राशी,
जखमी होता धावत जातो शब्दांपाशी,
शब्दच झाले मालक आता सर्व जिण्याचे,
जनावराने काबीज केला हा दरवेशी.
- कुसुमाग्रज

विभाग संपादक
डॉ. कृष्णा भवारी

अनुक्रमणिका (गद्य विभाग)

अ. क्र.	लेखाचे शीर्षक	लेखक	पृष्ठ क्र.
१	भारतीय स्त्रीशक्तीचा एल्गार : पुण्यश्लोक अहिल्याबाई होळकर	प्राची जोतिराम जाधव, F.Y.B.A	२७
२	प्रा. राम पवारः तीन विद्यापीठांच्या स्टॅट्यूटचे निर्माते	मंजू गणपतीनाटेकर, T.Y.B.A	३०
३	आम्ही भारताचे लोक	पूनम संजय सरगर, T.Y.B.A	३२
४	भूक	उत्कर्षा शहाजी कापसे, F.Y.B.Sc	३५
५	सांगली ते वाराणसी : एक अविस्मरणीय प्रवास	आरती रामकेश केवट, S.Y.B.A	३८
६	डॉ. तारा भवाळकर – व्यक्ती आणि वाङ्मय	प्रगती रवींद्र खैरे, S.Y.B.A	४०
७	देशाच्या भवितव्यासाठी आजच्या युवकाचे योगदान	सानिका शिवानंद आंबी, T.Y.B.Com	४२
८	छत्रपती संभाजी महाराज	पायल विलास गोसावी, T.Y.B.Sc	४४
९	लाईक, शेअर आणि सबस्क्राईब	सानिका प्रकाश लोहार, F.Y.B.Com	४६
१०	शांतिनिकेतन ते डॉ. पतंगराव कदम महाविद्यालय (व्हाया मार्केट यार्ड)	प्रा. संजय ठिंगळे	४८

(पद्य विभाग)

अ. क्र.	कवितेचे शीर्षक	कवी	पृष्ठ क्र.
१	न उलगडणारं कोडं	नेहा श्रीकांत जमादार, F.Y.B.Com	२९
२	आज काहीतरी हरवल्यासारखं वाटतयं	साक्षी जयवंत कदम, T.Y.B.A	३७
३	मला जिंकायचंय सारं...	परवेज जावेद मानेखान, T.Y.B.Sc	४३
४	माय माझी सरस्वती...	धनश्री अशोक माने, F.Y.B.Com	४५
५	प्रेम	प्रेम विद्याधर कांबळे , S.Y.B.A	५७
६	शाळा	मंजू गणपती नाटेकर, T.Y.B.A	५८
७	सुंदर जीवनाच्या वाटेवर	दीपाली बाळू ऐवळे, T.Y.B.Sc	५८

भारतीय स्त्रीशक्तीचा एल्गार : पुण्यश्लोक अहिल्याबाई होळकर

चरित्रात्मक लेख

– **प्राची जोतिराम जाधव,** F.Y.B.A

अखिल भारत वर्षाचे श्रद्धास्थान पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर यांची ३०० वी जयंती आपण साजरी करत आहोत. त्यांच्या जयंतीनिमित्त सर्वांना खूप खूप शुभेच्छा!

भारतीय इतिहासात अनेक राजे-राण्यांनी आपल्या पराक्रमाने आणि कार्यक्षमतेने अमिट ठसा उमटवला आहे; परंतु जनतेच्या कल्याणासाठी आयुष्य अर्पण करणाऱ्या, न्यायप्रिय आणि आदर्श प्रशासन देणाऱ्या राज्यकर्त्यांमध्ये पुण्यश्लोक अहिल्याबाई होळकर यांचे स्थान अत्यंत उंचावर आहे. त्यांच्या ३०० व्या जयंतीनिमित्त त्यांच्या जीवनकार्याचा सखोल विचार करणे म्हणजे भारतीय संस्कृतीतील आदर्श नेतृत्वाचे दर्शन होय. अहिल्याबाईंचा जन्म ३१ मे १७२५ रोजी महाराष्ट्रातील चौंडी येथे झाला. त्यांचे वडील माणकोजी शिंदे हे गावचे पाटील होते. लहानपणापासूनच अहिल्याबाई अत्यंत बुद्धिमान, संवेदनशील आणि धार्मिक वृत्तीच्या होत्या. त्या काळात मुलींना शिक्षणाची संधी कमी मिळत असतानाही त्यांनी वाचन, लेखन आणि धर्मग्रंथांचे ज्ञान आत्मसात केले. अहिल्याबाईंच्या गुणांनी प्रभावित होऊन मराठा साम्राज्यातील नामांकित सरदार मल्हारराव होळकर यांनी त्यांचा विवाह आपला पुत्र खंडेराव होळकर यांच्याशी लावला. विवाहानंतर त्या होळकर घराण्यात आल्या आणि त्यांनी घरगुती तसेच राजकीय जबाबदाऱ्या समर्थपणे पार पाडण्यास सुरुवात केली.

अहिल्याबाईंच्या आयुष्यात अनेक दुःखद घटना घडल्या. अहिल्याबाई होळकर यांच्या आयुष्यातील सर्वांत कठीण आणि निर्णायक टप्पा म्हणजे त्यांचे पती खंडेराव होळकर यांच्या निधनानंतरचा काळ होय. १७५४ साली कुम्भेरच्या युद्धात खंडेराव होळकर यांचा मृत्यू झाला. हा प्रसंग अहिल्याबाईंसाठी अत्यंत दुःखद आणि जीवनाला वळण देणारा ठरला. पतीच्या निधनानंतर त्या काळातील प्रथेनुसार अहिल्याबाईंनी सती जाण्याचा विचार केला होता. त्या आपल्या पतीप्रति अत्यंत निष्ठावान होत्या; परंतु त्यावेळी त्यांच्या सासऱ्यांनी, म्हणजेच मल्हारराव होळकर यांनी त्यांना सती जाण्यापासून थांबवले. त्यांनी अहिल्याबाईंना समजावले की, राज्य आणि प्रजेची जबाबदारी सांभाळणे हेच त्यांच्या जीवनाचे खरे ध्येय आहे. हा प्रसंग त्यांच्या आयुष्यातील अत्यंत महत्त्वाचा वळणबिंदू ठरला. पतीच्या निधनानंतर अहिल्याबाईंच्या आयुष्यात दुःखाचे सावट आले असले, तरी त्यांनी स्वतःला खचू दिले नाही. उलट त्यांनी धैर्याने परिस्थितीला सामोरे जात आपली जबाबदारी ओळखली. त्यांनी घरातील आणि राज्यातील कामकाजात अधिक लक्ष घालायला सुरुवात केली. मल्हारराव होळकर यांनीही त्यांना प्रशासनाचे प्रशिक्षण दिले आणि त्यांच्यावर विश्वास ठेवला.

यानंतर १७६६ मध्ये मल्हारराव होळकर यांचेही निधन झाले. त्यामुळे अहिल्याबाई पूर्णपणे एकट्या पडल्या. राज्यकारभाराची संपूर्ण जबाबदारी त्यांच्या खांद्यावर आली. त्या काळात स्त्रीने राज्यकारभार हाती घेणे ही अत्यंत दुर्मीळ गोष्ट होती, त्यामुळे अनेकांनी

त्यांना विरोध केला. काही सरदारांनी त्यांच्या नेतृत्वावर प्रश्नचिन्ह उपस्थित केले; परंतु अहिल्याबाईंनी आपल्या धैर्य, बुद्धिमत्ता आणि दूरदृष्टीच्या जोरावर सर्व विरोधकांना उत्तर दिले. त्यांनी शांतपणे आणि संयमाने परिस्थिती हाताळली. त्या एक सक्षम शासक आहेत, हे त्यांनी सिद्ध केले. त्यांनी योग्य सल्लागारांची मदत घेतली आणि प्रशासन सुयोग्य रीतीने चालवले. या कठीण काळात त्यांना वैयक्तिक दुःखांनाही सामोरे जावे लागले. पुढे त्यांच्या मुलाचा, म्हणजेच मालेराव होळकर याचाही मृत्यू झाला. तरीही त्यांनी कधीही आपल्या कर्तव्यापासून माघार घेतली नाही.

या सलग आघातांनंतरही अहिल्याबाईंनी धैर्य न गमावता राज्यकारभाराची सूत्रे हाती घेतली. या सर्व प्रसंगांनी अहिल्याबाई अधिक मजबूत, संयमी आणि कर्तव्यनिष्ठ बनल्या. त्यांनी वैयक्तिक दुःख बाजूला ठेवून प्रजेच्या सेवेला प्राधान्य दिले. त्यांच्या या संघर्षमय जीवनामुळेच त्या एक महान आणि आदर्श शासक म्हणून ओळखल्या जातात. त्या काळात स्त्रियांनी राज्यकारभार सांभाळणे अत्यंत कठीण होते; परंतु त्यांनी आपल्या कार्यक्षमतेने सर्वांना प्रभावित केले. अहिल्याबाई होळकर यांनी इंदूर-महेश्वर येथून राज्यकारभार चालवला. त्यांचे प्रशासन अत्यंत सुबक, पारदर्शक आणि लोकाभिमुख होते. त्यांनी करप्रणाली सुलभ केली, शेतीला प्रोत्साहन दिले आणि व्यापार वाढवण्यासाठी सुविधा उपलब्ध करून दिल्या.

अहिल्याबाईंनी लोकांच्या कल्याणासाठी अहोरात्र प्रयत्न केले. समाजाच्या सर्व घटकांसाठी अनेक उपक्रम राबवले. त्यांनी रस्ते, विहिरी, तलाव, धर्मशाळा आणि घाट बांधले. यात्रेकरूंना सोयीसुविधा उपलब्ध करून दिल्या. गरीब आणि गरजू लोकांसाठी मदतकार्य सुरू केले. त्यांनी स्त्रियांच्या सन्मानासाठी आणि त्यांच्या सुरक्षिततेसाठी विशेष प्रयत्न केले. विधवांसाठी पुनर्विवाहाला प्रोत्साहन देणे, त्यांना आर्थिक मदत देणे, अशा अनेक सुधारणा त्यांनी केल्या. तसेच अहिल्याबाई होळकर यांचे धार्मिक कार्यही अतिशय महत्त्वाचे आहे. त्यांनी भारतातील अनेक प्राचीन मंदिरांचे जीर्णोद्धार केले आहेत. विशेषतः काशी विश्वनाथ मंदिर, सोमनाथ मंदिर, त्र्यंबकेश्वर मंदिर तसेच गंगेच्या घाटांचे बांधकाम त्यांनी केले. त्यांच्या या कार्यामुळे भारताच्या सांस्कृतिक वारशाचे जतन तर झालेच; परंतु तीर्थक्षेत्रांना नवसंजीवनी मिळाली आहे. त्यांनी धर्मनिरपेक्षतेचा आदर्श ठेवत सर्व धर्मांना समान आदर दिला.

भारतीय इतिहासात काही व्यक्तिमत्त्वे अशी आहेत की, ज्यांचे कार्य, विचार आणि जीवनशैली काळाच्या पलीकडे जाऊनही समाजाला प्रेरणा देत राहतात. त्यांपैकी एक म्हणजे पुण्यश्लोक अहिल्याबाई होळकर, हे असेच एक तेजस्वी आणि आदर्श व्यक्तिमत्त्व आहे. त्या केवळ एक पराक्रमी राणी नव्हत्या, तर न्यायप्रिय शासक, करुणामयी समाजसेविका आणि उच्च मूल्यांचे प्रतीक होत्या. त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वात साधेपणा, न्यायप्रियता, लोकसेवा, धार्मिक सहिष्णुता आणि धैर्य यांचा सुरेख संगम दिसून येतो. अहिल्याबाईंचे जीवन अत्यंत साधे आणि अनुशासित होते. अहिल्याबाईंच्या जीवनातील सर्वांत ठळक वैशिष्ट्य म्हणजे त्यांचा साधेपणा. राजघराण्यातील असूनही त्यांनी कधीही ऐश्वर्याचा मोह ठेवला नाही. त्या अत्यंत साधे वस्त्र परिधान करत आणि साध्या जीवनशैलीत राहत. त्यांच्या या साधेपणामुळे त्या प्रजेच्या अधिक जवळ गेल्या. 'साधे जीवन, उच्च विचार' या तत्त्वाचा त्यांनी प्रत्यक्ष जीवनात अवलंब केला होता. त्यांच्या या गुणामुळे प्रजेच्या मनात त्यांच्याबद्दल अपार आदर आणि आपुलकी निर्माण झाली होती. त्या एक आदर्श शासक, कर्तव्यदक्ष माता आणि समाजसेविका होत्या.

त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वातील महत्त्वाचा गुण म्हणजे न्यायप्रियता. त्यांच्या न्यायदानाची पद्धत अत्यंत लोकप्रिय होती. त्यांच्या दरबारात कोणालाही अन्याय सहन करावा लागत नसे. त्यामुळे 'न्यायप्रिय राणी' म्हणून त्यांची इतिहासामध्ये एक वेगळीच ओळख निर्माण झाली आहे. त्या रोज स्वतः दरबार भरवत आणि प्रजेच्या तक्रारी ऐकत. कोणत्याही प्रकारचा भेदभाव न करता त्या सर्वांना समान न्याय देत. जाती, धर्म, पद किंवा संपत्ती यांचा त्यांच्या निर्णयांवर कोणताही प्रभाव पडत नसे. त्यामुळे त्यांच्या न्यायदानावर लोकांचा पूर्ण विश्वास होता. त्यांना 'न्यायाची देवी' म्हणूनही गौरवले गेले, हे त्यांच्या निष्पक्षतेचे द्योतक आहे.

त्यांचे नेतृत्वगुण आणि दूरदृष्टीही उल्लेखनीय होती. त्यांनी राज्यकारभारात शिस्त, नियोजन आणि

पारदर्शकता ठेवली होती. संकटाच्या काळात त्यांनी धैर्याने आणि संयमाने निर्णय घेतले. पती आणि सासऱ्यांच्या निधनानंतरही खचून न जाता त्यांनी राज्याची जबाबदारी समर्थपणे सांभाळली. त्यांच्या या धैर्यामुळे आणि आत्मविश्वासामुळे त्या एक यशस्वी आणि आदर्श शासक ठरल्या. त्यांच्या स्वभावात दयाळूपणा आणि करुणा हे गुणही ठळकपणे दिसून येतात. त्यांनी नेहमीच दुर्बल आणि गरजू लोकांच्या मदतीसाठी पुढाकार घेतला होता. न्याय देताना त्यांनी मानवी मूल्यांचा विचार केला. त्यामुळे त्यांनी 'लोकमाता' म्हणून इतिहासामध्ये आपली वेगळी ओळख निर्माण केली. अहिल्याबाईंच्या व्यक्तिमत्त्वामुळेच त्यांचे शासन आदर्श ठरले आहे. त्यांनी केलेल्या प्रशासनात प्रामाणिकपणा, पारदर्शकता आणि जनतेचा विश्वास यांना विशेष महत्त्व होते. त्यांचे राज्य हे 'रामराज्य' मानले जाते, कारण त्यांच्या काळात प्रजा सुखी, सुरक्षित आणि समाधानी होती.

अहिल्याबाई होळकर यांचे आयुष्य जसे कर्तृत्वपूर्ण आणि लोकसेवेसाठी समर्पित होते, तसेच त्यांचा शेवटही शांत आणि आदर्शमय होता. जीवनाच्या अखेरच्या काळातही अहिल्याबाई राज्यकारभारात सक्रिय होत्या. त्यांनी शेवटपर्यंत आपल्या प्रजेची सेवा केली. वैभव किंवा सत्तेचा त्यांना कोणत्याही प्रकारचा मोह नव्हता; त्यांच्या आयुष्याचा मुख्य उद्देश लोककल्याण हाच होता. त्यांचे निधन १३ ऑगस्ट १७९५ रोजी महेश्वर येथे झाले. त्या वेळी त्यांचे वय सुमारे ७० वर्षे होते. अहिल्याबाईंच्या मृत्यूनंतरही त्यांची कीर्ती आणि कार्य जिवंत राहिले आहे. त्यांनी उभारलेली मंदिरे, घाट, धर्मशाळा आणि प्रशासनाची आदर्श पद्धत आजही त्यांच्या महानतेची साक्ष देतात. त्यांच्या कार्यामुळेच त्यांना 'पुण्यश्लोक' ही उपाधी प्राप्त झाली आहे.

म्हणून पुण्यश्लोक अहिल्याबाई होळकर या इतिहासातील एक महान व्यक्ती तर आहेतच; परंतु आजही अखंड भारताच्या त्या प्रेरणास्त्रोत (स ला रो हवाय)आहेत. त्यांच्या ३०० व्या जयंतीनिमित्त आपण केवळ त्यांचे स्मरण न करता त्यांच्या विचारांना आपल्या जीवनात उतरवणे आवश्यक आहे. त्यांच्या जीवनातून असे दिसून येते की, सत्ता म्हणजे केवळ राज्य करणे नव्हे, तर जनतेची सेवा करणे होय. पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर यांच्या गौरवशाली जीवनकार्यास कोटी कोटी अभिवादन!

***

...* न उलगडणारं कोडं *...

आयुष्य हे न उलगडणारं गणिताचं कोडं आहे
कितीही गुणण्याचा प्रयत्न केला तरी सुखाचा
भागाकार होत आहे.
हसत खेळत सर्वांना बेरजेत धरावं म्हटलं तरी
नात्यातील गोडवा वजा होत आहे.
दैनंदिन कामाची लसावी करावं म्हटले तरी
संध्याकाळी हिशोबात मसावी होत आहे.
आयुष्याचा पूर्णांक शोधावं म्हटलं तरी
सारा वर्तमान अपूर्णांकात आहे.
रेषाखंड बनून स्थिर राहावं म्हटलं तरी
आयुष्याचे वर्तुळ अस्थिर आहे.
आयुष्याचा व्यास सीमित वाटला तरी
अपेक्षांची रेषा वाढतच आहे.
संकटांना छेद देईल म्हटलं तर
नियती पुढे माणूस शून्य आहे.

– कु. नेहा श्रीकांत जामदार
प्रथम वर्ष वाणिज्य

***

प्रा. राम पवारः तीन विद्यापीठांच्या स्टॅट्यूटचे निर्माते

व्यक्तिचित्रण लेख

– **मंजू गणपती नाटेकर,** F.Y.B.A
(मार्गदर्शक – डॉ. कृष्णा भवारी)

काही माणसांचा जन्मच मुळात जन-कल्याणासाठी, जनहितासाठी झालेला असतो. अशा माणसांना लौकिक अर्थाने सत्पुरुष किंवा सद्गृहस्थ म्हणून ओळखले जाते. शिवाजी विद्यापीठाच्या परिक्षेत्रातीलच नव्हे, तर महाराष्ट्रातील अग्रगण्य विद्यापीठांतील अभ्यासू, संघटना आणि चळवळीतील एक लढवय्या शिलेदार म्हणून ज्यांची ख्याती सर्वदूर पसरली आहे असे तत्त्वनिष्ठ, तत्त्वचिंतक, बहुआयामी व्यक्तिमत्त्व म्हणजे प्रा. राम पवार.

राम पवार यांचे शांतिनिकेतनशी नाते जडले ते १९७० पासून. थोडक्यात, १९७० ते १९८५ हा त्यांच्या आयुष्यातील एक सुवर्णकाळ होता असे म्हटले तर वावगे ठरणार नाही; कारण त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाची बीजे खऱ्या अर्थाने रुजली ती याच काळात. वास्तविक पाहता ते भौतिकशास्त्र विषयाचे प्राध्यापक; परंतु त्यांचे व्यक्तिमत्त्वच एवढे भारदस्त आणि करारी होते की, ते फिजिकल डायरेक्टरच वाटायचे. महाविद्यालयाच्या मैदानात उभे राहिल्यानंतर आणि शिट्टीचा आवाज आल्यानंतर सर्वत्र एक दरारा निर्माण होत असे. अगदी विद्यार्थी दशेपासून त्यांना वाचनाची प्रचंड आवड असल्यामुळे सामाजिक आणि संघटनात्मक काम करण्यास त्यांना याचा खूप उपयोग झाला. मराठी साहित्याची त्यांना प्रचंड आवड. पु. ल. हे त्यांचे आवडते लेखक. त्याचबरोबर चित्रपट पाहणे आणि क्रिकेटप्रेमी म्हणून त्यांची एक वेगळीच ओळख होती. कोणत्या चित्रपटातील गीत, कोणी गायले आहे हे त्यांना झोपेत जरी विचारले तरी ते अचूक सांगतील इतका छंद त्यांना जडला होता. एवढेच नव्हे तर एखाद्या गाण्याला संगीत कोणी दिलेले आहे, त्याचे दिग्दर्शक कोण आहेत याची इत्थंभूत माहिती ते सांगू शकत. त्याचबरोबर क्रिकेटमधील नियम आणि शक्यता ते अचूक सांगत असत.

शिवाजी विद्यापीठाच्या मॅनेजमेंट कौन्सिलमध्ये त्यांची निवड झाली आणि आपल्या अभ्यासू वृत्तीमुळे त्यांनी पुढे तीन विद्यापीठांच्या स्टॅट्यूटचे काम पाहिले. या काळात त्यांनी अनेक समाजोपयोगी कामे केली. अनेक प्राध्यापकांच्या पडत्या काळात ते दत्त म्हणून उभे राहिले. स्वतःच्या खिशातील पैसे खर्च करून त्यांनी अनेक प्राध्यापकांना न्याय मिळवून दिला आहे. तत्त्वनिष्ठ जीवन ते स्वतः जगले आणि इतरांनाही जगायला शिकविले. सुटा संघटनेवर त्यांचे प्रचंड प्रेम आणि निष्ठा होती. शिक्षकांचे हक्क कसे सुरक्षित राहतील याकडे त्यांचा नेहमी कटाक्ष असायचा. ते शिक्षकांप्रमाणेच विद्यार्थ्यांचेही प्रश्न सोडवत असत. एवढेच नव्हे तर अनेक संस्थांचे प्रश्न देखील त्यांनी सोडवले आहेत.

त्यांचा स्वभाव अतिशय मृदू; पण अन्याया विरुद्ध बोलताना त्यांचे तेजःपुंज व्यक्तिमत्त्व उठून दिसायचे. विद्यापीठ कायद्याचा त्यांचा गाढा अभ्यास असल्यामुळे त्यांच्याविषयी सर्वत्र चर्चा होत असे. त्यांची विद्वत्ता सर्वांना प्रभावित करणारी होती. त्या काळात त्यांनी स्वतःची वैचारिक बैठक निर्माण केली होती. अर्थात त्यामुळेच सुटा संघटनेचे ते एक आधारवड बनून राहिले होते.

समाजात वयाने, विद्वत्तेने, कर्तृत्वाने आणि अनुभवाने अनेक थोर मोठी माणसे भेटतात. राम पवारांच्या अंगी वरील सर्व गुण असल्यामुळे ते लोकप्रिय झाले होते. जीवनात तीन प्रकारची माणसे आपल्याला पाहायला मिळतात, सामान्य, मोठी, प्रचंड मोठी. प्रा. राम पवार हे तिसऱ्या गटातील आहेत.

त्यांचे व्यक्तिमत्त्व प्रचंड मोठे असूनही ते सामान्य राहिले हे विशेष. राम पवार म्हणजे कुतुहलाचा विषय; कारण इतका अभ्यासू माणूस, इतका विद्वान माणूस; परंतु तो इतका सामान्य वागतो हे सगळ्यांनाच आश्चर्यचकित करणारे होते. संघटनेचे कार्यकर्ते असू द्या, विद्यार्थी असू द्या, पै पाहुणे असू द्या, त्यांच्या घरी गेल्यानंतर 'अतिथी देवो भवः' अशीच ते प्रत्येकाला वागणूक देत असत. कोणतेही काम करत असताना ते आपल्या वैचारिक मूल्यांपासून कधीही ढळलेले नाहीत. जे चूक ते चूकच आणि जे बरोबर ते कुठल्याही परिस्थितीत बरोबरच! हे ठामपणे सांगणारे राम पवार म्हणजे राजहंसच!

त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाच्या जडणघडणीत काही महत्त्वाच्या व्यक्तींचा सिंहाचा वाटा आहे. सर्वांत महत्त्वाचे म्हणजे रहिमतपूर येथील वा. गो. परांजपे यांच्या व्यक्तिमत्त्वाचा ठसा त्यांच्या मनावर प्रभाविकपणे उमटला होता. त्यानंतर १९४२ रोजी डिलीट झालेल्या नेरकर सरांचा दुसरा प्रभाव त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वावर पडलेला आहे. असा परहित जीवन जगणारा अवलिया म्हणजे राम पवार! शिवाजी विद्यापीठाच्या कुलगुरू पदाच्या उच्च स्थानी असणारी व्यक्ती किंवा इतर मान्यवर सांगली परिसरातून प्रवास करत असताना राम पवारांच्या घरी भेट दिली नाही असे कधीच झाले नाही; एवढी आपुलकी सर्वांच्याच मनात त्यांच्याबद्दल होती.

अवघड प्रसंग कसे झेलावेत हे त्यांच्याकडून शिकावे. थोडक्यात, सामान्य माणसांत ऊर्जा निर्माण करणारे व्यक्तिमत्त्व म्हणजे राम पवार. ते कधीही, कुणालाही नकारात्मक सल्ला देत नसत. नेहमी आशावादी असणारा हा माणूस! त्यांच्या जाण्याने निश्चितच समाजाची प्रचंड मोठी हानी झालेली आहे, असे म्हटले जाते की, माणूस गेल्यानंतर त्यांचे काम, त्यांची दृष्टी, त्यांची नैतिकता, परंपरा पुढे ठेवायची असते. समाज परिवर्तनाच्या चळवळीमध्ये त्यांचे जे योगदान होते ते पुढे पोहोचवण्यासाठी निश्चितच प्रयत्न करू या.

वर्गात जाताना ते नेहमी अभ्यास करून, टापटीप, तयार होऊन जायचे. अशा वेळी त्यांचे सहकारी त्यांना म्हणायचे, ''अहो सर, एवढे काही नटून-थटून जाण्याची गरज नाही.'' त्यावेळेस ते त्यांना म्हणायचे, ''आपल्यासमोर बसलेल्या विद्यार्थ्यांना आपला कंटाळा येऊ नये एवढी काळजी आपण घेतली पाहिजे. आपण तसे बोलले, वागले पाहिजे.'' हे त्यांचे लाखमोलाचे विचार आजही मनाला स्पर्शून जातात.

आपल्या कुटुंबाबद्दलही ते नेहमी आपुलकीने, प्रेमाने वागत असत. ते नेहमी म्हणत असत की, पुढच्या जन्मी मिळाले तर हेच कुटुंब मला मिळाले पाहिजे. मला हीच पत्नी असावी, हीच मुले असावीत, हेच मित्र असावेत अशी अपेक्षा व्यक्त करणारा ही एकमेव व्यक्ती असावी असे वाटते. अगदी विद्यार्थ्यांची लग्नं ठरवण्यापासून ते कौटुंबिक प्रश्न सोडवण्यापर्यंत सरांचा हातखंडा असायचा. एखाद्या मुलीने नकार दिला, तर मुला मुलींच्या आई-वडिलांना भेटणे, त्यांची मते परिवर्तीत करण्यामध्येही त्यांचा हातखंड असायचा. म्हणून कित्येक जणांचा संसार उभे करण्याचे पुण्य त्यांना लाभले होते.

विशेष म्हणजे त्यांच्या कामाचे कौतुक केलेले त्यांना कधीही आवडत नसायचे. ते नेहमी म्हणायचे, ''कौतुक डोक्यात ठेवायचे नाही. माणसे कधीच विसरायची नाहीत. माणसांबरोबर राहा, आयुष्यात आपले काम बोलते. काम बोलले पाहिजे. तुमच्या मागे जे बोलतील ते खरे असते. तोंडावर तर कोणीही चांगले बोलतात.'' इतके प्रगल्भ आणि अंतर्मुख करणारे विचार राम पवारांचे असायचे. हे त्यांचे विचार सामान्य माणसासाठी एक संजीवनी होती.

राम पवार यांनी आपल्या आयुष्यात अनेक संघर्ष पाहिले. या संघर्षातून ते स्वतः उभे राहिले; परंतु शेवटी माणूस म्हणून ते कधीकधी पराभूतही झालेले दिसले, खचलेले दिसले. सर्वांत पहिला धक्का बसला तो म्हणजे, ते लहान असतानाच वडिलांचे झालेले निधन आणि संघर्ष म्हणजे काय असतो हे त्यांनी प्रत्यक्ष अनुभवले. दुसरा प्रसंग म्हणजे जेव्हा त्यांच्या धर्म पत्नीचे निधन झाले; तो शेवटचा धक्का होता. त्यांनी आयुष्यात अनेक संघर्ष पचवले, काही जिंकले; परंतु मृत्यूशी केलेल्या एकमेव संघर्षात ते पराभूत झाले याचे दुःख मनाला वेदना देणारे आहे.

***

आम्ही भारताचे लोक

(भारतीय संविधान अमृत महोत्सवा निमित्त विशेष लेख)

माहितीपर लेखन

– कु. पूनम संजय सरगर, T.Y.B.A

भारतीय संस्कृतीच्या उदात्त परंपरेत 'वसुधैव कुटुम्बकम्' आणि 'समत्वयोग उच्यते' यांसारख्या विचारांनी सर्व मानवजातीतील एकात्मता आणि समानतेचा संदेश दिला. तोच धीरोदात्त विचार भारतीय संविधानाने आपल्या पुढे ठेवला. अनेक धर्म, हजारो जाती, उपासनेच्या वेगवेगळ्या पद्धती या सर्वांतून एकत्वाची भावना आणि भारतीयत्व जागृत करणारा दस्तऐवज म्हणजे 'भारतीय संविधान' होय.

एखाद्या देशाची भक्कम इमारत उभी करत असताना कोणत्या परिस्थितीतून तो देश उभा आहे त्यापेक्षा त्याचे भवितव्य निर्धारित करण्याची क्षमता ही त्या देशाच्या संविधानामध्ये असते. आज भारतीय संविधानाला ७५ वर्षे पूर्ण होत असताना या संविधानाने भारतीयांच्या जीवनात केलेला आमूलाग्र बदल आपल्याला प्रकर्षाने जाणवतो. जुन्या सामाजिक, राजकीय, आर्थिक परिस्थितीवर मात करीत समानता, न्याय, स्वातंत्र्य आणि बंधुता यांची मूल्ये भारतीय जनतेत रुजवण्याचे महत्त्वपूर्ण कार्य भारतीय संविधानाने केले आहे. भारतीय संविधानाचा अभ्यास करत असताना आपल्याला प्रामुख्याने तत्कालीन भारतीय परिस्थिती व संविधान निर्मितीची पार्श्वभूमीही विचारात घ्यावी लागते.

१९१९ चा भारत प्रशासन (माँटेग्यू चेम्सफोर्ड सुधारणा) कायद्यानुसार भारतीय कायदेमंडळाला कार्यकारी मंडळापासून स्वतंत्र ठेवण्यात आले. भारतीय प्रांतांमध्ये द्विदल पद्धतीचा स्वीकार करण्यात आला. प्रांतिक सरकारच्या खात्यात राखीव व सोपीव खाती असे प्रकार पाडण्यात आले. पोलीस, न्याय, जमीन, महसूल, कालवे अशी खाती गव्हर्नर जनरलच्या कार्यकारी मंडळाकडे देण्यात आली, तर शिक्षण, सहकारी संस्था, स्थानिक स्वराज्य, आरोग्य, उद्योगधंदे, जंगले अशी सोपी खाती लोकनियुक्त मंत्र्यांकडे देण्यात आली.

यानंतर १९३५ चा भारत प्रशासन कायदा अस्तित्वात आला. या कायद्याचा अनन्य साधारण प्रभाव भारतीय संविधानावर असलेला आपल्याला दिसून येतो. या कायद्यातील तरतुदीनुसार भारतामध्ये संघराज्य शासनपद्धती सुरू करण्यात आली. केंद्र सरकार व घटकराज्य सरकार यांच्यात अधिकार विभागणी करण्यात आली व प्रांतातील द्विदल राज्यपद्धतीचा प्रयोग बंद करून जबाबदार शासनपद्धती स्वीकारण्यात आली. भारतीय संघराज्यासाठी संघीय न्यायालयाची तरतूद करण्यात आली. १९३९ वर्षी दुसऱ्या महायुद्धाची सुरुवात होताच ब्रिटिश सरकारने भारतीय नेत्यांना विश्वासात न घेता भारत इंग्लंडच्या बाजूने महायुद्धात उतरत आहे असे घोषित केले. याचा विरोध म्हणून काँग्रेस मंत्रिमंडळाने आपला राजीनामा दिला व काँग्रेसचा पुन्हा ब्रिटिश सरकारशी संघर्ष सुरू झाला. यातूनच १९४२ रोजी 'चले जाव' च्या घोषणे द्वारे प्रत्यक्ष विरोधाला काँग्रेस उभा राहिली. तत्कालीन पंतप्रधान चर्चिल यांनी सर स्टॅफर्ड क्रिप्स यांच्या नेतृत्वाखाली भारतात एक मंडळ पाठवले व युद्ध समाप्ती बरोबर भारताला वसाहतीचे स्वराज्य देण्यात येईल अशी घोषणा केली. 'दिवाळे निघालेल्या बँकेवर काढलेला पुढील तारखेचा चेक' अशा शब्दांत गांधीजींनी क्रिप्स योजनेचा निषेध केला; परंतु ही योजना अयशस्वी ठरली. १९४६ रोजी ब्रिटनचे पंतप्रधान लॉर्ड ॲटली यांनी आपल्या मंत्रिमंडळातील तीन मंत्री भारतात पाठवले. त्रिमंत्री योजना याद्वारे ब्रिटिश, भारत व संस्थाने यांचे मिळून संघराज्य निर्माण करण्यात येईल. प्रांतिक कायदेमंडळांची एक घटना समिती तयार करावी व घटना समितीत ३८९ सदस्य असतील अशी घोषणा केली. २४ ऑगस्ट १९४६

रोजी व्हाईसरॉय लॉर्ड वेव्हेल यांनी हंगामी सरकार स्थापनेची घोषणा केली. लॉर्ड माउंटबॅटन योजना (१९४७) द्वारे पंजाब व बंगाली या दोन प्रांतांचे विभाजन करून हिंदू लोकांचा भाग भारताला, मुस्लिम लोकांचा भाग पाकिस्तानला जोडण्यात येईल अशी घोषणा केली. देशी राज्यांना कोणत्याही राज्यात सामील व्हायचे किंवा स्वतंत्र राज्य म्हणून राहण्याचे स्वातंत्र्य देण्यात येईल; फाळणी झाल्यास एक सीमा भाग म्हणून भारत पाकिस्तान या देशांच्या सीमा निश्चित करण्यात येतील ही घोषणा केली.

१८ जुलै १९४७ ब्रिटिश पार्लमेंटने मंजुरी देऊन भारतीय स्वातंत्र्याचा कायदा मंजूर केला. याद्वारे १५ ऑगस्ट १९४७ पासून भारत व पाकिस्तान हे दोन देश अस्तित्वात आले. कॅबिनेट मिशन योजनेनुसार जुलै १९४६ मध्ये घटना समितीच्या सदस्यांची निवडणूक घेण्यात आली. २९२ जागांपैकी दोनशे अकरा जागा काँग्रेस पक्षाला व ७२ जागा मुस्लिम लीग या पक्षाला मिळाल्या. काँग्रेस पक्ष, मुस्लिम लीग, इंडियन वर्गीकृत जाती संघटना, पारशी उद्योग व्यवसाय, अँग्लो इंडियन शीख, आदिवासी संस्था, स्त्रिया, कायदे पंडित इत्यादी गटांचे प्रतिनिधी घटना समितीत होते. डॉ. राजेंद्र प्रसाद, पंडित जवाहरलाल नेहरू, सरदार वल्लभभाई पटेल, राधाकृष्ण, कृष्णा स्वामी अय्यर, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, कन्हैयालाल मुन्शी, हृदयनाथ कुंजरू, सच्चिदानंद सिन्हा, श्यामाप्रसाद मुखर्जी, दुर्गाबाई देशमुख, जॉन मथाई, रामनाथ गोयंका यांसारख्या समाजाच्या सर्व स्तरांतील, अनुभवी व हुशार व्यक्तींचा घटना समितीत समावेश करण्यात आला होता. घटना समितीची पहिली बैठक ९ डिसेंबर १९४६ रोजी घेण्यात आली व तात्पुरते अध्यक्षपद सच्चिदानंद सिन्हा यांच्याकडे देण्यात आले. ११ डिसेंबर १९४६ रोजी डॉ. राजेंद्र प्रसाद यांची स्थायी अध्यक्ष म्हणून निवड करण्यात आली होती. ते घटना समितीचे पूर्ण काम होईपर्यंत अध्यक्ष होते. ०९ डिसेंबर १९४६ रोजी सुरू झालेले घटना समितीचे कामकाज २६ नोव्हेंबर १९४९ पर्यंत चालले. घटना समितीचे कार्य ०२ वर्षे ११ महिने १८ दिवस चालले. घटना परिषदेच्या एकूण ११ बैठका झाल्या. या बैठकांना १६५ दिवस लागले. घटनेच्या मसुद्यावर ११४ दिवस चर्चा करण्यात आली. समितीच्या कामकाजावर ६३, ९६, ७२९ रुपये खर्च करण्यात आले. १९४७ च्या भारतीय स्वातंत्र्य कायद्यानुसार घटना समितीला अधिकृत समिती म्हणून दर्जा प्राप्त झाला. घटना परिषदेच्या २९ ऑगस्ट १९४७ रोजी भरलेल्या बैठकीत मसुदा समितीची निर्मिती करण्यात आली. या समितीचे अध्यक्ष म्हणून डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांची निवड करण्यात आली. अल्लादी कृष्णास्वामी अय्यर, सय्यद मोहम्मद सादुल्ला, बी. एन. राव, एन. माधवराव, टी. टी. कृष्णमाचारी, के. एम. मुन्शी इत्यादी सदस्य या समितीत होते. या समितीने राज्यघटनेचा प्रथम मसुदा तयार केला व त्यावर हरकती मागविण्यात आल्या. या मसुद्यावर भारतीय जनतेकडून ७६३५ सूचना आल्या. त्यांपैकी २४७३ सूचनांवर घटना समितीने प्रत्यक्षपणे चर्चा केली व १४ नोव्हेंबर ते २६ नोव्हेंबर १९४९ या काळात तिसरे वाचन होऊन राजेंद्र प्रसाद यांच्या सहीने घटनेला मंजुरी देण्यात आली. घटना परिषदेने मंजूर केलेल्या भारतीय घटनेत ३९५ कलमे व ०९ परिशिष्टे होती. प्रत्यक्ष राज्यघटनेची अंमलबजावणी २६ जानेवारी १९५० पासून सुरू करण्यात आली.

आपण ॲरिस्टॉटलने १५८ वेगवेगळ्या राज्यघटनांचा अभ्यास केलेला पाहिला. याच अनुषंगाने भारतीय घटनाकारांनी सुद्धा भारताचे संविधान तयार करत असताना आपल्याकडे असणाऱ्या फक्त उचित सामग्रीचा वापर न करता जगभरातील वेगवेगळ्या संविधानांचा अभ्यास केला व त्या संविधानातील चांगल्या चांगल्या गोष्टी आपल्या संविधानात घेऊन आपले संविधान कसे पारदर्शी व लोकांच्यासाठी, लोकांना हक्क देणारे बनवता येतील याचा प्रयत्न केला. ब्रिटिश राज्यघटनेतून पंतप्रधान, मंत्रिमंडळाची सामूहिक जबाबदारी, अमेरिकेच्या राज्यघटनेतून लिखित राज्यघटना, उद्देशपत्रिका, मूलभूत अधिकार, केंद्राच्या राज्यघटनेतून संघराज्य पद्धती, सोव्हिएत रशियाच्या राज्यघटनेतून मूलभूत कर्तव्ये, पंचवार्षिक योजना स्वीकारल्या. या भारतीय संविधानाच्या उद्देशिकाची सुरुवातच आम्ही भारताचे लोक' याद्वारे होते. भारतीय जनतेच्या इच्छेतून, संमतीतून भारतीय राज्यघटनेची निर्मिती झालेली आहे व भारतीय जनता हीच ह्या घटनेचे खरे उगमस्थान व खरा आधारस्तंभ आहे.' असे घटनाकारांनी नमूद केले आहे.

भारतीय संविधानाची ७५ वर्षे पूर्ण होत असताना आपण जर राज्यघटनेचा नीट अभ्यास केला तर खूप काही गोष्टी भारतीय संविधानाने भारतीय नागरिकांना दिलेल्या दिसून येतात. भारतीय संविधानाची ७५ वर्षे पूर्ण होत असताना आपण पाहिले की, भारतीय संविधानाने भारताचे स्वरूप स्पष्ट करताना भारत सार्वभौम, समाजवादी, धर्मनिरपेक्ष, लोकशाही व गणराज्य असलेला देश असेल हे जाहीर केले. भारतातील नागरिकांना न्याय या माध्यमातून राजकीय न्याय, आर्थिक न्याय, सामाजिक न्याय मिळवून दिले आहेत. स्वातंत्र्य या विचारातून नागरिकांना विचार, उच्चार, विश्वास, श्रद्धा व उपासना यांचे स्वातंत्र्य मिळवून देण्याची शाश्वती भारतीय संविधानाने दिली आहे. संविधानात समता या तत्त्वाचा समावेश करून भारतीय नागरिकांना समान दर्जा व समान संधी याबद्दल समानतेची वागणूक मिळेल याची शाश्वती देण्यात आली आहे. भारतामध्ये विविध धर्मांचे, जातींचे, भाषांचे लोक राहत असल्यामुळे त्यांच्यात धार्मिक वाद, भाषावाद व निर्माण होणे शक्य आहे. तेव्हा राष्ट्रीय ऐक्य आणि एकात्मता टिकवण्यासाठी, बंधुता निर्माण करण्याची गरज आणि ते उद्दिष्ट भारतीय संविधानाने मान्य केले आहे. भारतीय संविधानाने आपल्या तिसऱ्या भागामध्ये भारतीय नागरिकांना मूलभूत अधिकार दिलेले आहेत. या अधिकारांद्वारे संविधानाच्या कलम १४ ते १८ मध्ये समतेचे अधिकार स्पष्ट केले आहेत. यातून धर्म, पंथ, वंश, जात, लिंग यातील कोणत्याही प्रकारे स्त्री व पुरुष यांच्यामध्ये भेद केले जाणार नाही, हे स्पष्ट करून स्त्री पुरुष असमानतेचा हजारो वर्षांचा इतिहास संविधानाने पहिल्याच मूलभूत अधिकारात पुसून काढला आहे. कलम १७ मध्ये अस्पृश्यतेचे निर्मूलन करून अस्पृश्यता पाळण्याला मनाई व अस्पृश्यता पाळणे हा शिक्षेस पात्र गुन्हा समजण्यात आला आहे. या कलमाद्वारे सामाजिक समरसता निर्माण करून उच्च नीचतेचा भेद मिटवून सर्व भारतीयांना एका व्यासपीठावर आणण्याचे काम भारतीय संविधानाने केले आहे. पुढील कलमांमध्ये स्वातंत्र्याचे अधिकार देऊन स्वतःच्या उन्नतीसाठी यथोचित प्रयत्नांची संधी दिली आहे. शोषणा विरुद्धचा अधिकार, स्वतःच्या सद्सदविवेक बुद्धी प्रमाणे आवडत्या धर्माचा स्वीकार, उपासना यांची परवानगी घटनेने दिली आहे. मात्र यात कोणावरही जबरदस्ती केली जाणार नाही याची खबरदारी देखील घटनेने घेतली आहे. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या मते, कलम ३२ हे नागरिकांच्या दृष्टीने सर्वांत ताकद असलेले कलम आहे. या द्वारे घटनेतील मूलभूत अधिकारांच्या संरक्षणाची तरतूद या कलमात केली आहे. अधिकारांच्या उल्लंघनासाठी पाच प्रकारांच्या आदेशाचे शस्त्र न्यायालयाच्या ताब्यात देण्यात आले आहे.

भारतीय संविधानाची ७५ वर्षे पूर्ण होत असताना उदात्त हेतूने निर्माण केलेली राज्यघटना आणि योग्य वाजवी हेतूसाठी त्यातील बदल करण्यासाठी दिलेली परवानगी व सोबत ज्यांच्या हातात आहे त्यांनी केलेला त्याचा वापर यावरच ती कार्यक्षम ठरेल हे घटनाकारांनी नमूद केले होते. आज ७५ वर्षांच्या कार्यकाळाचा मागोवा घ्यायचा म्हटलं, तर भारतीय संविधानाने भारतातील माणसाला माणूस म्हणून उभा करायचे फक्त काम केले नाही तर त्याच्या विचाराला सुद्धा चालना दिली आहे. कोणत्याही विचारांचे सरकार सत्तेवर असो मात्र त्या सरकारच्या जनसेवेची गुरुकिल्ली ही संविधानातच असल्याचे दिसून येते. ७३ व्या आणि ७४ व्या घटना दुरुस्तीने भारतीय शासन व्यवस्था तिहेरी बनलेली दिसून येते. महानगरपालिका, नगरपालिका, ग्रामपंचायत, पंचायत समिती, जिल्हा परिषदेच्या माध्यमातून ग्रामीण भागातील विकासाला चालना मिळत असून ३३% आरक्षणाच्या माध्यमातून महिलासुद्धा या विकसनशील भागाचे यशस्वी नेतृत्व करताना आपल्याला दिसून येत आहेत. काही देशांमध्ये पन्नास वर्षांच्या कार्यकाळात ४ वेळा संविधान बदलण्यात आले. मात्र आज ७५ वर्षे पूर्ण होत असताना देखील भारतीय संविधान आजच्या २१ व्या शतकातील संकटांवर मात करून काल तयार झाल्याप्रमाणे ठामपणे उभे आहे.

***

भूक

कथा

– कु. उत्कर्षा शहाजी कापसे, F.Y.B.Sc.

मुसळधार पावसानं थैमान घातलं होतं. जिकडे तिकडे पाणीच पाणी, हिरव्यागार डोंगरदऱ्यांच्या कपाऱ्यांमधून फेसाळणारे पांढरे शुभ्र पाणी अलगद नदीच्या कुशीत शिरत होतं. जसं अवखळ बाळ घाबरून आईच्या कुशीत शिरावं अगदी तसं. गारठलेले पक्षी झाडाच्या फांद्यांवरती पंख फडकवित बसले होते. मान्सून पावसाचा जोर वाढतच होता. दिवसेंदिवस नदीचं पात्र फुगत होतं. ओढ्यांना बाळसं आलं होतं. कड्या कपाऱ्यांवरून वाहणारं पाणी खिलार वासरासारखं अवखळ नृत्य करीत होतं. एखाद दुसरा शेतकरी पावसात भिजत शिवरात घुसत होता. ओली चिंब मिळेल ती वैरण घेऊन परतत होता. माणसांपेक्षा जनावरांची आबाळ होत होती. हिरव्यागार वैरणीनं शिवार फुललं होतं; पण पाऊस उसंत देत नव्हता. म्हातारे, बाया, बाप्ये, स्त्री-पुरुष गारठ्याने गुडघे गळ्यात घेऊन वाकळच्या उबेत निपचिप पडून होते. टक्कूच, घोणच्या डोक्याला घालून मुलं चुलीच्या उबेला बसली होती. शेतमजुरांची उपासमार सुरूच होती. शेतीची कामे चालत नसल्याने काम मिळत नव्हतं. गाडग्या मडक्यात ठेवलेलं धान्य संपलं होतं. ओला दुष्काळ पडण्याची बिकट परिस्थिती निर्माण झाली होती. गेल्या महिन्याभरापासून सूर्यानं दर्शन दिलं नव्हतं, घरांची कौलं उमाळली होती. घरामधील भुई ओलीकीच झाली होती. दगडमातीच्या भिंती पानाडल्या होत्या. जुन्यापुराण्या घराच्या भिंतीचे कोपरे धडाडा ढासळत होते. त्यामुळे गोरगरिबांचे संसार उघड्यावर पडत होते. घराची धुरकटलेली कौलं उमाळल्यामुळे घरात जागोजागी ओल्या काजळीचे काळे ठिपपे जमिनीवर कपड्यावर पडत होते. गावाला जोडणाऱ्या रस्त्याचे पूल पाण्याखाली गेल्याने गावागावांचा संपर्क तुटला होता. किरकोळ दुकानांमधील किराणा माल संपत आला होता. दूध वाहतूक बंद होती त्यामुळे दूधदुभतं असणाऱ्या घरात मोठी पातेले भरून दूध उतू जाईपर्यंत उकळलं जात होतं. जमीनदार शेतकऱ्यांच्या घरात भाजलेल्या हरभऱ्याचा खारट खमंग वास दरवळत होता. कोणी पापड भाजून खात होतं तर कोणी लाह्या. मधेच खारा मासा तळलेला वास गल्लीमधून तरळत होता. वातावरणात गारवा निर्माण झाल्याने घसा शेकण्यासाठी पोटात उब निर्माण होण्यासाठी देशी कोंबड्याच्या झणझणीत तांबड्या रश्श्यावर ताव मारला जात होता. अंगावर गोधडी पांघरून पत्त्याचे डाव मांडले होते. या सगळ्या गोष्टींपासून दूर होतं ते म्हणजे शेतमजूर गोंदाचं घर. गोंदाला बैलाने मारल्यापासून त्यानं अंथरूण धरलं होतं. त्याच्या बरगड्या मोडल्या होत्या, हाडं जुळून येण्यासाठी शेवंता एकटीच रोजंदारी करून चांगलंचुगलं खायला घालण्याचा प्रयत्न करीत होती. कामं थांबल्यामुळे उधार उसनवार करून कसंबसं पंधरा दिवस काढले होते. पवार मामानी फाटक्या प्रपंचाला आधार दिला; पण सारखं सारखं हात पसरणे शेवंताला योग्य वाटत नव्हतं. म्हणून शेवंता गाडग्या मडक्यात किडूकमिडूक शोधून गोंदा व पोरांच्या पोटाला आधार देत होती. गोंदाला संतुलित आहाराची गरज होती; पण पोटच्या पोरांचं हाल होत असल्याने मिळेल ते शिळंपाकं गोंदाला खावं लागत होतं. आज सकाळ पासून चूल पेटलीच नव्हती. गोंदा, शेवंता व त्यांची लहान लेकरं निपचिप बसून होती. घरात अन्नधान्याचा कण नव्हता, बाहेर पावसानं धिंगाणा घातला होता. काल पवार मामीनं कासंडी भरून ताजे दूध पाठवलं होतं. दिवसभर फक्त दूध पिऊन भूक भागविली होती. हळूहळू दुपार टळत होती. लेकरं भुकेने व्याकुळ झाली होती. शेवंताला पतीची आणि पोरांची स्थिती बघवत नव्हती. नशिबावर दात ओठ खात डोक्याला हात लावून शून्य नजरेने पावसाकडे बघत बसली होती. काय करावं काही सुचत नव्हतं.

'विमल खुरपं आणि पोतं आण हिकडं,' निश्चयाने उठत शेवंता म्हणाली.

शेवंताची थोरली मुलगी विमलनं खुरपं आणि पोतं आणून दिलं. ''आये, एवढ्या मोठ्या पावसात कुठं निघालीस, मी येऊ का?'' विमल म्हणाली. ''घटकाभरात येतो, तवर चूल पिटीव.'' असं म्हणत शेवंता बाहेर पडली. विमलच्या भावंडांच्या तोंडाला पाणी सुटलं. आता आपल्याला काही ना काही खायला मिळेल या आशेने कोसळणाऱ्या पावसात तरा तरा जाणाऱ्या शेवंताच्या अस्पष्ट आकृतीकडे मुले पाहू लागली.

''विमल, कुठं गेली ग ती, पावसात भिजून जीवाला आलं मंजी? पाठीमागं ये म्हणावं पाऊस तरी उघडू दे'' चिंताग्रस्त गोंदा म्हणाला.

''खुरपं पोतं घेऊन गिल्या, घटकाभरात येतो म्हणाली'' विमल म्हणाली.

''असल्या पावसात कुणाच्या शिवारात शिरायची ही, त्यात पाण्याने बांध तुडुंब भरलेत,'' काळजीच्या स्वरात गोंदा म्हणाला. अंथरुणावर पडलेला गोंदा आपल्या कर्मावर दात ओठ खात होता. चटकन बरं व्हावं आणि पुन्हा कामाला जावं असं मनोमनी वाटत होतं; पण शरीर साथ देत नव्हतं. नशिबाने साथ सोडली तिथे शरीर कसं साथ देणार? बरगडीची हाडं मोडली होती. हाडं जुळण्यासाठी औषधपाण्याची गरज होती; पण इथं त्याचाच दुष्काळ होता.

डोक्यावर पोत्याची खोळ, हातात खुरपं घेऊन घोट्याएवढ्या चिखलातून काट्याकुट्यांतून जिवाची पर्वा न करता झपाझपा पावलं टाकत शेवंता चालली होती आणि अचानक शेवंता किंचाळली....चिखल पाण्याने मऊ झालेल्या तळपायात खोलवर काटा रुतला होता. वेदनेची पर्वा न करता कचकन काटा उपसून काढला. क्षणात कारंजासारखी रक्ताची धार पावसाच्या पाण्याचा रंग बदलून गेली. नकळत भोवळ आल्यासारखी झाली. तळपायावर हाताचा अंगठा दाबून धरला. डोळ्यातून उष्ण पाण्याच्या धारा ओघळत होत्या. पोत्याची खोळ बाजूला पडली होती. केस ओले चिंब झाले होते. डोक्यावरून ओघळणारं पाणी डोळ्यातील अश्रूंनाही गिळत होतं. झाडाला मिठी मारून हंबरडा फोडावा असं वाटत होतं; पण त्या माउलीला भुकेने व्याकुळ झालेल्या लेकरांची आणि आजारी पतीची आठवण येत होती. हुंदका गिळून तळ पायावरचा अंगठा काढला. रक्त ठिपकत होतं. क्षणात पावसाच्या पाण्यात अदृश्य होत होतं. त्या स्थितीत शेवंता उठली आणि पुन्हा लंगड्या पायाने पुढे चालू लागली.

अंग ओलं चिंब झालं होतं. गारठ्यामुळे दातावर दात आपटत होते. पावलो पावली वेदना मस्तकापर्यंत जात होत्या; पण पोटासाठी, कुंकवासाठी, आपल्या मुलाबाळांसाठी ती माउली सगळ्या वेदना सहन करत होती. काही वेळाने पावसाचा जोर कमी झाला. थंडगार वाऱ्याची झुळूक अंगावर काटा उभा करीत होती. शेवंता एका हिरव्यागार शेतात शिरली. निसर्गाने हिरव्या, पिवळ्या, लाल, गुलाबी, निळ्या रंगाची उधळण केली होती, जसे एखादी सौंदर्यसम्राज्ञी रंगपंचमी खेळत आहे. ताज्या टपोऱ्या ओल्याचिंब निसर्गाचं लेणं नजरेत भरत होतं. अगदी गावरान नववधू सारखं. निसर्गाच्या बहुरंगी चिरंतन सौंदर्याने नजर तृप्त होत होती.

लांबलचक आकाशगंगेसारख्या पसरलेल्या वेली, त्यावर पांढरी बुट्टीदार टपोरी फुलं, पिवळ्या धमक फुलांचा करडा भरात आला होता, मध्येच कुठेतरी भात शेतीचा सुगंध दरवळत होता, श्रावण घेवड्याला नुकतीच गुलाबी नाजूक फुलकळी बहरली होती, मक्याची कोवळी कणसं पोटरीतून निसर्गाचं सौंदर्य किलकिल्या नजरेने न्याहाळत होती. झेंडूची टपोरी फुलं वाऱ्याबरोबर डोलत होती. नाजूक कोथिंबीर काळ्या आईच्या कुशीतून डोकावत होती. नाजूक राजगिरा पानानी बहारला होता. माठ आणि तांदुळजा पावसाचे थेंब उजळीत अलगत झेलत होत्या. चंदनबटवा, चुक्का, रान हरभरा वाऱ्याशी मस्ती करत होता. अंबाडा सर्वांत उंच असल्याचा आव आणत होता. घोळ, चिघळ, रानकरडा, तांबडी घोळ, मनसोक्त जमिनीवर पसरल्या होत्या. याच रानभाज्यांच्या शोधात शेवंता होती आणि इथेच तिला खजिना सापडला. अगदी सोनं, चांदी, हिरं, माणिकमोती, पाचूपेक्षा श्रेष्ठ. फाटक्या साडीची ओटी करून शेवंता रानभाजी तोडू लागली. रानभाज्यांनी

ओटी भरली. जणू शेवंताची निसर्गाने खण नारळानं ओटीच भरली.

शेवंता तृप्त झाली. थंडी, वाऱ्या-पावसाचं भान पूर्ण विसरली. रानभाज्यांचा रानमेवा पोराबाळांनी खाल्ल्यावर मनसोक्त ढेकर देतील या कल्पनेने तिचा उर भरून येत होता. पोत्याची खोळ डोक्यावर घेतली. भाज्यांचं गाठोडं व्यवस्थित बांधले आणि वीरांगणे सारखी शेवंता पावसाचे टपोरे थेंब झेलत घराच्या दिशेने मार्गक्रमणा करू लागली. गळक्या घरात जागोजागी भांडी मांडली होती. काही भांडी पाण्याने भरली होती भरलेली भांडी रिकामी करण्याचे काम विमल करत होती. पाणी बाहेर उचलताना विमलला आई दिसली आणि तिच्या तोंडून आनंदाने शब्द बाहेर पडले –

''आय आली!'' 'आय' हा शब्द कानावर पडताच सगळी भावंडं बाहेर पाहू लागली. त्यांच्या नजरेत माया होती. उत्सुकता होती. झपाझपा पावलं टाकीत शेवंता घरात आली. रानभाजी शिबड्यामध्ये ठेवली. अंगावरची साडी अंगावरच पिळली. ''ईमले, चूल पिटीव, अन भगून्यात पाणी ठेव.'' पिळलेली साडी झाडत शेवंता म्हणाली. विमलच्या भावंडामध्ये वेगळाच उत्साह निर्माण झाला होता. चुलीवरचे पाणी उकळत होतं. त्या पाण्यात मीठ आणि चिमुटभर चटणी टाकून त्यामध्ये रानभाजी टाकली. रटारटा भाजीला कड आला, खमंग वास घरात दरवळत होता. भरलेल्या घंगाळ्यातली रबरबीत रानभाजी पोरं खात होती. ढना ढना पेटणाऱ्या चुलीच्या उबेवर साडीचा एक एक भाग शेवंता सुकवीत होती. रबरबीत गरम रानभाजी खाणाऱ्या छकुल्यांचा आत्मा तृप्त होत होता आणि शेवंता भरल्या नजरेने, तृप्त मनानं पोरा बाळांना, तिच्या पोटच्या गोळ्यांना न्याहाळीत होती; पण उद्याची भूक तिच्या हृदयात घर करीत होती.

***

...* आज काहीतरी हरवल्यासारखं वाटतंय *...

आज काहीतरी हरवल्यासारखं वाटतंय
बघता बघता बालपण माझं
आज डोळ्यात पाणी आणतंय
ग्लोबल वार्मिंगच्या जमान्यात
मोकळा श्वास आज
कुठेतरी थांबल्यासारखं वाटतंय
चंगळवादी दुनियेत
आज मिळतंय सगळं पण
अंत:करण उदास वाटतंय
सारीपाट, कबड्डी, आट्यापाट्या
नावं कानावर पडतात पण
मैदानात फक्त चेंडूफळी दिसतात
लगोरीचा डाव मांडावा म्हणतेय पण
भर उन्हाळ्यातही मैदान
कायम सुनं सुनं वाटतंय
पहिल्यासारखं आता दिसत नाही
लाखमोलाची भाकरी आज
करपल्यासारखी दिसतेय

– साक्षी जयवंत कदम
T.Y. B. A

***

सांगली ते वाराणसी : एक अविस्मरणीय प्रवास

प्रवास वर्णन

– कु. आरती रामकेश केवट, F.Y.B.A

सांगली ते उत्तर प्रदेश हा प्रवास जवळपास १,५०० ते १,८०० किलोमीटरचा आहे. यासाठी आम्ही १५ दिवस आधीच आरक्षण केले होते. महाराष्ट्रातील कडक उन्हाळ्यासाठी सुती कपडे घेतले होते; पण उत्तर भारतात हवामान खूपच विषम असते याची पूर्वकल्पना आम्हाला होती त्यामुळे आम्ही लोकरीचे कपडे घेतले.

सांगली रेल्वे स्थानकावरून आमचा प्रवास सुरू झाला. बॅगांची जुळवाजुळव, प्लॅटफॉर्मवरची ती गडबड आणि गाडी येण्याची प्रतीक्षा करत असताना मनात एक वेगळीच उत्सुकता होती. आम्ही सांगली रेल्वे स्थानकावरून 'गोवा एक्सप्रेस' ने प्रवासाला सुरुवात केली. सांगलीची सुपीक काळी जमीन, द्राक्षांच्या बागा आणि उसाची शेते खिडकीतून मागे पडताना पाहत होतो. रेल्वे जशी पुढे सरकत होती, तसतसे महाराष्ट्राचे पठार मागे सोडून मध्यप्रदेशातील घनदाट जंगले आणि विंध्य पर्वतरांगा दिसू लागल्या. महाराष्ट्रातील मराठी बोलणं मागे पडून आता कानावर हिंदी भाषेचे स्वर पडू लागले होते.

रेल्वेच्या डब्यात विविध राज्यातील लोक भेटले. कोणी साड्यांचे व्यापारी होते, तर कोणी तीर्थयात्रेसाठी निघालेले वृद्ध जोडपे. भुसावळ स्टेशनवरची केळी आणि इटारसीचे गरम वडे खात आमची गप्पांची मैफल रंगली. दोन दिवसांच्या प्रवासानंतर आम्ही उत्तर प्रदेशात प्रवेश केला.

आम्हाला सुरुवातीला वाटले होते की, आपली हिंदी त्यांना समजेल का? पण भाषेपेक्षा मनाची ओढ जास्त महत्त्वाची ठरली. तिथले लोक 'भाऊ' म्हणून प्रेमाने मदत करत होते. 'सांगली कुठे आहे?' असे विचारल्यावर जेव्हा आम्ही 'महाराष्ट्र' सांगायचो, तेव्हा त्यांच्या डोळ्यांत शिवाजी महाराजांबद्दल असलेला आदर स्पष्टपणे दिसायचा. या प्रवासाने मला शिकवले की, रस्ते बदलतात, हवामान बदलते, खाण्याच्या सवयी बदलतात; पण भारतीय माणसाचे प्रेम आणि पाहुणचार करण्याची पद्धत कन्याकुमारीपासून ते उत्तर, जम्मू काश्मीरपर्यंत एकच आहे.

सांगलीचा 'गणेशोत्सव' आणि उत्तर प्रदेशची 'गंगा आरती' या दोन्हीमध्ये एकच श्रद्धा आहे. सांगलीत आपल्याला कृष्णा नदीच्या पात्रातील सुपीक जमीन आणि आजूबाजूला सह्याद्रीच्या रांगा दिसतात; पण उत्तर प्रदेशात गेल्यावर गंगा-यमुनेचे खोरे किती विशाल आहे याची जाणीव होते. तिथे डोंगर कमी पण मैदानी प्रदेश अथांग आहे. प्रवासादरम्यान जेव्हा आमची गाडी रात्रीच्या वेळी 'चंबळच्या' खोऱ्यामधून जात होती, तेव्हाची ती गूढ शांतता आणि चांदण्या रात्रीचे दृश्य काळजात घर करून गेले. महाराष्ट्रात आपण गड-किल्ले पाहतो, जे स्वराज्याच्या संघर्षाचे प्रतीक आहेत. उत्तर प्रदेशात आम्हाला वेगळ्या प्रकारची वास्तुकला पाहायला मिळाली.

सांगलीची 'कापड पेठ' आणि 'गणपती पेठ' प्रसिद्ध आहेच, पण उत्तर प्रदेशातील बाजारपेठेची गंमत काही वेगळीच आहे. प्रवासात केवळ प्रेक्षणीय स्थळेच नाही, तर माणसेही महत्त्वाची असतात. एकदा ट्रेनमध्ये आमची पाण्याची बाटली संपली होती, तेव्हा शेजारी बसलेल्या एका उत्तर भारतीय कुटुंबाने स्वतःहून आम्हाला पाण्याची बाटली दिली आणि त्यांच्या घरचा 'आलू पराठा' देखील आग्रहाने खाऊ घातला. त्यांच्याशी गप्पा मारताना कळले की, त्यांनाही महाराष्ट्रातील शिर्डी आणि पंढरपूरला येण्याची खूप

इच्छा आहे. यावरून जाणवले की, भक्ती आणि माणुसकीने संपूर्ण भारत जोडलेला आहे.

शेवटी परतीचा प्रवास सुरू झाला, तेव्हा बॅगेत खूप साऱ्या आठवणी, काही भेटवस्तू आणि कॅमेऱ्यात कैद केलेले हजारो फोटो होते; पण त्याहीपेक्षा महत्त्वाचे म्हणजे माझ्या मनात उत्तर भारताद्दल असलेले अनेक गैरसमज दूर झाले होते. सांगलीचे साधेपण आणि उत्तर प्रदेशची भव्यता यांचा मेळ माझ्या मनात बसला होता. सांगलीचा शेतकरी प्रामुख्याने ऊस आणि द्राक्ष बागायतदार आहे. उत्तर प्रदेशातून प्रवास करताना मला तिथल्या शेतीचे वेगळे रूप दिसले. तिथे विहिरींपेक्षा नद्यांमधून काढलेल्या कालव्यांचे जाळे मोठे आहे. गव्हाच्या पिकांनी डोलणारी शेते आणि रस्त्याच्या कडेला असणाऱ्या मोहरीच्या पिवळ्याधमक फुलांचे गालिचे पाहून मन प्रसन्न झाले.

सांगली ते उत्तर प्रदेश या प्रवासातील एक रात्र आम्ही झाशी आणि महोबा या भागातून जात होतो, तर वाराणसीमध्ये गेल्यावर तिथल्या 'बनारस हिंदू विद्यापीठाची' (BHU) भव्यता पाहिली. एका बाजूला प्राचीन मंदिरे आणि दुसऱ्या बाजूला आधुनिक शिक्षणाचे हे केंद्र पाहून मन थक्क झाले. तिथले शास्त्रीय संगीत, कथ्थक नृत्य आणि गंगेच्या काठावर चालणारे वेदांचे पठण ऐकून मनावर एक आध्यात्मिक संस्कार झाला.

हा प्रवास केवळ भौगोलिक प्रदेश शिकवण्यासाठी नव्हता, तर तो इतिहास आणि संस्कृतीचा जिवंत धडा होता. सांगलीच्या आपल्या छोट्याशा विश्वातून बाहेर पडल्यावर कळते की, भारत हा किती महान आणि विविधतेने नटलेला देश आहे. आपण जरी वेगवेगळ्या राज्यांत राहत असलो, वेगवेगळ्या भाषा बोलत असलो, तरी अतिथी देवो भव, ही भावना प्रत्येकाच्या रक्तात आहे.

सांगली परिसरात हवा साधारणपणे सौम्य आणि आल्हाददायक असते. सकाळच्या वेळेस थोडा गारवा, तर दुपारी ऊस व शेतीमुळे हवेत ओलावा जाणवतो. रेल्वे प्रवास सुरू झाल्यावर खिडकीतून हिरवीगार शेते, द्राक्षांचे मळे आणि शेतीप्रधान परिसर दिसत जातो. वातावरण प्रसन्न आणि शांत असते. महाराष्ट्रातून मध्य प्रदेशात जाताना हवेमध्ये हळूहळू बदल जाणवतो. ओलसरपणा कमी होतो आणि उष्णता थोडी वाढते. परिसरात झाडांची उंची कमी होत जाते आणि जंगलमय प्रदेश दिसू लागतो. दुपारी उन्हाचे तापमान वाढल्यामुळे हवा कोरडी भासते; पण वाऱ्यामुळे प्रवासात थोडं थंडगारपण टिकून राहते.

झाशीच्या जवळ आल्यावर मध्य भारतातील हवामानाची वैशिष्ट्ये स्पष्ट दिसतात. येथे हवा कोरडी, उष्ण आणि उन्हाळ्यात तापमान जास्त असते. ढगाळ दिवस कमी आणि पावसाचे प्रमाणसुद्धा मर्यादित असते, त्यामुळे वातावरणात धूळ आणि उष्णता अधिक जाणवते. जेव्हा आमची गाडी पुन्हा मिरज आणि सांगलीच्या जवळ आली, तेव्हा घराची ओढ लागली होती; पण सोबत उत्तर प्रदेशातील ती मोकळ्या ढाकळ्या स्वभावाची माणसं, तिथली लज्जतदार खाद्यसंस्कृती आणि गंगेची विशालता मन:पटलावरून हटत नव्हती. सांगलीच्या रेल्वे स्टेशनवर उतरल्यावर 'आपल्या मातीचा वास' आला; पण मनाच्या एका कोपऱ्यात उत्तर प्रदेशातील त्या आठवणींनी कायमचे घर केले होते.

***

डॉ. तारा भवाळकर : व्यक्ती आणि वाङ्मय

संशोधनपर लेख

– प्रगती रवींद्र खैरे, S.Y.B.A

महाराष्ट्राच्या लोकसंस्कृतीच्या गाभ्याचा अत्यंत सूक्ष्मतेने आणि आत्मीयतेने शोध घेणाऱ्या विदुषी म्हणून डॉ. तारा भवाळकर यांची ओळख केवळ महाराष्ट्रापुरतीच मर्यादित नाही तर संपूर्ण भारतात आहे. त्यांचा जन्म १ एप्रिल १९३९ रोजी झाला. त्यांचे बालपण सांगलीसारख्या कला-साहित्याने समृद्ध असलेल्या शहरात गेले. शालेय आणि महाविद्यालयीन शिक्षण घेत असतानाच त्यांच्यातील संशोधक वृत्ती जागृत झाली होती. त्यांनी मराठी साहित्यात पदव्युत्तर पदवी संपादन केल्यानंतर 'मराठी पौराणिक नाटके' या विषयावर पीएच.डी.साठी शोधप्रबंध लिहिला. हा प्रबंध केवळ एका पदवीसाठी केलेला अभ्यास नव्हता, तर मराठी रंगभूमीच्या मुळाशी असलेल्या पौराणिक संदर्भांचे त्यांनी केलेले ते एक ऐतिहासिक विश्लेषण होते. या संशोधनामुळेच त्यांना साहित्यातील मानवी स्वभाव आणि संस्कृतीचे पदर उलगडण्याची दृष्टी प्राप्त झाली. व्यावसायिक कारकिर्दीत त्यांनी सांगली येथील शांतीनिकेतन महाविद्यालयात मराठीच्या प्राध्यापिका आणि विभागप्रमुख म्हणून अनेक दशके काम केले. अध्यापन करताना त्यांनी केवळ पुस्तकी पाठांतरावर भर न देता, आपल्या शेकडो विद्यार्थ्यांना लोक साहित्याच्या प्रत्यक्ष अनुभवाकडे वळवले. त्यांच्या मार्गदर्शनाखाली तयार झालेले अनेक अभ्यासक आज साहित्याच्या क्षेत्रात मोलाची भर घालत आहेत.

तारा भवाळकर यांच्या कार्याचा खरा गाभा हा 'लोकसंस्कृती' आहे. त्यांनी लोकसाहित्याकडे पाहण्याचा पारंपरिक आणि काहीसा दुय्यम दृष्टिकोन पूर्णपणे बदलून टाकला. तमाशा, लावणी, भारूड, गोंधळ आणि पोवाडा यांसारख्या लोककलांकडे समाजाने नेहमीच करमणुकीचे साधन म्हणून पाहिले होते; परंतु तारा भवाळकर यांनी या कलांमधील तत्त्वज्ञान, सामाजिक विद्रोह आणि लोकजीवनाचे प्रतिबिंब जगासमोर मांडले. विशेषतः स्त्रीवादी भूमिकेतून त्यांनी केलेले लोकसाहित्याचे विश्लेषण हे क्रांतिकारी ठरले. ग्रामीण भागातील स्त्रिया जेव्हा जात्यावर ओव्या गातात किंवा सणासुदीला खेळ खेळतात, तेव्हा त्या केवळ गाणी म्हणत नसून आपल्या जीवनातील सुख-दुःख, अन्याय आणि स्वप्नांना वाचा फोडत असतात, हे त्यांनी 'लोकपरंपरा आणि स्त्रीमुक्ती' सारख्या ग्रंथांतून अत्यंत प्रभावीपणे मांडणी केली आहे. त्यांनी केवळ महाराष्ट्रातीलच नव्हे, तर कर्नाटक-महाराष्ट्र सीमेवरील 'यक्षगान' सारख्या लोककलेचाही सखोल अभ्यास करून सांस्कृतिक देवाणघेवाणीचा एक नवा मार्ग शोधला. 'मातीची मने', 'लोकसाहित्याचे अंतःप्रवाह', 'महामाया', 'बोला जेजुरीच्या खंडेरायाचा' आणि 'संतांची कामगिरी' अशी त्यांची विपुल ग्रंथसंपदा त्यांच्या व्यासंगपूर्ण लेखणीची साक्ष देते.

त्यांच्या या महान तपस्येचा सर्वोच्च सन्मान म्हणजे २०२५ साली दिल्ली येथे संपन्न झालेले ९८ वे अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलन. या संमेलनाचे अध्यक्षपद भूषवताना त्यांनी दिलेले भाषण हे मराठी साहित्यातील एक महत्त्वाचा वैचारिक दस्तऐवज मानले जाते. 'लोकसंस्कृती हीच लोकशाहीची जननी आहे आणि तीच मानवी मूल्यांचे रक्षण करते,' असा परखड विचार त्यांनी त्यावेळी मांडला होता. अभिव्यक्ती स्वातंत्र्यावर होणारे हल्ले आणि बदलत्या काळातील सांस्कृतिक ऱ्हास यावर त्यांनी नेहमीच चिंता व्यक्त केली असून साहित्याने सामान्यांच्या बाजूने उभे राहावे, अशी त्यांची कायम धारणा राहिली आहे. त्यांना महाराष्ट्र शासनाचा उत्कृष्ट वाङ्मय पुरस्कार, सावित्रीबाई फुले पुरस्कार, चिं. वि. जोशी पुरस्कार आणि अनेक विद्यापीठांकडून 'जीवनगौरव' पुरस्कार देऊन गौरविण्यात आले आहे. वयाची ऐंशी वर्षे पार केल्यानंतरही त्यांची संशोधनाची जिद्द आणि साहित्याप्रति असलेली निष्ठा तसूभरही कमी झालेली

नाही. आज त्या महाराष्ट्राच्या सांस्कृतिक विश्वातील एक दीपस्तंभ असून, त्यांच्या कार्यामुळेच पुढच्या पिढीला आपल्या लोकपरंपरेची खरी ओळख होत आहे.

डॉ. तारा भवाळकर यांच्या कार्याचा आवाका इतका मोठा आहे की, त्यांच्याबद्दल जितके लिहावे तितके थोडेच आहे. त्यांच्या आयुष्यातील वैचारिक संघर्ष, त्यांची संशोधक वृत्ती आणि समाजाप्रति असलेली बांधिलकी यावर आधारित आणखी लिहावे म्हटले तर, शब्द अपुरे पडतील.

त्यांच्या संशोधनाचा प्रवास केवळ ग्रंथालयापुरता मर्यादित नव्हता, तर त्यांनी प्रत्यक्ष बांधावरच्या आणि वस्तीवरच्या माणसांशी नातं जोडलं. लोकसाहित्याचा अभ्यास करताना त्यांनी 'क्षेत्रकार्य' (Fieldwork) या पद्धतीला सर्वाधिक महत्त्व दिले. खेड्यापाड्यातील अशिक्षित मानल्या जाणाऱ्या धनगर, कोळी, गोंधळी आणि पोतराज यांसारख्या समाजघटकांकडे अफाट मौखिक ज्ञानसाठा आहे, हे त्यांनी ओळखले होते. त्यांनी या लोकांमध्ये मिसळून, त्यांच्यासोबत राहून त्यांच्या लोककथा, म्हणी आणि विधींचे संकलन केले. त्यांच्या मते, लोकसाहित्य हे मातीतून उगवलेले असते आणि त्यातच खऱ्या अर्थाने भारतीय संस्कृतीचे मूळ स्वरूप दडलेले असते. त्यांनी 'यक्षगान' या दक्षिण भारतीय लोककलेवर जे कार्य केले, ते आजही दोन राज्यांमधील सांस्कृतिक दुवा म्हणून ओळखले जाते. कर्नाटकातील ही कला आणि महाराष्ट्रातील लोककला यांमधील साम्य त्यांनी पुराव्यासह मांडले, ज्यामुळे सीमेवरील सांस्कृतिक संघर्षापेक्षा समन्वयाची भाषा अधिक महत्त्वाची ठरली.

तारा भवाळकर यांच्या लेखनातील एक अत्यंत तेजस्वी पैलू म्हणजे त्यांची 'स्त्रीवादी दृष्टी'. त्यांनी मांडले की, भारतीय स्त्रीचे खरे आत्मचरित्र हे मोठ्या ग्रंथांत नसून ती रोज म्हणत असलेल्या ओव्यांमध्ये, गात असलेल्या पाळण्यांमध्ये आणि सासुरवाशीण म्हणून भोगलेल्या दुःखाच्या गाण्यांमध्ये आहे. त्यांनी स्त्रियांच्या या मौखिक साहित्याचे केवळ संकलन केले नाही, तर त्याचे मानसशास्त्रीय आणि समाजशास्त्रीय विश्लेषण केले. स्त्री ही लोकसंस्कृतीची खरी वाहक आहे, हे सूत्र त्यांनी आपल्या 'लोकपरंपरा आणि स्त्रीमुक्ती' यांसारख्या पुस्तकांतून अत्यंत प्रभावीपणे मांडले. त्यांच्या लेखनातून उमटलेला हा स्त्रीवाद पाश्चात्त्य संकल्पनांवर आधारित नसून, तो भारतीय मातीतील संघर्षातून जन्मलेला आहे. त्यांनी सावित्रीबाई फुले आणि ताराबाई शिंदे यांच्या विचारांचा वारसा पुढे नेत, लोकसाहित्यातील स्त्रियांचे स्थान अधोरेखित केले.

ज्या भाषेत कष्टकरी आपला घाम गाळतो आणि ज्या भाषेत आई आपल्या मुलाला जोजावते, तीच खरी लोकभाषा आणि तिचेच साहित्य टिकणे आवश्यक आहे. आजच्या तंत्रज्ञानाच्या युगात जेव्हा सोशल मीडियामुळे भाषा आणि संस्कृतीवर आक्रमण होत आहे, तेव्हा तारा भवाळकर यांचे विचार आपल्याला आपल्या मुळांकडे परत जाण्याची आठवण करून देतात. त्यांनी केवळ साहित्यिकांसाठीच नव्हे, तर सर्वसामान्य वाचकांसाठीही एक आदर्श घालून दिला आहे की, विद्वत्ता ही साधी आणि समाजाभिमुख असावी.

त्यांच्या कार्याचा गौरव म्हणून त्यांना मिळालेले पुरस्कार हे केवळ त्यांच्या नावावर लागलेले शिक्के नसून, त्यांच्या कष्टाची पावती आहे. महाराष्ट्र शासनाने त्यांना वेळोवेळी सन्मानित केले; परंतु त्यांच्यासाठी खरा पुरस्कार म्हणजे आजच्या तरुण पिढीने लोकसाहित्यात दाखवलेली रुची. आजही सांगलीतील आपल्या निवासस्थानी त्या तरुण संशोधकांना तितक्याच आपुलकीने मार्गदर्शन करतात. त्यांचे व्यक्तिमत्त्व हे ऋषितुल्य असले तरी त्या आधुनिक विचारांच्या पुरस्कर्त्या आहेत. त्यांनी जुन्यातील जे चांगले आहे ते जपले आणि जे कालबाह्य किंवा अन्यायकारक आहे त्याला कडाडून विरोध केला. अशा या लोकसंस्कृतीच्या महान उपासिकेचे कार्य हे येणाऱ्या अनेक शतकांसाठी मराठी साहित्यातील एक देदीप्यमान प्रकाशस्तंभ म्हणून कायम राहील.

***

देशाच्या भवितव्यासाठी आजच्या युवकाचे योगदान

वैचारिक लेख

– कु. सानिका शिवानंद आंबी, T.Y.B.Com

आपल्या देशासमोर आज अनेक प्रकारची आव्हाने उभी आहेत. बेरोजगारी, भ्रष्टाचार, वाढती लोकसंख्या, वाढते लैंगिक अत्याचार या सर्व आव्हानांना सामोरे जाण्यासाठी सर्वांत महत्त्वाची भूमिका आजच्या युवकाला बजावावी लागणार आहे. अर्थात आजचा काळ हा बदलांचा, प्रगतीचा आणि नव्या संधींचा काळ आहे आणि या सर्वांच्या केंद्रस्थानी कोण असेल तर आजचा तरुण आहे. असे म्हटले जाते की, कोणत्याही देशाचे भवितव्य हे त्या देशातील तरुणांवर अवलंबून असते. म्हणून भारताचे माजी राष्ट्रपती डॉ. ए.पी.जे अब्दुल कलाम यांनी आपल्या देशातील तरुणांना डोळ्यापुढे ठेवून विकसित भारताचे स्वप्न पाहिले होते, कारण तरुण म्हणजे, ऊर्जा, उत्साह, नवे विचार आणि कार्यक्षमता यांचे प्रतीक समजले जाते. आजचा युवक हा देशाच्या सामाजिक, आर्थिक, राजकीय आणि सांस्कृतिक विकासात महत्त्वाची भूमिका बजावताना दिसत आहे. त्यामुळेच देशाच्या प्रगतीसाठी, देशाच्या भविष्यासाठी आजच्या युवकाची भूमिका ही अत्यंत महत्त्वाची समजली जाते.

भारत हा तरुणांचा देश आहे असे म्हटले जाते. आज आपल्या देशाची लोकसंख्या १३६ कोटी असली तरी त्यापैकी ६५ टक्के लोकसंख्या ही तरुण वयोगटातील आहे. म्हणूनच या तरुणांच्या जोरावर आपण महासत्ता होण्याचे स्वप्न पाहत आहोत. तरुणच आपल्या देशाचे भाग्यविधाते आहेत असे म्हटले जाते. आजच्या घडीला देशासमोर अनेक आव्हाने उभी आहेत त्यातील सर्वांत मोठे आव्हान म्हणजे बेरोजगारीचे आहे. अनेक तरुण उच्चविद्याविभूषित आहेत. हुशार आहेत. त्यांनी ज्ञान, विज्ञान, तंत्रज्ञान, कला, क्रीडा, साहित्य अशा सर्वच क्षेत्रांमध्ये देदीप्यमान कार्य केल्याचे दिसत आहे. देशासाठी हे भूषणावह आहे.

एवढेच नव्हे तर आजच्या युवकाला सामाजिक जबाबदाऱ्यांची जाणीव आहे. स्वच्छ भारत अभियान, पर्यावरण संरक्षण, वृक्षारोपण, जलसंधारण, महिला सशक्तीकरण, शिक्षणाचा प्रसार यांसारख्या सामाजिक उपक्रमांमध्ये अनेक तरुण उत्स्फूर्तपणे सहभागी होताना दिसत आहेत. त्याचबरोबर समाजातील अंधश्रद्धा, जातिभेद दूर करण्यासाठी अनेक तरुण पुढाकार घेत आहेत. समाज बदलाचा हा एक चांगला संकेत आहे. या गोष्टीचा एका बाजूने आनंद होत आहे, तर दुसरी काळी बाजू पाहिली तर काही तरुण विघातक कृत्य करताना दिसत आहेत. उदाहरणार्थ गुंडगिरी, महिलांची छेडछाड, व्यसनाधीनता, सोशल मीडियाचा अतिवापर असेही वाम मार्गाला जाताना दिसत आहेत. आजच्या युवकाने यातून वेळीच सावरून देश कार्यासाठी पुढे येणे अत्यंत आवश्यक आहे.

आजच्या युवकाने स्वतःमध्ये सकारात्मक विचारसरणी विकसित करणे गरजेचे आहे. कठोर परिश्रम, चिकाटी, आत्मविश्वास आणि सर्जनशीलता हे गुण अंगीकारले तर कोणतेही संकट पार करता येते. अपयशाने खचून न जाता त्यातून शिकण्याची तयारी ठेवली पाहिजे. कारण, आजचे अपयश हे उद्याच्या यशाची पायरी आहे हे कायम ध्यानात ठेवले पाहिजे.

भारतीय ज्ञानपरंपरेचा विचार केला असता आजची शैक्षणिक व्यवस्था केवळ गुणांवर लक्ष केंद्रित करते आहे, असे दिसते आहे. त्यामुळे कौशल्य विकसित करण्याकडे काहीसे दुर्लक्ष होत आहे. अर्थात नवीन शैक्षणिक धोरणात हा सकारात्मक बदल घडवून

आणला आहे. त्यामुळे अनेक तरुण शिक्षण पूर्ण करूनही रोजगार मिळवण्यात असमर्थ ठरत आहेत. देशातल्या ग्रामीण भागातील तरुणांनाही शहरी तरुणांप्रमाणे संधी मिळाव्यात यासाठी शासनाने सुद्धा पुढाकार घेणे गरजेचे आहे. म्हणून व्यवसाय शिक्षण, स्टार्टअपला भांडवल, व्यावसायिक मार्गदर्शन आणि स्पर्धा परीक्षांबाबत योग्य मार्गदर्शन या गोष्टी तरुणांना वेळीच उपलब्ध करून दिल्या पाहिजेत. आपल्याला माहिती आहे की, आजची पिढी मेहनती आहे; पण त्यांना योग्य दिशा दिल्यास ती अधिक यशस्वी ठरू शकते. काही युवक समाजातील अन्यायाविरोधात लढा देण्यासाठी पुढाकार घेतात. राजकारणात उतरतात. त्यासाठी संघटनांमार्फत विविध प्रश्नांवर आंदोलने करत आहेत. हे करताना त्यांच्या मनात असलेली समाजाप्रति निष्ठा आणि नेतृत्व क्षमता विकसित होत असते; परंतु काही वेळा राजकीय पक्ष या तरुणांच्या उत्साहाचा गैरवापरही करून घेतात आणि युवकांना योग्य काय आणि चुकीचं काय यामधला फरकही कळत नाही. त्यासाठी त्यांनी विवेकपूर्ण निर्णय घेणे गरजेचे आहे.

आजचा युवक हा देशाचा ऊर्जा स्रोत आहे; पण जर तीच ऊर्जा चुकीच्या मार्गावर गेली तर देशाला धोकाही निर्माण होऊ शकतो. देशाच्या विकासासाठी सकारात्मक व नकारात्मक ह्या दोन्हीही बाजू तरुणांनी नीट समजून घेतल्या पाहिजेत. ज्या विघातक गोष्टी आहेत त्यामुळे देशाचे अहित होत आहे. ते वेळीच ओळखले पाहिजे आणि देशाला प्रगतिपथावर नेण्यासाठी सकारात्मक बाजूंचा विचार करून जे चांगलं, जे मंगल, जे सुंदर, जे देश हितासाठी आहे त्याचा अवलंब केला पाहिजे. गोंधळलेल्या मनः स्थितीमध्ये न राहता आजच्या तरुणाने सजग होऊन भविष्याचा विचार केला पाहिजे. यातच समाज हित आहे.

आजच्या युवकाने सकारात्मक, निरंतर प्रयत्न, समाजाभिमुख दृष्टिकोन, ज्ञान, आत्मविश्वास आणि मूल्याधारीत जीवनशैली अवलंबली, तर समाजामध्ये मोठे बदल घडून येतील. त्यासाठी तरुणांनी केवळ यशस्वी उद्योजक, कर्मचारी, अधिकारीच होणे अपेक्षित नाही तर एक सुजाण, चांगला नागरिक आणि संवेदनशील व्यक्ती होणे तितकेच महत्त्वाचे आहे. आपला देश हा एक संस्कार, मूल्यांची शिकवण देणारा देश आहे. आपल्या देशाची जगात चांगली प्रतिमा निर्माण झाली आहे. ही प्रतिमा किंवा हे संस्कार भविष्यात टिकवून ठेवण्यासाठी सर्व तरुणांनी पुढाकार घेतला पाहिजे. पुढच्या पिढीने आदर्श घेण्यासाठी आजच्या तरुणाने लक्ष केंद्रित करणे फार महत्त्वाचे आहे. म्हणून देशासाठी आजचा युवक हा विकसित राष्ट्र होण्यासाठी महत्त्वाचा घटक आहे. प्रत्येक तरुणाने हे कायम लक्षात ठेवणे आवश्यक आहे.

***

...* मला जिंकायचय सारं...*...

काहीतरी मोठं मिळवायचं असेल,
तर खूप काही गमवावं लागतं
यशाच्या शिखरावर पोहोचण्यासाठी
स्वतःलाच रोज नव्यानं घडवावं लागतं.
जेव्हा कष्टाने आपण यशाचा डोंगर सर करतो,
तेव्हा जग मात्र सहज म्हणतं –
अरे, तुझं नशीबच चांगलं होतं!
आणि ते ऐकताना रागाचा पारा चढतो,
कारण त्या यशामागचा
घाम, संघर्ष आणि जागवलेल्या रात्री
कुणालाच दिसत नसतात
मेहनतीचा, त्या जिद्दीचा
खरा अभिमान मात्र आई-वडिलांच्या
डोळ्यांतच चमकत असतो..
म्हणून आता ठरवलंय –
जगायचं मनमुराद, आनंदात!
कितीही संकटं येऊ देत
या आयुष्याच्या प्रवासात.
लढायचं आता स्वतःच्या मनगटाच्या जोरावर,
आणि जिंकायचंही
स्वतःच्या मनगटाच्या बळावर!

– परवेज जावेद मानेखान
T.Y.B.Sc

***

छत्रपती संभाजी महाराज

माहितीपर लेख

– कु. पायल विलास गोसावी, T.Y.B.Sc

'श्री शंभो : शिवजातस्य मुद्राद्यौरिव राजते।।
यदंकसेविनी लेखा वर्तते कस्यनोपरि।।'

अर्थ – छत्रपती शिवरायांचे पुत्र छत्रपती संभाजी महाराज यांची ही राजमुद्रा जणू काही स्वर्गीय तेजाने तळपत आहे. आकाशाप्रमाणे अमर्याद आहे. या राजमुद्राच्या आश्रयात प्रत्येक माणूस, प्रत्येक प्राणिमात्र महाराजांच्या छत्रछायेखाली असेल. छत्रपतींच्या या राजमुद्रेपेक्षा कोणीही श्रेष्ठ नाही.

छत्रपती संभाजी महाराजांचा जन्म १४ मे १६५७ रोजी पुरंदर किल्ल्यावर झाला. छत्रपती शिवाजी महाराज व महाराणी सईबाई यांचे थोरले चिरंजीव आणि मराठा साम्राज्याचे दुसरे छत्रपती म्हणून संभाजी महाराजांकडे पाहिले जाते. त्यांच्या महानतेबद्दल सांगायचे झाल्यास, नुसता छत्रपती शब्द ऐकताच अंगावर शहारे फुटतात. कारणं 'छत्रपती', ही एक भारतीय शाही उपाधी आहे. छत्रपती म्हणजे प्रजेवर सतत छत्र धारण करणारा. म्हणजेच सदैव प्रजेला मदत करणारा व दुःख वेचून घेणारा. प्रजेचे संरक्षण, पालन पोषणाची जबाबदारी व काळजी घेणारा. ते महान छत्रपती म्हणजे छत्रपती संभाजीराजे भोसले महाराज होय! अशी त्यांची ख्याती आजही आहे.

शिवछत्रपतींचा छावा म्हणून ओळखले जाणारे संभाजी महाराज. लहानपणीच ते आपल्या आईच्या प्रेमाला पोरके झाले. नंतर त्यांची आजी राजमाता जिजाऊ यांनी त्यांचा सांभाळ केला. लहानपणापासून त्यांच्या वाट्याला संघर्ष करावा लागला. अनेक संघर्षांतून उभारी घेऊन त्यांनी स्वतःला सिद्ध केले होते. तेरा वर्षांतच तेरा प्रकारच्या विविध भाषा ते शिकले होते. तलवार चालवणे, घोड्याची सवारी करणे, दांडपट्टा चालवणे यात तर ते खूप माहीर होते. शस्त्र आणि शास्त्र या दोन्हीमध्ये ते खूप तरबेज होते. खरं पाहता जे शस्त्र चालवतात त्यांना शास्त्रामध्ये आवड नसते आणि ज्यांना शास्त्रामध्ये आवड असते त्यांना शस्त्र चालवण्यात काहीच आवड नसते; पण छत्रपती संभाजी महाराज शस्त्र आणि शास्त्र या दोन्हींमध्ये निपुण होते. छत्रपती संभाजी महाराजांनी वयाच्या चौदाव्या वर्षी बुधभूषणम् ग्रंथ संस्कृत मध्ये लिहिला होता.

आताच्या काळात मुलांना वाटते की, आई-वडिलांनी आपल्या सोबत राहावे, खेळावे आणि आजच्या आई-वडिलांनाही मुलांना थोडेफार लागलं की काय करू आणि काही नाही असे होते; पण संभाजी महाराजांचा काळ हा वेगळाच होता. वडिलांसोबत खेळायचे मन झाले तर आठवायचे की, आपले वडील मोघलांसोबत लढाया करत आहेत. प्रजेसाठी जीवनाचा खेळ खेळत आहेत. याच विचाराने संभाजी महाराजांच्या जीवनाची लढाई लहान वयातच चालू झाली.

जसे एका शिष्याला गुरूची गरज असते त्याचप्रमाणे संभाजी महाराजांना कवी कलश यांची गरज असायची. जेव्हा जेव्हा ते दुःखी असत तेव्हा जीवनाचा कोणताही पाठ ते कवी कलश यांच्याकडून शिकत. कवी कलश हे त्यांच्या कवितांद्वारे त्यांना प्रेरित करत. संभाजी महाराज असे एकमेव राजे असतील की, ज्यांनी जीवनातील कोणतीही लढाई हरली नाही. त्यांचा याच वागण्याने औरंगजेब परेशान झाला होता. नऊ वर्षे संभाजी महाराजांनी औरंगजेबाला सळो की पळो करून सोडले होते. औरंगजेबाने कितीही कठीण योजना आखून युद्ध करायचे ठरवले तरीही ते जिंकणं अवघडच असायचे; कारण, संभाजी महाराजांच्या रक्तात जिंकण्याची ओढ असायची आणि

ती ओढ त्यांना कधीच हरूव देत नव्हती. औरंगजेबाच्या लक्षात आले की, संभाजी महाराजांना हरवणे एवढे काही सोपे नाही म्हणून औरंगजेबाने विश्वासघाताने संभाजी महाराजांना पकडले.

छ. संभाजी महाराजांच्या बाबतीत १६८८ च्या उत्तरार्धात दोन वाईट घटना घडल्या. पहिली घटना म्हणजे शिर्के सरदारांचे बंड व दुसरी घटना म्हणजे रायगडावर प्रल्हादपंत व इतरांकडून झालेली फंदफितुरी. शिर्के व इतर सरदारांना समजाविण्याचा प्रयत्न संभाजी महाराजांनी केला; पण त्यांना यश आले नाही. शेख निजाम ऊर्फ मुकर्रबखानने संगमेश्वरवर हल्ला चढवला. एकच धुमाकूळ झाला. ०१ फेब्रुवारी १६८९ मध्ये संभाजी राजेंचे ३०० सैन्य शेख निजामच्या ५००० सैन्याशी प्रामाणिकपणे लढू लागले. हदगावची लढाई झाली. सेनापती माळोजी बाबा लढताना घायाळ होऊन धारातीर्थी पडले. कवी कलशाच्या पायावर घाव बसला आणि तो किंचाळला, ''राजेऽ राजेऽऽ'' संभाजी राजे माघारी वळले व कवी कलशाजवळ गेले आणि त्याच वेळेस शेख निजामचे सैनिक शंभूराजांवर वार करू लागले. ते सैन्याचा प्रतिकार करू लागले; परंतु शेखच्या ७० हबशांनी साखळदंडाने संभाजी महाराजांना आवळले. राजे ७० जणांना दाद देत नव्हते; परंतु किती वेळ एकटे लढणार, शेवटी साखळदंडाने बांधून राजांना संगमेश्वरहून बहादूर गडास नेले. तेथे औरंगजेबाची छावणी होती. कवी कलश व शंभूराजांना औरंगजेबा समक्ष उभे केले गेले. कवी कलशाच्या काव्याप्रमाणे 'राजन तव तेज निहारत खत् तजत अवरंग' असे म्हणतो.

औरंगजेब डोळे विस्फारत शंभूराजांचे ते बाणेदार रूप पाहत होते. आग ओकणारे डोळे, बलदंड धिप्पाड शरीर, करारी मुद्रा, साखळदंडात जखडलेला तो मराठ्यांचा राजा, सिंहाचा छावा सापडला. औरंगजेबाचा संताप अनावर झाला आणि कुलाह तख अशी शिक्षा दिली. एक धगधगते शौर्य क्रूरपणाच्या कळसाने निमाले. असा नृशंस मृत्यू आजवर कोणत्याही राजाचा झाला नाही. तो धर्मवीर स्वराज्य रक्षक बलशाही अतिपराक्रमी संभाजी महाराजांचा झाला. आजही अखंड ज्योत तेवत आहे. वढू बुद्रुक तुळापूरला. ते धगधगत्या शौर्याचे प्रतीक आहे, हिंदवी धर्माभिमान, त्यागाचे स्मारक आहे. अमोघ कीर्तीचा दीपस्तंभ आहे.

संभाजी महाराजांची अमानवीय हत्या झाली तो दिवस होता ११ मार्च १६८९. चाळीस दिवस मृत्यूचे तांडव सहन करून बलिदान झालेले शंभूराजांचे वीरमरण या तमाम हिंदू वीरांचे नवयुवकांचे प्रेरणास्थान आहे.

***

... माय माझी सरस्वती......

माय माझी सरस्वती तिने लिहायला शिकवले
असं नको तसं वाग म्हणून तिने
संस्काराचे धडे गिरवायला शिकविले
लहानपणात तिने मला चालायला शिकवले
वाकडे पाऊल पडू नये म्हणून तिने
धैर्याने उभं राहायला शिकविले
भुकेल्या माणसाला घास भरायला शिकविले
माणुसकी जपावी म्हणून तिने
मदतीचा हात द्यायला शिकविले
भविष्यासाठी रात्री जागायला शिकविले
अंतःकरणाची ज्योत बनून तिने
दुःखाचा अंधार दूर करायला शिकविले
वटवृक्ष बनून सावली द्यायला शिकविले
जग जिंकण्यासाठी तिने
प्रेमाचा सागर रिता करायला शिकविले

– कु. धनश्री अशोक माने
F.Y. B.Com

***

लाईक, शेअर आणि सबस्क्राईब

वैचारिक लेख

– कु. सानिका प्रकाश लोहार, F.Y.B.Com

आजचे युग हे मीडियाचे युग आहे. प्रत्येकाच्या हातामध्ये मोबाईल आहे. थोडक्यात, मोबाईल हा मानवी जीवनाचा अविभाज्य घटक बनला आहे. संवाद, शिक्षण, करमणूक आणि माहिती मिळवणे यासाठी मोबाईल उपयुक्त असला तरी त्याचा अतिरेक करणे मानवी जीवनाच्या दृष्टीने अत्यंत घातक आहे. लहान मूल रडायला लागल्यावर जेव्हा आई त्याच्या हातात मोबाईल चालू करून देते. इथेच 'मोबाईलचा अतिरेक' या शब्दांचा उगम होतो. याचा अर्थ अगदी लहानपणापासूनच ह्या तंत्रज्ञानाच्या दुनियेत अशा प्रकारचे साधन लहान मुलांच्या हातामध्ये आल्याने त्याचा दूरगामी परिणाम निश्चित स्वरूपात दिसून येईल.

कोणतेही माध्यम घ्या, त्यात डोकावल्यावर दोन तास कसे निघून जातात हे आपल्याला समजतही नाही. केवळ मनोरंजन आणि टाईमपास म्हणाल, तर ही माध्यमं खूप फायदेशीर आहेत; परंतु त्यांचे दुष्परिणाम म्हणाल तर आरोग्याची प्रचंड मोठी हानी झालेली आहे. मोबाईलमुळे डोळ्यांवर ताण येतो, डोकेदुखी वाढते, मान दुखते, झोपेची समस्या निर्माण होते, त्याचबरोबर ज्या वयामध्ये मुलांनी खेळले पाहिजे, मैदानामध्ये कसरत केली पाहिजे त्या वयात मोबाईलचे व्यसन लागल्यामुळे मुलांची शारीरिक हालचाल होत नाही पर्यायाने लठ्ठपणा वाढतो.

मोबाईलमध्ये फेसबुक, इंस्टाग्राम, व्हाट्सअप, यूट्युब इत्यादी माध्यमांतून अनेक प्रकारच्या व्हिडिओ क्लिप, रिल्स आपल्यासमोर येतात आणि त्याच्या मोहजालात माणूस असा गुरफटून जातो की, नकळत एखाद्या व्हिडिओला तो लाईक करतो आणि शेअर करतो किंवा सबस्क्राईब करतो; परंतु त्याचा परिणाम असा होतो की, त्याच अर्थाचा, त्याच आशयाचा, त्याच प्रकारचा दुसरा व्हिडिओ आपल्यासमोर येत असतात. म्हणजेच संबंधित ॲपला आपली आवड काय आहे ते कळते आणि त्या पद्धतीने एकापाठोपाठ एक व्हिडिओ आपल्याला दिसायला सुरुवात होते. पुढे नकळत आपण ह्या मोहजालामध्ये गुरफटून जातो. अलीकडे तर एआयचा चमत्कारिक जमाना आला आहे. त्यात होत्याचं नव्हतं आणि नव्हत्याचं होतं हा चमत्कार पाहावयास मिळतो.

एखादा व्हिडिओ शेअर करून आपल्याला सबस्क्राईब किती मिळाले? आपल्या व्हिडिओला कोणी कोणी लाईक केले? आपल्या पोस्टला कोणी कोणी शेअर केलं? कोणी प्रतिसाद दिला यावरून आपलं मूल्य ठरत आहे. म्हणूनच माणसामाणसातील संवाद हरवत चालला आहे. भविष्यात माणूस यंत्राशी संवाद साधतो की काय याची भीती निर्माण होत आहे. ही एक प्रकारची जीवघेणी स्पर्धा आहे. वारंवार मोबाईल चेक करून मला किती लाईक मिळाले, मला कोणी कोणी सबस्क्राईब केले आणि जर लाईक कमी मिळाले तर आपण नैराश्याच्या गर्तेत जातो, नाराज होतो. आपलं मन विचलित होतं. हे आपल्या मानसिक आरोग्यासाठी अत्यंत घातक आहे. म्हणून मोबाईलचा वापर किती करावा, कसा करावा आणि केव्हा करावा याला एक विशिष्ट नियम घालून देणे फार महत्त्वाचे आहे.

मोबाईलच्या अतिवापरामुळे वैयक्तिक जीवनाबरोबरच कौटुंबिक आणि सामाजिक जीवनावरही विपरीत परिणाम होत आहे. एकाच घरात राहून नातेवाईक, कुटुंबातील सदस्य एकमेकांशी संवाद साधत नाही. प्रत्येक जण आपापल्या मोबाईलमध्ये गुंतलेला असतो. यामुळे नातेसंबंधांमध्ये दुरावा निर्माण होतो. विद्यार्थ्यांच्या मानसिक आरोग्यावर तर मोठ्या प्रमाणात याचा दुष्परिणाम होतो. अश्लील रील्स

बघणे, व्हिडिओ पाहणे, गेम्स पाहणे यामुळे अभ्यासाकडे दुर्लक्ष होऊन मोबाईलमध्ये एकाग्र झालेला विद्यार्थी शैक्षणिक दृष्ट्या अकार्यक्षम ठरलेला आहे. एवढेच नव्हे तर कानाला इयरफोन लावून गाडी चालवणे, संवाद साधणे यामुळे अपघाताचे प्रमाणही कितीतरी वाढलेले आहे. अतिप्रमाणात मोबाईलचा वापर केल्यामुळे डोळे, मेंदू, झोप न येणे, पाठदुखी यांसारख्या समस्या वाढलेल्या आहेत.

काहीजण हौसेपोटी व्हिडिओ बनवतात, रील बनवतात आणि मीडियावर पोस्ट करतात. त्यात काही आर्थिक फायदा होऊ शकतो; परंतु एक विशिष्ट टप्पा गाठला नाही तर माणूस निराश होतो आणि वारंवार आपला मोबाईल चेक करत असतो. त्यामुळे त्याच्या स्वभावात चिडचिडेपणा येतो, कधी कधी तो दया, याचना, विनंती करत असतो की माझ्या चॅनलला लाईक करा, सबस्क्राईब करा, माझा व्हिडिओ शेअर करा आणि तसे केले नाही तर अर्थातच नात्यांमध्ये दुरावा निर्माण होत असतो, आणि नकळतपणे माणूस गैरसमज निर्माण करत असतो. मोबाईलचा विळखा इतका प्रचंड आहे की, आबालवृद्धांना याचा मोह सुटत नाही. स्त्री असो वा पुरुष, लहान मुलं असो किंवा वृद्ध असो, सर्व जण त्याच्या अधीन झालेले आहेत. वास्तविक पाहता वयोवृद्ध माणसांचे डोळे काम करत नाहीत तरीही ते भिंगाच्या चष्म्यातून मोबाईल पाहत असतात. एवढेच नव्हे तर स्वयंपाक करता करता कित्येक महिला मोबाईल चालू करून स्वयंपाक करत असतात. त्यामुळे नकळतपणे उच्च रक्तदाब, लठ्ठपणा यांसारखे आजार वाढताना दिसून येतात.

या अतिरेकी वापरामुळे कितीतरी माणसं रात्रीच्या वेळेस अंधारामध्ये तासनतास मोबाईल पाहत राहतात आणि मोबाईलमधील इंटरनेट चालू ठेवून तसेच झोपी जातात; परंतु मोबाईल जर आपल्या डोक्याजवळ असेल, तर त्याच्या रेडिएशनमधून मेंदूच्या कार्यक्षमतेवर वाईट परिणाम होतो. स्मरणशक्ती आणि विचार करण्याच्या क्षमतेवरही परिणाम होतो. कधीकधी मेंदूच्या कर्करोगासारखा धोकाही निर्माण होऊ शकतो. याचा विचार प्रत्येकाने केला पाहिजे. अर्थात हे तंत्रज्ञान विकसित झालेले आहे. त्याचा वापर आपण किती करायचा, कसा करायचा हे प्रत्येकाला समजले पाहिजे.

रील पाहून, व्हिडिओ पाहून कित्येक संसार उद्ध्वस्त झालेले आहेत याची उदाहरणे आपल्यासमोर वर्तमानपत्राच्या माध्यमातून येत असतात आणि त्यामुळे जे चांगले ते स्वीकारायला काहीच हरकत नाही; परंतु जे वाईट आहे, ज्यामुळे आपल्या जीवनाला बाधा ठरत आहे त्या गोष्टीपासून निश्चितच आपण दूर राहिलेले बरे. थोडक्यात, माणसाचे सर्व लक्ष मोबाईलने वेधून घेतलेले आहे. त्यामुळे कंपन्या आपले मार्केटिंग करून लाभ घेत आहेत. अनेक ॲप्लीकेशन, विविध प्रकारचे, सोशल मीडिया म्हणून एक वेगळ्या दुनियेमध्ये शोध लावताना दिसत आहेत. तरीही त्याचा दुष्परिणाम हा मोठ्या प्रमाणावर मानव जातीवर होत आहे. त्यामुळे त्यातील चांगले तेच आपण स्वीकारले पाहिजे आणि नको त्याकडे दुर्लक्ष करणे हेच आपल्या हिताचं ठरणार आहे.

आज मोबाईलवर विविध प्रकारच्या लिंक उपलब्ध होतात. मोहापायी माणूस त्यावर क्लिक करतो आणि आर्थिक हानी होते. शेअर करतो, लाईक करतो आणि नकळतपणे मोहामध्ये अडकून तो कधी त्याच्यात गुरफटून जातो हे त्यालाच कळत नाही. म्हणून सद्सद्विवेकबुद्धी जागृत ठेवून प्रत्येक माणसाने वेळेत जागृत झाले पाहिजे आणि मोबाईलचा योग्य तेथेच वापर केला पाहिजे. उर्वरित वेळेचा सदुपयोग करून मानवी जीवन आनंदी आणि सुसह्य जगले पाहिजे. थोडक्यात, लाईक, शेअर आणि सबस्क्राईब या मोहमयी दुनियेत किती अडकून पडायचे हे ज्याने त्याने ठरवले पाहिजे.

***

शांतिनिकेतन ते डॉ. पतंगराव कदम महाविद्यालय व्हाया मार्केट यार्ड

आढावा चार दशकांचा

– **प्रा.संजय ठिगळे,** माजी अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख

२० व्या शतकाच्या उत्तरार्धात पश्चिम महाराष्ट्रातील सांगली शहरात नवभारत शिक्षण संस्थेचे शांतिनिकेतन महाविद्यालय सुरू झाले. रवींद्रनाथ टागोर यांच्या संकल्पनेतील शांतिनिकेतन सांगली शहरात उभे केले. त्यामुळे बहुजन समाजातील विद्यार्थ्यांना उच्च शिक्षणाची दारे खुली झाली. काळाच्या ओघात अनेक घडामोडी घडत गेल्या. १९८६ मध्ये शांतिनिकेतन महाविद्यालय भारती विद्यापीठाने चालवायला घेतले. जवळपास चार दशकांचा कालावधी उलटून गेला. उच्च शिक्षण क्षेत्रातील सर्वांत महत्त्वाचे पाच घटक म्हणजे शासन, संस्था चालक, पालक, विद्यार्थी आणि त्याच्या जोडीला विद्यार्थी हाच केंद्रबिंदू मानून उच्च शिक्षण क्षेत्रात अविरतपणे कार्यरत असणारा घटक म्हणजे शिक्षक अर्थात प्राध्यापक. शांतिनिकेतन आणि सध्याचे डॉ. पतंगराव कदम महाविद्यालय या सर्व प्रवासात महाविद्यालयाच्या जडणघडणीत ज्या दिग्गज प्राचार्यांनी, प्राध्यापकांनी आणि शिक्षकेतर सेवकांनी योगदान दिले ते महाविद्यालयाच्या विकासाच्या दृष्टीने महत्त्वाचे ठरले. त्यांच्या कार्य कर्तृत्वाचा आलेख मांडण्याचा अधिकार मला मिळाला. त्याचे कारण म्हणजे मी त्यांच्या संघर्षाचा आणि आनंदाचा प्रवास फार जवळून पाहिला आहे. एवढेच नव्हे तर जवळपास ३४ वर्षे मी त्यांचा जिवाभावाचा साथीदार राहिलो.

उच्च शिक्षण आणि उच्च शिक्षण क्षेत्रातील विविध घटक हेच खऱ्या अर्थाने शाश्वत शैक्षणिक विकासाच्या चळवळीला चालना देण्याचे काम करीत आहेत. उच्च शिक्षणाच्या क्षेत्रात फार पूर्वीपासून महाविद्यालयाच्या नावाला फार मोठे वलय होते आणि आजही आहे. त्याबरोबरच महाविद्यालयातील प्राध्यापक वर्ग कोण आहे त्यालाही महत्त्व कमी जास्त प्रमाणात होते. काळाच्या ओघात अनेक बदल होत गेले असले तरी आजही चांगल्या महाविद्यालयाला आणि महाविद्यालयातील प्राध्यापकांना फार मोठे स्थान असून त्यांच्या नावाचे एक वलय आहे. नवीन शैक्षणिक धोरणाच्या अंमलबजावणीमुळे अनेक बदल होऊ लागले आहेत. नवीन नियमानुसार प्राध्यापकांच्या नियुक्तींचे निकष बदलू लागले आहेत. पदव्युत्तर शिक्षण, त्यामध्ये बी ++ इथपासून ते नेट, सेट आणि पीएच. डी. असा प्रवास सुरू झाला असून प्राचार्य पदाचा कालावधी पाच वर्षांचा करण्यात आला आहे. एवढेच नव्हे तर अनेक प्राचार्यांना ६५ वर्षांपर्यंत प्राचार्य म्हणून काम करण्याची संधी मिळते आहे. रवींद्रनाथ टागोर यांच्या धर्तीवर सांगली शहरात शांतिनिकेतन स्थापन करावे असा विचार मांडणारे ज्येष्ठ विचारवंत प्राचार्य डॉ. पी. बी. पाटील यांच्या संकल्पनेतून साकारलेले शांतिनिकेतन महाविद्यालय बंद पडून ते भारती विद्यापीठाने चालवायला घेतले. खरेतर शांतिनिकेतनकडून प्राध्यापक वगळता भारती विद्यापीठाला काहीच मिळाले नाही. तरीही संस्था आणि प्राध्यापक डगमगले नाहीत. आपण ज्या समाजातून आलो त्या समाजाचे आपण काहीतरी देणे लागतो या भावनेतून गतिमान शिक्षणातून समाज परिवर्तनाचा ध्यास घेतलेल्या भारती विद्यापीठाने शांतीनिकेतन महाविद्यालय चालवायला घेतले. खरेतर एका वेगळ्या संस्कारात वाढलेला प्राध्यापक आणि शिक्षकेतर वर्ग भारती विद्यापीठात रुजायला आणि भारती विद्यापीठ पचायला वेळ लागला असला तरी फिनिक्स पक्ष्याप्रमाणे जशी भरारी घ्यावी तशा पद्धतीने महाविद्यालयाने जवळपास चार दशकांच्या काळात एक नवीन वैभव निर्माण केले. काळाच्या ओघात महाविद्यालयाचे प्रथम प्राचार्य डॉ. एम. एस. सगरे यांच्या आग्रही भूमिकेमुळे कला, विज्ञान व वाणिज्य

असे नाव असलेल्या महाविद्यालयाचे नामकरण डॉ. पतंगराव कदम महाविद्यालय असे करण्यात आले. महाविद्यालयाने फिनिक्स पक्ष्याप्रमाणे भरारी घेतली असून गेल्या चार दशकांत महाविद्यालयाने जी नेत्रदीपक प्रगती केली आहे, त्याचे श्रेय संस्था चालक, प्राचार्य आणि प्राध्यापक मंडळींनी घेतलेल्या परिश्रमाला द्यावे लागेल.

महाविद्यालयाला लाभलेले कर्तृत्वसंपन्न प्राचार्य –

ज्येष्ठ विचारवंत प्राचार्य डॉ. पी. बी. पाटील

शिक्षण, समाजकारण आणि राजकारण या तिन्ही क्षेत्रांत उल्लेखनीय कार्य करून समाजाला नवीन दिशा देण्याच्या व्यापक हेतूने मा. पी.बी.पाटील नावाचा एक तरुण प्राध्यापक शिक्षण क्षेत्रात दमदार पाऊल टाकतो काय आणि महात्मा गांधीजी व विनोबा भावे यांच्या विचाराने प्रेरित होऊन नवेगाव आंदोलनाचा प्रयोग करतो काय. खरेतर हा त्यांच्या कार्यकर्तृत्वाचा भाग आहे. १४ जानेवारी १९३२ रोजी वाळवा तालुक्यातील चिकुर्डे गावातील एका लहान शेतकऱ्याच्या कुटुंबात जन्म घेतलेल्या प्राचार्य पी. बी. पाटील साहेब यांनी आयुष्यभर शिक्षण आणि ग्रामीण विकासासाठी अव्याहतपणे कार्य केले. त्यांनी कोल्हापूर येथील राजाराम कॉलेजमध्ये उच्च शिक्षण पूर्ण केले. त्यांनी दक्षिण महाराष्ट्रातील आंतर-महाविद्यालयीन वादविवाद स्पर्धांमध्ये प्रथम पारितोषिके जिंकली. सांस्कृतिक पथकांच्या माध्यमातून जनतेमध्ये शिक्षणाचे महत्त्व प्रसारित करण्यासाठी त्यांनी विद्यार्थ्यांचे सांस्कृतिक पथक (कलापथक) आयोजित केले. १९५७ मध्ये त्यांनी पुणे विद्यापीठातून राज्यशास्त्र आणि अर्थशास्त्र या विषयांत एम.ए. केले. त्यानंतर १९५८ मध्ये त्यांनी सिलोनमधील युनेस्कोद्वारे चालवल्या जाणाऱ्या प्रशिक्षण केंद्रात उच्च ग्रामीण संघटन (Higher Rural Organisation) हा अभ्यासक्रम पूर्ण केला. त्यांनी पुढे १९६०-६१ मध्ये युकेमधील लंडन विद्यापीठातून सामुदायिक विकास आणि विस्तार या विषयात पदव्युत्तर अभ्यासक्रम पूर्ण केला. १९५२ मध्ये आचार्य जावडेकर यांच्या सांगण्यावरून त्यांनी सांगली जिल्ह्यातील इस्लामपूर येथे गरीब विद्यार्थ्यांसाठी एक निवासी वसतिगृह स्थापन केले. नवभारत शिक्षण मंडळ (शांतिनिकेतन लोकविद्यापीठ) हीच त्यांनी कर्मभूमी मानून आयुष्यभर कार्यरत राहिले. एवढेच नव्हे तर शिक्षण क्षेत्रात वेगवेगळे प्रयोग करीत राहिले.

मौनी विद्यापीठ, गारगोटी येथे व्याख्याता म्हणून त्यांनी काम केले. १९६२ मध्ये, त्यांनी सांगली येथील पंचायत राज प्रशिक्षण 'केंद्रा' चे प्राचार्यपदाची जबाबदारी स्वीकारली. त्यानंतर १९६९ मध्ये, ते सांगली येथील शांतिनिकेतन महाविद्यालयाचे प्राचार्य झाले. १९८४ मध्ये महाराष्ट्र सरकारने पंचायत राज व्यवस्थेच्या मूल्यांकनासाठी पी. बी. पाटील समितीची स्थापना केली होती. समितीने लोकांना सहभागी करून घेण्यावर भर दिला आणि व्यवस्थेत सुधारणा करण्यासाठी आणि अधिक सहभाग सक्षम करण्यासाठी १८४ शिफारसी केल्या. त्यांची राजकीय कारकीर्द खूपच वेगळ्या पद्धतीची राहिली. १९७२ मध्ये डॉ. पाटील भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेसचे प्रतिनिधित्व करत सांगली मतदारसंघातून मोठ्या बहुमताने विधानसभेचे सदस्य म्हणून निवडून आले. त्यांनी सहा वर्षे आमदार म्हणून काम केले. सन १९७२ ते १९७६ पर्यंत महाराष्ट्र विधानसभेच्या काँग्रेस पक्षाच्या सरचिटणीस पदाचे अध्यक्षपद भूषवले. सन १९७२ ते १९९० पर्यंत अखिल भारतीय काँग्रेस समितीचे (AICC) सदस्यही होते. त्यांनी महाराष्ट्राच्या 'पंचायत राज मूल्यांकन समितीचे अध्यक्ष म्हणूनही काम केले. पाटील यांनी १९७२ ते १९७८ या सहा वर्षांसाठी महाराष्ट्र प्रदेश काँग्रेस समिती' चे सरचिटणीस म्हणून काम केले. त्यांनी वेगवेगळ्या विषयांवर लेखन केले. त्यामध्ये 'क्रांतिसागर' (कादंबरी), 'मराठी भाषा', 'नवेगाव आंदोलन' (माहितीपूर्ण पुस्तक), 'मराठी भाषा', 'विचारधन - जन-गण-मन', 'मराठी भाषा', 'बाल विवाह प्रतिबंधावरील लोकगीत' (इंदिरेचा पोवाडा, मराठी), 'कोल्हापूरच्या वैशिष्ट्यांवरील लावणी' याचा समावेश असून मृत्यूनंतरची त्यांची प्रकाशने प्रसिद्ध झाली. त्यामध्ये प्राचार्य डॉ. पी. बी. पाटील यांच्या कविता, 'शिवशाही ते पेशवाई' (व्याख्यानमाला), मराठीतील व्याख्यानमाला, त्यांची विविध विषयावरील भाषणे प्रसिद्ध आहेत. त्यामध्ये नवेगाव आंदोलन,

शिवशाही ते पेशवाई, शिक्षण, सहकार, पंचायत राज्य, ग्रामविकास, पारंपरिक संस्कृती, इतिहासकार वासुदेव सीताराम बेंद्रे यांच्या कार्याची मुलाखत. त्यांच्या कार्याची दखल घेऊन त्यांना अनेक संस्थांनी वेगवेगळे पुरस्कार आणि मानपत्रे दिली. त्यामध्ये पंचायत राज समितीमधील त्यांच्या कार्याबद्दल इंडियन मर्चंट चेंबरतर्फे २००० साली 'प्लॅटिनम ज्युबिली एंडोमेंट ट्रस्ट पुरस्कारा' ने सन्मानित करण्यात आले. २०१३ मध्ये त्यांना इस्लामपूरचा प्रतिष्ठित 'मराठा भूषण पुरस्कार' आणि सोलापूरचा 'जीवन गौरव पुरस्कार' प्रदान करण्यात आला. त्याच वर्षी, त्यांना कोल्हापूरचा प्रतिष्ठित 'राजर्षि शाहू पुरस्कार' प्रदान करण्यात आला. त्यांना शेवटचा 'सांगली भूषण पुरस्कार' २०१४ मध्ये मिळाला. त्याचबरोबर त्यांना अमरावती विद्यापीठाने डि. लिट. पदवी देऊन सन्मानित केले.

१९५८ मध्ये स्थापन झालेल्या शांतिनिकेतन महाविद्यालयाने एक वेगळा आदर्श निर्माण केला. महाविद्यालयाचे प्राचार्य म्हणजे खऱ्या अर्थाने कर्णधार. सक्षम प्राचार्य असल्याशिवाय खऱ्या अर्थाने महाविद्यालयाची प्रगती होऊ शकत नाही. शांतिनिकेतन महाविद्यालयाची स्थापना म्हणजे बहुजन समाजातील मुलांना शिक्षणाची दारे खुली करून देणारे महाविद्यालय होते, असे म्हटले तर फारसे वावगे ठरणार नाही. शांतिनिकेतनच्या स्थापनेपासून प्राचार्य डॉ. पी. बी. पाटील यांच्यासारखे विचारवंत प्राचार्य लाभले. महाराष्ट्राचे दिवंगत उपमुख्यमंत्री मा. आर. आर. पाटील सारखी अनेक दिग्गज माणसे शांतिनिकेतनमुळेच घडली. एव्हाना शांतिनिकेतन महाविद्यालयामुळेच दुष्काळी भागातील अनेक मुले शिक्षणाच्या प्रवाहात आली. द्वेष, मत्सर आणि गैरसमज यातून संस्था आणि प्राध्यापक यांच्यातील संघर्ष शिगेला पोहोचला. प्राध्यापक आणि प्राचार्य यांच्यातील दुहीचा काही लोकांनी फायदा घेतला, तर दुसऱ्या बाजूला एक थोर विचारवंत माणूस आपणास राजकारणात अडसर ठरेल असे ज्यांना वाटत होते त्यांना आनंद झाला. फार मोठ्या अपेक्षा ठेवून उभे केलेले महाविद्यालय बंद पडले अर्थात ते भारती विद्यापीठाने चालवण्यास घेतले.

महाविद्यालयाच्या उभारणीतील मैलाचा दगड ठरलेले प्राचार्य डॉ. एम. एस. सगरे

शांतिनिकेतन महाविद्यालय सन १९६९ पासून सुरू होते. भारती विद्यापीठाकडे १६ सप्टेंबर १९८५ मध्ये वर्ग झाले. तेव्हा महाविद्यालयाच्या प्राचार्य पदाची धुरा डॉ. पतंगराव कदम यांचे विश्वासू मित्र आणि सहकारी प्राचार्य डॉ. एम. एस. सगरे यांच्याकडे सोपवण्यात आली. खरेतर पुणे तिथे काय उणे अशी स्थिती असताना भारती विद्यापीठाच्या पुण्याच्या यशवंतराव मोहिते महाविद्यालयात प्राचार्यपदावर कार्यरत असलेल्या प्राचार्य डॉ. एम. एस. सगरे यांच्याकडे आली. संस्था आणि प्राध्यापक यांच्यातील संघर्षातून भारती विद्यापीठाकडे आलेले महाविद्यालय, मार्केट यार्डच्या गोदामातील इमारत, ना इमारत ना क्रीडांगण अशा प्रतिकूल परिस्थितीत महाविद्यालयाच्या प्राचार्यपदाची धुरा स्वीकारणे आणि सांभाळणे फार अवघड होते. प्रारंभीच्या काळात त्यांना त्रास झाला; परंतु त्यांच्या स्वभावाने आणि संस्थेच्या भक्कम पाठिंब्यामुळे ते यशस्वी प्राचार्य झाले. त्यांच्या काळात महाविद्यालयाला नवीन इमारत मिळाली. त्यांच्या आग्रही भूमिकेमुळे महाविद्यालयाचे नामकरण झाले. संस्थेचा आणि खुद्द साहेबांचा विरोध असतानाही महाविद्यालयाला डॉ. पतंगराव कदम यांचे नाव देण्यात आले. हे फक्त सगरे सर यांच्यामुळेच शक्य झाले. त्यांच्या कालावधीत महाविद्यालयात वृत्तपत्र विद्या पदवीचा अभ्यासक्रम सुरू झाला. एम. ए. अर्थशास्त्र सुरू केले. एव्हाना त्यांनी विना अनुदान तत्त्वावर कनिष्ठ महाविद्यालय सुरू केले. त्याच्या प्रमुखपदाची धुरा त्यांनी प्रा. श्रीकृष्ण मोहिते यांच्याकडे सोपवली. त्यांनी ती जवळपास ३३ वर्षे सांभाळली. प्राचार्य डॉ. एम. एस. सगरे यांच्या कारकिर्दीत महाविद्यालयाने उत्तुंग भरारी घेतली. त्यांच्या काळात महाविद्या लयाच्या राष्ट्रीय सेवा योजनेने दत्तक घेतलेल्या मिरज तालुक्यातील तुंग या गावाला ग्राम स्वच्छता अभियानात महाराष्ट्रात पहिला क्रमांक मिळाला.

त्यांनी शिवाजी विद्यापीठाच्या सिनेट आणि कार्यकारी परिषदेचे माजी सदस्य म्हणून उल्लेखनीय कार्य केले. कोल्हापूर माध्यमिक शिक्षण अर्थात दहावी

व बारावीचे बोर्ड मेंबर म्हणून काम केले. एवढेच नव्हे तर त्यांनी सांगली जिल्हा प्राचार्य फोरमची स्थापना केली. महाविद्यालयाच्या उभारणीपासून ते सुसज्ज इमारत हा थक्क करणारा त्यांचा प्रवास महाविद्यालयाच्या दृष्टीने महत्त्वाचा वाटतो. राखेतून फिनिक्स पक्ष्याप्रमाणे भरारी घ्यावी तशी डॉ. पतंगराव कदम महाविद्यालयाने प्रगती केली असून आज शिवाजी विद्यापीठ क्षेत्रात आणि सांगली शहरात एक नामांकित महाविद्यालय म्हणून जी ओळख निर्माण केली आहे, त्याचे श्रेय प्राचार्य या नात्याने डॉ. एम. एस. सगरे यांना जाते. नुकतेच त्यांचे 'महाराष्ट्राचे शिल्पकार डॉ. पतंगराव कदम' या नावाचे पुस्तक महाराष्ट्र साहित्य व सांस्कृतिक विभागाने प्रकाशित केले आहे. ते लेखक आणि कवी असून नुकतेच त्यांचे आत्मचरित्र प्रसिद्ध झाले आहे. संशोधनाच्या आणि परिषदेच्या निमित्ताने त्यांनी अनेक विदेश दौरे केले आहेत. त्याचबरोबर दुबई येथे संपन्न झालेल्या विश्व साहित्य संमेलनासाठी ते गेले होते. डॉ. एम. एस. सगरे हे सध्या भारती विद्यापीठाच्या सहकार्यवाह पदाची धुरा सांभाळीत आहेत.

महाविद्यालयाची चौफेर प्रगती करणाऱ्या प्राचार्या डॉ. उषाप्रभा चव्हाण

महाविद्यालयाच्या दुसऱ्या पर्वाला सुरवात झाली. महाविद्यालयाचे प्रथम प्राचार्य डॉ. एम. एस. सगरे यांच्या सेवानिवृत्तीनंतर प्राचार्यपदाची धुरा डॉ. उषा प्रभा चव्हाण यांनी स्वीकारली. महाविद्यालयाच्या मूल्यांकनाचा कालावधी जवळ आलेला असतानाच त्यांनी प्राचार्यपदाची धुरा सांभाळली. मात्र कमी काळात तयारी करून महाविद्यालयाला बी ++ ग्रेड प्राप्त करून दिली. त्यांनी शिवाजी विद्यापीठाच्या मॅनेजमेंट कौन्सिलचे सदस्य म्हणून पाच वर्षे कार्य केले. प्राचार्या चव्हाण मॅडम यांच्या कालावधीत मॅडमचा सर्वांत आवडीचा विषय म्हणजे राष्ट्रीय सेवा योजना आणि क्रीडा विभाग.

प्राचार्या चव्हाण मॅडम यांच्या काळात महाविद्यालयाला महाराष्ट्र शासनाचा, राष्ट्रीय सेवा योजनेचा उत्कृष्ट महाविद्यालय आणि प्रा. संजय ठिगळे यांना 'उत्कृष्ट कार्यक्रम अधिकारी पुरस्कार' प्राप्त झाला. त्याबरोबरच शिवाजी विद्यापीठाचा २००३-०४ चा राष्ट्रीय सेवा योजनेचा उत्कृष्ट महाविद्यालय पुरस्कार प्राप्त झाला. चव्हाण मॅडम यांच्या काळात महाविद्यालयाच्या राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या वतीने दत्तक घेतलेल्या मिरज तालुक्यातील कवठेपिरान गावाने महाराष्ट्रात प्रथम क्रमांक प्राप्त केला. विशेष म्हणजे २००३-०४ या कालावधीत पडलेल्या प्रचंड दुष्काळावर मात करण्यासाठी शिवाजी विद्यापीठाचा राष्ट्रीय सेवा योजना विभाग, जिल्हाधिकारी कार्यालय आणि सांगली जिल्ह्यातील विविध महाविद्यालयांतील राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या माध्यमातून वनराई बंधारा उपक्रम राबविण्यात आला. शिवाजी विद्यापीठाचे तत्कालीन कुलगुरू डॉ. माणिकराव साळुंखे, डॉ. पतंगराव कदम साहेब आणि तत्कालीन जिल्हाधिकारी मनीषा म्हैसकर यांच्या मार्गदर्शनाखाली दुष्काळावर मात करण्यासाठी वनराई बंधारा बांधणी उपक्रम राबविला, तो अनेक अर्थाने लोकप्रिय ठरला. चव्हाण मॅडम यांच्या काळात महाविद्यालयाचा सांस्कृतिक विभाग आणि शारीरिक शिक्षण विभाग अधिक सक्षम झाला. विशेषकरून शिवाजी विद्यापीठाच्या युवा महोत्सवाचे आयोजन, त्याचबरोबर आयोजित केलेल्या क्रीडा स्पर्धा आणि त्यामध्ये महाविद्यालयाच्या विद्यार्थ्यांनी मिळवलेले यश नक्कीच उल्लेखनीय ठरले. प्राचार्या चव्हाण मॅडम यांच्या आकस्मित जाण्याने महाविद्यालयाचे फार मोठे नुकसान झाले.

संशोधनप्रिय प्राचार्य डॉ. एस. आर. बामणे

काळाचा महिमा वेगळाच असतो. कधी काय घडेल हे सांगता येत नाही. महविद्यालयाच्या प्राचार्या डॉ. उषा प्रभा चव्हाण यांचे अकस्मात निधन झाले. त्यामुळे महाविद्यालयाच्या प्राचार्यपदाची धुरा महाविद्यालयातच रसायनशास्त्र विभागात कार्यरत असणारे प्रा. डॉ. संभाजी बामणे यांच्याकडे आली. रसायनशास्त्र विषयातील चार पेटंट्स असणारे आणि शिवाजी विद्यापीठात प्रपाठक म्हणून कार्य केलेले बामणे सर यांनी महाविद्यालयात रसायनशास्त्र विषयातील पदव्युत्तर शिक्षण विभाग अर्थात एम. एस्सी

सुरू केला. अनेक आंतरराष्ट्रीय, राष्ट्रीय आणि राज्यस्तरीय परिषदांचे आयोजन केले. त्यांनी रसायनशास्त्र अभ्यास मंडळाचे सदस्य म्हणून कार्य केले असून त्यांच्या कालावधीत महाविद्यालयाला NAAC कडून A+ ग्रेड प्राप्त झाली. याच काळात प्रा. संजय ठिगळे यांनी अंतर्गत गुणवत्ता विभागाचे समन्वयक म्हणून काम पाहिले. प्रा. डॉ. संभाजी बामणे यांनी राष्ट्रीय सेवा योजनेचे कार्यक्रम अधिकारी म्हणून उत्कृष्ट कार्य केले.

साहित्य चळवळीला चालना देणारे प्राचार्य डॉ. डी. जी. कणसे

यशवंतराव मोहिते महाविद्यालयातील रसायनशास्त्र विभागातील साहाय्यक प्राध्यापक आणि मातोश्री बयाबाई श्रीपतराव कदम कन्या महाविद्यालयाचे प्राचार्य असा प्रवास करणारे प्राचार्य डॉ. डी. जी. कणसे यांनी सांगलीतील डॉ. पतंगराव कदम महाविद्यालयाच्या प्राचार्यपदाची धुरा सांभाळली. त्यांच्या कालावधीत महाविद्यालयाला NAAC कडून 'A' ग्रेड प्राप्त झाली. शिवाजी विद्यापीठाच्या मॅनेजमेन्ट कौन्सिलचे आणि सिनेटचे सदस्य म्हणून पाच वर्षे कार्य केले. शिवाजी विद्यापीठाच्या कार्यक्षेत्रात महाविद्यालयात साहित्य संमेलनाचे आयोजन करणारे एकमेव महाविद्यालय ठरले. महाराष्ट्रातील दिग्गज लेखक, साहित्यिक आणि कवी महाविद्यालयात दरवर्षी येत असत. त्याचे श्रेय महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. कणसे यांना द्यावे लागेल. त्यांना शिवाजी विद्यापीठाचा पहिला 'उत्कृष्ट प्राचार्य पुरस्कार' प्राप्त झाला. त्यांच्या कार्याची दाखल घेऊन पौड रोड, विकास प्रतिष्ठान पुणे, लायन्स क्लब कोल्हापूर यांनी आदर्श प्राचार्य पुरस्कार देऊन गौरविले. त्यांनी महाविद्यालयात आंतरराष्ट्रीय, राष्ट्रीय आणि राज्यस्तरीय परिषदांचे यशस्वी आयोजन केले. त्यांच्या कालावधीत महाविद्यालयाच्या तीन दशकांच्या प्रगतीचा आढावा घेणारा ग्रंथ अर्थात 'त्रिदल भारती' ग्रंथ प्रकाशित करण्यात आला. त्यांना जवळपास दोन दशकांचा प्राचार्यपदाचा अनुभव आहे. सध्या ते कडेगाव येथील मातोश्री बयाबाई श्रीपतराव कदम महाविद्यालयात प्राचार्य म्हणून कार्यरत आहेत. त्यांनी महाविद्यालयाला एका वेगळ्या उंचीवर नेऊन ठेवले. त्यांना ६ महत्त्वाचे पुरस्कार प्राप्त झाले असून भारती विद्यापीठाचा 'सेवा गौरव पुरस्कार' प्राप्त झाला आहे. ते अनेक विद्यापीठांच्या अभ्यासक्रम मंडळाचे सदस्य राहिले आहेत. संशोधनाच्या आणि परिषदेच्या निमित्ताने त्यांनी विदेश दौरे केले आहेत. महाराष्ट्र केसरी स्पर्धेचे आयोजन केले.

नव्या पर्वाची सुरुवात करणारे प्राचार्य डॉ. विवेकानंद रणखांबे

भारती विद्यापीठाच्या मातोश्री बयाबाई श्रीपतराव कदम महाविद्यालय कडेगाव येथील इंग्रजी विषयाचे सहयोगी प्राध्यापक ते डॉ. पतंगराव कदम महाविद्यालयातील प्राध्यापक आणि भारती विद्यापीठाच्या पहिल्या महाविद्यालयाचे अर्थात पुणे येथील यशवंतराव मोहिते महाविद्यालयाचे प्राचार्य असा जवळपास तीन दशकांचा प्रवास करणारे प्राचार्य डॉ. विवेकानंद रणखांबे यांनी सांगली येथील डॉ. पतंगराव कदम महाविद्यालयाच्या प्राचार्यपदाची धुरा सांभाळली असून अगदी पहिल्या सहा महिन्यांत त्यांनी आपल्या कार्याची चुणूक दाखवली असून, शिस्तप्रिय आणि शैक्षणिक गुणवत्तेला महत्त्व देणारे प्राचार्य म्हणून त्यांनी आपली ओळख निर्माण केली आहे.

त्यांनी शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर, कर्मवीर भाऊराव पाटील विद्यापीठ व महाराष्ट्र साहित्य परिषद पुणे यांच्या संयुक्त विद्यमाने 'अभिजात भाषा आणि साहित्य' या विषयावर आंतरराष्ट्रीय परिषदेचे आयोजन केले. त्याचबरोबर महाविद्यालयात भारती विद्यापीठाचे संस्थापक डॉ. पतंगराव कदम यांच्या जयंतीनिमित्त कीर्तन महोत्सवाचे आयोजन करून वारकरी संप्रदायाची ओळख तरुणाईला करून दिली. एवढेच नव्हे तर महाविद्यालयातील तरुणाईने सांगली वाडीकरांच्या दारात रांगोळ्या घातल्या होत्या. एखादे महाविद्यालय किती चांगल्या पद्धतीने समाजापर्यंत पोहोचू शकते त्याचे उत्तम उदाहरण म्हणजे डॉ. पतंगराव कदम महाविद्यालय. खऱ्या अर्थाने संस्थापक डॉ. पतंगराव कदम यांच्या स्वप्नातील महाविद्यालय तयार करण्याचे

कार्य अव्याहतपणे चालू आहे. जवळपास चार दशकांचा इतिहास असणाऱ्या महाविद्यालयाला यशाच्या शिखरावर घेऊन जाण्याची जबाबदारी प्राचार्य डॉ. विवेकानंद रणखांबे यांच्यावर येऊन पडली आहे. त्यामध्ये ते यशस्वी होतील असे मनापासून वाटते.

अनुभवी आणि गुणवत्तेचा प्राध्यापक वर्ग

शांतिनिकेतन लोकविद्यापीठाच्या स्थापनेपासूनच महाविद्यालयाला खूप गुणवत्तेचा प्राध्यापक वर्ग मिळाला. प्राचार्य पी. बी. पाटील यांच्या मार्गदर्शनाखाली महाविद्यालयात कला, वाणिज्य व विज्ञान शाखा कार्यरत राहिली. महाविद्यालयात प्राध्यापक म्हणून राम पवार यांच्यापासून ते पी. के. पवार यांच्यापर्यंत आणि प्रा. आर. एस. पाटील यांच्यापासून ते प्रा. बी. व्ही. पाटील यांच्यापर्यंत आणि प्रा. एस. डी. पवार यांच्यापासून ते प्रा. चंद्रशेखर मगदूम यांच्यापर्यंत एक ना अनेक अभ्यासू आणि ज्येष्ठ प्राध्यापक वर्ग आणि शिक्षकेतर सेवक वर्ग लाभला म्हणून शांतिनिकेतन महाविद्यालयाने खूप मोठी प्रगती केली. याच अनुभवी प्राध्यापक वर्गाच्या बळावर भारती विद्यापीठाने आपले महाविद्यालय सांगली येथील मार्केट यार्डच्या गोदामात सुरू केले. कालांतराने महाविद्यालय सांगलीवाडी येथील सुसज्ज इमारतीत स्थलांतरित झाले. खरेतर एवढी प्रतिकूलता असूनही विद्यार्थी संख्येवर कधीच परिणाम झाला नाही. एवढेच नव्हेतर महाविद्यालयाला क्रीडांगण नसताना सुद्धा अनेक विद्यार्थी राष्ट्रीय, आंतरराष्ट्रीय स्तरावर जाऊन क्रीडा क्षेत्रांतील विविध स्पर्धांत यशस्वी झाले. विद्यापीठाच्या गुणवत्ता यादीत आले. त्याचे श्रेय संस्थेचे असणारे पाठबळ, प्राचार्यांचे असलेले मार्गदर्शन आणि अनुभवी प्राध्यापक आणि शिक्षकेतर सेवक वर्गाला जाते. आज जुन्या पिढीतील सर्व प्राध्यापक २०२५ पर्यंत सेवानिवृत्त झाले आहेत.

प्रा. राम नलवडे

कुस्तीच्या क्षेत्रात प्रावीण्य असलेल्या सर्वांना नलवडे मामा या नावाने परिचित असणाऱ्या प्रा. नलवडे यांनी अनेक मल्ल घडवले. कुस्ती स्पर्धांचे आयोजन केले. ग्रामीण भागातील कुस्ती हा खेळ अधिक प्रसिद्ध केला. अनेक मल्ल घडवले. एवढेच नव्हे तर कुस्तीच्या प्रेमापोटी त्यांनी सुसज्ज असे कुस्ती केंद्र स्थापन केले.

प्रा. प्रताप शिंदे

शांतिनिकेतन महाविद्यालयात असताना शारीरिक शिक्षण विभागात सहयोगी प्राध्यापक म्हणून रुजू झालेल्या प्रा. प्रताप शिंदे यांनी शिवाजी विद्यापीठाचे डीन, सामाजिक शास्त्रे विभागाची जबाबदारी सांभाळली. एवढेच नव्हे तर त्यांनी अभ्यास मंडळाचे सदस्य म्हणून कार्य केले. महाराष्ट्रात अनेक ठिकाणी कुस्ती मैदानाचे पंच म्हणून कार्य केले. महाविद्यालयातून अनेक मल्ल कसे घडतील यावर अधिक लक्ष केंद्रित केले.

प्रा. पद्माकर जगदाळे

एक अष्टपैलू व्यक्तिमत्त्व म्हणून प्रसिद्ध असणारे प्रा. पद्माकर जगदाळे यांनी टेबल टेनिस, लॉन टेनिस, व्हॉलीबॉल यांसारख्या विविध खेळांत अनेक विद्यार्थी घडवले. विषय तज्ज्ञ, संघ प्रमुख, अभ्यासक्रम मंडळ सदस्य, फेनसिंग असोसिएशन अशा एक ना अनेक पदावर काम केले. त्यातून आसिफ मुल्ला सारखे अनेक आंतरराष्ट्रीय खेळाडू घडले. सेवानिवृत्ती नंतर सुद्धा ते सांगली जिमखाना या संस्थेत अध्यक्ष म्हणून कार्यरत आहेत.

प्रा. हणमंत पवार, क्रीडा संचालक

महाविद्यालयाचा क्रीडा संचालक हा खऱ्या अर्थाने महाविद्यालयाचा आत्मा असतो. विद्यार्थ्यांना अनेक स्पर्धांसाठी तयार करणे, प्रसंगी त्यांच्यासोबत जाणे, त्यांना काय हवे काय नको याची चौकशी करणे हे फार महत्त्वाचे असते. शांतिनिकेतन महाविद्यालयात असताना आणि डॉ.पतंगराव कदम महाविद्यालयात कार्यरत असताना प्रा. हणमंत पवार यांनी नेहमीच विद्यार्थ्यांचा हिताचा विचार केला. प्रसंगी स्वतःच्या खिशातील पैसे देऊन मुलांना स्पर्धेसाठी पाठवण्याची भूमिका त्यांनी बजावली. विद्यापीठ असो किंवा महाविद्यालय संघ; व्यवस्थापक पदापासून ते पंच

पदापर्यंतच्या सर्व जबाबदाऱ्या त्यांनी कौशल्याने पार पाडल्या आहेत. त्यामुळेच अनेक विद्यार्थ्यांनी वेगवेगळ्या क्रीडा प्रकारांत यश संपादन केले आहे.

महाविद्यालयाला राष्ट्रीय स्तरावर घेऊन जाणारा राष्ट्रीय सेवा योजना विभाग

राष्ट्रीय सेवा योजना, क्रीडा विभाग आणि सांस्कृतिक विभाग यांच्यामध्ये एक वेगळे नाते असते. या तिन्ही विभागात मुले आपल्यातील वेगवेगळ्या कला आजमावण्याचा प्रयत्न करतात. शांतिनिकेतनच्या निर्मितीपासूनच महाविद्यालयात राष्ट्रीय सेवा योजना विभाग कार्यरत असून राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या माध्यमातून अनेक गावे दत्तक घेतली. त्याचे श्रेय महाविद्यालयाचे प्राचार्य, कार्यक्रम अधिकारी, समिती सदस्य, गावकरी अशा एक ना अनेक घटकांना द्यावे लागेल. महाविद्यालयाच्या राष्ट्रीय सेवा योजना विभागाला डॉ. पी. के. पवार, प्रा. शिकंदर जमादार, प्रा. विजय पाटील, प्रा. राजकुमार कुंभोजकर, प्रा. पद्माकर जगदाळे, प्रा. भारती भविकट्ट, प्रा. डॉ. जया कुर्हेकर, प्रा. तानजी सावंत, डॉ. नितीन गायकवाड, प्रा. डॉ. विकास आवळे, प्रा. डॉ. रुपाली कांबळे असे एक ना अनेक कार्यक्रम अधिकारी मिळाले. त्यामुळेच महाविद्यालयाला अनेक पुरस्कार प्राप्त झाले.

प्रा. संजय ठिगळे, महाराष्ट्र शासनाचा उत्कृष्ट कार्यक्रम अधिकारी पुरस्कार

राष्ट्रीय सेवा योजनेत उत्कृष्ट कार्य केल्याबद्दल महाविद्यालयाला उत्कृष्ट महाविद्यालय आणि प्रा. संजय ठिगळे यांना उत्कृष्ट कार्यक्रम अधिकारी म्हणून महाराष्ट्र शासनाच्या वतीने गौरवण्यात आले. त्याबरोबरच शिवाजी विद्यापीठाच्या राष्ट्रीय सेवा योजना विभागाच्या वतीने महाविद्यालयाला उत्कृष्ट महाविद्यालय आणि प्रा. संजय ठिगळे यांना उत्कृष्ट कार्यक्रम अधिकारी म्हणून गौरवण्यात आले. प्रा. संजय ठिगळे यांना शिवाजी विद्यापीठाच्या राष्ट्रीय सेवा योजनेचे कार्यक्रम समन्वयक होण्याची संधी प्राप्त झाली.

संस्कारक्षम सांस्कृतिक विभाग

महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांतील कला गुणांना वाव देण्याचे महत्त्वपूर्ण कार्य केले असून शांतिनिकेतन महाविद्यालयात रोज सकाळी होणारी प्रार्थना, वेगवेगळ्या वेशभूषेत येणारे विद्यार्थी आणि शिक्षक, महाविद्यालयाचा वाद्यवृंद अशी पार्श्वभूमी असणारे महाविद्यालय भारती विद्यापीठाने चालवण्यास घेतले, तेव्हा महाविद्यालयातील सांस्कृतिक विभागाने शिवाजी विद्यापीठाच्या युवा महोत्सवामध्ये दरवर्षी आपली छाप उमटवली. युवा महोत्सवात महाविद्यालयाने अनेक बक्षिसे पटकावली.

महाविद्यालयाचा सांस्कृतिक विभाग सांभाळण्याचे काम ज्या जोडगोळीने केले त्यामध्ये प्रा. डॉ. प्रभा पाटील व प्रा. संजय ठिगळे यांचे नाव अग्रक्रमाने घ्यावे लागेल. प्रा. संजय ठिगळे यांची महाराष्ट्र शासनाच्या मराठी विश्व कोश निर्मिती मंडळाच्या सदस्यपदी निवड झाली असून त्यांची दोन पुस्तके 'अर्थभान' आणि 'अर्थतरंग' खूप प्रसिद्ध झाली असून त्यांना अनेक पुरस्कार प्राप्त झाले आहेत. त्यानंतर ती जबाबदारी प्रा. डॉ. भीमराव पाटील, प्रा. डॉ. नितीन गायकवाड यांनी सांभाळली. त्यांना फार मोठी साथ डॉ. जयश्री हटकर, डॉ. रुपाली कांबळे अशा एक ना अनेक प्राध्यापकांची मिळाली. सांस्कृतिक विभागाच्या यशस्वितेबद्दल सांगायचे म्हटले तर विभागातून ओंकार, रोकडे यांच्यासारखे कोरिओग्राफर तयार झाले.

सुसज्ज व संगणकीकृत ग्रंथालय

शांतिनिकेतन महाविद्यालयात सुसज्ज ग्रंथालय होते. अनेक विद्यार्थी रात्रंदिवस अभ्यास करीत होते. हजारो पुस्तके असणारे ग्रंथालय शांतिनिकेतन बंद पडल्यावर पोरके झाले. मात्र प्राचार्या डॉ. उषाप्रभा चव्हाण मॅडम यांच्या कालावधीत ग्रंथालयाची इमारत विकसित झाली. महाविद्यालयाच्या एकूण प्रवासात दोन ग्रंथपाल लाभले. ग्रंथपाल बी. एस. शुक्ल आणि डॉ. जयश्री हाटकर यांचे नाव घ्यावे लागेल. श्री. बी. एस. शुक्ल (ग्रंथपाल) चांगली पुस्तके ग्रंथालयात असावीत यासाठी नेहमीच आग्रही असणारे सगरे. बी. एस.

शुक्ल यांनी ग्रंथालय खूप चांगल्या पद्धतीने विकसित केले. दुर्मीळ ग्रंथांचे संकलन करणे आणि प्राध्यापक आणि विद्यार्थ्यांना वाचण्यासाठी आग्रही राहणे हे त्यांचे वेगळेपण होते.

शैक्षणिक गुणवत्ता, संशोधन आणि सामाजिक कार्यात अग्रेसर असणारे प्राध्यापक

उच्च शिक्षणाच्या क्षेत्रात अध्यापनाचे कार्य करणे हा जेवढा महत्त्वाचा भाग आहे तेवढाच महत्त्वाचा भाग म्हणजे संशोधन करणे, पेटंट प्राप्त करणे, सामाजिक कार्यात हिरिरीने भाग घेणे फार महत्त्वाचे असते. विशेषकरून आपली शैक्षणिक अर्हता वाढवण्यासाठी सातत्याने प्रयत्नशील असणे हा महत्त्वाचा भाग ठरतो. शांतिनिकेतन महाविद्यालयात पूर्वी अगदी बोटावर मोजण्याएवढे. एम. फिल आणि पीएच.डी धारक प्राध्यापक होते. मात्र नवनवीन नियम आणि संशोधनाच्या आवडीपोटी अनेक प्राध्यापक मंडळींनी एम.फिल आणि पीएच.डी पदवी प्राप्त केली. विशेषकरून प्राचार्यपदाची महत्त्वाची धुरा सांभाळीत असताना पीएच.डी करणारे प्राचार्य म्हणून डॉ. एम. एस. सगरे आणि डॉ.उषाप्रभा चव्हाण यांचा खास उल्लेख करावा लागेल. त्यांची प्रेरणा घेऊन अनेकांनी संशोधन क्षेत्रात उत्तुंग भरारी घेतली.

भौतिकशास्त्र विभाग

भारती विद्यापीठाच्या पतंगराव कदम महाविद्यालयाला पहिले प्राचार्य लाभले ते भौतिक शास्त्र विषयाचे ते म्हणजे प्राचार्य. डॉ. एम. एस. सगरे सर. त्यांच्या विभागात प्रा. राम पवार, प्रा. आर. जी. मगदूम, प्रा. पी. आर. पाटील यांच्यासारखे ज्येष्ठ प्राध्यापक लाभले.

प्रा. राम पवार

शिवाजी विद्यापीठाच्या कार्यक्षेत्रात प्रा. राम पवार हे शिवाजी विद्यापीठ शिक्षक संघ अर्थात सुटा संघटनेच्या माध्यमातून शिक्षकांच्या अनेक समस्या सोडवण्यात अग्रेसर राहिले. त्यांनी शिवाजी विद्यापीठाच्या सिनेटचे सदस्य व्यवस्थापन समितीचे सदस्य म्हणून काम पाहिले. विशेषतः महाविद्यालयाच्या मूल्यांकनाच्या कामात आणि विद्यापीठाच्या कायद्याच्या अभ्यासात त्यांचे महत्त्वाचे कार्य होते. ते अनेक महाविद्यालयांचे सल्लागार होते. त्यांनी अंतर्गत गुणवत्ता विभागाचे सदस्य म्हणून केलेले कार्य नक्कीच उल्लेखनीय आहे.

रसायनशास्त्र विभाग

महाविद्यालयाला प्राचार्य. डॉ. एस. आर. बामणे आणि प्राचार्य डॉ. डी. जी कणसे यांच्या रूपाने दोन प्राचार्य लाभले. हे दोघेही रसायनशास्त्र विभागाचे विभाग प्रमुख होते. शांतिनिकेतनमध्ये चंद्रशेखर मगदूम हे प्रमुख होते. पुढे त्यांच्या निधनानंतर त्यांच्या नावाने चंद्रशेखर मगदूम पगारदार नोकरांची पतसंस्था सुरू करण्यात आली. त्यानंतर प्रभारी प्राचार्य म्हणून लाभलेले प्रा. डॉ. संजय पोरे हे सुद्धा रसायन शास्त्राचे. प्रा. आर. व्ही. पाटील हे रसायनशास्त्र अभ्यास मंडळाचे सदस्य होते. सध्या रसायनशास्त्र विभागाचे प्रमुख प्रा. डॉ. अमित सुपले उपप्राचार्य म्हणून कार्यरत आहेत. त्याबरोबरच महाविद्यालयाच्या रसायनशास्त्र विभागाला प्रा. आर.व्ही.पाटील, सावंत मॅडम, प्रा. प्रदीप डिकुळे प्रा.अमित सुपले, प्रा. डॉ.अंकुश सरगर यांच्यासारखे अनेक दिग्गज प्राध्यापक लाभले.

सूक्ष्म जीवशास्त्र विभाग

महाविद्यालयातील सूक्ष्म जीवशास्त्र विभाग हा संशोधनाच्या बाबतीत आघाडीवर राहिला. त्यामध्ये प्रा. डॉ. मुकुंद बोधनकर आणि प्रा. डॉ. जया कुरेकर आणि डॉ. गजानन माळी यांचे नाव अग्रक्रमाने घ्यावे लागेल. त्यामध्ये डॉ. मुकुंद बोधनकर यांनी सूक्ष्मजीवशास्त्र अभ्यास मंडळाचे अध्यक्षपद भूषवले. भारती विद्यापीठाच्या परीक्षा विभागाची जबाबदारी सांभाळली. प्रा. जया कुऱ्हेकर यांनी महाविद्यालयाचा अंतर्गत गुणवत्ता विभाग सांभाळला. डॉ. गजानन माळी यांनी यशवंतराव मोहिते महाविद्यालयाचे उपप्राचार्य पद सांभाळले. प्रा. बी. एन. संकपाळ हे शिवाजी विद्यापीठाच्या सूक्ष्मशास्त्र विभागाच्या अभ्यास मंडळाचे सदस्य होते. त्यांनी अनेक क्रमिक पुस्तके लिहिली. प्रा. डॉ. जया कुऱ्हेकर या महाविद्यालयातील पहिल्या प्रोफेसर त्यांनी अंतर्गत गुणवत्ता विभागाचे समन्वयक म्हणून काम केले असून त्यांनी अनेक पुस्तके अनुवादित केली आहेत. 'जयस्तुते' नावाचे त्यांचे आत्मचरित्रपर पुस्तक असून त्या आभाळमाया मासिकाच्या लेखिका आहेत. प्रा. भारती भाविकट्टी

या विभाग प्रमुख म्हणून कार्यरत असून त्यांचे राष्ट्रीय सेवा योजनेतील योगदान मोलाचे आहे.

वनस्पतीशास्त्र

वनस्पतीशास्त्र विभागाचे विभागप्रमुख म्हणून प्रा. विजय पाटील यांनी कार्य केले. त्यांनी शिवाजी विद्यापीठाच्या शिक्षक संघटनेत महत्त्वाची पदे स्वीकारून भरीव कार्य केले. पुढे ती जबाबदारी प्रा. एम.एच.पाटील यांनी स्वीकारली. पुढे ते विज्ञान शाखेचे प्रमुख झाले. त्यानंतर ती जबाबदारी प्रा. डॉ.विकास आवळे यांच्याकडे आली. त्यांनी राष्ट्रीय सेवा योजनेत उत्कृष्ट कार्य केले आहे.

प्राणिशास्त्र

प्राणिशास्त्र विभागात प्रा. सुरेश गायकवाड यांनी विभाग प्रमुख म्हणून जबाबदारी स्वीकारली. एक अवलिया माणूस. शासनाच्या वेगवेगळ्या समित्यांचे ते सदस्य होते. भ्रमंती आणि संधोधन हा त्यांचा आत्मा. त्यांना नवभारत शिक्षण संस्थेच्या वतीने देण्यात येणारा 'जीवनगौरव पुरस्कार' देण्यात आला. याच विभागातील प्रा. डॉ. प्रभा पाटील या विभाग प्रमुख झाल्या त्यांचे सांस्कृतिक विभाग आणि राष्ट्रीय सेवा योजनेतील कार्य उल्लेखनीय असून त्यांना भारती विद्यापीठाचा 'सेवा गौरव पुरस्कार' मिळाला असून सध्या विभागाची जबाबदारी डॉ. वर्षा कुंभार सांभाळीत आहेत.

महाविद्यालयात असणाऱ्या संख्याशास्त्र विभागात प्रा. प्रकाश गायकवाड यांनी विभाग प्रमुख म्हणून कार्य केले. त्यांनी संख्याशास्त्र अभ्यासक्रम मंडळाचे अध्यक्ष म्हणून कार्य केले असून त्यांचे सहकारी म्हणून प्रा. प्रकाश कुंभार आणि प्रा. चंद्रकांत शेटे यांनी त्यांचा वारसा पुढे चालविला. महाविद्यालयात गणित विभागाची जबाबदारी प्रा. बी. एस. गुरव यांनी सांभाळली. त्यांच्या जोडीला प्रा. बारावकर आणि प्रा. तमन्ना तेली होते. ते गणित अभ्यासक्रम मंडळाचे सदस्य होते.

इंग्रजी विभागाची फार मोठी परंपरा

महाविद्यालयाच्या इंग्रजी विभागाची फार मोठी परंपरा असून महाविद्यालयाला इंग्रजी विभागाने दोन प्राचार्य दिले, त्यामध्ये प्राचार्या डॉ. उषाप्रभा चव्हाण आणि प्राचार्य डॉ. विवेकानंद रणखांबे यांचा उल्लेख करावा लागेल. महाविद्यालयाच्या इंग्रजी विभागाची परंपरा फार मोठी परंपरा असून प्रा. दिनानाथ सुंगारे हे विभाग प्रमुख. त्यांचे इंग्रजी बरोबरच मराठी विषयावर प्रभुत्व होते. ते व्यासंगी वक्ते होते. इंग्रजी विभागाचे प्रा. अनिल दामले यांचे इंग्रजीवर प्रभुत्व होते. त्यांची 'गौतमची गोष्ट' ही कादंबरी खूपच गाजली. प्रा. मारुती मुसळे हे अनेक वर्षे 'ज्ञानभारती' मासिकाचा इंग्रजी विभाग सांभाळीत होते. त्यांना भारती विद्यापीठाचा 'सेवा गौरव पुरस्कार' प्राप्त झाला. इंग्रजी विभागाची परंपरा प्रा. रोहिणी वाघमारे सांभाळीत आहेत.

अर्थशास्त्र विभागाची उज्ज्वल परंपरा

महाविद्यालयाच्या अर्थशास्त्र विभागाला फार मोठी परंपरा असून शांतिनिकेतन महाविद्यालयात प्रा. एम. एन. एकबोटे, डॉ. डी. टी. पाटील आणि डॉ. वसंतराव जुगळे अशी अनुभवी दिग्गज प्राध्यापक मंडळी होती. पुढे ती भारती विद्यापीठात रुजू झाली. त्यांच्याच काळात एम.ए. चा अभ्यासक्रम सुरू झाला. त्यापैकी एक डॉ. वसंतराव जुगळे शिवाजी विद्यापीठात अर्थशास्त्र विभागात विभाग प्रमुख म्हणून त्यांची कारकीर्द नावारूपास आली. डॉ. डी. टी. पाटील हे व्यवसायिक अर्थशास्त्राचे प्रमुख होते. ते शिवाजी युनिव्हर्सिटी इकॉनॉमिक्स असोसिएशनचे अध्यक्ष झाले. प्रा. तानाजी सावंत हे महाविद्यालयाच्या कला विभागाचे प्रमुख झाले होते. डॉ. वसंतराव जुगळे यांच्या जागी आलेले प्रा. संजय ठिगळे यांनी अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख म्हणून कार्य केले. अंतर्गत गुणवत्ता विभागाचे प्रमुख म्हणून कार्य केले.

वाणिज्य विभाग

महाविद्यालयात वाणिज्य विभागात डॉ. विद्या उपाध्ये या विभाग प्रमुख म्हणून कार्यरत होत्या. त्या पुढे भारती विद्यापीठाच्या मॅनेजमेंट इन्स्टिट्यूटच्या संचालिका झाल्या. मथुबाई गरवारे महाविद्यालयाच्या प्राचार्या झाल्या. प्रा. अंकुश मोरे यांनी विभाग प्रमुख म्हणून कार्य पाहिले. त्याचबरोबर डॉ. व्ही. बी. बोराडे यांच्या काळात एम. कॉम. चा अभ्यासक्रम सुरू झाला. आज ती जबाबदारी डॉ. अनिकेत जाधव सांभाळीत आहेत.

राज्यशास्त्र विभाग

महाविद्यालयाच्या राज्यशास्त्र विभागाचे प्रमुख म्हणून प्रा. डॉ सिकंदर जमादार यांनी काम पाहिले. पुढे जमादार सर महाविद्यालयाच्या कला विभागाचे प्रमुख झाले. त्यांनी महाराष्ट्र राज्यशास्त्र परिषदेचे कार्य केले. सांगली जिल्ह्याच्या राजकारणात कार्यरत असताना मार्केट कमिटी, जिल्हा मध्यवर्ती बँक चेअरमन अशा पदांवर काम केले. त्यांचे सहकारी म्हणून राजकुमार कुंभोजकर यांनी काम केले. त्यांनी राष्ट्रीय सेवा योजना आणि स्पर्धा परीक्षा प्रमुख म्हणून उत्तम कामगिरी केली. सध्या या विभागाच्या विभाग प्रमुख म्हणून डॉ. वंदना सातपुते कार्यरत आहेत.

भूगोल विभाग

महाविद्यालयाच्या भूगोल विभागाचे विभाग प्रमुख म्हणून प्रा. संपतराव जगदाळे यांनी काम पाहिले. पुढे ते महाविद्यालयाचे प्रभारी प्राचार्य झाले. त्यांचे सहकारी प्रा. डॉ. शिवाजीराव गायकवाड यांनी महाविद्यालयाचा अंतर्गत गुणवत्ता विभाग खूप चांगल्या पद्धतीने सांभाळला. त्यांच्या समवेत कार्यरत असलेले डॉ. नितीन गायकवाड आणि डॉ. महेश कोल्हाळ यांनी विभागाची जबाबदारी सांभाळली असून सध्या डॉ. महेश कोल्हाळ विभाग प्रमुख म्हणून कार्यरत आहेत.

भारती विद्यापीठाच्या आदर्श शिक्षकाचे मानकरी पुरस्कार

भारती विद्यापीठ हे एक कुटुंब आहे. या कुटुंबातील प्रत्येक घटक महत्त्वाचा असून त्यांच्या कार्याची दखल घेण्याचे महत्त्वपूर्ण कार्य भारती विद्यापीठाने घेतले असून भारती विद्यापीठाच्या वतीने आदर्श सेवक पुरस्कार व सेवा गौरव पुरस्कार दिला जातो. त्यामध्ये प्राचार्य डॉ. एम.एस.सगरे, प्राचार्य. डॉ. डी. जी. कणसे, प्रा. प्रभा पाटील, प्रा. मारुती मुसळे यांचा नामोल्लेख करावाच लागेल.

(लेखक भारती विद्यापीठाच्या डॉ. पतंगराव कदम महाविद्यालयाच्या अर्थशास्त्र विभागाचे माजी विभाग प्रमुख आणि शिवाजी विद्यापीठाच्या राष्ट्रीय सेवा योजनेचे माजी समन्वयक आहेत.)

***

...* प्रेम *...

प्रेम द्यावे, प्रेम घ्यावे
प्रेमास पवित्र मानावे
प्रेम शुद्ध मनाची भावना
त्यास कधी दुःख होऊ नये.
प्रेम अबोल पण तितकेच बोलके
त्या प्रेमास नित्य जपावे
असतात प्रेमात हेवेदावे
प्रेमानेच त्यास सांभाळावे
इथे प्रेम करण्याची असे
प्रत्येकाची पद्धत निराळी
प्रेमाला जिथे उपमा नाही
त्या प्रेमाची भाषाच वेगळी
प्रेममय व्हावे, प्रेमाने जग जिंकावे
असे सारेच म्हणतात
ह्या प्रेमापुढे देव दानव मानव
पशु पक्षी सुद्धा नतमस्तक होतात

– प्रेम विद्याधर कांबळे
F.Y. B. A

***

...* शाळा *...

चार भिंतीच्या वर्गातला
फळा होता काळा
आठवण येत राहिली
आज फक्त शाळा
करायचो आम्ही दंगामस्ती
असायची मधल्या सुट्टीत मज्जा
असं वाटतं ते दिवस फिरसे
एक बार आजा आजा
शिकता शिकता मी टाकला
शेजाऱ्याच्या अंगावर आचार
खाल्ला मग सरांचा मार लय बेकार
गृहपाठ कधीच झाला नाही
वर्षभर आमचा पूर्ण
छडी खाली हात धरून
लाल झाला आमचा कर्ण

– मंजू गणपती नाटेकर
T.Y. B. A

***

...* सुंदर जीवनाच्या वाटेवर *...

सुंदर जीवनाच्या वाटेवर
मागे वळून पाहावं कधी कधी
मागे वळून पाहताना
काय गवसेल माहीत नाही
पण सुंदर जीवनाच्या वाटेवर
मागे वळून पाहावं कधी कधी
आठवणींचे जग थांबले असेल तुमच्यासाठी
आठवावे जगलेले क्षण कधीतरी
भेटल्या असतील अनेक व्यक्ती पण
पारखून घ्याव्या त्यातील काही कधीतरी
रडवून गेल्या असतील अनेक व्यक्ती
हसवणारे मात्र क्वचित भेटतील
त्यांनाच लक्षात ठेवा चिरंतन
सुंदर जीवनाच्या या वाटेवर
मनात जपलेल्या सुंदर नात्यांच्या प्रवासात
पुन्हा व्हा साक्षीदार मनाच्या दाराआड
दबलेल्या दुःखाचे सांत्वन करा कधी कधी
प्रेमाच्या आठवणीने ओले चिंब व्हावे
सुंदर जीवनाच्या या वाटेवर.

– दीपाली बाळू ऐवळे
F.Y. B.Sc

***

हिंदी विभाग (वरिष्ठ)

कदम मिलाकर चलना होगा

हास्य-रुदन में, तूफ़ानों में, अगर असंख्यक बलिदानों में,
उद्यानों में, वीरानों में, अपमानों में, सम्मानों में,
उन्नत मस्तक, उभरा सीना, पीड़ाओं में पलना होगा।
क़दम मिलाकर चलना होगा।
उजियारे में, अंधकार में, कल कहार में, बीच धार में,
घोर घृणा में, पूत प्यार में, क्षणिक जीत में, दीर्घ हार में,
जीवन के शत-शत आकर्षक, अरमानों को ढलना होगा।
क़दम मिलाकर चलना होगा।
कुछ काँटों से सज्जित जीवन, प्रखर प्यार से वंचित यौवन,
नीरवता से मुखरित मधुबन, परहित अर्पित अपना तन-मन,
जीवन को शत-शत आहुति में, जलना होगा, गलना होगा।
क़दम मिलाकर चलना होगा।

--- अटल बिहारी वाजपेयी

विभाग संपादक
डॉ. सचिन जाधव

अनुक्रमणिका (गद्य विभाग)

अ. क्र.	लेख का नाम	लेखक	पृष्ठ क्र.
१	शिक्षा की अमरज्योत : सावित्रीबाई फुले (व्यक्ति-परक निबंध)	स्नेहल शुभम खाडे, F.Y.B.A	६१
२	आज के युवा (वैचारिक निबंध)	मनिषा भगवान पौटे, S.Y.B.Com	६४
३	छत्रपति संभाजी महाराज : स्वाभिमान और सर्वोच्च बलिदान के प्रतीक (व्यक्ति-परक निबंध)	सौरभ राहुल चौगुले, F.Y.B.Sc	६६
४	फायरमैन: डॉ. ए.पी.जे. अब्दुल कलाम (व्यक्ति-परक निबंध)	करण विश्वनाथ सदाकळे, F.Y.B.A	६८
५	राजभाषा हिंदी (वर्णनात्मक निबंध)	वैष्णवी रामकृष्ण पोतदार, F.Y.B.A	७०
६	वक्त लौटकर नहीं आता! (कहानी)	आशिया अकबर वालीकर, F.Y.B.Sc	७२

(पद्य विभाग)

अ. क्र.	कविता का नाम	कवि	पृष्ठ क्र.
१	कड़वा सच	श्रेयश संदीप घोडके, S.Y.B.A	६३
२	वीर जवान	आरती रामकेश केवट, S.Y. B.A	६७
३	मेरे कान्हा	साक्षी चरण चौगुले, S.Y. B.A	७१
४	जिंदगी	आशिया अकबर वालीकर, F.Y.B.Sc.	७३
५	सौंदर्य	श्रुतिका प्रकाश माळी, S.Y.B.Sc.	७४
६	मेरा बचपन	समीक्षा बाळासाो पाटिल, S.Y.B.Sc.	७४

शिक्षा की अमरज्योत : सावित्रीबाई फुले

व्यक्तिपरक निबंध

–स्नेहल शुभम खाडे, F.Y.B.A

एक सौ सत्तर वर्ष पूर्व के काल में भारतीय समाज की संरचना असमानता पर आधारित थी। जाति व्यवस्था और पितृसत्तात्मक संस्कृति के दमनकारी बंधनों के कारण भारतीय समाज अनेक समस्याओं से ग्रस्त था। इसी काल में पेशवाओं का अंत हो चुका था। महिलाओं की स्थिति निम्न थी। उनके पास कोई अधिकार नहीं थे। उनका कार्यक्षेत्र केवल 'घर और बच्चे की देखभाल', 'खाना पकाने' और पशुपालन तक ही सीमित था। महिलाओं को किसी भी क्षेत्र में कोई अधिकार नहीं थे, इसलिए वे असहाय और कमजोर थीं।

जन्म से स्त्री बनना आप की कहानी है।
हृदयी अमृत नयनी पानी

एक महिला के पीड़ामय जीवन की कहानी दिल को छू लेने वाली थी। उस समय बाल विवाह की प्रथा आम थी। विधवा पुनर्विवाह मान्य नहीं था। सती प्रथा प्रचलित थी। केशवपन जैसी अवांछनीय प्रथाओं के कारण महिलाओं की स्थिति अत्यंत दयनीय थी। समाज की आधी भुजा मानी जाने वाली स्त्री अनेक बंधनों में जकड़ी हुई थी। वह घर की चार दीवारी में ही सीमित थी। पितृसत्तात्मक संस्कृति में स्त्री का दम घुटता था। विकास के लिए उसकी प्रेरणा और हस्तक्षेप कुछ समाज सुधारकों को परेशान कर रहे थे। स्त्री के सुधार के बिना समाज का सुधार नहीं हो सकता। 'यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते तत्र देवताः' महिलाओं की मुक्ति के लिए समाज सुधारकों ने प्रयास शुरू किए। राजाराम मोहन रॉय, महर्षि धोंडो केशव कर्वे और महात्मा फुले के प्रयास सराहनीय थे। महिलाओं की शिक्षा के क्षेत्र में महात्मा फुले का कार्य असाधारण और अमूल्य है। महात्मा फुले ने महिलाओं और शुद्रों के विकास के लिए सामाजिक सेवा का व्रत लिया था।

महात्मा फुले ने स्वयं का जीवन जनसेवा के लिए समर्पित कर दिया। उन्होंने बाल विवाह और सती प्रथा जैसी प्रथाओं का विरोध करते हुए विधवाओं के पुनर्विवाह को महत्त्व दिया। उन्होंने केशवपन जैसी प्रथाओं के विरुद्ध आंदोलन किए। सत्य शोध समिति की स्थापना करके समाज में सत्य और नैतिकता के लिए नाभिकों की हड़ताल का आयोजन किया। महात्मा फुले के कार्यों को अर्धांगिनी सावित्री ने छाया की तरह सहारा दिया। फुले दंपति का कार्य ज्ञान की ज्योत को हर घर तक फैलाने में महत्त्वपूर्ण रहा।

उन्नीसवीं शताब्दी में भारतमाता के गौरवशाली–इतिहास में नारी शक्ति का प्रतीक बनीं सबसे प्रतिभाशाली महिलाओं में से एक सावित्रीबाई फुले थीं। एक आदर्श पुत्री, एक आदर्श पत्नी, एक आदर्श शिक्षिका, एक आदर्श समाज सेविका, जिनका व्यक्तित्व विविध गुणों से परिपूर्ण था, सावित्रीबाई फुले के सर्वांगीण व्यक्तित्व का प्रभाव आज भी समाज पर देखा जा सकता है। सामाजिक परिवर्तन, वैचारिक परिवर्तन और शैक्षिक प्रगति के लिए सावित्रीबाई फुले का कार्य अमूल्य है।

सावित्रीबाई फुले जन्म :

पहिली महिला शिक्षिका, जिन्होंने ज्ञान की ज्योत प्रज्वलित की और महिलाओं के जीवन में प्रकाश का मार्ग दिखाया, तथा क्रांतिसूर्य ज्योतिबा के कार्यों का समर्थन किया, क्रांतिज्योति सावित्रीबाई फुले का जन्म ३ जनवरी, १८३१ को सातारा जिले के खंडाला तहसील के शिरवल के पास स्थित नायगांव गांव में हुआ था। ऐसे समय में जब महिलाएं झुग्गी–झोपड़ियों की तरह चार दीवारों में सिमटी हुई थीं, जहां घुटन भरी हवा और विचार थें, एक महिला की सांस भी दम घुट रही थी। एक ऐसी महिला जिसने महिलाओं

के विकास के लिए स्वच्छ, शुद्ध हवा और शिक्षा की सांस देने का विचार प्रस्तुत किया, वही 'सावित्री' है।

स्व-शिक्षा की शुरुआत

'लड़कियों की शिक्षा प्रगति की निशानी है।' जीवन के रस बिना कली नहीं खिलती, उसी प्रकार शिक्षा के बिना लड़कियां फल-फूल नहीं सकती। इन दो श्लोकों से बालिकाओं की शिक्षा का महत्त्व स्पष्ट है। एक नन्ही कली को खिलकर पूर्ण फूल बनने के लिए विभिन्न साधनों और कारकों का अनुकूल होना आवश्यक है, ठीक उसी प्रकार बालिकाओं के सर्वांगीण विकास के लिए शिक्षा आवश्यक है। शिक्षा बालिकाओं के व्यक्तिगत विकास के साथ-साथ पारिवारिक, सामाजिक और राष्ट्रीय विकास में भी सहायक होती है। 'जो हाथ में रस्सी थामे रहता है वही जगत का रक्षक होता है; और पढी लिखी नारी घर को आगे लेकर जाती हैं, ये दोनों ही विचार शिक्षा के महत्त्व को दर्शाते हैं। नेपोलियन ने कहा था, 'मैं बालकों की शिक्षा से अधिक बालिकाओं की शिक्षा को प्राथमिकता दूंगा क्योंकि जब एक बालिका शिक्षित होती है, तो पूरा परिवार शिक्षित होता है। यह कम समय में और कम खर्च में राष्ट्र को शिक्षित करने का अचूक तरीका है।'

एक बालिका अपने प्रेम और उपलब्धियों से दोनों घरों में चमक बिखेरती है और परिवार का मान बढ़ाती है। इसलिए यदि वह सुशिक्षित, सुसंस्कृत, ज्ञानी, गुणी और सदाचारी हो, तो उस घर की प्रगति गौरव के शिखर तक पहुँच जाएगी। ज्योतिबा ने यही देखा था और फिर स्वयं सावित्रीबाई ने इसकी पहल की। विवाह के समय सावित्रीबाई ने बिल्कुल भी पढ़ाई नहीं की थी, लेकिन उनमें सीखने की प्रबल इच्छा थी और ज्योतिबा फुले स्वयं महिलाओं की शिक्षा के महत्त्व को समझते थे। दोनों की इसी आंतरिक प्रेरणा से समाज में शिक्षा का प्रकाश फैलाने और समाज सेवा करने की विचारधारा का जन्म हुआ यह दंपति शिक्षा के क्षेत्र में समर्पन से काम करने वाला दंपति था। ज्योतिबा ने खेतों में काम करने के बाद मिलने वाले आराम के समय दोपहर में सावित्रीबाई को शिक्षा देना शुरू किया। सावित्रीबाई के साथ-साथ ज्योतिबा की मौसी सगुना ने भी अक्षर ज्ञान सीखना शुरू किया। ज्योतिबा की दोनों छात्राएँ बहुत बुद्धिमान थी। वे भाषा और गणित जैसे विषयों का अध्ययन करती थी। शिक्षा के प्रति उनका जुनून बढ़ता गया। जैसे-जैसे उनकी पढ़ने की क्षमता बढ़ी, सावित्रीबाई ज्योतिबा के साथ विभिन्न विषयों पर चर्चा करने लगी। उनकी बौद्धिक क्षमता को देखते हुए ज्योतिबा ने उन्हें सही दिशा दिखाई। बाद में ज्योतिबा ने उन्हें नॉर्मल स्कूल की मिशेलबाई के पास भेज दिया। उसने सावित्रीबाई की परीक्षा ली और उसमें वह उत्तीर्ण हो गई। वहाँ उसने तीसरी और चौथी कक्षा तक पढ़ाई की।

सावित्री ज्योतिबा के रूप से प्रभावित हुई और स्वर्णमयी हो गई। सावित्रीबाई को पढ़ना बहुत पसंद था, लेकिन उन्हें इस बात का अफसोस था कि वे विवाह से पहले पढ़ नहीं पाई, और विवाह के बाद उनका यह प्रयत्न पुरा हुआ। जब सावित्री छ वर्ष की थी तब वे शिरवल के मेले में घूम रही थीं, वहाँ श्वेत धर्म प्रचारक येशु की प्रार्थना पुस्तक लिए हुए थे और येशु मसीह का सचित्र वर्णन कर रहे थे। एक श्वेत धर्म प्रचारक ने उसे वह किताब दी थी। किताब देखकर उन्होंने कहा, 'बच्ची, अगर तुम पढ नहीं सकती तो कोई बात नहीं, इसमें छपी चित्रों से तुम्हें खुशी होगी।' वह किताब घर ले आई। उसे इस बात का दुख था कि वह पढ़ नहीं सकती। पढ़ने की इच्छा सावित्री को लगातार प्रेरित करती रही। उसने वह किताब संभाल कर रखी और शादी के बाद उसे अपने ससुराल ले गई। ज्योतिबा ने सावित्री को वह किताब पढ़ने को कहा, लेकिन वह पढ़ नहीं सकती थी। सावित्री को दुख हुआ, ज्योतिबा को भी दुख हुआ और उस दिन से ज्योतिबा ने सावित्री को पढ़ना - लिखना सिखाना शुरू कर दिया।

शिक्षा प्राप्त करने के बाद सीखने की जिज्ञासा ही लक्ष्य की पूर्ति बन गई। सावित्री, जो अपने पति को भगवान मानती थी और जिन्होंने अपने गुरु से शिक्षा प्राप्त करना शुरू किया, बाद में पहली शिक्षिका और प्रधानाध्यापिका बनी। यह चमत्कार केवल उनके पति के सहयोग से ही संभव हो पाया। आज भी २१ वीं सदी में, महिलाएं सशक्त नहीं हो पाई हैं। हर घर में एक सावित्री है, लेकिन उन्हें ज्योतिबा की आवश्यकता है। आज यह देखा जाता है कि महिलाओं ने हर क्षेत्र में अपनी छाप छोड़ी है, लेकिन अगर हम इसके पीछे के इतिहास पर नजर डालें, तो प्रेरणा सावित्रीबाई हैं। हालांकि सावित्रीबाई के विचारों,

आचरण, कार्यों और प्रयासों के परिणाम उस समय दिखाई नहीं दिए, लेकिन आज हम इसकी सत्यता से भलीभांति अवगत हैं। हम भारत की नारी है, फूल और चिनगारी है।

इस प्रकार, सावित्रीबाई के जीवन की ऐसी घटनाओं से हम देख सकते हैं कि बचपन में वह शिक्षा प्राप्त करने के लिए कितनी उत्सुक थी। बहुत कुछ करना है, लेकिन इसके लिए दृढ संकल्प की आवश्यकता है। इसी दृढ संकल्प के साथ, सावित्रीबाई ने अपने बहुमुखी व्यक्तित्व का निर्माण और विकास किया।

हम सावित्री की पुत्रियाँ हैं। हम सावित्री की पुत्रियाँ, ऊँची उड़ान भरेंगी और देश की सेवा के साथ-साथ घरेलू सुख भी सुनिश्चित करेंगी।

हम, सावित्री की पुत्रियाँ, सभी कलाओं में निपुण होंगी और ज्ञान मनोरंजन के साथ-साथ मानवता की शिक्षा भी देंगी।

हम, सावित्री की बेटियाँ, समाज की सेवा करेंगी और गरीबों जरूरतमंदों के लिए सहारा बनेंगी।

हम, सावित्री की पुत्रियाँ कन्या भ्रूण हत्या से बचेंगी और लडकियों के रूप में विकसित होते हुए अन्याय को कुचल देंगी।

हम, सावित्री की पुत्रियाँ, नए क्षितिज पार करेंगी, और स्त्रीत्व का जीवन जीते हुए पुरुषों को अपने साथ ले जाएंगी।

हम, सावित्री की पुत्रियाँ, पुरुष और स्त्री की समानता को बनाए रखेंगी और बिना किसी भेदभाव के मनुष्य के रूप में जीवन व्यतीत करेंगी।

हम, सावित्री की पुत्रियाँ, ज्योतिबा के साथ जाएँगी और अपने पिता के बरगद वृक्ष के नीचे लगी लताओं के लिए खाद और पानी मांगेंगी।

हम, सावित्री की पुत्रियाँ, समस्त क्षेत्रों पर विजय प्राप्त करेगी और अपने घरों और देश को स्वर्ग में परिवर्तित करेंगी।

***

..... * कड़वा सच * .....

मजबूती की झंकार
थिरकती जिसके दिल में
स्वस्थरुपी पेड़
पनपे उसके तन में ।
पहनकर आलस का चोला
जो आगे बढ़ता है,
दुसरों का देख विजय,
वह बस हाथ ही मलता है।
छोटासा है जीवन,
इसमें कुछ काम बडा कर जा,
पूजा से कहीं अधिक बड़ा है
अच्छे कर्मो का दर्जा ।

– श्रेयश संदीप घोडके,
बी.ए.भाग.२

***

आज के युवा

वैचारिक निबंध

– **मनीषा भगवान पौटे,** S.Y.B.Com

किसी भी राष्ट्र का वास्तविक विकास उसकी युवा पीढ़ी की सोच, चरित्र और कार्यों पर निर्भर रहता है। युवा वर्ग किसी भी देश की सबसे बड़ी शक्ति होता है, क्योंकि उसके पास ऊर्जा, साहस, नवाचार और परिवर्तन की क्षमता होती है। इतिहास गवाह है कि जब-जब किसी देश ने प्रगति की है, उसमें युवाओं की भूमिका सबसे महत्त्वपूर्ण रही है। आज की युवा पीढ़ी आधुनिक शिक्षा, विज्ञान, और तकनीक से सुसज्जित है, इसलिए यह कहना पूर्णतः उचित है कि आज की युवा पीढ़ी ही देश का भविष्य है।

आज का युवा पहले की अपेक्षा अधिक जागरुक और शिक्षित है। शिक्षा के क्षेत्र में आई क्रांति ने युवाओं के लिए ज्ञान के नए द्वार खोले हैं। आज के युवा केवल किताबी ज्ञान तक सीमित नहीं हैं, बल्कि वे व्यावहारिक ज्ञान, कौशल विकास और अनुसंधान को भी महत्त्व दे रहे हैं। विज्ञान, चिकित्सा, इंजीनियरिंग, रिसर्च, खेल और कला जैसे क्षेत्रों में युवा देश का नाम विश्व स्तर पर रोशन कर रहे हैं। आज की युवा पीढ़ी तकनीकी रूप से बहुत प्रगतिशील है। इंटरनेट और स्मार्टफोन के माध्यम से वे दुनिया भर की जानकारी प्राप्त कर सकते हैं। शिक्षा के क्षेत्र में भी युवाओं ने बहुत प्रगति की है। इसके साथ ही, युवा सामाजिक मुद्दों के प्रति जागरूक हैं और वे समाज में सकारात्मक बदलाव लाने के लिए सक्रिय हैं। तकनीकी प्रगति ने युवाओं को अभूतपूर्व शक्ति प्रदान की है। इंटरनेट और सोशल मीडिया ने विचारों के आदान-प्रदान को सरल बना दिया है। आज का युवा देश और दुनिया की घटनाओं से तुरंत अवगत हो जाता है और अपने विचारों को निडरता से व्यक्त करता है। डिजिटल इंडिया, स्टार्टअप इंडिया और आत्मनिर्भर भारत जैसे अभियानों में युवाओं की भागीदारी ने यह सिद्ध कर दिया है कि वे केवल आत्मनिर्भर उपभोक्ता नहीं, बल्कि निर्माता भी हैं। अनेक युवा नव विचार और कुशलता के माध्यम से रोजगार निर्माण कर रहें हैं। जिससे की देश में आर्थिक स्थिति मजबूत हो रही है।

आज की युवा पीढ़ी सामाजिक और राष्ट्रीय मुद्दों के प्रति भी संवेदनशील है। स्वच्छता, पर्यावरण संरक्षण, जल संरक्षण, महिला सशक्तिकरण, शिक्षा और सामाजिक समानता जैसे विषयों पर युवा बढ़-चढ़कर भाग ले रहे हैं। अनेक युवा स्वयंसेवी संगठनों और सामाजिक आंदोलनों से जुड़कर समाज में सकारात्मक परिवर्तन लाने का प्रयास कर रहे हैं। यह जागरूकता देश के लोकतांत्रिक मूल्यों को सुदृढ़ बनाती है और एक जिम्मेदार नागरिक की पहचान स्थापित करती है। युवाओं में देशभक्ति और राष्ट्रप्रेम की भावना भी स्पष्ट रूप से दिखाई देती है। सीमा पर तैनात सैनिकों से लेकर आपदा के समय सहायता करने वाले स्वयंसेवकों तक, युवाओं का योगदान हर क्षेत्र में उल्लेखनीय है। खेल के मैदान में देश का प्रतिनिधित्व करनेवाले खिलाड़ी, विज्ञान में नई खोज करनेवाले वैज्ञानिक और प्रशासन में ईमानदारी से कार्य करने वाले युवा अधिकारी देश की प्रतिष्ठा को बढ़ा रहे हैं। युवा अपनी प्रतिभा और परिश्रम से यह सिद्ध कर रहे हैं कि वे राष्ट्र निर्माण में अग्रणी भूमिका निभा सकते हैं।

हालाँकि, आज की युवा पीढ़ी के सामने कई गंभीर चुनौतियाँ भी हैं। बेरोजगारी एक प्रमुख समस्या, जो युवाओं में निराशा और असंतोष पैदा करती है। इसके अलावा बढ़ती प्रतिस्पर्धा, परीक्षा और करिअर

का दबाव, मानसिक तनाव, नशे की लत और नैतिक मूल्यों का ऱ्हास युवाओं को कमजोर कर रहा है। सोशल मीडिया का अत्यधिक उपयोग कई बार युवाओं को वास्तविक जीवन से दूर कर रहा है और भ्रम की स्थिति पैदा करता है। यदि इन समस्याओं पर समय रहते ध्यान न दिया गया, तो युवा शक्ति का सही उपयोग नहीं हो पाएगा। इन चुनौतियों से नपटना सरकार, समाज और परिवार की सामूहिक जिम्मेदारी है। सरकार को गुणवत्तापूर्ण शिक्षाओं और रोजगार के अवसर और कौशल विकास कार्यक्रमों को बढ़ावा देना चाहिए। शिक्षा प्रणाली ऐसी होनी चाहिए जो केवल डिग्री ही नहीं, बल्कि जीवन मूल्य, नैतिकता और व्यावहारिक कौशल भी सिखाए। समाज को युवाओं के लिए सकारात्मक वातावरण तैयार करना चाहिए और परिवार को उन्हें सही संस्कार और मार्गदर्शन देना चाहिए। साथ ही युवाओं को भी आत्ममंथन करना होगा और अपनी ऊर्जा को सही दिशा में लगाना होगा।

युवाओं को यह समझना आवश्यक है कि अधिकारों के साथ-साथ कर्तव्य भी उतने ही महत्त्वपूर्ण हैं। अनुशासन, ईमानदारी, परिश्रम, सहनशीलता और सामाजिक जिम्मेदारी जैसे गुण युवाओं को एक आदर्श नागरिक बनाते हैं। यदि युवा नकारात्मक प्रवृत्तियों से दूर रहकर राष्ट्रहित को प्राथमिकता दें, तो वे देश को विकास की नई ऊंचाइयों तक ले जा सकते हैं। देश के उज्ज्वल भविष्य की कल्पना तभी साकार हो सकती है जब युवा अपनी शक्ति को उचित, उन्नत और सकारात्मक कार्यों में लगाएँ । विज्ञान और तकनीक के माध्यम से नवीन विचार, समाज सेवा के माध्यम से समानता और देशभक्ति के माध्यम से एकता को मजबूत किया जा सकता है। युवा ही वे कंधे हैं जिन पर राष्ट्र की प्रगति और समृद्धि का भार टिका है।

आज की युवा पीढ़ी में असीम संभावनाएँ और अपार शक्ति निहित है। सही शिक्षा, अवसर और मार्गदर्शन मिलने पर यही युवा देश को आत्मनिर्भर, सशक्त और विकसित राष्ट्र बना सकते है। आज की युवा पीढ़ी न केवल आनेवाला कल नहीं, बल्कि वर्तमान की सबसे बड़ी पूँजी है। आज की युवा पीढ़ी तकनीकी रूप से बहुत प्रगतिशील है। इंटरनेट और स्मार्टफोन के माध्यम से वे दुनिया भर की जानकारी प्राप्त कर रहे है। शिक्षा के क्षेत्र में भी युवाओं ने बहुत प्रगति की है। वे न केवल पारंपरिक विषयों में बल्कि विज्ञान, तकनीक, कला और खेल के क्षेत्र में भी उत्कृष्टता प्राप्त कर रहे हैं। इसके साथ ही, युवा सामाजिक मुद्दों के प्रति जागरूक हैं और समाज में सकारात्मक बदलाव लाने के लिए सक्रिय हैं।

अंततः यह कहना उचित होगा कि युवा पीढ़ी देश की सबसे बड़ी पूँजी है। यदि उन्हें सही दिशा और समर्थन मिले तो वे न केवल अपने जीवन को सफल बना सकते हैं बल्कि देश को भी प्रगति के पथ पर ले जा सकते हैं। इसलिए, हमें युवाओं का सम्मान करना चाहिए और उन्हें सशक्त बनाना चाहिए ताकि वे अपना और देश का उज्ज्वल भविष्य निर्माण कर सकें।

***

छत्रपति संभाजी महाराज स्वाभिमान और सर्वोच्च बलिदान के प्रतीक

व्यक्तिपरक निबंध

– सौरभ राहुल चौगुले, F.Y.B.A

भारतीय इतिहास वीर पुरुषों और महान बलिदानों के पराक्रमों से भरा हुआ है। इन्ही अमर विभूतियो में छत्रपति संभाजी महाराज का नाम अत्यंत गौरव और सम्मान के साथ लिया जाता है। वे मराठा साम्राज्य के द्वितीय छत्रपति, महान राष्ट्रनायक छत्रपती शिवाजी महाराज जी के ज्येष्ठ पुत्र और हिंदवी स्वराज्य के सच्चे रक्षक थे। संभाजी महाराज का जीवन साहस, संघर्ष, विद्वता, धर्मनिष्ठा और स्वाभिमान की अनुपम मिसाल है। उन्होंने न केवल युद्धभूमि में पराक्रम दिखाया, बल्कि अत्यंत कठिन परिस्थितियों में भी अपने सिद्धांतों से कभी समझौता नहीं किया।

छत्रपति संभाजी महाराज का जन्म १४ मई, १६५७ ईस्वी को पुरंदर दुर्ग में हुआ था। उनकी माता महारानी सईबाई थी, जिनका देहांत संभाजी महाराज के बाल्यकाल में ही हो गया। माता के स्नेह से वंचित होने के बावजूद उन्हें अपनी दादी राजमाता जिजाबाई ने उनमें धर्म, नीति, संस्कार और राष्ट्रप्रेम के बीज बोए। उनके पिता शिवाजी महाराज ने उन्हें बचपन से ही युद्धकला, राजनीति, कूटनीति और प्रशासन का प्रशिक्षण दिया। संभाजी महाराज असाधारण बुध्दि के धनी थे। उन्होंने संस्कृत, मराठी, हिंदी, फारसी और अन्य भाषाओं का गहन अध्ययन किया। वे शास्त्रों, पुराणों और राजनीति शास्त्र के ज्ञाता थे। उनका व्यक्तित्व तेजस्वी, निर्भीक और आत्मविश्वास से भरा था। ईस्वी १६८० में छत्रपति शिवाजी महाराज के निधन के बाद संभाजी महाराज ने मराठा साम्राज्य की बागडोर संभाली। उस समय मराठा राज्य चारों ओर से संकटों से घिरा हुआ था। मुगल सम्राट औरंगज़ेब विशाल सेना लेकर दक्षिण भारत में डटा हुआ था और मराठा साम्राज्य को समाप्त करने के लिए कटिबद्ध था। इसके अतिरिक्त पुर्तगाली, सिद्दी, अँग्रेज और आंतरिक षडयंत्रकारी शक्तियाँ भी मराठों को कमजोर करने का प्रयास कर रही थीं। इतनी विषम परिस्थितियों में भी संभाजी महाराज ने अद्भुत साहस और दृढ़ नेतृत्व का परिचय दिया। उन्होंने अपने शत्रुओं का कड़ा प्रतिरोध किया और मराठा साम्राज्य के स्वतंत्रता की रक्षा की।

संभाजी महाराज एक अत्यंत कुशल सेनानायक थे। उन्होंने मुगलों के विरुद्ध कई युद्ध लड़े और उन्हें भारी क्षति पहुंचाई। औरंगजेब जैसे शक्तिशाली शासक को वर्षों तक मराठा भूमि में उलझाए रखना उनकी रणनीतिक कुशलता का प्रमाण है। उन्होंने कोंकण क्षेत्र में पुर्तगालियों के विरुद्ध भी साहसिक अभियान चलाए और विदेशी शक्तियों को मराठा भूमि में मनमानी करने से रोका। प्रशासनिक दृष्टि से भी संभाजी महाराज सक्षम शासक थे। वे न्यायप्रिय थे और प्रजा के कल्याण को सर्वोच्च स्थान देते थे। उनके शासनकाल में स्वराज्य की सीमाएँ सुरक्षित रहीं और सैन्य शक्ति सुदृढ़ बनी रहीं। संभाजी महाराज केवल योद्धा ही नहीं, बल्कि उच्च कोटि के विद्वान और लेखक भी थे। उन्होंने संस्कृत भाषा में 'बुधभूषण' नामक ग्रंथ की रचना की, जिसमें राजनीति, नीति और राजधर्म का विवेचन किया गया है। यह ग्रंथ उनकी बौद्धिक प्रतिभा और शास्त्रीय ज्ञान का प्रमाण है। उनका जीवन यह दर्शाता है कि शक्ति और ज्ञान का समन्वय ही महान नेतृत्व का आधार होता है।

ईस्वी १६८९ में एक विश्वासघात के कारण संभाजी महाराज को मुगलों ने बंदी बना लिया। औरंगजेब ने उनसे धर्म परिवर्तन करने और मराठा साम्राज्य सौंपने

का प्रस्ताव रखा। इसके बदले उन्हें जीवन, वैभव और सत्ता का प्रलोभन दिया गया। किंतु संभाजी महाराज ने स्पष्ट शब्दों में इन प्रस्तावों को अस्वीकार कर दिया। उन्होंने अत्यंत कठोर यातनाएँ सहन की, परंतु अपने धर्म, स्वराज्य और स्वाभिमान से कभी समझौता नहीं किया। अंततः ११ मार्च, १६८९ ईस्वी को उन्होंने वीरगति प्राप्त की । उनका बलिदान केवल एक राजा का नहीं, बल्कि पूरे राष्ट्र के आत्मसम्मान का बलिदान था। छत्रपति संभाजी महाराज का जीवन हमें यह सिखाता है कि सच्चा वीर वही होता है जो सत्य और न्याय के लिए अपने प्राणों का भी त्याग कर दे। उनका साहस, अडिगता और आत्मसम्मान आज भी युवाओं को अन्याय के विरुद्ध खड़े होने की प्रेरणा देता है। वे उन विरले योद्धाओं में से थे, जिन्होंने मृत्यु को भी पराजित कर दिया, क्योंकि उनका आदर्श आज भी जीवित है। वे दुनिया के इतिहास के एकमात्र ऐसे राजा थे जिन्होंने अपने जीवनकाल में १२१ युद्ध लडे और सभी में विजय प्राप्त की।

छत्रपति संभाजी महाराज भारतीय इतिहास के अमर नायक हैं। वे केवल मराठा साम्राज्य के शासक नहीं, बल्कि संपूर्ण भारत के स्वाभिमान, स्वतंत्रता और बलिदान के प्रतीक हैं। उनका जीवन हमें सिखाता है की धर्म, राष्ट्र और आत्मसम्मान की रक्षा के लिए किया गया त्याग कभी व्यर्थ नहीं जाता। भारतीय इतिहास में उनका नाम सदैव श्रद्धा, गौरव और सम्मान के साथ लिया जाता रहेगा। उनके विषय में आज भी इतिहास गौरव से कहता है–

''देश धर्म पर मिटनेवाला, शेर शिवा का छावा था।
महापराक्रमी परमप्रतापि, एक ही शंभू राजा था।''

***

..... * वीर जवान * .....

सीने में तूफान लिए और हाथों में तलवार है।
दुश्मन भी भयभीत हो, ऐसी जिसकी ललकार है।
वो देश का वीर जवान, हर संकट को तैयार है।
ना होली का गुलाल देखा,
ना दिवाली का दिया जलाया,
सरहद की सुनी राहों पर, उसने अपना यौवन बिताया।
घर की मीठी यादें दिल में, पत्थर बनकर दब जाती हैं,
जब वतन की मिट्टी की खुशबू,
रग रग में बस जाती है।
तिरंगा जिसकी शान है और वतन ही जिसका मान है,
मर मिटने की कसम खाई, वो भारत माँ की संतान है।
गोली भी रास्ता बदल ले, ऐसा उसका फौलादी सीना,
देश की रक्षा के खातिर ही उसका मरना और जीना।
सोते हैं हम चैन से घर में, क्योंकि वह सरहद पर जागता है,
मौत भी उसकी हिम्मत देख, कोसों दूर भागती है।
सलाम है उन वीरों को,
जो लहू से इतिहास लिखते हैं।
वह बाजार में नहीं मिलते, वह संस्कारों से दिखते हैं।

– आरती रामकेश केवट,
S.Y.B.A

***

फायरमैन: डॉ. ए.पी.जे. अब्दुल कलाम

व्यक्तिपरक निबंध

– **करण विश्वनाथ सदाकळे,** T.Y.B.A

पुराणों में वर्णन है कि दधीचि ऋषि ने अपनी अस्थियों का उपयोग करके इंद्र को वज्र बनाकर दिया था। आधुनिक भारत में डॉ. ए. पी. जे. अब्दुल कलाम दधीचि ऋषि के रूप में पुनः प्रकट हुए हैं और उन्होंने भारत को 'अग्नि' नामक ब्रह्मास्त्र बनाकर दिया है।

डॉ. कलाम का पूरा नाम 'अब्दुल पाकिर जैनुलाबद्दीन अब्दुल कलाम' है। उनका जन्म १९३१ में तमिलनाडु के छोटे से द्वीप जैसे गाँव 'रामेश्वरम' में हुआ था। उनके पिता जैनुलाबद्दीन कलाम रामेश्वरम की एक मस्जिद में धार्मिक अनुष्ठान करते थे। उनका पेशा रामेश्वरम से धनुष्कोडी तक नाव से यात्रियों को ले जाना था। शिव मंदिर के मुख्य पुजारी, लक्ष्मणशास्त्री डॉ. कलाम के पिता के मित्र थे। ईश्वरीय कृपा, दर्शन और आध्यात्मिक विषयों पर दोनों के बीच होने वाली नियमित चर्चाओं का उनके जीवन पर गहरा प्रभाव पड़ा। डॉ. कलाम अपने माता-पिता के प्रति अत्यंत आदर रखते थे और अंत तक रखते रहे। वे अपनी माता के बारे में कहते हैं, आपका स्नेहपूर्ण स्पर्श, आपका प्यार, आपकी देखभाल, आपके विश्वास ने मुझे शक्ति दी।

डॉ. कलाम को बचपन में उनके एक मुस्लिम शिक्षक ने कक्षा में सबके पीछे बिठाया था, यह देखकर उनके एक ब्राह्मण मित्र की आँखों में आँसू आ गए थे। जब उन्होंने इस घटना के बारे में लक्ष्मीशास्त्री को बताया, तो शास्त्री जी ने शिक्षक से इस बारे में बात कर उचित व्यवहार करने का सुझाव दिया। रामेश्वरम के प्राथमिक विद्यालय के शिक्षक छोटे अब्दुल को बहुत पसंद करते थे। वे उनके पिता से मिलने गए और उनसे अपने बच्चे की शिक्षा जारी रखने का अनुरोध किया। आगे की शिक्षा के लिए, उनके पिता ने उन्हें रामनायपुरम के एक उच्च विद्यालय में भेज दिया। वहाँ उनके शिक्षक श्री. इयादुराई सालोमन एक आदर्श शिक्षक थे। उच्च शिक्षा के लिए डॉ. कलाम को रामेश्वरम छोड़ना पड़ा। उन्होंने प्रौद्योगिकी में मद्रास विश्वविद्यालय में दाखिला लिया। विश्वविद्यालय में अपने दूसरे वर्ष में प्रोफेसर के.व्ही. पंडलाई ने एरोनॉटिकल इंजीनियरिंग विषय को इतनी प्रभावी ढंग से समझाया कि अब्दुल कलाम उसी क्षेत्र की ओर प्रेरित और आकर्षित हुए।

अपनी शिक्षा पूरी करने के बाद डॉ. अब्दुल कलाम वायु सेना में पायलट बनना चाहते थे। लेकिन अपने छोटे कद के कारण उन्हें वायु सेना में प्रवेश नहीं मिला। इससे कलाम बहुत दुखी और निराश हो गए। इस निराशाग्रस्त अवस्था में वे ऋषिकेश स्थित स्वामी शिवानंद के आश्रम गए। उनकी निराशा और टूटे सपनों को देखकर शिवानंद ने उन्हें अपने भाग्य को स्वीकार करने और ईश्वर की इच्छा के आगे आत्मसमर्पण करने के लिए कहा। शिवानंद की सलाह का पालन करते हुए कलाम ने रक्षा अनुसंधान एवं उत्पादन विभाग में वरिष्ठ वैज्ञानिक सहायक के रूप में कार्यभार संभाला। उस समय उन्होंने पूर्णतः स्वदेशी निर्मित 'होवरक्राफ्ट' के निर्माण की योजना तैयार की। तत्कालीन रक्षा मंत्री श्री वी. के. कृष्णमेनन की सहमति से इस होवरक्राफ्ट का निर्माण किया गया और उसे 'नंदी' नाम दिया गया, लेकिन कृष्णमेनन के रक्षा मंत्री पद से हटने के बाद यह योजना रोक दी गई।

डॉ. कलाम भारतीय अंतरिक्ष अनुसंधान संगठन से जुड़े थे। भारत ने १९८० में श्रीहरिकोटा से अपना पहला सफल उपग्रह अंतरिक्ष में प्रक्षेपित किया और

वे एसएलवी ३ उपग्रह प्रक्षेपण के परियोजना निदेशक थे डॉ.अब्दुल कलाम। लगभग १९६० में डॉ.अब्दुल कलाम को अमेरिका में छह महीने के लिए विश्व प्रसिद्ध 'नासा' संगठन में अंतरिक्ष उड़ान प्रौद्योगिकी का अध्ययन करने का अवसर मिला। वहाँ नासा कार्यालय में प्रदर्शित एक शानदार चित्र ने डॉ.अब्दुल कलाम का ध्यान आकर्षित किया। यह टीपू सुल्तान के सैन्य उपकरणों का चित्र था जिसमें टीपू के सैनिकों को तीर चलाते हुए दिखाया गया था। वे अग्निबाण आज के बाणों जितने विकसित नहीं थे, लेकिन उनसे अग्नि बाणों का अंदाजा लगाया जा सकता है। टीपू सुल्तान की मृत्यु के बाद, भारत में १५० वर्षों तक रॉकेट बनाने के प्रयास जारी रहे और इससे यह सिद्ध होता है कि 'रॉकेट' पश्चिमी आविष्कार नहीं है। क्योंकि टीपू सुल्तान ने १५वीं शताब्दी में युद्ध में इसका प्रयोग किया था।

१९८२ में पूर्णतया स्वदेशी रूप से निर्मित जी.एम.डी.पी.लक्ष्य का भेद करने वाले मिसाइल का निर्माण करने के लिए डॉ. कलाम के नेतृत्व में एक सरकारी समिति का गठन किया गया था, जिसका उद्देश्य विमानविरोधी मिसाइलों के विकास की योजना बनाना था। इस रिपोर्ट में शामिल प्रत्येक परियोजना को देश की संस्कृति के अनुरूप नाम दिए गए थे। जमीन से जमीन पर मार करने वाली मिसाइल प्रणाली का नाम 'पृथ्वी' रखा गया। डॉ. कलाम के सपनों की परियोजना 'त्रिशूल', 'आकाश', 'नाग' और 'रेक्स' का नाम उन्होंने पहले ही 'अग्नि' रख दिया था। 'अग्नि' परियोजना उनके दिल के बेहद करीब थी। डॉ. अब्दुल कलाम ने वैज्ञानिकों की उस टीम का नेतृत्व किया, जिन्होंने 'अग्नि', 'पृथ्वी', 'त्रिशूल', 'आकाश' और 'नाग' मिसाइलों के विकास में भाग लिया। १६ सितंबर, १९८५ को श्रीहरिकोटा अंतरिक्ष बंदरगाह से त्रिशूल मिसाइल का सफल परीक्षण किया गया। २५ फरवरी, १९८८ को 'पृथ्वी' मिसाइल का सफल प्रक्षेपण हुआ। यह देश के सैन्य इतिहास में एक महत्त्वपूर्ण घटना थी । २२ मई, १९८९ को 'अग्नि' मिसाइल का सफल प्रक्षेपण हुआ। यह डॉ. अब्दुल कलाम के जीवन का एक बेहद खुशी का और महत्त्वपूर्ण क्षण था।

१५ अक्तूबर, १९९१ को वे साठ वर्ष के हो गए। सेवानिवृत्ति के बाद उन्होंने वंचित वर्गों के बच्चों के लिए एक स्कूल शुरू करने का निर्णय लिया, लेकिन उन्हें यह योजना स्थगित करनी पड़ी। भारत सरकार द्वारा उन्हें सेवानिवृत्त करने से इन्कार करने के कारण, भारत के पहले उपग्रह प्रक्षेपण यान और 'अग्नि' मिसाइल में उनके गहन योगदान के चलते डॉ. कलाम का नाम मई, १९९८ में पोखरण में हुए परमाणु विस्फोट से जुड़ गया। उन्हें देश के तीन सबसे शक्तिशाली अंतरिक्ष रक्षा विभागों और परमाणु ऊर्जा से संबंधित केंद्रों में काम करने का अवसर और सम्मान प्राप्त हुआ। डॉ. अब्दुल कलाम एक प्रसिद्ध वैज्ञानिक होने के बावजूद कहीं भी अहंकार का भाव नहीं रखते। वे प्रो. एम. जी. के. मेनन, डॉ. राजा रमन्ना, डॉ. धवन, डॉ. गोवारिकर जैसे वैज्ञानिकों का आभार और गर्व के साथ उल्लेख करते हैं।

डॉ. अब्दुल कलाम में वैज्ञानिक दृष्टिकोन, रचनात्मकता, देशभक्ति, सादगी आदि गुण स्पष्ट रूप से दिखाई देते हैं। जो लोग उन्हें करीब से जानते हैं, वे उन्हें वैज्ञानिक संत कहते हैं। भारत सरकार ने इस तेजस्वी व्यक्तित्व को सम्मानित किया है, जिन्होंने जीवन भर एक तपस्वी संत की तरह विज्ञान के माध्यम से देश की सेवा की। १९८१ में डॉ. कलाम को पद्म भूषण से सम्मानित किया गया। सरकार ने उन्हें भारत के सर्वोच्च नागरिक पुरस्कार 'भारत रत्न' से भी नवाजा है। डॉ. कलाम रक्षा मंत्रालय के सलाहकार और प्रधानमंत्री के रक्षा मामलों के सलाहकार के रूप में कार्यरत रहे। उसके पश्चात डॉ. अब्दुल कलाम ने भारत के सर्वोच्च पद 'राष्ट्रपति' का पद भी ग्रहण किया। उस पर उन्होंने अत्यंत निष्ठापूर्ण और कर्तव्यपरायण पद्धति से कार्य किया। इस महान विज्ञानकारी महापुरुष की मृत्यु २७ जुलाई, २०१५ को हुई । उन्हें मेरा शतशः नमन।

***

राजभाषा हिंदी

वर्णनात्मक निबंध

– **वैष्णवी रामकृष्ण पोतदार,** F.Y.B.A

'ऊपर नीला अंबर, नीचे हरियाली धरती, बीच में बहती भाषाधारा है हिंदी। 'भाषा जीवन का सौभाग्यलंकार है। जीवन का अविभाज्य हिस्सा है। इन्सान के विकास का प्रतिक है। हिंदी समुचे भारत की राजभाषा है। इसलिए हिंदी आज हर भारतवासी के गले की माला बन चुकी है।

हिंदी ने अपने जादू से हमेशा अनेक फासलें मिटाने का प्रयास किया है। आज वह भारत की कोने-कोने की शहजादी बनी है। धर्म, प्रांत, भाषा, जातियता, भेदभाव की उसने लकीर पार कर ली है। उसने पूरब को पश्चिम से और दक्षिण को उत्तर से जोडने का प्रयास किया है। भारत के महानता की संरचना हिंदी ने की है, ऐसा कहना उचित होगा। उसने दुनिया को हमेशा प्यार और सम्मान दिया है। यहाँ आनेवाला परदेसी इसमें सहजता से समा जाता है। वह आनेवाले व्यक्ति के आवभगत में सतर्क रहती है। राष्ट्रीय स्तर पर आदान-प्रदान में उसका अलग महत्त्व है। अपनी कोमलता के कारण उसमें नारी जैसी ममता प्रतित होती है। हिंदी छोटे बच्चे से लेकर हर आदमी-औरत को अपनेपन का एहसास देती है। इसलिए तो हर भारतवासी को उससे सच्चे दिल से प्यार करना चाहिए। हिंदी ने अनेक साहित्यिक, कलाकार, वीर सुपुत्र देश को अर्पित किए हैं। वह एक दुल्हन जैसी सजी है। उसमें दुनिया के अन्य भाषाओं से बढकर अनेक रंग कुट-कुटकर भरे हैं। हिंदी हमारे सांस्कृतिक सौंदर्य का गहना है। वह भारत के कोने-कोने में कामयाबी हासिल करनेवाली सच्ची राष्ट्रभाषा है। हिंदी के प्रति हमें जितना लगाव आरंभ से था; उतना ही लगाव आज भी है।

धरती से लेकर आसमान तक जिन महान कलाकारों को हिंदी ने ऊँचा बनाया, उसका तो जवाब ही नहीं। वह कलाकारों की जान, मुस्कान और जीनेवालों की राह है। हिंदी में अधिकतर कलाकारों की संख्या हैं। मुकेश, लता, महंमद, किशोर कुमार और अमिताभ जैसे महान कलाकारों की आवाज को दुनिया दिल में भर रही है। ये हिंदी की आवाज है। बहुत से कलाकारों को हिंदी ने बनाया। हिंदी का स्थान केवल फिल्मवालों के लिए पर्याप्त नहीं है। वह हमारे दिल की मुस्कान है। क्योंकि, यदी दिल न होता तो मुस्कान कैसे झलकती?

हिंदी केवल किसी एक के लिए नहीं बनी। कला, साहित्य, विज्ञान, खेल, सांस्कृतिक जीवन, सामाजिक जीवन, धार्मिक, कृषि, शिक्षितों की संजीवनी है। राजनैतिक, शैक्षिक, आर्थिक व्यवहारों में वह अपना अलग स्थान रखती है। जनता पर असर डालने की जादू हिंदी में है। भाषण-संभाषण के जरिए वह हमारे होठों पर नाचती है। बालकों की जग दुनिया, दोस्तों की सहेली, किसानों तथा जवानों की बहना, नवयुवकों की चेतना, शिक्षितों की नवसंजीवनी हैं। हिंदी भारतीय आदर्श को कोने- कोने तक पहुँचाती है। वह दु:खियों, उदासियों को हँसाती है। हँसनेवालों को कभी-कभी रुलाती भी है वह अकेलेपन का सहारा है। किसी की सहेली है, तो किसी पथिक का रास्ता है। इसिलिए तो हिंदी पर किसी एक का नहीं बल्कि सभी का अधिकार है। संसार की कोई भाषा हो, वह मनुष्य जीवन में अपना अलग और विशेष स्थान रखती है।

प्रथम राष्ट्रभाषा के नाते, हिंदी ने कभी किसी को पराया नहीं समझा। जातिभेद नहीं किया। वह हमारी चेतना है। राष्ट्रभक्ति की एक संजीवन सरिता, स्फूर्तिदायिनी है। हमारे तिरंगे की आन-बान-शान है। हिंदी हमारे भारत को नयी दिशा देनेवाली एक आकांक्षा है। इसलिए तो सभी हिंदी साहित्यिकों और कलाकारों ने अपनी देन से उसे अपने ढंग से सजाया है।

हिंदी ने हमेशा अन्य भाषाओं को बहने माना है। पर कई बहनों ने उसे पराया समझा। सवाल उठता है ऐसा क्यों? अभारतीय तथा भारतीय भाषाओं में हिंदी विशेष स्थान रखती है। वह मराठी तथा अंग्रेजी का 'सुवर्ण मध्य' माना जाता है। अभारतीय भी इनके

रसिक बने हैं। संविधान के तहत त्रिभाषा सूत्र भारत ने अपनाया है। उत्तर भारत में हिंदी के बारे में एक उमंग है और दक्षिण में उदासीनता है,विरोध है । द्रविडीयन राज्य बाधाएँ खडी कर रहे हैं। विरोध प्रादेशिकता, राजकीय भाषावाद ये सब मिटाने के लिए हिंदी अहिंदी में भेद करना उचित नहीं है। कोई भी भाषा ज्ञानभंडार की पूँजी होती है। राष्ट्र की दृष्टि से मातृभाषा और राष्ट्रभाषा संपन्न हो तो समुचे राष्ट्र का हित उसमें भरा होता है। दोनों में से किसी एक को रुकावट दी तो समझो उसमें अहित है। हमारे लोकतंत्र में हिंदी आसान, सुमधुर कोयल जैसी है। मेरा यह मानना है की, वह करोडों धडकनों का सितारा है। भारतवासियों के रसिले होठों पर चलनेवाली हिंदी तारका है।

आज हिंदी हमें इतनी प्यारी है कि, दो-तीन साल का बच्चा भी जितनी जल्दी हिंदी बोलना, सिखता है, उतना अंग्रेजी नहीं। हिंदी सभी को नयी उमंग देती है। नौजवानों मे नयी आशा जगाकर मंजिल तक बढ़ने का हरा सिग्रल दिखाती है। जैसे माँ का बच्चों से बिछडना, छात्र का शिक्षा से बिछडना, प्रेमिका का प्यार से बिछडना वैसे हिंदी के बिना विविधतापूर्ण भारत से बिछडना हो जाएगा। मनुष्य अपना धर्म, प्रांत, जाति तथा जन्मभाषा तो बदल नहीं सकता। पर वह अन्य भाषिक इन्सान से उसकी भाषा में आम तौर पर समय आने पर अपनी जरुरत के लिए बोल सकता है। अंग्रेजी तथा अन्य प्रादेशिक भाषा हर भारतवासी अच्छी तरह से नहीं समझ सकते। इसकी तुलना में हिंदी समझने, बोलने के लिए आसान है। भारत के महान कार्य के लिए हिंदी अन्य भारतीय राज्यों तथा भाषाओं के लिए हमेशा सजीली दुल्हन है। एक महान राष्ट्र बनाने के लिए हिंदी में सात रंग, सात सूर इकट्ठा भरे हुए हैं। एक राष्ट्रभाषा के नाते हिंदी आधुनिक भारत को एकसूत्र में बाँधकर बलवान तथा महासत्ता बनाने के लिए हाथ बटाँ सकती है। इसलिए भारत माँ के माथे पर हिंदी की बिंदीया रहनी चाहिए।

इसलिए कहती हूँ कि हिंदी अपनी बनी रहेगी, तुफानों में सजी रहेगी। मानवता है इसके अंदर, राम, कृष्ण, नानक, पैगंबर, एक रहेंगे इसके अंदर।

***

... * मेरे कान्हा * ...

हे मेरे कान्हा, मेरे आराध्य,
तुम ही मेरे जीवन का साध्य।
जब भी मन में अँधेरा छाता,
तुम्हारा नाम ही दीप बन जाता।
तेरी मुरली की मधुर पुकार,
भर देती है मन में प्यार।
दुनिया चाहे साथ न दे,
पर तू हमेशा रहता मेरे पास।
जब भी आँखों में आँसू आते,
तेरे चरणों में ही गिर जाते।
तेरी कृपा की छाया में,
हर दुख मेरे दूर हो जाते।
तू ही मेरी सच्ची आशा,
तू ही मेरी हर अभिलाषा।
तेरे बिना सब कुछ सूना,
तू ही जीवन की परिभाषा।
हे गोविंद, मेरे भगवान,
तुमसे ही मेरी पहचान।
बस इतनी सी मेरी प्रार्थना,
सदा रहे तेरा नाम मेरे प्राणों में।

– साक्षी चरण चौगुले,
S.Y.B.A

***

वक्त लौटकर नहीं आता !

कहानी

– आशिया अकबर वालीकर, F.Y.B.Sc

छोटे से गाँव में रंगोली और अभिनव नामक पति-पत्नी रहते थे। आर्यन नाम का उनका एक बेटा था। आर्यन उनकी एकलौती संतान था। वह दोनों खेतों में काम कर अपने बेटे को संभाल रहे थे। आर्यन एक होशियार और समझदार बच्चा था। वह पढ़ाई हो या फिर खेल-कूद सभी में अव्वल आता था। पूरे गाँव में उसकी तारीफ होती थी। आर्यन के होशियार और समझदार होने की वजह से गाँववाले उसे बहुत प्यार करते थे। यह सब देखकर रंगोली और अभिनव को बहुत खुशी होती थी।

आर्यन पढ़ाई में होशियार होने की वजह से, रंगोली और अभिनव ने तय किया की वह आर्यन को पढ़ाएंगे और उसे पढ़ने के लिए शहर भेज देंगे। और ऐसा ही हुआ रंगोली और अभिनव ने आर्यन को पढ़ने के लिए शहर भेज दिया। आर्यन को बाहर किसी चीज की कमी ना हो, इसलिए रंगोली और अभिनव ने खेतों में कड़ी मेहनत कर जमीन-जायदाद खरीदी।

आर्यन शहर जाकर मन लगाकर पढ़ने लगा। वहाँ पर भी आर्यन हमेशा अव्वल ही आता रहा। महिने में एक-दो बार वह माँ-बाप से मिलने अपने गाँव आता। आर्यन के गाँव आते ही पूरा गाँव उससे मिलने के लिए आ जाता। वह जब भी गाँव आता तो दो-चार दिन रहकर अपनी पढ़ाई के लिए कुछ पैसे और कुछ जरुरी चीजें लेकर वह वापस शहर लौट जाता।

आर्यन शहर जाकर बहुत पढ़ाई करता था ताकी उसे एक अच्छी नौकरी मिल सके, और वह इसके लिए कड़ी मेहनत करता था। आर्यन के साथ पढ़नेवाले बच्चे बहुत ज्यादा बिघडे हुए और बदमाश थे। वह बच्चे नशा करना, जुआ खेलना इस तरीके के काम करते थे। उन बच्चों का पढ़ाई में बिल्कुल भी ध्यान नहीं था। वह बस दिन रात आवारागर्दी करते थे।

आर्यन जब भी पढ़ने बैठता वह बच्चे आर्यन के पास जाकर उसे नशा करने के लिए बहकाते थे। आर्यन उनकी बातों पर ध्यान नहीं देता था। वह बस अपनी पढ़ाई पर ध्यान देता । कुछ दिनों तक वह बच्चे आर्यन को बहकाते रहे धीरे-धीरे कर आर्यन उनकी बातों में आने लगा। आर्यन भी उन बिघडे हुए बच्चों में घुलने-मिलने लगा। अब वह पढ़ाई में ज्यादा ध्यान नहीं दे रहा था। वह बस दिन-रात बाहर घूमता, मौज-मस्ती करता था। वह उन बच्चों के साथ रहते-रहते नशा करना, जुआ खेलना यह सब भी सीख चुका था।

आर्यन की पढ़ाई के लिए उसके माँ-बाप उसे जो भी पैसे देते, वह पैसे आर्यन नशे या फिर जुआ खेलने में लगा देता। और अगर कुछ पैसे बच भी जाये तो उन पैसों को वह अपने दोस्तों पर खर्च कर देता था। इस सब की वजह से जो आर्यन परीक्षा में अव्वल आता था, अब वही आर्यन परीक्षा में असफल हो रहा था। आर्यन अब पूरी तरह से बिघड चुका था। आर्यन धीरे-धीरे कर अब गाँव भी नहीं जा रहा था। आर्यन के गाँव ना आने से जब उसके माँ-बाप उससे पूछते थे की वह गाँव क्यों नहीं आ रहा तो वह पढ़ाई का बहाना बता देता था। आर्यन ने अपने दोस्तों के साथ रहते अपनी पढ़ाई पूरी तरह से छोड़ दी।

आर्यन के पढ़ाई छोड़ने और नशा करने की बात पूरे गाँव को पता चल चुकी थी। जहाँ पूरा गाँव आर्यन की तारीफ करते नहीं थकता था, वहाँ आज पूरा गाँव उसे बुरा-भला कहने लगा। यह सब देखकर रंगोली और अभिनव को बहुत बुरा लगता था। उन्होंने आर्यन को लेकर जो भी सपने देखे थे, वह सारे टूट कर बिखर चुके थे। आर्यन कभी-कबार गाँव जाता तो उसके माँ-बाप उसे बहुत समझाते थे, की यह सब करने से तुम्हारी जिंदगी बर्बाद हो जाएगी। लेकीन आर्यन उनकी एक नहीं सुनता, वह बस पैसे लेकर वहाँ से चला जाता।

एक बार फिर आर्यन पैसे लेने अपने घर गया और पैसे लेकर जाने लगा, तब रंगोली ने उसे पिछे से रोकते हुए कहा, ''बेटा, अभी भी वक्त है, अपनी गलतियाँ सुधार लो, वरना तुम्हारे पास पछताने के अलावा कोई और रास्ता नहीं होगा।'' आर्यन ने यह बात सुनकर भी उसे अनसुना कर वहाँ से निकल गया।

आर्यन ने नशे की लत में सारे पैसे खर्च कर दिए। जब उसे पैसों की कमी महसूस हुई तो उसने अपने माँ-बाप की सारी जमीन-जायदाद तक बेच दी। इस सब की वजह से रंगोली और अभिनव की तबियत खराब रहने लगी, और कुछ ही दिनों में उनका देहांत हो गया। आर्यन के पास पैसे ना होने की वजह से उसके दोस्तों ने भी उसका साथ छोड़ दिया। अब आर्यन के पास अपना कहने के लिए कोई नहीं बचा था। अब वह अकेला था।

आर्यन नौकरी ढूँढने जाता तो उसकी पढ़ाई अधुरी होने की वजह से उसे कोई नौकरी भी नहीं दे रहा था। इसके सर पर ना छत थी और हाथ में ना ही नौकरी थी। तब उसे उसकी माँ की कही बात याद आई। उसके पास पछतावा करने के अलावा कोई रास्ता नहीं था। वह बस रो रहा था और उसके आँसू का हर कतरा जैसे उससे कह रहा हो कि, बीता वक्त लौटकर कभी नहीं आता।

***

... * जिंदगी * ...

खुद ही खुद में ख्वाब हूँ मैं,
हर सवाल का खुद ही जवाब हूँ मैं।
जो ना समझ सके उसके लिए राज हूँ मैं,
जो समझ जाए उसके लिए खुली किताब हूँ मैं।
पास आकर देखो तो दर्द का समंदर हूँ मैं।
दूर से देखो तो खुशियों की लहर हूँ मैं,
जिसमें पतझड नहीं वो ख्वाइशों का दरख्त हूँ मैं,
खुदा का लिखा एक खत हूँ मैं।
हजारों चाहतों से भरी प्यास हूँ मैं,
फिर भी सभी के लिए खास हूँ मैं।
एक अनछुआ सा एहसास हूँ मैं।
बस एक खुबसूरत सी सादगी हूँ मैं,
बहुत से अरमानों से घिरी जिंदगी हूँ मैं।

– आशिया अकबर वालीकर,
F.Y.B.Sc

***

..... * बचपन * .....

बचपन वो क्या ही जमाना था,

ख्वाबों से सजा एक आशियाना था।

ना ही कोई रोक-टोक थी

और ना ही किसी का डर था,

बचपन वो एक परिंदा था,

जिसे उड़ने के लिए चाहिए सिर्फ आसमान था।

चाहत चाँद को पाना था,

जिसे बादलों के बीच सोना था,

इन सारी चाहतों से परे दिल तो बस चॉकलेट का दीवाना था।

ना ही किसी की परवाह थी, ना ही किसी से शिकवा था,

उसे तो बस किताबों से बचना था।

ना ही किसी हार की फिक्र थी, और ना ही किसी जीत का जश्न मनाता था,

बचपन वो था जो जिंदगी काटना नहीं,

जिंदगी जीना जानता था।

उस मासूम बचपन का एक सपना था,

ना जाने कब बड़े होंगे, अब लगता है..

क्या बड़ा होना सच में इतना जरूरी था।

बचपन वो क्या ही जमाना था,

वक्त लौटकर नहीं आता।

– समीक्षा बाळासो पाटिल,

F.Y.B.Sc

***

..... * सौंदर्य * .....

उसकी आँखों में जैसे शांत समंदर की गहराई है,

उन आँखों की एक झलक में जैसे दुनिया भर की सच्चाई है।

लहराते काले बाल उसके जैसे रात की नरम छाया हों,

जब हवा उन्हें छूकर गुज़रे तो जैसे कोई मीठी माया हो।

उसकी हँसी में ऐसी मिठास जैसे खिला हुआ कोई गुलाब हो,

और उसकी प्यारी सी मुस्कान जैसे सुबह का सुनहरा ख़्वाब हो।

पर सौंदर्य केवल रूप नहीं,

उसकी सादगी में भी नूर है।

उसकी हर छोटी सी बात में दिल को छू लेने वाला सुर है।

जब कभी उसका ख़याल आता है,

मन में बसंत उतर आता है,

तब उसी पल लगता है-

सौंदर्य सच में वही कहलाता है।

– श्रुतिका प्रकाश माळी,

S.Y.B.Sc

***

English Section

The Road Not Taken

Two roads diverged in a yellow wood,
And sorry I could not travel both
And be one traveler, long I stood
And looked down one as far as I could
To where it bent in the undergrowth;

Then took the other, as just as fair,
And having perhaps the better claim,
Because it was grassy and wanted wear;
Though as for that the passing there
Had worn them really about the same,

And both that morning equally lay
In leaves no step had trodden black.
Oh, I kept the first for another day!
Yet knowing how way leads on to way,
I doubted if I should ever come back.

I shall be telling this with a sigh
Somewhere ages and ages hence:
Two roads diverged in a wood, and I—
I took the one less traveled by,
And that has made all the difference.

- By Robert Frost

Ms. Rohini Waghamare,
Section Editor

INDEX

PROSE

Sr. No.	Name of Article	Student Name	Page No.
1	A Light in Someone's Dark Day	Ms. Sakshi Jayawant Kadam, B. A. III	७७
2	The Importance of Reading Books	Ms. Pragati Ravindra Khaire, B. A. II	८०
3	War, Humanity and the Lessons of History	Mr. Mahesh Mahaveer Mandwe, B. A. III	८२
4	Re-reading Sita: Strength and Dignity in Sitayan	Ms. Manju Ganpati Natekar, B. A. III	८४
5	The Strength of Hunger	Ms. Bharati Rajendra Patil, B. Sc. I	८६
6	Unapologetically You	Ms. Prachi Jotiram Jadhav, B. A. I	८८
7	Friendship: The Heart of College Life	Ms. Mangal Gunda Jadhav, B. A. I	९१

POETRY

Sr. No.	Name of Poetry	Student Name	Page No.
8	A Quiet Hope	Ms. Aishwarya Anil Deshmukh, B. Com. I	७९
9	Saint Tukaram	Ms. Sakshi Charan Chougale, B. A. II	८५
10	The Phone in Our Hands	Ms. Sanika Sanjay Patil, B. Sc. II	८७
11	The Silent Sacrifice	Ms. Rupali Appa Bandgar, B. A. III	९०
12	Where Friends Are Found	Mr. Ganesh Malappa Patap, B. A. III	९०
13	Bonds Beyond Blood	Mr. Nikhil Dadaso Rupnar, B. A. III	९३
14	The Queen Within	Ms. Dhanashri Ashok Mane, B . Com. I	९३
15	Inner Strength	Mr. Vishwajit Vinod Khot, B. A. I	९४

A Light in Someone's Dark Day

- Ms. Sakshi Jayawant Kadam
B. A. III

Human life is filled with many small experiences that teach us important lessons. Sometimes these experiences appear very simple, but they leave a deep impact on our hearts. In today's fast and busy world, people are often so focused on their own work and problems that they forget to notice the difficulties of others. However, even a small act of kindness can bring great comfort to someone who is in trouble. It can also remind us of the importance of humanity and compassion. One such incident happened to me a few years ago, and it completely changed the way I look at helping others.

It was a rainy evening, and I was returning home from college after attending my lectures. The weather had been pleasant in the morning, but in the afternoon, the sky suddenly became dark with heavy clouds. Soon strong winds began to blow, and rain started falling heavily. By the time my classes ended, the entire city was wet and the streets were crowded with people trying to return home quickly.

The road outside my college was full of vehicles moving slowly because of the rain. People were walking hurriedly with umbrellas, bags and raincoats. Some people were standing under shop roofs and bus stops to protect themselves from getting wet. The sound of rain falling on the road and the noise of traffic created a very busy and confusing atmosphere.

I was also walking quickly because I wanted to reach home early. My clothes were already a little wet, and I was worried that I might miss my bus. As I walked toward the bus stand, I tried to avoid the puddles of water that had formed on the road. While I was walking, something caught my attention. Near the roadside, I saw an elderly woman sitting alone on a small stone platform. She was holding a small cloth bag in her hands. Her hair was grey and her clothes were simple and slightly wet because of the rain. She looked very tired and worried. She was looking around again and again, as if she was searching for someone or trying to understand where she was.

Many people walked past her, but no one stopped to talk to her. Everyone seemed busy with their own work. Some people glanced at her for a moment and then continued walking. It seemed as if the old woman was invisible in the middle of that busy street. At first, I also walked past her. I thought that maybe someone else would help her. I was also thinking about catching my bus and reaching home before it became too late. However, after walking a few steps, I suddenly felt uncomfortable. Something inside me told me that I should not ignore her.

I stopped walking and turned around

to look at her again. She was still sitting there quietly, holding her bag and looking confused. At that moment I realized that she might be in trouble and needed help. I decided that I should at least ask her if she was alright. I went back and stood near her. In a polite voice I asked, "Aajji, are you okay? Do you need any help?" When she heard my voice, she looked up at me with hopeful eyes. Her face immediately showed a little relief. She slowly explained that she had come to the city to visit her daughter. She had written her daughter's address on a small piece of paper, but unfortunately she had lost it somewhere during her journey. She told me that she had traveled from a village and was not familiar with the city at all. Without the address, she did not know how to reach her daughter's house. She had been sitting there for a long time, hoping that someone might help her.

Listening to her story made me feel very sad. I could imagine how helpless she must have felt in a large and unfamiliar city. The rain, the noise, and the crowd must have made her even more confused. I decided to help her as much as I could. First, I asked her to move to a nearby tea stall so that she could sit under a roof and stay dry. The shopkeeper was kind enough to allow her to sit there for some time. I bought her a cup of hot tea so that she could warm herself. After that, I asked her if she remembered anything about the place where her daughter lived. She thought for a few minutes and said that she remembered the name of the street but not the house number. Although that information was not very clear, it was still helpful. I started asking people around the area if they knew that street. Some people tried to help but were not sure about its exact location. Finally, one shopkeeper recognized the name and told us that the street was about two kilometers away from the bus stand. Hearing this gave us some hope. I called an auto-rickshaw and helped the elderly woman get inside. The driver also understood and agreed to take us there.

The journey through the rainy streets felt longer than usual. Water had collected on many parts of the road, and the traffic was moving slowly. After some time, we finally reached the street that the shopkeeper had mentioned. The elderly woman looked around carefully, and suddenly her face brightened. She said that the houses looked familiar. We stopped the auto and walked slowly along the street. Soon a young woman came out of one of the houses. The moment she saw the elderly woman, she ran toward her with great emotion. She was the old woman's daughter. The daughter had been waiting for her mother for many hours and had become very worried when she did not arrive. When she finally saw her mother safe and standing in front of her, she felt extremely relieved. Both the mother and daughter thanked me many times for helping them. They said that they would always remember my kindness. Their gratitude and happiness filled my heart with joy. After saying goodbye to them, I started my journey back home. The rain had become lighter, and the sky looked calmer. As I walked through the quiet street, I felt a deep sense of peace inside my heart.

That day I understood something very important. Helping someone in need does not require money or special power. It only requires kindness and the willingness to

care for others. In today's world, people often become too busy to notice the problems of others. But if we take a moment to help someone, even in a small way, we can make a big difference in their life. That rainy evening remains one of the most meaningful experiences of my life. It taught me that even a small act of kindness can bring great happiness to others and also bring peace to our own hearts. Since that day, I have always tried to help people whenever I see someone in need, because sometimes the smallest actions create the greatest impact.

✻ - ✻ - ✻

✻ A Quiet Hope ✻

The world has walked through many storms,
through days heavy with fear and loss.
There were times when anger grew louder
than kindness in the human heart.
Cities have burned,
fields have turned silent,
and the sky itself seemed tired
of watching people fight each other.
Yet, even in such darkness,
someone always lights a small lamp
a mother waiting for her child,
a stranger helping another stranger,
a quiet prayer rising in the night.
These small moments
do not appear in history books,
but they are the true strength of humanity.
Perhaps the world does not change
through loud victories or grand speeches.
Sometimes it changes
through simple acts of understanding,
through patience,
through the courage to remain kind.
The earth has seen wars and divisions,
but it has also seen compassion grow again.
And maybe that is the hope we carry—
that despite everything,
the human heart still chooses
to be gentle.

- Ms. Aishwarya Anil Deshmukh
B.Com. I

✻ - ✻ - ✻

The Importance of Reading Books

- Ms. Pragati Ravindra Khaire
B. A. II

Reading books has always been considered one of the most important habits in a student's life. From ancient times to the modern digital age, books have remained a reliable source of knowledge, wisdom, and inspiration. In today's world students have many sources of information such as the internet, mobile phones, social media, and television. Although these sources provide quick information, they cannot replace the depth and understanding that books offer. Reading books helps students develop knowledge, improve language skills, and understand the world in a thoughtful way. For this reason, developing the habit of reading is extremely important during student life.

Student life is the period when a person learns the most about the world and about themselves. It is the time when young minds are curious, energetic, and open to new ideas. Books play a major role in shaping these young minds. When students read books regularly, they are exposed to different ideas, cultures, and experiences. Reading allows them to see the world from different perspectives and understand the thoughts and feelings of other people. A good book can take a reader to different places, different time periods, and different situations without leaving their seat. This experience not only increases knowledge but also builds imagination and empathy.

One of the biggest advantages of reading books is the improvement of language and communication skills. Students who read regularly learn new vocabulary and better sentence structures. This helps them express their thoughts more clearly in both writing and speaking. In academic life, the ability to communicate ideas effectively is very important. Students who read books often find it easier to write essays, answer questions in examinations, and participate in discussions. Reading also improves concentration and memory because it requires the reader to focus on the text and understand the ideas being presented.

Another important benefit of reading books is the development of imagination and creativity. When students read stories, novels or poems, they imagine the characters, the environment and the situations described in the book. This imaginative process strengthens the mind and encourages creative thinking. Many writers, artists and scientists have said that reading books played a significant role in developing their creativity. Books encourage readers to think beyond their immediate surroundings and explore new possibilities.

Reading books also teaches valuable life lessons. Many books, especially biographies and inspirational stories, show how people overcome difficulties and achieve success through hard work and determination. Such stories motivate students and help them understand that success does not come easily. They also

teach values such as honesty, patience, courage, and perseverance. Through reading, students can learn from the experiences of others and apply those lessons in their own lives.

In addition to academic benefits, reading books also provides emotional comfort and relaxation. Student life can sometimes be stressful due to examinations, assignments and expectations from parents and teachers. Reading a good book can provide a peaceful escape from daily stress. It allows the mind to relax and refresh while still gaining knowledge and insight. Unlike many forms of entertainment that only provide temporary distraction, books offer meaningful engagement and long-lasting satisfaction.

However, in recent years many students have slowly lost the habit of reading books. The widespread use of smartphones and social media has changed the way students spend their free time. Instead of reading books, many students prefer watching videos or scrolling through social media platforms. While technology is useful and necessary in modern education, excessive use of digital devices can reduce attention span and limit deep thinking. Books, on the other hand, encourage focused reading and deeper understanding of ideas.

Teachers and parents have an important role in encouraging students to read books. Schools and colleges should create an environment where reading is appreciated and promoted. Libraries should be well maintained and easily accessible so that students can explore different types of books. Teachers can also recommend interesting books that match the interests of students. Parents can encourage reading by providing books at home and showing interest in their children's reading habits.

Students themselves should also understand the importance of reading and try to develop this habit. Reading does not need to begin with difficult or complex books. Students can start with simple and interesting topics that match their interests. Even reading for a short period each day can gradually build a strong habit. Over time, students will realize that reading not only improves their academic performance but also enriches their personal growth.

In conclusion, reading books is one of the most valuable habits a student can develop. It expands knowledge, improves language skills, encourages creativity and teaches important life lessons. In a world full of distractions and fast-moving information, books provide a deeper and more meaningful way of learning. Students who cultivate the habit of reading will benefit not only in their academic life but also in their personal and professional future. Books are truly lifelong companions that guide, inspire, and educate individuals throughout their lives.

* - * - *

War, Humanity and the Lessons of History

- Mr. Mahesh Mahaveer Mandwe
B. A. III

War has always been one of the most painful realities of human history. Nations have often fought with each other for power, territory, political control, or ideological differences. However, whenever wars take place, the greatest suffering is faced not only by soldiers but also by ordinary people. The twentieth century witnessed two of the most destructive conflicts in human history. World War I and World War II. These wars caused massive destruction, loss of life and deep emotional trauma across the world. The tragedies of these wars made people realize the importance of humanism, which emphasizes compassion, dignity and respect for every human life.

World War I began in 1914 and continued until 1918. It involved many powerful nations of the world and soon spread across continents. Soldiers fought under extremely harsh conditions. Many of them lived in muddy trenches for months, facing hunger, cold weather, and constant fear of attack. Thousands of soldiers lost their lives in battles, while many returned home with physical injuries and emotional scars. The war also affected civilians. Families lost their loved ones, cities were destroyed, and many people were forced to leave their homes. When people around the world saw the terrible consequences of the war, they began to question the value of violent conflicts and started searching for ways to create peace.

Only two decades later, another global conflict began. World War II started in 1939 and lasted until 1945. This war was even more destructive than the first one. It involved countries from almost every region of the world and caused the deaths of millions of people. Entire cities were bombed and destroyed. One of the most shocking events of this war was the use of atomic bombs on the Japanese cities of Hiroshima and Nagasaki. These bombings caused unimaginable destruction and suffering. Thousands of innocent people died instantly, while many others suffered from radiation and long-term health problems. These events showed how dangerous modern warfare had become and how important it was for humanity to find peaceful solutions to conflicts.

Another tragic event during the Second World War was the Holocaust. Millions of innocent people were persecuted and killed simply because of their religion and identity. This event shocked the world and forced people to reflect deeply on human morality and responsibility. It raised important questions about how such cruelty could happen in a civilized society. The pain and suffering caused by these events encouraged thinkers, writers, and leaders to promote the values of humanity and compassion.

The idea of humanism became very important after the world wars. Humanism is a philosophy that emphasizes the dignity

and value of every human being. It encourages people to respect others, help those in need, and build a society based on understanding and cooperation. Humanism reminds us that every person, regardless of nationality, religion, or culture, deserves respect and equality. The suffering caused by the world wars made many people realize that hatred and violence only lead to destruction, while compassion and cooperation lead to progress.

Literature and art also played an important role in expressing the pain of war and the need for humanity. Many writers described the suffering of soldiers and civilians in their works. Through novels, poems, and essays, they showed the emotional and psychological impact of war. These works helped people understand that war does not only destroy buildings and cities but also destroys dreams, relationships, and the hope of future generations. By presenting these realities, literature encouraged society to value peace and human dignity.

After the Second World War, the world made efforts to create systems that would help prevent future conflicts. One important step in this direction was the formation of the United Nations. This international organization was established to promote peace, cooperation, and respect for human rights. Countries began to realize that working together was better than fighting destructive wars. The idea of global cooperation slowly became stronger, and many nations started focusing on development, education, and cultural exchange.

Even today, the lessons of the world wars remain extremely important. Conflicts and tensions still exist in different parts of the world, but the memories of past wars remind humanity about the terrible consequences of violence. History teaches that war does not bring lasting solutions. Instead, it creates suffering that can affect generations. This is why the values of humanism, peace, and mutual respect are essential for building a better future.

In conclusion, the history of world wars shows how destructive human conflicts can be. Millions of people lost their lives, and entire societies were affected by these tragedies. However, these painful experiences also taught humanity valuable lessons. They reminded the world about the importance of compassion, equality, and cooperation. Humanism encourages people to protect human dignity and work for the welfare of all. By remembering the lessons of history and practicing the values of humanity, society can move toward a more peaceful and harmonious world.

✻ - ✻ - ✻

(Book Review)
Re-reading Sita: Strength and Dignity in Sitayan

- Ms. Manju Ganpati Natekar
B. A. III

Title : Sitayan

Author : Tara Bhawalkar

Publisher: Rajhans Prakashan, Pune

Year of Publication: 2005

Language: Marathi

Genre: Mythological Study / Literary Criticism

Sitayan written by Tara Bhawalkar is an important and thoughtful work that reinterprets the character of Sita from the famous Indian epic Ramayana. In most traditional narratives, the Ramayana mainly focuses on the life and heroic journey of Rama. However, this book attempts to present the story from Sita's perspective and highlights her experiences, emotions, and inner strength. By shifting the focus toward Sita, the author brings attention to a character that is often admired for her patience and devotion but rarely studied in depth.

The title Sitayan itself is very meaningful and symbolic. While the word 'Ramayana' represents the journey of Rama, the word 'Sitayan' suggests the journey of Sita. Through this idea, the author tries to give Sita her own narrative identity and importance. The book carefully examines different stages of Sita's life, including her birth, her marriage to Rama, her life in exile, her abduction by Ravana, and the trials she faces after returning to Ayodhya. Each of these events reveals her patience, courage, and emotional strength. Instead of portraying her only as a silent and obedient figure, the author highlights her dignity and moral resilience.

One of the main strengths of this book is its analytical approach. Tara Bhawalkar studies different versions and interpretations of the Ramayana and explains how Sita's character has been presented in various cultural traditions. This comparative study helps readers understand that mythological stories are not fixed; they change and develop according to social and cultural contexts. Through this discussion, the author emphasizes that Sita is not merely a symbol of sacrifice but also a strong and thoughtful personality.

Another important aspect of the book is its reflection on social values and gender roles. Sita's life often represents the traditional expectations placed on women, such as loyalty, patience, and devotion. At the same time, the author also highlights Sita's courage and self-respect in difficult

situations. By examining these qualities, the book encourages readers to rethink the traditional image of Sita and to recognize her strength and individuality.

The language of the book is clear and reflective, making it suitable for both general readers and students of literature. The author combines literary interpretation with cultural understanding, which helps readers see the deeper meanings within the epic narrative. The book not only explores mythology but also connects it with broader discussions about society, culture, and the role of women in traditional narratives.

In conclusion, Sitayan by Tara Bhawalkar offers a meaningful reinterpretation of Sita's character and her journey in the Ramayana. By focusing on her experiences and emotional strength, the author provides a fresh perspective on a well-known epic story. The book highlights themes of dignity, resilience and moral courage, making it an important contribution to mythological and literary studies. It encourages readers to look at classical narratives with a more thoughtful and critical understanding.

✻ - ✻ - ✻

✻ Saint Tukaram ✻

In the small village of Dehu
lived a humble saint,
Sant Tukaram,
whose heart was full of devotion.
He sang simple songs for
Vithoba of Pandharpur,
songs of faith and love
that touched many hearts.
His words were easy to understand,
yet full of deep meaning.
They taught people to be kind,
truthful, and humble.
Even today his abhangas
are sung by many devotees.
His message still reminds us
to live with faith and goodness.

- Ms. Sakshi Charan Chougale
B. A. II

✻ - ✻ - ✻

The Strength of Hunger

- **Ms. Bharati Rajendra Patil**
B. Sc. II

In a small town surrounded by dusty roads and small houses, lived a young boy with his mother. Their house was very small, with a tin roof and cracked walls. During the rainy season, water sometimes leaked inside, and in summer the heat made the house almost unbearable. Yet for the boy and his mother, it was still a place filled with hope. The boy belonged to a very poor family. His mother, Anjubai, worked as a daily wage laborer. Every morning before sunrise she would wake up, prepare a simple meal, and leave for work. Some days she worked at construction sites, sometimes in fields, and sometimes doing cleaning work in nearby houses. The work was hard and the money was very little, but she never complained.

Anjubai had only one dream in her life that her son should get a good education and live a better life than she did. Even when she was tired and hungry, she encouraged him to go to school regularly. Many times she sacrificed her own needs just to buy his school, books or notebooks. The boy slowly began to understand the struggle of his mother. After school he sometimes went with her to the places where she worked. He saw how she carried heavy loads and worked for long hours under the hot sun. Watching this made him realize how important education was.

There were many days when food at home was very little. Hunger was something the boy experienced often. But instead of breaking his spirit, the boy became stronger. He decided that one day he would change his life and make his mother proud. As he grew older, he started doing small jobs in the town to support his education. In the evenings he helped at a small shop, sometimes carried goods in the market, and sometimes helped neighbors with small tasks. The money he earned was not much, but it helped him buy books and continue his studies.

After finishing his work, he would sit late at night and study under a small lamp. Many times he felt tired, but whenever he thought about his mother's hard work, he found new strength. Years passed, and through determination and continuous effort, the boy completed his education. Finally, he achieved his dream and he became a teacher. Becoming a teacher was not just a job for him. It was a way to give back to society. He never forgot the struggles of his childhood. He knew how difficult it was for poor children to continue their education.

So he decided to help them. In the evenings he started giving free tuition to village children who could not afford private classes. Slowly many students began to come to him. Some came from very poor families, just as he once did. He patiently taught them, guided them, and encouraged them to believe in themselves. For him, education was not only about books but also about building confidence and hope.

Whenever he faced difficulties in life, he remembered his mother, Anjubai.

Her strength and sacrifices gave him courage. She was a very dynamic and determined woman who never gave up even in the hardest situations. Her life became the greatest lesson for her son. Because of her inspiration, he not only became a good teacher but also a great human being. He believed that true success is not only achieving personal dreams but also helping others achieve theirs. Through his work and dedication, many poor students were able to continue their education. In every child he helped, he saw a reflection of his own childhood and deep in his heart, he knew that everything he had achieved was because of one strong woman who is his mother, Anjubai, whose love, sacrifices, and courage changed his life forever.

✻ - ✻ - ✻

✻ The Phone in Our Hands ✻

Everywhere I look
people are holding a phone.
In buses, in classrooms,
even while walking on the road.
Faces are close to the screen
but far from each other.
Friends sit together
yet speak through messages.
A child tries to tell a story,
but the listener is scrolling.
A mother calls from the kitchen,
but the reply comes late.
The world is full of voices,
yet silence grows between people.
We know the news of strangers
but forget to ask our own friends
"Are you okay?"
Technology is not the problem.
The problem is forgetting
that a human voice,
a real conversation,
a simple smile
still matters more
than a glowing screen.
Maybe one day
we will keep the phone aside for a while
and look at the people around us
as if they are more important
than the device in our hands.

- Ms. Sanika Sanjay Patil
B. Sc. II

✻ - ✻ - ✻

Unapologetically You

- **Ms. Prachi Jotiram Jadhav**
B. A. I

There is something strangely liberating about walking into the college canteen at 8:15 a.m., knowing that the last chair at the corner table is still free, if you are fast enough. Sometimes it turns into a small race: backpacks swinging, notebooks slipping, someone nearly tripping over a chair leg. In that moment of chaos, everyone is simply trying to claim their space. And perhaps that is what life is about too finding a place where you can simply be yourself.

I remember one morning last semester when I walked into class wearing a rather unusual outfit: a purple hoodie, neon green sneakers, and my favorite black skirt. Everyone else looked effortlessly stylish, as if they had stepped straight out of a fashion magazine. I, on the other hand, looked like my wardrobe had decided to rebel against me.

At first, I felt awkward. But instead of hiding it, I laughed and joked about my 'experimental fashion sense.' Something surprising happened after that. The atmosphere changed. People started sharing their own awkward moments and fashion mishaps. Suddenly, the room felt lighter, friendlier, and more real. That was when I realized that authenticity has a quiet power. When you are comfortable with yourself, it gives others permission to be themselves too. Being yourself is not only about how you dress or how you look. It is hidden in the small, everyday moments. It is in the doodles that fill the corners of your notebook during a long lecture. It is in the off-key songs you sing in the shower when you believe no one is listening. It is in choosing a strange snack combination from the vending machine simply because it makes you happy. These small habits might seem insignificant, but they slowly become a part of your identity. They form the small details that make you memorable.

One afternoon, I walked into class carrying a tiny cactus in a jar. I placed it quietly on my desk and began taking notes as usual. Soon my classmates began asking questions about it. Some talked about their own plants, while others shared stories about how their succulents never survived more than a week. That little cactus became a symbol of individuality, something small, yet meaningful. There was a time when I tried very hard to mix with everyone else. I changed my music preferences and I compared my clothes, my hobbies, and even my opinions with what I saw on social media. I thought fitting in was the key to being accepted. But one evening, after a long and exhausting day, I realized something important. I did not want to be a copy of someone else. I wanted to be recognizable. I wanted to be remembered not for fitting in, but for being real.

Simply being you is not always easy. Sometimes it feels like trying to speak loudly in a quiet library. You want to

express yourself, to laugh loudly, to share your thoughts, but you hesitate. You wonder whether people will judge you or misunderstand you. Yet there is beauty even in the quiet moments of authenticity. Sometimes being you simply means smiling at a stranger when everyone else is staring at their phones. Sometimes it means leaving a cheerful message on a notice board or helping someone to pick up the books they accidentally dropped. These small acts quietly say, "This is who I am."

College life is full of unforgettable moments that remind us of this truth. After midterm exams, when everyone is tired and stressed, the canteen becomes a lively battlefield for the last slice of pizza or the final chocolate muffin. One day my friends and I launched a playful 'mission' to rescue that last muffin. We rushed through the crowd, laughing and pretending it was the greatest adventure of the day. In the end, we shared the muffin and laughed endlessly. It was not about the food at all. It was about the joy of being carefree and enjoying the moment together. Sometimes the lessons of authenticity appear in bigger moments too.

During the college cultural fest, I decided to perform on stage with my guitar. My hands were trembling, and my confidence felt fragile. I was not perfectly rehearsed, and I knew I might make mistakes. I missed a few notes, but I continued playing. After the performance, a few people came up to me and said something unexpected: "You were so real on stage." That moment stayed with me. It reminded me that sincerity often touches people more deeply than perfection. Friendships also reveal the beauty of authenticity. Some friendships expect perfection or similarity. But the most meaningful ones are different. They are the friendships where you can send the strangest messages at midnight, laugh over nonsense jokes or share your worries without fear of judgment. Those friendships teach an important lesson: being yourself is not something to hide—it is something to celebrate.

There will be days when you feel unsure about yourself. You may wonder if you are too quiet, too loud or too different. But even those moments are part of your journey. They help you understand who you truly are. Modern life often feels like a hall of mirrors. Social media constantly reflects other people's achievements, lifestyles, and successes. It becomes easy to forget that those reflections never show the whole picture. What they do not show are the small quirks that make a person unique—the way someone laughs at their own jokes, the habit of humming while walking, or the excitement they feel over the smallest victories.

One evening, after a long laboratory session, a few of us sat together in the empty campus parking lot, sharing leftover snacks and debating whether pineapple fits on pizza. Someone spilled soda on their notebook and burst into laughter. Another friend began singing a silly improvised song about our lab assistant. The moment was chaotic and imperfect. Yet it felt completely genuine. Being you might confuse some people. When you refuse to follow certain expectations or traditions, others may not understand your choices. But confusion does not always mean rejection. Sometimes it simply means that you are different, and that difference is valuable. Life, after all, is not a competition to see who can blend in the best. It is an adventure of discovering who you are.

Thus, claim that last chair in the canteen. Sing loudly in the shower. Fill your notebooks with doodles. Wear clothes that make you happy. Laugh at your mistakes and celebrate your small victories. Because in a world where everyone is trying to fit into the same pattern, the most courageous and beautiful thing you can do is simply be yourself and perhaps that is the real beauty of life—the quiet confidence of knowing that being you is more than enough.

✻ - ✻ - ✻

✻ Where Friends Are Found ✻

In crowded halls and hurried days,

Among a thousand unknown ways,

A simple smile, a laugh we share,

Turns strangers into friends who care.

Through notes, late talks, and dreams untold,

Through stories shared and hands to hold,

College days may pass us by,

But true friendships never say goodbye.

- Mr. Ganesh Malappa Patap

B. A. III

✻ - ✻ - ✻

✻ The Silent Sacrifice ✻

When she was born, she was unwelcomed.

A woman's life began

With the unwanted cry of another woman.

Growing up with sacrifices,

Giving her toys to her little brothers.

Compromising her looks

For the increasing dowry

And a motorbike for a husband.

She left her dreams

For the dream of a perfect marriage.

And once again she was unwanted and unwelcomed.

She had to compromise her smile and happiness

By becoming an ideal daughter-in-law.

Her life goes on like a roller coaster.

One day she will fulfill all her dreams.

Now her kids ignore her feelings.

Finally she sits all alone,

Looking through a window

At a butterfly

And the lovely colors of a rainbow.

One day she will disappear,

As if nothing mattered

And no one cared.

- Ms. Rupali Appa Bandgar

B. A. III

✻ - ✻ - ✻

Friendship: The Heart of College Life

- **Ms. Mangal Gunda Jadhav**
B. A. I

Honestly, when we think about college ten years from now, we probably will not remember the exact notes from a lecture or the layout of the library. What we will remember are the people who sat beside us, laughed with us, and somehow made the chaos of college life feel a little easier. As the saying goes, friendship is the cement that holds the world together, and during college, it often feels like that cement is the only thing keeping us from falling apart.

Most of us remember the first few days of college very clearly. Everything feels huge and confusing. We walk around campus pretending we know where we are going, when in reality we are completely lost. We try to find the right classroom, understand our timetable, and hope the professor does not suddenly ask us a question we do not know the answer to. Those first days can feel a little intimidating. But then something simple happens. Maybe we ask someone sitting next to us for a pen. Maybe we whisper, "Is this the right classroom?" or complain about how long the lecture feels. Suddenly, we are talking to someone who was a stranger just a few minutes ago. Somehow, that small moment becomes the beginning of a friendship. It is funny how something as simple as asking "Is this seat taken?" can turn into a friendship that lasts for years.

Once we start making friends, college does not feel so overwhelming anymore. Walking into class feels easier when you know someone is already saving you a seat. Those awkward silent moments disappear because now there is always someone to talk to before the lecture starts. Slowly, college starts to feel less like a strange place and more like somewhere we actually belong. Let us be honest, most of us probably would not have survived exams without our friends. There is a special kind of chaos that happens during exam season. Suddenly everyone is stressed, half the class is panicking, and the syllabus somehow looks three times bigger than it did before. That is when friends become lifesavers.

There are those late night group study sessions where we promise we will focus on studying but end up talking about everything else instead. Someone always brings snacks, packets of chips, biscuits, or maybe even leftover samosas from the evening. Notes are scattered everywhere, someone is trying to understand a difficult topic, and another friend is confidently explaining it like a professor. Sometimes we learn more from each other in those moments than we do in an entire lecture. And of course, there are the desperate messages before exams, "Did you study Chapter Five?" and the last minute calls asking someone to explain a topic in five minutes. Somehow, there is always that one friend who manages to simplify the entire syllabus in a way that suddenly makes sense. Without those friends, exams would feel ten times more stressful.

But the best memories from college

rarely come from studying. They usually come from the small, random moments in between lectures. The canteen becomes our second classroom, except instead of lectures, it is filled with gossip, laughter, and endless conversations. We sit around sharing plates of food, complaining about assignments, talking about professors, and laughing at things that probably would not make sense to anyone else. Someone is always telling a funny story, someone else is showing memes on their phone, and somehow time passes so quickly that we almost forget there is another lecture waiting. Sometimes the best conversations happen over a simple cup of chai. We sit there with our friends, planning to study or finish assignments, but instead we end up talking about life. We talk about our dreams, our worries, and what we hope the future will look like. Those quiet conversations often mean more than we realize at the time.

College friendships also have a lot of silly moments. There are birthday celebrations where someone always ends up with cake all over their face. There are sudden cheers when a lecture gets cancelled and everyone decides to go somewhere together. Even the inside jokes we create along the way become memories we carry for years. Friends also see us at our most unfiltered moments. They see us when we are stressed, tired, or completely overwhelmed by assignments. They listen to our endless complaints about exams, projects, or life in general. And even when we are being dramatic, they somehow manage to calm us down and remind us that everything will eventually work out.

Through these friendships, we slowly learn important things about life. We learn how to trust people, how to understand different perspectives, and how to support each other during difficult times. Sometimes disagreements happen, but even those moments teach us patience and understanding. Another special part of college friendships is meeting people who are completely different from us. In college, we meet people from different cities, cultures, and backgrounds. At first, everyone seems different, but over time those differences become something that brings us closer. We learn about each other's stories, experiences, and dreams.

Before we realize it, college starts moving faster than we expected. One day we are confused first year students trying to find our classrooms, and the next day we are talking about graduation and what comes next. Everyone starts planning their future. Some people want to continue studying, others start looking for jobs, and some move to different cities. Eventually, the day comes when college ends. The classrooms we spent so much time in suddenly feel quiet. The canteen tables where we laughed for hours are no longer part of our daily routine. Everyone starts going their separate ways, following different paths in life.

But even when college ends, the friendships we built during those years do not simply disappear. The group chats might become a little quieter, and everyone gets busy with their own lives, but the bond we created remains. And whenever we meet again, even if it is after months or years, it feels like no time has passed at all.

At the end of the day, college is not only about lectures, assignments, or degrees. Those things matter, of course, but they are not what stay with us the longest. What we truly carry with us are the memories we created with our friends, the laughter, the conversations, the late night study sessions,

and the countless moments that made those years unforgettable. Long after the classrooms are empty and the lectures are forgotten, it is the friendships that remain. They become the stories we tell, the memories we revisit, and the people who remind us of who we were during those special years of our lives. Because in the end, college might start with classrooms and textbooks, but it is the friends we make along the way, who truly define the experience.

***

⁎ Bonds Beyond Blood ⁎

Among thousands of faces passing by,
Some stay like stars in the sky.
In classrooms filled with noise and cheer,
True friends slowly appear.
Not by blood, not by name,
But by hearts that feel the same.
Through silent support and loud laughter,
They stand beside you in every crowd.
They share your dreams and ease your fears,
They walk with you through changing years.
And long after college days are through,
Their friendship remains forever true.

- Mr. Nikhil Dadaso Rupnar
B. A. III

***

⁎ The Queen Within ⁎

If I disappear into the sky,
A fairy free, just drifting high,
No voice to stop, no rules to bind,
Just wings and dreams and peaceful mind.
I'll laugh out loud, I'll speak my heart,
No fear of being torn apart.
No tears forced by the world's command,
I'll choose my path, I'll make my stand.
No prince to come, no crown to give,
I am the queen of how I live.
In my own world, wild and free,
The truest magic is just… me.

- Ms. Dhanashri Ashok Mane
B . Com. I

***

* Inner Strength *

Sometimes the world will test your soul,
Trying to make a brave heart lose control.
But deep inside, a fire will stay,
Guiding your spirit along the way.
Mountains move for those who try,
Even when hope feels far and dry.
Strength is built through silent pain,
Like flowers blooming after the rain.
Stand again when you feel small,
The greatest victories rise after a fall.
The strongest hearts are often the ones
That keep shining like endless suns.

- Mr. Vishwajit Khot

B. A. I

***

Science Section

Somewhere, something incredible
is waiting to be known,
In the test tube, the telescope, and the atom shown.
From the smallest spark to the cosmic view,
Science turns imagination into what is true.

- Carl Sagan

In laboratories filled with light,
Where questions chase the fading night,
From simple cells to starry blaze,
Science guides our learning days.
Unlocking secrets, one equation at a time.

- Anonymous

Miss. Bharati K. Bhavikatti
Dr. Trushant R. Lohar

INDEX

Sr. No	Name of Article	Name of Writters	Page No.
1.	6G - Future of Telecom Industry	Mr.Aakash Uday Potdar, B.Sc.II Computer Science	९७
2.	Antimicrobe AI	Mr. Mohammadnuh Shafik Khalifa, B.Sc. III Microbiology	९९
3.	Cancer-Eating Bacteria?	Ms.Jyoti Pralhad Hajare, B. Sc. III Microbiology	१०१
4.	Entomophagy: A Progressive and Emerging Field within Applied Entomology	Mr. Pravin Maheshkumar Verma, B.Sc. III Zoology	१०३
5.	Fishery: A New Branch of Empowerment	Miss Payal Vilas Gosavi, B.Sc. III Zoology	१०६
6	Laboratory Safety Measures: Protecting Science and Scientists	Mr . Tushar Datttatray Burande, BB.Sc. III Zoology	१०९
7.	Microbes Beyond Earth: Discoveries from space	Mr. Pandhare Rohit Rajesh, B.Sc. III (Microbiology)	११३
8.	Next Generation Vaccines And Their Role in Global Health	Miss. Mahek Rafik Lagiwale, B.Sc. III (Microbiology)	११५
9	Superbugs: The Invisible Enemy	Shrutika Rajgonda Patil, B.Sc. III (Microbiology)	११८
10	Your Second Brain: The Power of Gut Bacteria	Pendhari Muhammad Faij, uhammadrafik B.Sc. III (Microbiology)	१२०
11	नॅनोटेक्नॉलॉजी ऊर्जा क्षेत्रासाठी आशेचा किरण	कु. प्रेरणा संजय पाटील, रिद्धी रविंद्र पाटील बी.एस.सी III रसायनशास्त्र	१२३
12	आर्टिफिशिअल इंटेलिजन्स आणि भविष्यातील शैक्षणिक क्षेत्रातील संधी व आव्हाने	कु. भारती राजेंद्र पाटील द्वितीय वर्ष – संगणक शास्त्र विभाग	१२५

6G: Future of the Telecom Industry

– Aakash Uday Potdar
B.Sc.II Computer Science

6G presents a once-every-decade opportunity to develop a globally inter-operable wireless platform that will drive innovations for our society. It is envisioned to deliver the best possible user experience, system performance and efficiency by leveraging the latest technology enablers such as AI and digital twins. While 6G commercialization is expected around 2030, advanced research to enable this new wireless generation began earlier this decade. Release 20 officially launches the 6G technical Study Item, and the 3GPP companies have agreed on several key study objectives:

1. New technology platform: 6G radio (6GR) access technology will support a wide range of use cases and provide the opportunity to use the latest technological enhancements in communications without the constraints of the 5G NR platform.

2. Pragmatic approach: 6G should define support for an appropriate set of functionalities, minimizing the adoption of multiple options for the same functionality, focusing on practical user experience.

3. Performance focus: The study should explore principles that allow 6G to be scalable and extensible to new applications, deployments and user experiences, while delivering superior performance.

4. Spectrum focus: 6GR access should focus on supporting spectrum range up to 52.6GHz, including FR1 (up to 7.125GHz), FR2-1 (24.25–52.6GHz) and FR3 (7.125–25.25 GHz).

Following extensive discussions and negotiations in both online and offline sessions, the 6GR study scope has been agreed upon to encompass key areas of foundational wireless technology design. Here is a summary.

- **Technology framework:** Drawing from the lessons of 5G deployments, the 3GPP consensus is that 6GR should adopt a standalone (SA) architecture with a simplified system design. This approach will support both existing and new services, meeting diverse usage scenarios, requirements, deployments, and design principles. Figure 3 captures the key aspects of this standardization framework.
- **Radio interface architecture:** Another key study area focuses on the 6GR interface, protocol architecture and procedures. This encompasses the design of the 6G user and control planes, access and non-access strata, radio resource management, RAN architecture, and mobility. The overarching principle is to build upon the 5G architecture, enhancing performance and introducing new efficiencies.

Figure : A unified technology framework that leverages past generation learnings.

- **Physical layer structure:** An essential part of the 6GR study is the overall physical layer structure. This is expected to feature improved OFDM-based waveforms and modulations, a unified frame structure for 5G-6G spectrum sharing, numerology for wider bandwidths, efficient initial access, synchronization and broadcast signals, evolved channel coding and enhanced MIMO and duplexing. For more details, see Figure 4?
- **End-to-end RF design:** The study covers RF system parameters (e.g., channel raster, synchronization raster), handling of diverse channel bandwidths and coexistence. It also includes both 6G-NodeB and device RF requirements, including core and performance specification structure, a simplified RF requirement framework and testability, among others.
- **Migration, interworking, mobility:** As anticipated, this is a critical component of the 6GR study, focusing on 5G-6G spectrum sharing. It builds on learning from 5G dynamic spectrum sharing (DSS) and potentially includes additional aggregation mechanisms. The study also examines mobility between 5G NR and 6G NR.
- **Wireless AI:** 6G is expected to feature an AI-native architecture, enabling autonomous AI operation between devices and the network across all layers. The initial 6G study focuses on identifying compelling use cases and designing an extensible wireless AI framework, including lifecycle management, and data collection and management. The design will also ensure having an operational fallback without AI.
- RF sensing: 6GR is expected to support environmental sensing, which can enhance network efficiency and enable new applications such as drone detection. The study will identify use cases, deployment scenarios and performance requirements, and will evaluate system architectures that integrate sensing and communication, along with physical layer functions and procedures (e.g., waveforms, reference signals).

***

Antimicrobe AI

– Mr. Mohammadnuh Shafik Khalif
B.Sc. III Microbiology

Introduction

Artificial Intelligence (AI) is a modern technology that enables computers to think, learn, and solve problems similar to humans. In recent years, AI has become very important in healthcare and medicine. One of its most promising applications is in the discovery and development of antibiotics. Antibiotics are medicines used to treat bacterial infections, but the rise of antibiotic resistance has made many traditional antibiotics less effective. AI helps scientists discover new antibiotics faster and more efficiently.

What Are Antibiotics?

Antibiotics are drugs that kill or stop the growth of bacteria. They are widely used to treat diseases such as pneumonia, tuberculosis, urinary tract infections, and many other bacterial infections. Since the discovery of Penicillin, antibiotics have saved millions of lives.

However, bacteria can evolve and become resistant to antibiotics. This problem is known as Antimicrobial Resistance. Because of AMR, many existing antibiotics no longer work effectively, creating a need for new antibiotics.

What is Artificial Intelligence?

Artificial Intelligence is a branch of computer science that focuses on creating machines capable of performing tasks that normally require human intelligence. AI systems analyze large amounts of data, identify patterns, and make predictions.

In drug discovery, AI uses technologies such as:

- Machine Learning
- Deep Learning
- Data Mining
- Predictive Modeling

These tools allow researchers to analyze millions of chemical compounds and identify those that may work as antibiotics.

Role of AI in Antibiotic Discovery

Traditionally, discovering new antibiotics is a slow and expensive process that can take 10–15 years. AI can significantly speed up this process Steps include :

1. Identifying New Antibiotic Molecules

AI can analyze huge chemical databases and predict which molecules may kill bacteria. Instead of testing thousands of compounds manually, AI narrows down the

most promising candidates.

For example, scientists at Massachusetts Institute of Technology used AI to discover a new antibiotic called Halicin. This antibiotic was found to be effective against many drug-resistant bacteria.

2. Predicting Antibiotic Effectiveness

AI models can predict how effective a drug will be against different bacterial strains. This helps researchers focus only on the most promising antibiotics.

3. Understanding Antibiotic Resistance

AI can analyze genetic data from bacteria to understand how resistance develops. This helps scientists design antibiotics that bacteria cannot easily resist.

4. Designing New Drug Structures

AI can also design completely new molecules that have never existed before. These molecules may have strong antibacterial properties.

Advantages of AI in Antibiotic Development

AI offers several benefits in antibiotic research:

1. Faster Drug Discovery – AI reduces the time needed to identify potential antibiotics.

2. Lower Research Costs – It minimizes the need for expensive laboratory experiments.

3. Better Prediction Accuracy – AI models can accurately predict drug activity.

4. Handling Large Data – AI can analyse millions of chemical structures quickly.

Future of AI in Antibiotics

The future of AI in antibiotic discovery is very promising. Scientists believe that AI will help identify many new antibiotics that can fight resistant bacteria. Collaboration between computer scientists, microbiologists, and pharmaceutical companies will further improve this technology.

Many global health organizations, including World Health Organization, are encouraging the use of AI to combat antimicrobial resistance.

***

Cancer-Eating Bacteria?

– Jyoti Pralhad Hajare
B. Sc. III Microbiology

Cancer is one of the leading causes of death worldwide. Scientists are constantly searching for new ways to treat it more effectively and safely. One of the most fascinating emerging approaches is the use of cancer-eating bacteria, also known as Bacteria-based cancer therapy. These are special bacteria that can enter tumors, grow inside them, and help destroy cancer cells.

What Is Cancer-Eating Bacteria?

Cancer-eating bacteria are micro-organisms that naturally prefer to grow in the low-oxygen (hypoxic) environment, found inside many tumors. Unlike normal tissues, tumors often have poor blood supply, creating areas where oxygen levels are very low. Certain bacteria thrive in these conditions.

When these bacteria enter the body, they tend to accumulate inside tumors, rather than healthy tissues. Once inside, they can directly kill cancer cells or stimulate the immune system to attack the tumor.

This concept was first discovered in the 19th century, when the American surgeon William Coley noticed that health of some cancer patients improved after bacterial infections. His work led to the development of 'Coley's toxins,' one of the earliest forms of cancer immunotherapy.

Types of Bacteria Used in Cancer Therapy

Researchers have studied several bacteria that can target tumors.

1. Salmonella

Salmonella typhimurium is genetically modified so that it becomes safe for patients. These engineered bacteriun can:

- Target tumor tissues
- Multiply inside tumors
- Release toxins that kill cancer cells

Scientists also modify them to deliver anti-cancer drugs directly to the tumor site.

2. Clostridium

Clostridium novyi is an anaerobic bacterium, meaning it grows only where oxygen is very low. Tumor cores are perfect environments for it.

Once inside tumors, the bacteria:

- Germinates from spores
- Destroys cancer tissue
- Triggers immune responses against the tumor

Experimental therapy using a modified strain called C. novyi-NT has shown promising results in animal studies and early clinical trials.

3. Listeria

Listeria monocytogenes is used as a carrier to deliver cancer antigens. Scientists engineer it to stimulate the immune system to recognize and attack tumor cells.

This approach works like a cancer vaccine, training immune cells to detect and kill cancer cells.

How do Cancer-Eating Bacteria Work

Cancer-targeting bacteria fight tumors through several mechanisms.

1. **Direct Destruction of Cancer Cells**
   Some bacteria produce toxins or enzymes that break down tumor tissue.
2. **Immune System Activation**
   Bacteria alert the immune system. Once activated, immune cells such as T-cells and macrophages attack cancer cells.
3. **Drug Delivery**
   Engineered bacteria can act like tiny drug factories, producing anti-cancer molecules directly inside tumors.
4. **Tumor Starvation**
   Bacterial growth inside tumors can disrupt the tumor's blood supply, limiting nutrients needed for cancer growth.
   Advantages of Bacteria-Based Cancer Therapy

Cancer-eating bacteria have several potential advantages:

1. **Tumor Selectivity:** They naturally target tumors more than normal tissues.
2. **Deep Tumor Penetration:** Bacteria can reach areas where chemotherapy drugs cannot easily reach.
3. **Immune Activation:** They help stimulate strong anti-tumor immune responses.
4. **Reduced Side Effects:** Because they target tumors specifically, damage to healthy cells may be reduced.

Challenges and Risks

Despite its promise, bacterial cancer therapy still faces several challenges.

- **Safety concerns:** Bacteria must be carefully engineered so they do not cause infections.
- **Immune overreaction:** Strong immune responses could lead to inflammation or sepsis.
- **Control of bacterial growth:** Scientists must ensure bacteria do not spread uncontrollably in the body.
- **Clinical validation:** More human trials are needed to confirm safety and effectiveness.

Current Research and Clinical Trials

Many research institutes and biotech companies are working on bacterial therapies for cancer. Some treatments are currently being tested in clinical trials for cancers such as:

I. Pancreatic cancer
II. Melanoma
III. Colorectal cancer
IV. Breast cancer

Scientists are also combining bacteria therapy with chemotherapy, radiotherapy, and immunotherapy to improve treatment success.

Future of Cancer-Eating Bacteria

The future of this field is closely linked with Synthetic Biology and Cancer Immunotherapy. With advances in genetic engineering, scientists can design bacteria that:

A. Detect tumors
B. Produce anti-cancer drugs
C. Activate immune responses
D. Self-destruct after completing their task

These innovations could transform bacteria into smart living medicines.

***

Entomophagy: A Progressive and Emerging Field within Applied Entomology

– Mr. Pravin Maheshkumar Verma

B.Sc. III Zoology

1. Introduction

Entomophagy, the consumption of insects as food, has evolved from a traditional dietary practice into a scientifically recognized and commercially promising field within applied entomology. As global challenges, such as population growth, food insecurity, environmental degradation, and climate change intensify; alternative and sustainable protein sources are urgently needed. Edible insects offer high nutritional value, efficient feed conversion, minimal environmental impact, and high economic potential. This article explores entomophagy as a progressive and emerging field within applied entomology, examining its historical background, nutritional significance, environmental benefits, industrial applications, challenges, and future prospects.

Applied entomology deals with the practical utilization of insects for human benefit in agriculture, medicine, industry, and environmental management. In recent decades, entomophagy has gained increasing attention as a modern extension of applied entomology. Although insect consumption has been practiced for centuries in many parts of the world, its scientific validation and commercialization are relatively recent developments.

The growing demand for sustainable protein alternatives has positioned edible insects as a viable solution. The Food and Agriculture Organization (FAO) has recognized edible insects as an important resource for food and feed security. With the global population projected to exceed 9 billion by 2050, conventional livestock production may not be sufficient or environmentally sustainable. Entomo phagy, therefore, represents a progressive approach within applied entomology aimed at addressing these global concerns.

2. Historical Perspective of Entomophagy

Entomophagy is not a new phenomenon. Archaeological evidence indicates that early humans consumed insects as part of their diet. Even today, over 2,000 insect species are consumed by approximately two billion people worldwide.

In Africa, caterpillars and termites are widely eaten. In Asia, silkworm pupae and crickets are common delicacies. In Latin ***America, chapulines*** (grasshoppers) are popular traditional foods. Indigenous communities in Australia and North America also practice insect consumption. However, during industrialization in Western societies, insect consumption declined due to cultural perceptions that labeled it as primitive or unsanitary. With modern scientific research highlighting their benefits, these misconceptions are gradually changing.

3. Nutritional Significance of Edible Insects

One of the primary reasons for the renewed interest in entomophagy is the exceptional nutritional profile of edible insects.

3.1 Protein Content

Insects are rich in high-quality protein, typically containing 40–70% protein on a dry matter basis. Crickets, mealworms, and grasshoppers provide essential amino acids comparable to those found in meat, eggs, and fish. Their digestibility is also high, making them a valuable protein source.

3.2 Lipids and Fatty Acids

Edible insects contain beneficial fats, including unsaturated fatty acids such as omega-3 and omega-6. These fats are important for cardiovascular health and overall well-being.

3.3 Vitamins and Minerals

Insects are excellent sources of micronutrients such as, Iron, Zinc, Calcium, Magnesium and Vitamin B12 In regions suffering from iron-deficiency anemia or protein-energy malnutrition, edible insects can significantly improve dietary quality.

3.4 Fiber and Bioactive Compounds

Insects contain chitin, a form of dietary fiber found in their exoskeletons. Additionally, they provide bioactive compounds with antioxidant and antimicrobial properties, contributing to overall health benefits.

4. Environmental Sustainability

Environmental sustainability is one of the strongest arguments supporting entomophagy as a progressive branch of applied entomology.

4.1 Efficient Feed Conversion

Insects convert feed into body mass more efficiently than conventional livestock. For example, crickets require significantly less feed per kilogram of protein compared to cattle.

4.2 Reduced Greenhouse Gas Emissions

Insect farming produces considerably lower greenhouse gases, ammonia emissions, and methane compared to cattle and other ruminants.

4.3 Minimal Land and Water Use

Insects require less land and water for production. They can be reared vertically in controlled environments, making them suitable for urban agriculture and space-limited regions.

4.4 Waste Recycling and Circular Economy

Certain insect species can be fed on organic waste streams, agricultural by-products, and food waste. This contributes to waste reduction and supports circular economy models.

5. Economic and Industrial Applications

Entomophagy has significant economic implications within applied entomology.

5.1 Insect Farming Industry

The commercial rearing of insects such as crickets, mealworms, and black soldier flies has expanded rapidly. Insect farms require relatively low investment and space compared to traditional livestock farming.

5.2 Food Products

Insects are processed into various products, including, protein powders, energy bars, Snack foods and bakery ingredients insect flour is increasingly incorporated into food products to enhance protein content without altering taste significantly.

5.3 Animal Feed

Insect meal is used as an alternative protein source in poultry, aquaculture, and pet feed industries. It reduces reliance on soybean and fishmeal, which have environmental concerns.

5.4 Pharmaceutical and Nutraceutical Potential

Research is exploring insect-derived compounds for medicinal applications, including antimicrobial peptides and bioactive extracts.

6. Role in Food Security

With increasing global population and climate instability, ensuring adequate food supply is a critical challenge. Entomophagy

contributes to food security by, providing affordable protein, supporting small-scale farmers enhancing rural livelihoods, and offering climate-resilient food production systems In developing countries, promoting insect farming can empower communities, and reduce dependence on imported protein sources.

7. Challenges and Constraints

Despite its benefits, entomophagy faces several challenges :

7.1 Cultural Barriers

Psychological resistance and negative perceptions remain significant obstacles, particularly in Western societies. Consumer education and awareness campaigns are essential to battle this.

7.2 Regulatory Issues

Food safety regulations regarding insect production, processing, and marketing vary across countries. Clear guidelines and international standards are needed.

7.3 Quality Control and Safety

Proper hygiene, disease management, and standardized rearing practices are necessary to ensure safe consumption. Risks such as microbial contamination and allergenicity must be addressed.

7.4 Allergenicity

Some individuals allergic to shellfish may also react to insect proteins due to similar compounds like chitin and tropomyosin.

8. Technological Innovations and Research Developments

Advancements in biotechnology and entomological research are strengthening the field of entomophagy, selective breeding for higher productivity, automation and controlled-environment farming, improved feed formulations, and genetic and microbiome studies

These innovations enhance efficiency, safety, and scalability of insect farming systems.

9. Future Prospects

The future of entomophagy appears promising as global interest in sustainable diets increases. Governments, research institutions, and private companies are investing in insect-based food systems.

In Europe and North America, regulatory frameworks are gradually approving insect-based foods under novel food regulations. Consumer acceptance is improving, especially when insects are processed into powders or incorporated into familiar products.

Entomophagy may soon become mainstream in functional foods, sports nutrition, and animal feed industries. As research continues, it will likely play a crucial role in achieving sustainable development goals related to hunger, climate action, and responsible production.

10. Conclusion

Entomophagy represents a progressive and emerging field within applied entomology, offering practical solutions to some of the most pressing global challenges. Its high nutritional value, environmental sustainability, and economic potential make it a promising alternative to conventional protein sources. While cultural resistance, regulatory gaps, and safety concerns remain, ongoing research and technological advancements are addressing these limitations. As awareness grows and acceptance increases, entomophagy is poised to become an integral component of sustainable food systems worldwide. By integrating scientific innovation with traditional knowledge, applied entomology can harness the full potential of edible insects for a resilient and food-secure future.

***

Fishery: A New Branch of Empowerment

– Miss Payal Vilas Gosavi
B.Sc. III Zoology

Introduction

Empowerment is the process through which individuals and communities gain the ability, confidence, and resources to control their own lives. Traditionally, empowerment has been associated with education, political participation, entrepreneurship, and industrial development. However, in recent decades, a new and powerful branch of empowerment has emerged—fishery. Once seen as a simple livelihood activity practiced in coastal or riverside areas, fishery has transformed into a dynamic sector that generates employment, strengthens food security, promotes gender equality, and supports environmental sustainability.

Fishery, including capture fisheries and aquaculture, is no longer just about catching fish from natural water bodies. It now involves scientific breeding, pond management, fish processing, value addition, marketing, export, and technological innovation. As global demand for protein-rich food rises and employment opportunities in traditional sectors shrink, fishery has become a promising pathway toward inclusive and sustainable development.

Economic Empowerment through Fishery

One of the strongest aspects of fishery empowerment is its contribution to economic growth and income generation. Fishery creates millions of jobs worldwide, directly and indirectly. Fisher folk, fish farmers, hatchery operators, feed manufacturers, transport workers, retailers, and exporters all benefit from this sector. Unlike many large-scale industries that require heavy capital investment, fish farming can begin on a small scale. A farmer can convert a small piece of land into a fish pond and begin production with limited resources. With proper management, the returns are often steady and profitable. This accessibility makes fishery an ideal opportunity for rural families and low-income communities.

Aquaculture, especially, has become one of the fastest-growing food production sectors in the world. Farmers are adopting improved fish breeds, balanced feeding systems, and disease management techniques to increase productivity. As production increases, so does income, leading to improved living standards. Families engaged in fishery often invest their earnings in children's education, better housing, and healthcare. Moreover, fishery contributes significantly to national economies through exports. Many countries earn valuable foreign exchange by exporting fish and seafood products. Thus, fishery empowers not only individuals but also strengthens national economic stability.

Women's Empowerment and Gender Equality

Fishery plays a transformative role in empowering women. In many parts of the world, women are actively involved in fish processing, drying, packaging, marketing,

and even fish farming. Their participation increases household income and enhances their decision-making power within families. Women-led fishery cooperatives have shown remarkable success. Through collective effort, women gain access to credit facilities, training programs, and market networks. These opportunities build confidence and leadership skills. When women earn income, they contribute directly to family welfare, children's nutrition, and education.

Fishery also offers flexible working conditions, allowing women to balance domestic responsibilities with income-generating activities. For example, backyard fish farming or small-scale pond management enables women to work close to home. By providing economic independence and social recognition, fishery strengthens gender equality and challenges traditional stereotypes that limit women's participation in productive sectors.

Youth Empowerment and Employment Generation

Youth unemployment is a serious global challenge. Many young people struggle to find stable jobs, especially in rural areas. Fishery offers practical, skill-based, and entrepreneurial opportunities for youth empowerment. Modern aquaculture techniques such as biofloc systems, cage culture, and recirculating aquaculture systems (RAS) have made fish farming innovative and attractive. Young entrepreneurs can use technology, digital marketing, and modern management practices to establish successful fishery businesses. Training programs in hatchery management, feed production, water quality control, and fish health management equip youth with technical knowledge. These skills increase their employability and encourage self-employment. Furthermore, fishery reduces rural-to-urban migration. When young people find profitable opportunities in their own communities, they are less likely to move to overcrowded cities in search of uncertain jobs. This strengthens rural economies and promotes balanced regional development.

Food Security and Nutritional Empowerment

Fish is one of the richest sources of high-quality protein. It contains essential nutrients such as Omega-3 fatty acids, vitamins, and minerals that are crucial for human health. By increasing fish production, fishery directly contributes to food security and improved nutrition. In many developing regions, fish is an affordable source of animal protein. Expanding aquaculture ensures a steady supply of fish throughout the year. This helps combat malnutrition, particularly among children and pregnant women. Fishery empowerment, therefore, goes beyond income generation. It strengthens community health, reduces hunger, and supports overall well-being. When communities have access to nutritious food, they become more productive and resilient.

Environmental Sustainability and Resource Management

Empowerment through fishery is closely linked with environmental responsibility. Overfishing and environmental degradation threaten marine ecosystems. However, sustainable fishery practices can protect biodiversity while ensuring continued production. Aquaculture reduces pressure on wild fish stocks by producing fish in controlled environments. Integrated fish farming systems combine fish culture with agriculture or livestock farming. For example, fish waste can fertilize crops, while crop residues can feed fish. This circular approach minimizes waste and increases resource efficiency. Sustainable fishery management includes maintaining

water quality, preventing disease outbreaks, and using eco-friendly feed. Governments and organizations promote regulations and conservation strategies to protect aquatic ecosystems. By encouraging responsible practices, fishery empowerment aligns economic growth with environmental protection.

Technological Innovation in Fishery

Technology has revolutionized fishery in recent years. Advanced breeding techniques produce fast-growing and disease-resistant fish varieties. Automated feeding systems improve feed efficiency and reduce waste. Water quality sensors help farmers monitor oxygen levels, temperature, and pH balance. Digital platforms connect farmers directly with consumers and markets, eliminating middlemen and increasing profits. Mobile applications provide weather forecasts, disease alerts, and market prices.

Innovation enhances productivity, reduces risks, and makes fishery more competitive. Technology-driven fishery empowers farmers with knowledge, efficiency, and global connectivity.

Social Empowerment and Community Development

Fishery fosters community cooperation and social bonding. In many regions, fishery activities are organized through cooperatives and self-help groups. Collective action strengthens bargaining power and improves access to credit, insurance, and training. Community-based fishery management encourages shared responsibility for natural resources. This participatory approach builds trust, accountability, and long-term sustainability. Fishery also preserves cultural heritage in coastal and riverine communities where fishing traditions are deeply rooted. By modernizing traditional practices without losing cultural identity, fishery balances progress and heritage.

Challenges and the Way Forward

Despite its empowering potential, fishery faces several challenges. Climate change affects water temperatures and fish migration patterns. Pollution, overfishing, and habitat destruction threaten aquatic ecosystems. Limited access to credit and training can restrict small-scale farmers. To overcome these challenges, governments and organizations must invest in research, infrastructure, and capacity building. Providing affordable credit, insurance schemes, and extension services can support fish farmers. Strengthening cold storage, transportation, and processing facilities will reduce post-harvest losses. Education and awareness programs are essential to promote sustainable practices. By integrating fishery development into national policies, countries can unlock its full empowering potential.

Conclusion

Fishery has emerged as a new branch of empowerment in the modern world. It generates employment, strengthens economies, promotes gender equality, empowers youth, ensures food security, and supports environmental sustainability. Through innovation and responsible management, fishery offers a pathway toward inclusive and sustainable development. As the global population grows and demand for nutritious food increases, the importance of fishery will continue to expand. By investing in technology, education, and sustainable practices, societies can transform fishery into a powerful engine of empowerment. In essence, fishery is not merely an occupation—it is a movement toward economic independence, social equality, and environmental harmony. It empowers individuals to shape their own futures while contributing to the well-being of their communities and nations.

***

Laboratory Safety Measures: Protecting Science and Scientists

– Mr . Tushar Datttatray Burande

B.Sc. III Zoology

Behind every groundbreaking scientific discovery lies a controlled environment where curiosity meets caution—the laboratory. Whether in schools, hospitals, research institutions, or industrial facilities, laboratories are hubs of innovation. Here, scientists develop life-saving medicines, analyze environmental samples, design new materials, and explore the mysteries of life itself. Yet, alongside these opportunities for progress, also come potential risks.

Chemicals can burn. Glassware can shatter. Microorganisms can infect. Electrical systems can malfunction. Without strict safety measures, laboratories can quickly transform from places of discovery into sites of danger. That is why laboratory safety is not merely a checklist! It is a mindset, a discipline, and a shared responsibility.

The Importance of Laboratory Safety

Scientific research often involves handling hazardous materials and complex equipment. Even a minor oversight, such as failing to wear gloves or improperly labeling a chemical, can lead to serious consequences. Laboratory accidents may result in chemical burns, poisoning, infections, fires, or long-term health complications.

Beyond personal injury, unsafe practices can also, damage expensive equipment, Contaminate experiments, delay research progress, harm the environment, violate legal and regulatory standards. Safety ensures not only the well-being of laboratory personnel but also the credibility and reliability of scientific work. When procedures are followed correctly, researchers can focus on innovation without unnecessary risk.

Understanding Common Laboratory Hazards

Laboratory hazards typically fall into four major categories- chemical, biological, physical, and electrical. Understanding these dangers is essential for preventing accidents.

1. Chemical Hazards:

Chemicals are central elementy to many laboratory experiments. However, some chemicals are flammable, corrosive, toxic, or reactive. Exposure can occur through inhalation, skin contact, or accidental ingestion. Examples of chemical risks include acid burns from corrosive substances, toxic fumes from volatile compounds, explosions from improper chemical mixing, long-term exposure effects such as respiratory damage, Correct labeling, storage, and handling are critical to minimizing these risks.

2. Biological Hazards:

Biological laboratories may work with bacteria, viruses, fungi, or other microorganisms. Even in educational settings, biological samples can pose

infection risks if not handled properly. Biological hazards include, accidental exposure to pathogens, contamination of work surfaces, improper disposal of biological waste, and cross-contamination between samples. strict hygiene practices and containment procedures are essential in such environments.

3. Physical Hazards :

Physical hazards are common in almost every laboratory. These include, broken glassware, sharp instruments such as scalpels or needles, slippery floors from spills, and burns from hot plates or open flames Good housekeeping and careful handling of equipment help prevent many of these injuries.

4. Electrical Hazards:

Laboratories rely heavily on electrical devices such as microscopes, centrifuges, incubators, and heating equipment. Faulty wiring, overloaded circuits, or improper use can lead to shocks or fires. Routine inspection and maintenance of equipment are vital to reducing electrical risks.

Personal Protective Equipment (PPE): The First Line of Defense

One of the most visible aspects of laboratory safety is Personal Protective Equipment (PPE). PPE serves as a protective barrier between laboratory personnel and potential hazards. Standard laboratory PPE includes: Lab coats to protect clothing and skin, safety goggles to shield eyes from splashes, gloves to prevent chemical or biological contact, Closed-toe shoes to protect feet and face masks or shields when necessary. However, PPE is effective only when used correctly. Gloves must be changed regularly, goggles must fit properly, and contaminated protective gear should be disposed of safely. Wearing PPE is not optional but it is essential.

Safe Chemical Handling Practices

Proper chemical management is one of the most important components of laboratory safety. Before using any chemical, researchers should: Read the label carefully, review the safety data sheet (SDS), understand hazard symbols, Use appropriate storage containers. Chemicals should be stored according to compatibility groups to prevent dangerous reactions. For example, flammable substances must be kept away from heat sources; while acids and bases should be stored separately. When handling volatile or hazardous chemicals, fume hoods should be used to prevent inhalation of harmful vapors. Additionally, never mix chemicals unless you are fully aware of the potential reactions.

Equipment Safety and Proper Training

Laboratory equipment ranges from simple glassware to advanced analytical instruments. Improper use can result in injuries or costly damage. Safety measures include: Inspecting equipment before use. New students or employees should never operate complex machinery without supervision. Training programs ensure that everyone understands both the operation and potential hazards of laboratory tools.

Cleanliness and Organization: A Simple Yet Powerful Tool Cluttered workspaces increase the likelihood of accidents. Maintaining cleanliness is one of the simplest and most effective safety strategies. Best practices include cleaning spills immediately, keeping walkways clear, properly labeling all containers, disposing of waste in designated bins. avoiding overcrowded workstations. Good organization reduces confusion, prevents contamination, and enhances efficiency.

Waste Disposal and Environmental Responsibility

Laboratory waste must be handled with care. Improper disposal can harm people and the environment. Types of laboratory waste include chemical waste, biological waste, sharps (needles, blades, broken glass) and general non-hazardous waste. Each category requires specific disposal procedures. Sharps must be placed in puncture-resistant containers, while chemical waste often requires specialized disposal services. Responsible waste management reflects both safety awareness and environmental stewardship.

Emergency Preparedness and Response

Despite strict precautions, emergencies can still occur. Laboratories must be prepared to respond quickly and effectively. essential emergency equipment like, fire extinguishers, eyewash stations, emergency showers, first aid kits and clearly marked exits. All laboratory personnel should know emergency procedures, including evacuation routes and contact numbers. Regular safety drills can significantly reduce panic and confusion during real emergencies. In case of a chemical spill, the area should be isolated immediately, appropriate protective equipment should be worn, and the spill should be cleaned according to established guidelines. Preparedness can mean the difference between a minor incident and a major disaster.

Building a Culture of Safety

Laboratory safety is not solely the responsibility of supervisors or managers. It requires cooperation from everyone involved. A strong safety culture includes: Clear communication, regular training sessions, encouraging reporting of hazards and continuous improvement of safety protocols. When individuals feel responsible for their own safety and that of others, accidents become far less frequent. Leadership also plays a critical role. Institutions that prioritize safety provide adequate resources, enforce regulations, and recognize safe practices. When safety becomes a shared value rather than a forced rule, it naturally integrates into daily laboratory routines.

The Role of Education and Continuous Training

Safety education should begin early, especially for students in school laboratories. Teaching proper techniques, hazard recognition, and emergency procedures prepares young scientists for responsible research practices.

Continuous professional development is equally important in advanced research settings. As new technologies and materials emerge, safety guidelines must evolve accordingly. Ongoing training ensures that laboratory personnel remain informed about updated standards and best practices.

Mental Awareness and Responsibility

While equipment and protocols are vital, human behavior often determines whether an accident occurs. Distractions, fatigue, or rushing through procedures can compromise safety. Researchers should Stay focused while working, avoid horseplay in laboratory settings, never eat or drink in the lab and wash hands thoroughly after experiments. Personal responsibility and mindfulness are essential elements of laboratory safety.

Safety in School and Academic Laboratories

In educational institutions, laboratory safety takes on added importance. Students

may lack experience, making supervision critical. Teachers and instructors should demonstrate proper techniques, provide clear written instructions, ensure adequate supervision and limit access to hazardous materials. By modeling responsible behavior, educators instill lifelong safety habits in students.

Conclusion: Safety as the Foundation of Scientific Progress

Science thrives on curiosity, experimentation, and exploration. Yet none of these can flourish without a secure and controlled environment. Laboratory safety measures protect individuals, preserve research integrity, and uphold institutional responsibility. From wearing protective equipment to maintaining cleanliness, from understanding chemical hazards to preparing for emergencies, every precaution contributes to a safer scientific community. In the pursuit of knowledge, safety is not a barrier—it is a foundation. By committing to strong laboratory safety practices, we protect not only ourselves but also the future of scientific discovery. Because in every successful experiment, the most important result is that everyone goes home safe.

***

Microbes Beyond Earth: Discoveries from space

– Pandhare Rohit Rajesh
B.Sc. III Microbiology

Introduction

Microorganisms are among the most adaptable life forms on Earth. Scientists have long wondered whether microbes could survive in space, where conditions are extremely harsh. Recent discoveries have shown that, certain microorganisms can live and even adapt to space environments such as spacecraft and space stations. One of the most interesting discoveries is a new bacterial species found on the Chinese space station, Tiangong Space Station, 'called' Niallia tiangongensis.

This discovery has opened a new chapter in space microbiology, helping scientists understand how life can survive beyond Earth.

What Are Space Microbes?

Space microbes are microorganisms that are detected or survive in outer space environments. These microbes may originate from Earth and travel to space through spacecraft, astronauts, or scientific equipment. Once in space, they are exposed to extreme conditions such as:

A. Microgravity

B. High levels of cosmic radiation

C. Lack of nutrients

D. Extreme temperature fluctuations

Despite these challenges, some microbes can survive and even adapt.

Discovery on the Chinese Space Station

Scientists studying microbial samples from the Tiangong Space Station discovered a previously unknown bacterium named *Niallia tiangongensis*. This bacterium belongs to the genus *Niallia*, which is related to bacteria commonly found in soil. However, the newly discovered species showed special adaptations that help it survive in space conditions. Researchers found that the bacterium had unique genetic characteristics that allow it to resist environmental stress.

Special Adaptations of Space Microbes

Microorganisms discovered in space often develop special survival mechanisms.

These include:

- **Radiation Resistance**

Space radiation is much stronger than radiation on Earth. Some microbes can repair damaged DNA very efficiently, allowing them to survive exposure to radiation.

Future Research in Space Microbiology

Scientists are continuing to study microbes in space through international missions and space laboratories such as the International Space Station.

Future research aims to:

Understand microbial evolution in

space Monitor microbial contamination during long space missions Develop microbial technologies for life support systems in spacecraft. These studies are also important for future missions to the Moon and Mars.

➢ **Biofilm Formation**

Many microbes forms protective communities called Biofilms. These biofilms help bacteria stick to surfaces and protect them from environmental stress.

➢ **Efficient Nutrient Utilization**

In the nutrient-limited environment of space stations, microbes must survive with very little food. Some bacteria develop highly efficient metabolic systems.

➢ **Stress Tolerance**

Space microbes often show resistance to:

- Dehydration
- Oxidative stress
- Extreme temperature changes

These abilities help them survive in microgravity conditions.

Importance of Studying Microbes in Space

1. Astronaut Health : Microbes living inside spacecraft could potentially cause infections in astronauts. Understanding these microbes helps scientists develop better sanitation and health protection systems.

2. Spacecraft Safety : Microorganisms can damage spacecraft materials by forming biofilms and causing corrosion. Studying them helps engineers design safer spacecraft.

3. Search for Extraterrestrial Life : If microbes can survive in space environments, it raises the possibility that life may exist on other planets. Research on space microbes helps scientists understand the limits of life.

4. Biotechnology Applications : Space-adapted microbes may produce new enzymes or biochemical compounds useful in:

- Medicine
- Industrial biotechnology
- Environmental science

Other Examples of Microbes in Space

Several other microorganisms have been found in spacecraft and space stations. Examples include:

Deinococcus radiodurans – Extremely resistant to radiation and capable of surviving in outer space.

Bacillus subtilis – Its spores can survive long periods in harsh environments.

These microbes demonstrate that bacterial life can tolerate conditions once thought to be completely hostile.

***

Next - Generation Vaccines And Their Role in Global Health

– Miss. Mahek Rafik Lagiwale
B.Sc. III Microbiology

Modern vaccines:

Vaccines are one of the most important achievements in medical science. They have significantly reduced illness, disability, and death caused by infectious disease. The first successful vaccine was developed by Edward Jenner in 1796 to protect against smallpox.

Since then, vaccine technology has advanced greatly, leading to the development of modern vaccines that are safer, more effective, and faster to produce.

What's in a vaccine?
Reference: from google. com
Introduction to Modern Vaccines:

A vaccine is a biological preparation that stimulates the body's immune system to recognize and fight harmful microorganisms, such as viruses and bacteria. Vaccines work by exposing the immune system to a harmless part or weakened from of a pathogen. This exposure allows the body to develop antibodies and memory cells that provide protection against future infection.

According to the World Health Organization (WHO), immunization prevents between 3.5 to 5 million deaths every year, from disease such as Measles, Diphtheria, Tetanus, Influenza and Pertussis. Vaccination not only protects individuals, but also contributes to community immunity (herd immunity), thereby reducing the spread of infectious disease.

Types of Modern Vaccines:

Modern vaccines are developed using various advanced technologies. The main types include:

1. Live Attenuated Vaccines:

These vaccines contain a weakened from of the live pathogen. The provide strong and long-lasting immunity. Examples include the measles, Mumps, and Rubella (MMR) vaccine. However, they may not be suitable for individuals with weakened immune systems.

2. Inactivated vaccines:

Inactivated vaccines contain pathogens that have been killed. They cannot cause disease but may require booster dosses. The inactivated Polio vaccine is such an example.

3. Subunit, Recombinant, and Conjugate Vaccines:

These vaccines use specific pieces of the pathogen, such as proteins or sugars, to trigger an immune response. The Hepatitis

B vaccine is common example of a recombinant vaccine.

4. Toxoid Vaccines:

Toxoid vaccines protect against bacterial toxins, rather than the bacteria themselves. Example include Tetanus and Diphtheria vaccines.

5. mRNA Vaccines:

mRNA vaccines are one of the most important modern developments. They use messenger RNA to instruct the cells to produce harmless protein of the virus, which stimulates an immune response. During the Covid -19 Pandemic, companies, such as Pfizer and Modern developed mRNA vaccines that showed high effectiveness in preventing several diseases.

6. Viral vector vaccines:

These vaccines use a harmless virus to deliver genetic material from the target pathogen into human cells. The COVID-19 vaccine developed by University of Oxford in partnership with Astra Zeneca is an example.

Development process of modern Vaccines

The development of vaccines follows a strict scientific and regulatory process of ensure safely and effectiveness. The main stages include:

Exploratory stage: Identification of natural or synthetic antigen

Preclinical stage: Laboratory and animals testing.

Clinical development: Human trials conducted in three Phases:

Phase I: Safely testing in small groups

Phase II: Expanded safely and immune response studies.

Phase II: Large scale testing for effectiveness and monitoring of side effects.

Regulatory review and approval: Evaluation by National Health authorities

Post -Marketing surveillance- Continuous monitoring for long term safety.

Quality control- According to the Centres for Disease Control and prevention (CDC), vaccines undergo rigorous testing before approval and continuous monitoring after they are licensed.

Benefits of modern vaccines:

Modern vaccines provide several important benefits:

- **Prevention of infectious disease**

Disease like a smallpox have been erradicated globally.

- **Reduction in mortality**

Child mortality rates have decreased significantly, due to the vaccination programmes.

- **Herd immunity**

High vaccination coverage protects vulnerable populations.

- **Economic advantage**

Vaccines reduce healthcare costs and increase productivity.

- **Rapid response to pandemics**

Modern technology allows faster vaccine

development as seen during Covid -19,

Safety and Challenges

Vaccines are generally safe, with most side effects being mild and temporary, such as pain at the infection site or low-grade fever. Serious side effects are rare. Regulatory bodies carefully evaluate vaccine safety before approval.

Despite scientific evidence, vaccine hesitancy remains a major challenge. Misinformation spread through social media can reduce public confidence in vaccines. Health organizations such as the World Health Organization consider vaccine hesitancy one of the top treats to global health.

Another major issue is unequal global access to vaccine. During the COVID-19 pandemic, while developed nations secured large vaccine supplies, lower. income countries faced Global initiatives have to be aimed to improve equitable distribution.

The future of vaccines is promising. Researchers are developing vaccines for HIV, Malaria, Tuberculosis and even certain cancers. mRNA technology is being explored for personalised cancer vaccine and other infectious disease.

Advances in biotechnology genomic and artificial intelligence are expected to make vaccine development even more efficient and precise. scientists are also researching needle-free vaccine delivery methods, such as nasal sprays and skin patches to improve accessibility and patient comfort.

Conclusion

Modern vaccines represent major advancements for public health. From the pioneering work of Edward Jenner to the innovative mRNA vaccines developed during the COVID -19 pandemic, vaccines have saved a million of lives. Organization like the World Health Organization and Centres for Disease Control and Prevention continue to promote immunization worldwide.

In conclusion, modern vaccine are essential tools for disease prevention global health security, and future medical innovation

***

Superbugs: The Invisible Enemy

– Shrutika Rajgonda Patil
B. Sc. III Microbiology

Antibiotic-resistant bacteria, often called superbugs, have become one of the most serious global health threats. These bacteria have evolved the ability to resist many commonly used antibiotics, making these infections harder to treat. Scientists around the world are now developing innovative technologies to combat this problem. One promising approach is the 'kill switch'-a genetic mechanism designed to destroy harmful bacteria when certain conditions are met.

➢ What Are Superbugs?

Superbugs are bacteria that have developed resistance to multiple antibiotics. This resistance occurs through genetic mutations or by acquiring resistance genes from other bacteria.

These bacteria cause infections in hospitals, communities, and even in healthy individuals. According to the World Health Organization, antimicrobial resistance could cause millions of deaths each year by 2050, if new solutions are not developed.

➢ What is a kill Switch?

A kill switch is a genetic safety mechanism engineered into microorganisms using the tools of Synthetic Biology. It is designed to automatically trigger the death of a bacterium under specific conditions.

In simple terms, a kill switch works like an emergency self-destruct system programmed into bacteria.

Scientists insert special genes into bacteria that activate toxins or lethal pathways when triggered. Once activated, the bacteria destroys themselves, preventing further growth or infection.

➢ How the Kill Switch Works?

The kill switch system usually consists of three main components:

1. Sensor: The sensor detects a signal such as:

- Temperature change
- Chemical molecules
- Specific bacterial genes
- Environmental signals

2. Genetic Circuit: The detected signal activates a synthetic genetic circuit engineered by scientists.

3. Toxin Activation: The circuit then activates genes that produce toxic proteins, killing the bacteria.

Some kill switches trigger processes like:

- DNA destruction
- Cell membrane rupture
- Inhibition of essential metabolic pathways

This ensures the bacteria cannot survive or reproduce.

➢ Types of Kill Switch Systems:

Scientists have designed different types of

kill switches depending on their purpose.

a. Environmental Kill Switch: Bacteria die when they leave a specific environment, such as the human body.

b. Time-based Kill Switch:

The bacteria self-destruct after a certain period.

c. Signal-activated Kill Switch:

Specific molecules or signals trigger bacterial death.

d. Population Control Kill Switch:

When bacterial number becomes too high, the system activates and reduces the population.

➢ **Role of Gene Editing Technologies:**

Advanced gene-editing tools help scientists design precise kill switch systems.

One important technology used is: CRISPR-Cas9

This system can be programmed to target and cut bacterial DNA, effectively killing antibiotic-resistant bacteria.

CRISPR-based kill switches can specifically destroy superbugs without harming beneficial bacteria in the human microbiome.

➢ **Applications in Medicine:**

Kill switch technology could transform the way infections are treated.

- Targeted Infection Treatment: Engineered bacteria could be introduced into the body to hunt harmful pathogens and then self-destruct after completing their task.
- Safer Probiotics: Probiotic bacteria used in therapy can be equipped with kill switches to prevent uncontrolled growth.
- Control of Antibiotic Resistance: Kill switches can eliminate bacteria carrying resistance genes before they spread.

➢ **Advantages of Kill Switch Technology:**

This strategy offers several benefits:

- Precise targeting of harmful bacteria
- Reduced need for traditional antibiotics
- Prevention of bacterial spread
- Controlled microbial therapies
- Protection of beneficial microbiota

➢ **Challenges and Limitations:**

Despite its promise, kill switch technology faces several challenges.

- Mutation risk: Bacteria may evolve mutations that disable the kill switch.
- Delivery difficulties: Getting engineered systems into harmful bacteria inside the body can be challenging.
- Safety concerns: Scientists must ensure that genetically engineered bacteria does not disrupt ecosystems
- Regulatory hurdles: Approval for genetically modified microbial therapies requires strict safety evaluation.

***

Your Second Brain: The Power of Gut Bacteria

– Pendhari Muhammad Faij Muhammadrafik
B. Sc. III (Microbiology)

Gut bacteria, also called the gut microbiota, are tiny living organisms that stay inside our digestive system, especially in the intestines. Even though they are too small to see without a microscope, they play a very big role in keeping us healthy. These microorganisms include bacteria, viruses, fungi, and other microbes. Most of them are friendly and help our bodies in many ways.

What Are Gut Bacteria?

Inside the human gut, there are trillions of microorganisms. In fact, they are almost equal in number to the cells in our body. The main groups of bacteria found in the gut are **Firmicutes, Bacteroidetes, Actinobacteria, and Proteobacteria.**

Every person has a different mixture of gut bacteria. This mixture is shaped by birth method (normal delivery or C-section), food habits, environment, medicines, and lifestyle. Just like fingerprints, no two people have exactly the same gut bacteria.

When these bacteria are balanced, our bodies stay healthy. But when number harmful bacteria increase and good bacteria decreases, it can cause health problems.

Functions of Gut Bacteria-

Gut bacteria help our bodies in the following important ways:

1. Digestion of Food- Some foods, especially fibers, cannot be completely digested by our stomach and small intestine. Gut bacteria break down these foods and turn them into useful substances. This process also produces short-chain fatty acids, which give energy to our intestinal cells.

2. Production of Vitamins- Certain gut bacteria produce important vitamins such as vitamin K (important for blood clotting) and some B vitamins (important for energy production and brain function).

3. Strengthening the Immune System- A large part of our immune system is located in the gut. Good bacteria help train our immune system to fight harmful germs. They also prevent harmful bacteria from growing by competing for space and nutrients.

4. Protecting the Gut Lining- The intestines have a protective lining. Healthy gut bacteria help maintain this lining and reduce inflammation. If this lining becomes weak, harmful substances can enter the bloodstream and cause illness.

5. Connection Between Gut and Brain- The gut and brain are connected through what scientists call the “gut-brain axis.” Gut bacteria can produce chemicals like serotonin, which affects mood, sleep, and

emotions. This is why gut health is sometimes linked to stress, anxiety, and depression.

Factors That Affect Gut Bacteria-

Many things can change the balance of gut bacteria:

1. Diet: Eating fiber-rich foods like fruits, vegetables, whole grains, and fermented foods (like curd and yogurt) helps good bacteria grow.

2. Antibiotics: Antibiotics kill harmful bacteria but can also kill good bacteria, disturbing the balance.

3. Lifestyle: Stress, lack of sleep, and low physical activity can negatively affect gut health.

4. Environment and Hygiene: Exposure to different environments and early-life experiences shape our gut bacteria.

5. Genetics: Our genes also influence the types of bacteria in our gut.

What Happens When Gut Bacteria Are Imbalanced?

An imbalance of gut bacteria is called dysbiosis. Dysbiosis has been linked to health problems such as the following:

1. Obesity
2. Type 2 diabetes
3. Inflammatory bowel diseases
4. Allergies
5. Heart disease
6. Depression and anxiety

This shows the importance gut bacteria for overall health.

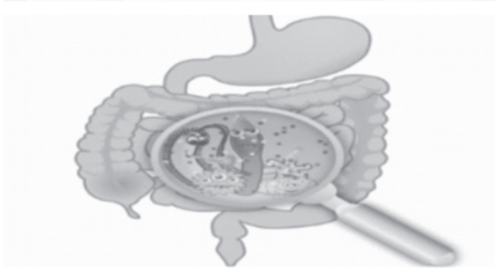
How to Maintain Healthy Gut Bacteria

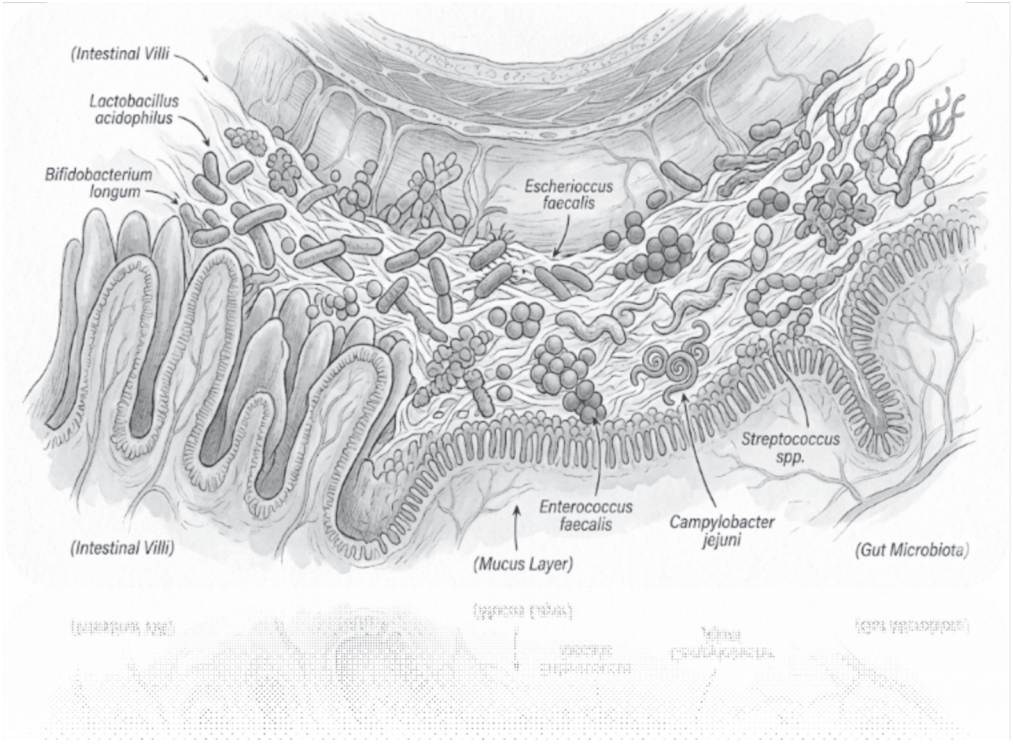
You can improve your gut health by:

1. Eating more fiber-rich foods
2. Including probiotics (like yogurt and fermented foods) in your diet
3. Eating prebiotics (foods that feed good bacteria, such as bananas, onions, and garlic)
4. Drinking enough water
5. Exercising regularly
6. Avoiding unnecessary antibiotics
7. Managing stress

Gut bacteria are tiny organisms with a huge impact on our health. They help in digestion, produce vitamins, support the immune system, and even influence our mood. Maintaining a healthy balance of gut bacteria through good diet and lifestyle choices is very important for a healthy body and mind. Taking care of your gut means taking care of your overall well-being.

***

(Intestinal Villi
Lactobacillus acidophilus
Bifidobacterium longum
Escherioccus faecalis
Streptococcus spp.
Enterococcus faecalis
Campylobacter jejuni
(Intestinal Villi)
(Mucus Layer)
(Gut Microbiota)

नॅनोटेक्नॉलॉजी ऊर्जा क्षेत्रासाठी आशेचा किरण

विज्ञान माहितीपर लेख

– कु. प्रेरणा संजय पाटील, कु. रिद्धी रवींद्र पाटील
बी. एस्सी. III

घरगुती किंवा औद्योगिक वापरासाठी लागणारी ऊर्जा मिळविण्यासाठी जे पदार्थ, वस्तू वापरल्या जातात, त्यांना ऊर्जा संसाधने म्हणतात. मानवाने विज्ञान आणि तंत्रज्ञान क्षेत्रात केलेल्या प्रगतीमुळे ऊर्जा मिळवणे, ऊर्जेला एका स्वरूपातून दुसऱ्या स्वरूपात रूपांतरीत करणे आणि ऊर्जेचा विविध कारणांसाठी वापर करणे शक्य झाले आहे. आपणाला नैसर्गिक स्रोतांपासून ऊर्जा मिळते; पण बेसुमार वापरामुळे या स्रोतांवर मर्यादा येत आहेत. अशा वेळी आपल्या मनामध्ये प्रश्नचिन्ह उभे राहते की, हे नैसर्गिक ऊर्जेचे स्त्रोत संपले, तर पुढे काय? तर या प्रश्नाचे समर्पक उत्तर, नॅनोटेक्नॉलॉजी, ऊर्जा क्षेत्रासाठी आशेचा किरण ठरत आहे.

ऊर्जा निर्माण करण्यासाठी नवीन पद्धत विकसित करण्यासाठी नवतंत्रज्ञान म्हणून नॅनोटेक्नॉलॉजीचा वापर केला जात आहे. नॅनोटेक्नॉलॉजीच्या माध्यमातून नवीन वैज्ञानिक घटना आणि प्रक्रिया उदयास आल्या आहेत. यांमुळे २१व्या शतकात मानवाला सामोरे जावे लागणाऱ्या ऊर्जा पर्यावरणीय आणि शाश्वत गतिशीलतेच्या आव्हानांना क्रांतिकारक किंवा नवीन उपाय मिळाले आहेत. स्वच्छ आणि शाश्वत ऊर्जा स्त्रोतांची मागणी दिवसागणिक वाढत आहे. नॅनो-तंत्रज्ञानाच्या माध्यमातून जगातील ऊर्जा समस्यांवर किफायतशीर आणि पर्यावरणीयदृष्ट्या आशेचा किरण दिसत आहे. बॅटरी, कॅपॅसिटर आणि जैवइंधन यांसारख्या पर्यायांचा इंधन किंवा ऊर्जा साठवण तंत्रज्ञानाच्या क्षेत्रातील विकास पेट्रोलियम आधारित स्त्रोतांसाठी मजबूत दावेदार म्हणून उदयास येत आहेत. या नवीन तंत्रज्ञानामध्ये ऊर्जा संचयन आणि ऊर्जा रूपांतर प्रक्रियेची कार्यक्षमता वाढवून नॅनोमटेरियल्स वाढत्या प्रमाणात सक्रिय भूमिका बजावत आहेत. कार्बन नॅनोट्युब असलेल्या ईपॉक्सीचा वापर पवनचक्की ब्लेड बनवण्यासाठी केला जात आहे. नॅनोट्यूबने भरलेल्या ईपॉक्सीच्या वापरामुळे मजबूत आणि कमी वजनाचे ब्लेड तयार करणे शक्य झाले आहे. परिणामी लांब ब्लेड प्रत्येक पवनचक्कीद्वारे निर्माण होणाऱ्या विजेचे प्रमाण वाढवतात. यामुळे एकूणच पवनचक्क्यांची कार्यक्षमता वाढली आहे.

संशोधकांनी पायझोइलेक्ट्रिक नॅनोफायबर्स हे वीज निर्माण करणाऱ्या कपड्यांसाठी धागे विकसित केले आहेत. हे धागे कपडे विणण्यासाठी पुरेसे लवचीक आहेत. हे कपडे घातल्यानंतर शरीराशी होणाऱ्या घर्षणाने वीज तयार करतात, ज्याद्वारे तुमचा मोबाईल किंवा इतर इलेक्ट्रॉनिक उपकरणांना चार्ज करता येईल.

अमेरिकेतील राईस युनिव्हर्सिटीतील संशोधक कार्बन नॅनोट्यूब असलेला वायर विकसित करत आहे ज्यात साध्या विद्युत ट्रान्समिशन ग्रीडमध्ये वापरल्या जाणाऱ्या वायरपेक्षा लक्षणीय कमी विद्युतविरोध आहे. (रिचर्ड स्मली यांनी वीज वितरण ग्रीडमध्ये आमूलाग्र बदल करून नॅनोटेक्नॉलॉजीच्या वापरातून हजारो मैलांपर्यंत वीज प्रसारित करता येऊ शकते हे दाखवून दिले आहे.)

लिथियम बॅटरी ऊर्जा संवर्धनातील मैलाचा दगड

२०१९ चा रसायनशास्त्रातील नोबेल पुरस्कार लिथियम बॅटरीतील संशोधनासाठी तीन शास्त्रज्ञांना विभागून मिळाला आहे. या संशोधनामुळे पर्यावरणाला

मारक पेट्रोलियमसारखी ऊर्जा उत्पन्न करणाऱ्या घटकांना हद्दपार करणे शक्य होणार आहे. सध्या मोबाईल माणसाच्या प्रमुख गरजांमध्ये समाविष्ट आहे. शरीरातील अवयवांप्रमाणे तो कायम आपल्या सोबत असतो. ही किमया लिथियम बॅटरीच्या शोधामुळे साध्य झाली आहे. लिथियम हा वजनाने खूपच हलका असून त्याची ऊर्जा साठवून ठेवण्याची क्षमता जास्त आहे. या महत्त्वपूर्ण संशोधनामुळे विद्युत गाड्या निर्माण करण्याचा मार्ग सुकर झाला. विद्युत गाड्यांना ऊर्जा देण्याचे बळ स्टॅनलीच्या लिथियम बॅटरीमध्ये आहे. विसाव्या शतकाच्या अगदी शेवटी वजनाने हलक्या व कार्यक्षम बॅटरीच्या निर्मितीमुळे दळणवळणाच्या क्रांतीची मुहूर्तमेढ रचली गेली. या बॅटरीच्या शोधामुळे इलेक्ट्रॉनिक जगतात एक नवीन पर्व सुरू झाले.

अद्वितीय गुणधर्म असलेला ग्राफीन

सन २०१० सालच्या भौतिकशास्त्रातील नोबेल पारितोषिक कॉन्स्टँटिन आणि आंद्रे या रशियन शास्त्रज्ञांच्या जोडीला मिळालं आणि जगभरामध्ये नॅनोटेक्नॉलॉजी मधील संशोधनांची चर्चा होण्यास सुरुवात झाली. कागदापेक्षा लाखो पटीने पातळ आणि पोलादापेक्षा कितीतरी पट मजबूत, हिऱ्याहून कठीण, पूर्ण पारदर्शक असे विलक्षण गुणधर्म असलेला 'ग्राफीन' हा पदार्थ एकदम चर्चेत आला. तंत्रज्ञानाच्या दुनियेत क्रांती घडविण्यास समर्थ असलेला आणि मूलभूत विज्ञानाला पुढे नेण्यास मदत करणारा हा शोध आहे.

ग्राफीन हे कार्बनच्या अणूंची जाळी असून त्याची रचना मधमाशांच्या पोळ्यासारखी असते. या रचनेत कार्बनच्या अणूंचे एकमेकांशी असलेले बंध मजबूत असले तरी लवचीकही असतात. त्यामुळे ग्राफीनमध्ये एकाच वेळी परस्परविरोधी गुणधर्म आढळतात. ग्राफीन हे विजेचे चांगले सुवाहक आहे. त्यामध्ये इलेक्ट्रॉन सहजपणे फिरू शकतात. ग्राफीनच्या उच्च ऊर्जा कार्यक्षमता, पारदर्शकता आणि दीर्घकाळ टिकाऊपणामुळे मोठ्या प्रमाणात सौर सेल (perovskite) तयार करणे शक्य झाले आहे. ग्राफीन सुपर कपॅसिटर मोठ्या प्रमाणात ऊर्जा साठवतात आणि वेगाने चार्ज व डिस्चार्ज करू शकतात. हे सुपरकपॅसिटर मोबाईल उपकरणांचे सुपरफास्ट चार्जिंग करतात.

ग्राफीनमुळे भविष्यात नवनवे पदार्थ बनवून तंत्रज्ञानाच्या दुनियेत क्रांती घडवण्यासाठी शास्त्रज्ञांचे संशोधन चालू आहे. ग्राफीन हा द्विमितीय स्फटिक रचना असल्यामुळे यांत्रिकी प्रयोग करण्याची संधी शास्त्रज्ञांना मिळाली आहे. ग्राफीनच्या यांसारख्या विविध गुणधर्मांचा वापर शाश्वत भविष्यासाठी व स्वच्छ ऊर्जा निर्माण करण्यासाठी केला जाऊ शकतो.

***

आर्टिफिशिअल इंटेलिजन्स आणि भविष्यातील शैक्षणिक क्षेत्रातील संधी व आव्हाने

विज्ञान माहितीपर लेख

– कु. भारती राजेंद्र पाटील
द्वितीय वर्ष – संगणक शास्त्र विभाग

आजचे युग हे तंत्रज्ञानाच्या झपाट्याने होत असलेल्या प्रगतीचे आहे. इंटरनेट, स्मार्टफोन, क्लाउड कम्प्युटिंग यांसारख्या क्रांतीनंतर आता आर्टिफिशिअल इंटेलिजन्स (AI) मानवी जीवनाच्या प्रत्येक क्षेत्रात प्रभाव टाकत आहे. शिक्षण क्षेत्रातही या तंत्रज्ञानाचा प्रभाव वेगाने वाढताना दिसत आहे. पारंपरिक वर्गखोल्यांमधील अध्यापन पद्धती आता हळूहळू डिजिटल माध्यमांकडे झुकत असून भविष्यात शिक्षणाची संपूर्ण रचना AI मुळे अधिक आधुनिक, सुलभ आणि परिणामकारक होणार आहे. शिक्षण म्हणजे केवळ पुस्तकी ज्ञान नसून व्यक्तिमत्त्व विकासाची प्रक्रिया आहे आणि या प्रक्रियेत AI महत्त्वाची भूमिका बजावणार आहे.

आर्टिफिशिअल इंटेलिजन्स म्हणजे संगणक किंवा यंत्रांमध्ये मानवी बुद्धिमत्तेसारखी विचार करण्याची, शिकण्याची आणि निर्णय घेण्याची क्षमता निर्माण करणे होय. मशीन लर्निंग, डीप लर्निंग, नॅचरल लँग्वेज प्रोसेसिंग, रोबोटिक्स यांसारख्या तंत्रज्ञानाच्या साहाय्याने संगणक अनुभवातून शिकू लागतात आणि वेळोवेळी अधिक अचूक निर्णय देतात. या तंत्रज्ञानाचा उपयोग शिक्षणात केल्यास विद्यार्थ्यांच्या शिकण्याच्या पद्धती समजून घेणे, त्यांच्या प्रगतीचे विश्लेषण करणे आणि त्यानुसार अभ्यासक्रमात बदल करणे शक्य होणार आहे.

पारंपरिक शिक्षणपद्धतीत सर्व विद्यार्थ्यांना एकाच वेगाने आणि एकाच पद्धतीने शिकवले जाते. मात्र प्रत्यक्षात प्रत्येक विद्यार्थ्याची क्षमता, समजून घेण्याची पातळी आणि आवड वेगवेगळी असते. AI आधारित शिक्षण प्रणाली विद्यार्थ्यांच्या अभ्यासातील चुकांचे विश्लेषण करून त्यांच्यासाठी वैयक्तिक अभ्यास आराखडा तयार करू शकतात. कमकुवत विद्यार्थ्यांना अधिक सराव व मार्गदर्शन मिळते, तर हुशार विद्यार्थ्यांना अधिक आव्हानात्मक प्रश्न व प्रकल्प दिले जातात. यामुळे शिक्षण अधिक परिणामकारक होत असून विद्यार्थ्यांचा आत्मविश्वास आणि शिकण्याची गती दोन्ही वाढणार आहेत.

AI मुळे शिक्षकांची भूमिका संपेल असा समज चुकीचा आहे. प्रत्यक्षात AI शिक्षकांना त्यांच्या कामात मदत करणारे एक प्रभावी साधन ठरणार आहे. उत्तरपत्रिका तपासणे, विद्यार्थ्यांची उपस्थिती नोंदवणे, गृहपाठ तपासणे यांसारखी वेळखाऊ कामे AI प्रणाली करू शकतात. त्यामुळे शिक्षकांना विद्यार्थ्यांशी प्रत्यक्ष संवाद साधण्यासाठी, त्यांच्या अडचणी समजून घेण्यासाठी आणि त्यांचे मार्गदर्शन करण्यासाठी अधिक वेळ मिळणार आहे. भविष्यात शिक्षक हे केवळ माहिती देणारे न राहता विद्यार्थ्यांचे मार्गदर्शक, समुपदेशक आणि प्रेरणास्थान बनतील.

परीक्षा व मूल्यमापन पद्धतींमध्येही AI मुळे मोठे बदल होणार आहेत. ऑटोमॅटिक उत्तर तपासणी, विद्यार्थ्यांच्या कामगिरीचे विश्लेषण, सातत्याने प्रगती अहवाल तयार करणे या गोष्टी AI द्वारे अधिक अचूक व वेगाने होऊ शकतात. ऑनलाईन परीक्षांमध्ये चेहरा ओळख प्रणाली, हालचाल निरीक्षण प्रणाली यांचा वापर करता येईल. तसेच विद्यार्थ्यांच्या चुका कुठे होत आहेत हे ओळखून त्यावर उपाय सुचवणेही AI प्रणाली करू शकतात. यामुळे परीक्षा केवळ गुणांसाठी न राहता शिकण्याची प्रक्रिया बनू शकते.

ग्रामीण व दुर्गम भागातील विद्यार्थ्यांना दर्जेदार शिक्षण मिळणे ही भारतासारख्या देशासमोरील मोठी समस्या आहे. AI आधारित ऑनलाईन शिक्षण

प्लॅटफॉर्म, व्हर्च्युअल शिक्षक आणि भाषांतर साधनांच्या मदतीने भाषा आणि भौगोलिक अडथळे कमी करता येऊ शकतात. इंटरनेट आणि डिजिटल साधनांची उपलब्धता वाढल्यास शहरातील व ग्रामीण भागातील शिक्षणातील दरी कमी होईल. यामुळे गुणवत्तापूर्ण शिक्षण सर्वसामान्यांपर्यंत पोहोचू शकेल आणि सामाजिक समता वाढीस लागेल.

विशेष गरजा असलेल्या विद्यार्थ्यांसाठी AI तंत्रज्ञान अत्यंत उपयुक्त ठरू शकते. दृष्टीदोष असलेल्या विद्यार्थ्यांसाठी टेक्स्ट-टू-स्पीच प्रणाली, श्रवणदोष असलेल्या विद्यार्थ्यांसाठी स्पीच-टू-टेक्स्ट प्रणाली, शिकण्यात अडचणी असलेल्या विद्यार्थ्यांसाठी वैयक्तिक साहाय्यक प्रणाली वापरता येतात. यामुळे अशा विद्यार्थ्यांना मुख्य प्रवाहातील शिक्षणात सहज सामावून घेता येईल. समावेशक शिक्षणाच्या दृष्टीने ही एक मोठी क्रांती ठरू शकते.

भविष्यातील नोकऱ्या या कौशल्यांवर अधिक भर देणाऱ्या असणार आहेत. AI आधारित शिक्षण प्रणाली विद्यार्थ्यांच्या आवडीनुसार आणि क्षमतेनुसार कौशल्य प्रशिक्षण देऊ शकतात. व्हर्च्युअल लॅब्स, सिम्युलेशन, प्रोजेक्ट-आधारित शिक्षण यांमुळे विद्यार्थ्यांना प्रत्यक्ष अनुभवातून शिकण्याची संधी मिळते. उद्योगक्षेत्रातील बदलत्या गरजांनुसार अभ्यासक्रम सातत्याने अद्ययावत करता येतो, त्यामुळे विद्यार्थी रोजगारक्षम बनतात.

AI च्या वापरासोबत काही गंभीर आव्हानेही आहेत. विद्यार्थ्यांची वैयक्तिक माहिती सुरक्षित ठेवणे, डेटा गोपनीयता, सायबर सुरक्षेचे धोके, अल्गोरिदममधील पक्षपात, तंत्रज्ञानावर अतीनिर्भरता हे महत्त्वाचे प्रश्न आहेत. सर्व विद्यार्थ्यांकडे समान डिजिटल साधने नसल्यास शिक्षणातील विषमता वाढू शकते. त्यामुळे शासनाने योग्य धोरणे आखणे, शिक्षण संस्थांनी सुरक्षित तांत्रिक पायाभूत सुविधा उभारणे आणि शिक्षक-विद्यार्थ्यांना डिजिटल साक्षर बनवणे अत्यावश्यक आहे.

AI कितीही प्रगत असले तरी मानवी संवेदना, सहानुभूती, नैतिकता आणि संस्कार यांची जागा घेऊ शकत नाही. शिक्षणाचा उद्देश केवळ माहिती देणे नसून चांगला माणूस घडवणे हा आहे. त्यामुळे भविष्यातील शिक्षण व्यवस्थेत AI चा वापर करताना मानवी मूल्ये जपणे अत्यंत आवश्यक आहे. तंत्रज्ञान हे साधन असावे, उद्दिष्ट नव्हे, ही जाणीव ठेवणे महत्त्वाचे आहे

एकंदरीत पाहता, आर्टिफिशिअल इंटेलिजन्समुळे भविष्यातील शैक्षणिक क्षेत्र अधिक सुलभ, वैयक्तिकृत, परिणामकारक आणि सर्वसमावेशक होणार आहे. शिक्षक, विद्यार्थी आणि शिक्षण संस्था यांच्यातील परस्परसंवाद अधिक प्रभावी होईल. मात्र या तंत्रज्ञानाचा समतोल व नैतिक वापर केल्यासच त्याचे खरे फायदे समाजाला मिळू शकतील. भावी काळात AI आणि मानवी बुद्धिमत्ता यांचा समन्वय साधून आपण भविष्यातील शिक्षण अधिक सक्षम आणि सर्व समावेशक बनवणे हे मानवी जीवनाच्या आणि शैक्षणिक क्षेत्राच्या हिताचे असणार आहे.

***

प्रा.(डॉ.) विवेकानंद रणखांबे यांची प्राचार्यपदी नियुक्ती ०१-१०-२०२५

नूतन प्राचार्यांचे स्वागत

कुलगुरू डॉ. सुरेश गोसावी यांची शिष्टाचार संमत भेट

विभागीय सहसंचालक डॉ. प्रकाश बच्छाव यांची भेट

डॉ. तारा भवाळकर यांच्या शुभहस्ते 'ज्ञानभारती' चे प्रकाशन (२०२४-२५)

वाचन प्रेरणा दिन

डॉ. पतंगराव कदम साहेबांच्या प्रतिमेचे पूजन

प्रतिज्ञा – वाचन संकल्पाची

किती वाचावे यापेक्षा काय वाचावे?

मंत्रमुग्ध झालेले रसिक श्रोते

राष्ट्रीय उत्सव : स्वातंत्र्य दिन व प्रजासत्ताक दिन

स्वातंत्र्य दिनानिमित्त एन.सी.सी. च्या विद्यार्थ्यांची रॅली

राष्ट्रध्वज फडकवताना प्राचार्य डॉ. विवेकानंद रणखांबे

स्वातंत्र्य दिनानिमित्त राष्ट्रध्वजाला सलामी देताना स्टाफ

स्वातंत्र्य दिन एन.सी.सी. कॅडेट्सचे संचलन

प्रजासत्ताक दिनानिमित्त राष्ट्रध्वजाला सलामी

प्रजासत्ताक दिनाच्या शुभेच्छा देताना प्राचार्य डॉ. विवेकानंद रणखांबे

भारत देश महान! विद्यार्थिनीचे मनोगत

१० मे: स्थापना-दिन महाविद्यालयातील ध्वजारोहण शुभहस्ते
प्राध्यापक (डॉ) जी. व्ही. माळी

'अभिजात भाषा आणि साहित्य: भूत, वर्तमान आणि भविष्य' आंतरराष्ट्रीय परिषद : १३-०२-२०२६

अभिजात भाषा या विषयावरील भित्तिपत्रकाचे उद्घाटन

साहेबांच्या अभिवादनाने आंतरराष्ट्रीय परिषदेची सुरुवात

डॉ. तारा भवाळकर यांचा सत्कार करताना प्राचार्य डॉ. रणखांबे

डॉ. सदानंद मोरे यांचा सत्कार करताना प्राचार्य

डॉ. माया पंडित यांचा सत्कार

डॉ. शिरीष चिंधडे यांचा सत्कार

आंतरराष्ट्रीय परिषद

इंग्रजी आणि भारतीय भाषा अशा २ व्हॉल्युममध्ये समावेश असलेल्या २०२ संशोधन पेपर्स प्रकाशन करताना मान्यवर

सांगलीवाडीतील नाट्याचार्य कृ. प्र. खाडिलकर यांचे पणतू मा. नितीन खाडिलकर यांचा विशेष सत्कार

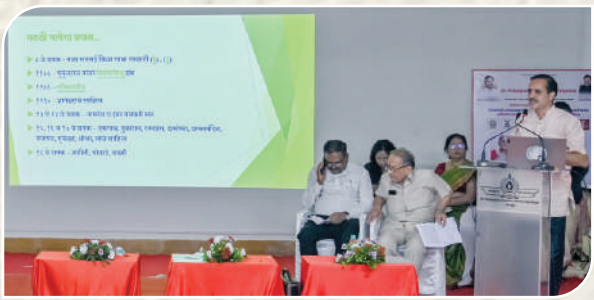
साहित्य परिषदेचे अध्यक्ष प्रा. मिलिंद जोशी यांचा सत्कार

उद्घाटनपर मनोगत व्यक्त करताना डॉ. तारा भवाळकर

एल.बी.एस. राष्ट्रीय संस्कृत विद्यापीठ, नवी दिल्ली येथील डॉ. विकास चौधरी यांनी अर्धमागधी भाषेविषयी विवेचन केले

'अभिजात भाषा आणि तंत्रज्ञान' या विषयावर भाष्य करताना डॉ. सुबोध कुलकर्णी (आय.आय.आय.टी. तेलंगणा)

बीजभाषणाची मांडणी करताना संत साहित्याचे अभ्यासक डॉ. सदानंद मोरे

शिवाजी विद्यापीठाचे मराठी विभाग प्रमुख डॉ. रणधीर शिंदे

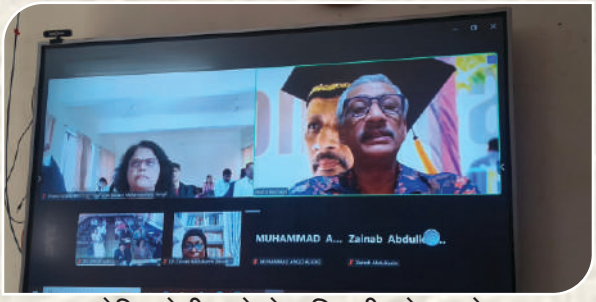
आंतरराष्ट्रीय परिषद

हिंदी विषयाचे बी.ओ. एस. चेअरमन डॉ. सात्ताप्पा सावंत यांचा सत्कार

राणी चन्नमा विद्यापीठ, बेळगाव कला शाखेचे अधिष्ठाता डॉ. चंद्रकांत वाघमारे

नायजेरिया येथील सोकोटा विद्यापीठाचे प्रा. मोहम्मद अलिरिओ ऑनलाईन पेपर सादर करताना

आंतरराष्ट्रीय परिषदेतील ऑनलाईन पेपर सादरीकरण प्रसंगी उपस्थित प्राध्यापक

शिवाजी विद्यापीठ, इंग्रजी विभाग डॉ. राजेश्री बार्वेकर यांचा सन्मान

समारोप सत्रात मनोगत व्यक्त करताना प्रा. अविनाश सप्रे

आषाढ – घनांसम खुली दाद रसिकांची
अन् अविरत व्हावी उधळण उन्मेषांची

उत्कृष्ट सूत्रसंचालक डॉ. जया कु-हेकर यांचा विशेष सत्कार

आंतरराष्ट्रीय परिषद

मा. विजयमाला कदम यांना शोधनिबंध प्रकाशित संशोधन अंक सादर करताना

आंतरराष्ट्रीय परिषदेचे फ्लायर देताना डॉ. जी. व्ही. माळी

आंतरराष्ट्रीय परिषदेविषयी अभिप्राय देतान प्रा. पल्लवी बागी आणि प्रा. माधुरी बागडे

साहित्यिकांची मांदियाळी

डॉ. तारा भवाळकर

डॉ. सदानंद मोरे

डॉ. माया पंडित

प्रा. मिलिंद जोशी

प्रा. अविनाश सप्रे

डॉ. सुबोध कुलकर्णी

डॉ. शिरीष चिंधडे

मा.शेखर जोशी

प्रसिद्धी माध्यमांतील प्रतिबिंब

सकाळ

कदम महाविद्यालयात आंतरराष्ट्रीय परिषद

भाषेच्या भूत, वर्तमान आणि भविष्याचे मंथन

हॅलो प्रभात

सांगली

सांगलीत 'अभिजात भाषा आणि साहित्य' विषयावर आंतरराष्ट्रीय परिषद

डॉ.पतंगराव कदम महाविद्यालयात परिषदेचे आयोजन

तरुण भारत संवाद

अभिजात भाषा साहित्यावर १३ रोजी कदम महाविद्यालयात परिषद

पुण्य नगरी

अभिजात भाषा, साहित्यावर सांगलीत आंतरराष्ट्रीय परिषद

डॉ. पतंगराव कदम महाविद्यालयाचे आयोजन : ११ देशातील प्राध्यापकांचा सहभाग : सात अभिजात भाषांवर चर्चा

पुढारी

सांगलीत अभिजात भाषा आणि साहित्यावर आंतरराष्ट्रीय परिषद

डॉ. कदम महाविद्यालयातर्फे १३ रोजी संयोजन

सकाळ

'एआय'च्या आहारी गेल्यास भाषेला धोका

डॉ. सदानंद मोरे : पतंगराव कदम महाविद्यालयात आंतरराष्ट्रीय भाषा परिषद उत्साहात

लोकमत

पतंगराव कदम महाविद्यालयात आंतरराष्ट्रीय परिषदेचे आयोजन

लोकमत न्यूज नेटवर्क

सांगली : येथील डॉ. पतंगराव कदम महाविद्यालयात 'अभिजात भाषा आणि साहित्य: भूत, वर्तमान आणि भविष्य' या विषयावर एकदिवसीय आंतरराष्ट्रीय परिषदेचे आयोजन शुक्रवार, दि. १३ रोजी करण्यात आले आहे. या परिषदेत मराठीसह अन्य सात अभिजात भाषांमधून शोधनिबंध सादर होतील. देशातील विविध राज्यांसह विदेशातून ९० हून अधिक प्राध्यापक सहभाग घेणार आहेत, अशी माहिती, प्राचार्य प्रा. डॉ. व्ही. ए. रणखांबे यांनी पत्रकार परिषदेत दिली. प्राचार्य रणखांबे म्हणाले, परिषदेचे उद्घाटन डॉ. तारा भवाळकर यांच्या हस्ते होणार आहे. बीजभाषण डॉ. सदानंद मोरे हे करणार असून, परिषदेच्या अध्यक्षस्थानी राज्यांच्या मराठी भाषा विभागाचे माजी मंत्री व भारती विद्यापीठाचे कार्यवाह डॉ. विश्वजित कदम असणार आहेत.

अग्रणी महाविद्यालयांतर्गत कार्यशाळा : ०८-१२-२०२५

कार्यशाळेचे उद्घाटन करताना डॉ. उषा बंदे व इतर मान्यवर

प्रमुख मार्गदर्शक डॉ. उषा बंदे यांचा सत्कार करताना प्राचार्य डॉ. विवेकानंद रणखांबे

सूत्रसंचालन करताना प्रा. भारती भाविकट्टी

प्रास्ताविक करताना डॉ. अमित सुपले

प्रमुख अतिथी प्राचार्या डॉ. स्नेहा कटके यांचा सत्कार करताना

कार्यशाळेचे महत्त्व सांगताना प्राचार्य डॉ. विवेकानंद रणखांबे

अग्रणी महाविद्यालयांतर्गत कार्यशाळा : ०८-१२-२०२५

इंग्रजी विभागामार्फत LSRW Activity चे उद्घाटन करताना डॉ. उषा बंदे

उपस्थितांना मार्गदर्शन करताना डॉ. उषा बंदे

उपस्थितांना मार्गदर्शन करताना डॉ. स्नेहा कटके

विविध प्रात्यक्षिकांमार्फत मार्गदर्शन करताना डॉ. उषा बंदे

प्राचार्यांचे अनमोल मार्गदर्शन

कार्यशाळेला १५० विद्यार्थी व प्राध्यापकांचा उत्स्फूर्त प्रतिसाद

सहभागी विद्यार्थ्यांच्या समवेत प्रमुख अतिथी

तासिका तत्त्वावरील प्राध्यापकांसमवेत डॉ. उषा बंदे व प्राचार्य

अग्रणी महाविद्यालयांतर्गत कार्यशाळा : ०५-०३-२०२६

रोपट्याला जलार्पण करून कार्यशाळेचे उद्घाटन करताना माणसोपचार तज्ज्ञ डॉ. चंद्रशेखर हळीगळे व कु.अंजुम शेख

प्रमाणपत्र स्विकारताना विद्यार्थी

प्रमाणपत्र स्विकारताना विद्यार्थी

ग्रंथालय विभाग - ग्रंथ प्रदर्शन

आंतरराष्ट्रीय परिषदप्रसंगी ग्रंथ प्रदर्शनाचे उद्घाटन करताना डॉ. तारा भवाळकर व इतर मान्यवर

ग्रंथ हाताळताना उपस्थित मान्यवर

प्रदर्शनात मग्न झालेले महाविद्यालयातील प्राध्यापक

बेस्ट बुक सप्लायरचे प्रमुख तानाजी माने यांचा सत्कार करताना उपप्राचार्य श्री. डॉ. अमित सुपले

मराठी विभाग (कनिष्ठ)

साजिरी मराठी

जैसी हरळा माझी रत्नकिळा।
की रत्नामाजी हिरा निळा
तैसी भाषा माजी चोखळा। भाषा मराठी

जैसी पुष्पांमाजी पुष्प मोगरी
की परिमळामाजी कस्तुरी
तैसी भाषांमाजी साजिरी। मराठिया

पखियांमधे मयोरू।
रुखियामधे कल्पतरू।
भाषांमधे मान थोरू। मराठिया

तारामधे बारा राशी।
सप्तवारामाजी रवि-शशी।
या दीपिचेया भाषांमधे तैसी।
बोली मराठिया

– फादर स्टिफन्स

विभाग संपादक
प्रा. श्री. पाकले शंकरराव
प्रा. सुरेश माने

अनुक्रमणिका (गद्य विभाग)

अ. क्र.	लेखाचे शीर्षक	लेखक	पृष्ठ क्र.
१	मातृभाषेचे ऋण	कु. सोहा मुल्ला ११ वी (कला)	१३९
२	पर्यावरण संरक्षणात तरुणांचे योगदान	कु. शुभम यादव ११ वी. इलेक्ट्रिकल	१४१
३	अंदमान : एक पाचूचे बेट	कु. सिद्धार्थ टेंगसे ११ वी. इलेक्ट्रिकल	१४३
४	वृक्षवल्ली आम्हा सोयरी, वनचरे...	कु. गायत्री मोहिते इयत्ता ११ वी (विज्ञान)	१४५
५	मोबाइलचे दुष्परिणाम	कु. अमृता माने इयत्ता ११ वी.(विज्ञान)	१४७
६	प्रदूषण- एक समस्या.	कु. अक्षता कोळी इयत्ता १२ वी (कला)	१४९

पद्य विभाग

अ. क्र.	कवितेचे शीर्षक	कवी	पृष्ठ क्र.
१	वेळ	कु. निखिल माळी इयत्ता ११ वी (विज्ञान)	१४०
२	आई	कु. अक्षता कोळी इयत्ता १२ वी (कला)	१४२
३	फूल प्राजक्ताचे	कु. गौरी सुतार इयत्ता ११ वी (कला)	१४६
४	हृदयांतर	कु. अयोध्या निळुंगडे इयत्ता ११ वी (कला)	१५०
५	तहान	कु. सुनील जाधव इयत्ता ११ वी (कला)	१५०

मातृभाषेचे ऋण

माहितीपर लेख

– कु. सोहा मुल्ला
११ वी (कला)

माणूस जन्माला येतो तो मुळी माथ्यावर अनेकविध ऋणांचे ओझे घेऊनच! त्या अनेक ऋण पैकी एक न फेडता येणारे ऋण म्हणजे मातृभाषेचे ऋण! अशी कल्पना करा की, माणसाला मातृभाषा गवसलीच नसती, तर त्याने काय केले असते? बाळाने आईजवळ आपला हट्ट कसा काय व्यक्त केला असता? आपल्या भावना, वेदना, आपल्याला हवे नको इत्यादी व्यक्त करण्यासाठी त्याने कशाचा आधार घेतला असता?

बाळाला त्याच्या आई, बाबांकडून, आजोबा, आजीकडून, मातृभाषेचा वारसा लाभतो. बाळ पाळण्यात असते, तेव्हा त्याच्या कानांवर अंगाई – गीत पडते ते त्याच्या आईच्या भाषेतूनच. तो चिऊ काऊच्या गोष्टी ऐकतो त्याही मातृभाषेतूनच. मग आपला आनंद व्यक्त करण्यासाठी आपल्या बोबड्या बोलीतून तो गाऊ लागतो, चांदोबा, चांदोबा भागलास का? अशी ही मातृभाषा आपल्या जन्मापासून सदैव आपल्या सोबत असते.

व्यक्तीच्या जीवनात मातेचे व मातृभूमीचे जेवढे महत्त्व असते तेवढेच त्याच्या मातृभाषेचे असते. कारण, मातृभाषा त्याच्यावर सुयोग्य संस्कार करत असते. या संस्कारातून त्याचे व्यक्तिमत्त्व विकसित होते, ते संपन्न होते. ज्ञानदेवांनी मातृभाषेचे हे सामर्थ्य जाणले होते. म्हणूनच त्याने जनसामान्यांसाठी भगवद्गीतेतील तत्त्वज्ञान मराठीतून सांगण्याचा संकल्प सोडला. नाथांना मातृभाषेची ही थोरवी कळली होती, म्हणून तर त्यांनी समाजाचा विरोध सहन करूनही मातृभाषेतच काव्यरचना करण्याचा आग्रह धरला. मातृभाषेतूनच आपले विचार रोखठोकपणे व विलक्षण तळमळीने व्यक्त करून तुकाराम महाराजांनी अभंगरचना केली आणि समाजप्रबोधनासाठी समर्थांना देखील मातृभाषा उपयोगी पडली.

मातृभाषेतून आपल्या विचाराचे व भावनांचे आदान – प्रदान सहजपणे करता येते, म्हणून मातृभाषा हेच शिक्षणाचे माध्यम असले पाहिजे. आपण कोणत्याही विषयासंबंधी विचार करतो तोच मुळी मातृभाषेतूनच! मात्र परक्या भाषेतून शिक्षण घेताना ती भाषा अभ्यासण्यात आपली शक्ती नाहक खर्च होते. आजची प्रगत शास्त्रे व त्याची परिभाषा आपण आपल्या मातृभाषेत आणू शकणार नाही ही आपली समजूत निराधार आहे. अणुबॉम्बने उद्ध्वस्त झालेल्या जपान सारख्या राष्ट्राने देखील आपली मातृभाषेतूनच प्रगती साधली. कोणत्याही परकीय भाषेचा पांगुळगाडा त्यांनी पत्करला नाही. मुळातच असा प्रश्न निर्माण होतो की, आम्हाला मातृभाषेचा अभिमान आहे का? आपल्या देशाचा आणि आपला स्वतःचा व्यक्तिगत विकास आपणास साधायचा असेल, तर मातृभाषेचे ऋण मानले पाहिजे व मातृभाषेतील थोर ठेवा जतन केला पाहिजे.

शिक्षण म्हणजे ज्ञानप्राप्ती तेव्हाच सुलभ होईल, जेव्हा आपल्या परिचयाच्या भाषेतून ज्ञान मिळेल. शिक्षणाचे माध्यम कोणते असावे? हा आपल्या देशात नेहमीच वादाचा प्रश्न बनतो, कारण आपल्याकडे सर्वांना आकर्षण आहे ते इंग्रजीचे त्यामुळे मुलांना शाळेत घालताना नेहमी प्रश्न उभा राहतो कोणत्या शाळेत घालायचे? इंग्रजी माध्यमाच्या की मराठी माध्यमांच्या? संपूर्ण जगाचा आपण आढावा घेतला, तर असे आढळले की, कोणत्या देशातील मुले आपापल्या मातृभाषेतून शिकत असतात. सर्व शिक्षणतज्ज्ञांनी हे मान्य केले आहे की, मुलांच्या

शिक्षणाचे माध्यम ही त्याची मातृभाषा असावी. मातृभाषा म्हणजे त्याचे आई-वडील, घरातील माणसे घरात जी भाषा बोलतात ती भाषा. कारण ती भाषा त्या बालकाच्या कानावर सतत पडत असते. कळत नकळत नवनवे शब्द तो सतत शिकत असतो. त्याच्या स्वतःबरोबरच त्याचे त्या भाषेविषयीचे ज्ञान वाढत असते. त्यासाठी त्याला वेगळा शब्दसंचय करावा लागत नाही व व्याकरणाचा वेगळा अभ्यास करावा लागत नाही. त्यामुळे कोणताही विषय आपल्या मातृभाषेतून शिकवताना त्याचे आकलन त्याला सहज होते, त्यात भाषेचा अडसर राहत नाही लेखनात त्याला अडचण येत नाही. आपल्या भाषेत, जेव्हा तो विद्यार्थी शिकतो, तेव्हा त्याला एखादी अडचण आली तर तो आपल्या शिक्षकांपुढे, मार्गदर्शकापुढे आपली अडचण सहजगत्या मांडू शकतो. पण तेच शिक्षणाचे माध्यम अन्य भाषा असेल व त्या भाषेवर प्रभुत्व नसेल, तर आपली अडचण तो विद्यार्थी मांडू शकत नाही. याउलट एखाद्या विषयातील प्रश्नाचे उत्तर त्याला येत असेल; पण माध्यम असलेली भाषा त्याला नीट येत नसेल, तर तो उत्तर देऊ शकत नाही.

मराठी मातृभाषा असलेल्या मुलांच्या शिक्षणाचे माध्यम मराठीच असायला हवे; पण आज आपल्याला काय आढळते? मराठी माध्यम असलेल्या शाळा बंद पडत आहेत. प्रत्येक पालक अगदी श्रीमंत आणि गरीब सुद्धा आपल्या मुलांना इंग्रजी माध्यमांच्या शाळेत घालण्याच्या प्रयत्नात असतात. त्यामुळे बहुसंख्य मुलांना प्रगती साधता येत नाही. त्यांना धड आपली मातृभाषा येत नाही व इंग्रजीवरही ते प्रभुत्व मिळवू शकत नाहीत. मग इंग्रजी माध्यमात शिकण्याचा एवढा ध्यास का? इंग्रजी ही जागतिक भाषा आहे आणि आपल्या देशातही आज स्वातंत्र्यप्राप्तीला ७८ वर्षे झाली तरी सर्व व्यवहार इंग्रजीतून चालतात त्यामुळे आपली मुले इंग्रजी माध्यमातून शिकली तर त्यांना चांगली नोकरी मिळेल, अशी पालकांना खात्री वाटते. त्यात पालकांची मोठी चूक आहे असे नाही कारण अजूनही भारतात महाविद्यालयीन शिक्षण व उच्च शिक्षण हे इंग्रजीतून चालते. मराठी माध्यमातून शालेय शिक्षण घेतलेल्या विद्यार्थ्यांना हे महाविद्यालयीन शिक्षण इंग्रजीतून घेणे अवघड जाईल, अशी सर्वांना धास्ती वाटते. यावर उत्तम मार्ग म्हणजे शालेय शिक्षण हे प्रत्येक विद्यार्थ्याने आपल्या मातृभाषेतूनच घ्यावे व मातृभाषेचे ऋण व्यक्त करावे.

***

...* वेळ *...

कामासाठी वेळ द्या कारण ती
यशाची किंमत आहे
विचारासाठी वेळ द्या
कारण ते यशाचे उगमस्थान आहे
खेळण्यासाठी वेळ द्या
कारण ते तारुण्याचे गुपित आहे
वाचण्यासाठी वेळ द्या
कारण तो ज्ञानाचा पाया आहे
आणि स्वतःसाठी वेळ द्या
कारण आपण आहोत, तर जग आहे.
आणि अतिशय महत्त्वाचे म्हणजे
दुसऱ्यासाठी वेळ द्या
कारण ते नसतील तर आपण
असण्याला काही अर्थ नाही.

– निखिल माळी
११ वी (विज्ञान)

***

पर्यावरण संरक्षणात तरुणांचे योगदान

वैचारिक लेख

– शुभम यादव
११ वी इलेक्ट्रिकल(व्यवसाय शिक्षण विभाग)

आजच्या काळात पर्यावरणाचे संरक्षण करणे ही अत्यंत महत्त्वाची गरज बनली आहे. सतत वाढणारी लोकसंख्या आणि त्यांच्या गरजा पूर्ण करण्यासाठी अनेक बदल, विकास करावा लागत आहे. यामुळे वाढते प्रदूषण, जंगलतोड, पाण्याची कमतरता आणि हवामानातील बदल यामुळे पृथ्वीसमोर मोठे संकट उभे राहिले आहे. या समस्यांवर मात करण्यासाठी तरुणांची भूमिका अत्यंत महत्त्वाची आहे, कारण आजचा तरुणच उद्याचा जबाबदार नागरिक असतो.

पर्यावरण म्हणजे आपल्या सभोवतालची नैसर्गिक परिस्थिती, जी मानवी जीवन आणि सृष्टीच्या अस्तित्वासाठी अत्यंत महत्त्वाची आहे. शुद्ध हवा, पाणी, अन्न आणि निवारा या मूलभूत गरजा पर्यावरण पुरवते. हवामान संतुलन, आरोग्यदायी जीवन आणि शाश्वत विकासासाठी पर्यावरणाचे संरक्षण करणे हे प्रत्येक व्यक्तीचे कर्तव्य आहे, कारण संतुलित परिसंस्थेशिवाय सजीवसृष्टी टिकू शकत नाही. सर्वप्रथम तरुणांनी पर्यावरणाचे महत्त्व समजून घेणे आणि इतरांनाही त्याबद्दल जागरूक करणे आवश्यक आहे. शाळा, महाविद्यालये आणि समाजात पर्यावरणाबद्दल जनजागृती केल्यास लोकांमध्ये जागरूकता वाढू शकते. सोशल मीडियाच्या आधारे, राष्ट्रीय सेवा योजना, विविध पर्यावरण दिन साजरे करून, पथनाट्याच्या माध्यमातून जनजागृती करता येऊ शकते. सायकल फेरी, स्वच्छता अभियानात सहभागी होणे, सण – उत्सव साजरे करताना पर्यावरणाला हानी पोहोचणार नाही. ही खबरदारी घ्यावी. ग्लोबल वॉर्मिंग, वितळणाऱ्या हिमनद्या आणि अनियंत्रित हवामान बदल टाळण्यासाठी, तसेच सौर आणि पवन ऊर्जेसारख्या अक्षय संसाधनांचा वापर वाढवण्यासाठी जागृतीची गरज आहे. हवा, पाणी आणि मातीचे प्रदूषण थेट मानवी आरोग्यावर परिणाम करते. प्रदूषणमुक्त, निरोगी आणि स्वच्छ जगण्यासाठी लोकांना जागरूक करणे आवश्यक आहे. कचरा कमी करणे (Reduce), पुनर्वापर (Reuse) आणि पुनर्निर्मिती (Recycle) या तत्त्वांचा वापर करण्यासाठी लोकांमध्ये जागृती करणे आवश्यक आहे.

हवा, पाणी आणि मातीचे प्रदूषण थेट मानवी आरोग्यावर परिणाम करते. प्रदूषणमुक्त, निरोगी आणि स्वच्छ जगण्यासाठी लोकांना जागरूक करणे आवश्यक आहे, तरुणांनी वृक्षारोपण करून झाडांचे संगोपन करणेही गरजेचे आहे. 'एक तरुण – एक झाड' अशी संकल्पना राबवली, तर पर्यावरणाचे मोठ्या प्रमाणात संरक्षण होऊ शकते. गड – किल्ल्यांवर देखील वृक्षारोपण रिकाम्या जागेमध्ये, शाळा – महाविद्यालय परिसरात वृक्षारोपण करून त्याची देखभाल करणं हे महत्वाचं आहे. वृक्षारोपण करण्यासाठी झाडांची निवड ही जंगली देशी वाणाची असावीत. यामुळे पक्ष्यांना निवारा होईल. झाडे कार्बन मोनोऑक्साइड, नायट्रोजन डायऑक्साइड आणि सल्फर डायऑक्साइड सारखे वायु प्रदूषक काढून टाकण्यासाठी फिल्टर म्हणून काम करतात आणि ऑक्सिजन सोडतात. अनेक ठिकाणी देवराई आहेत. या देवराई सुरक्षित ठेवणं गरजेचं आहे. औषधी वनस्पतीची लागवड देखील करता येते.

अलीकडे ऐरणीवर असणारा प्लास्टिकचा वापर. प्लास्टिकचा वापर कमी करणे, कापडी पिशव्या वापरणे. जिथे जिथे पर्यटन स्थळ आहेत, तेथील परिसर स्वच्छ ठेवणे ही देखील तरुणांची महत्त्वाची जबाबदारी आहे. आजकाल सर्व समुद्र किनारे, गड – किल्ल्यांवर, धार्मिक क्षेत्रात अतोनात प्लास्टिक

कचऱ्याचा ढीग पडलेला आढळतो. प्लास्टिक बाटल्यांचा वापर कमी करणे. ज्या ज्या गोष्टी करता येतात त्या करणं आवश्यक आहे. पाणी आणि वीज यांची बचत करणे, सायकल किंवा सार्वजनिक वाहतूक वापरणे यामुळे प्रदूषण कमी होण्यास मदत होते. सर्व भारतीय लोक उत्सव प्रेमी आहेत. तरुणांनी पर्यावरणपूरक सण साजरे करून समाजाला योग्य दिशा दाखवू शकतात. प्रत्येक गावात तरुण मंडळे आहेत. या मंडळांनी ही कृती हाती घेतली, तर त्याचा प्रचार व प्रसार प्रभावी होईल.

शहरांमध्ये आता कचऱ्याची समस्या भेडसावत आहे. दररोजचा कचरा, आठवडा बाजार झाला की, तिथे पडणारा कचरा, एखादा सण झाला की पडणाऱ्या कचऱ्याचा ढीग, या कचऱ्याची विल्हेवाट लावणं हा गंभीर प्रश्न आहे. आपण निर्माण करत असलेल्या कचऱ्याचे प्रमाण कमी केले पाहिजे, ओला कचरा वेगळा करून त्यापसून इंधन किंवा खते बनवली पहिजे. असे प्रोजेक्ट राबवणं ही काळाची गरज आहे. कृत्रिम गोष्टींचा वापर कमी करूनही प्रदूषण कमी होईल. एखादी वस्तू बदलण्यापूर्वी तिचा वापर शक्य तितका केला पाहिजे. प्लॅस्टिकचा वापर पुर्णपणे बंद केला पाहिजे.

पर्यावरणपूरक, शाश्वत जीवनशैलीचा अवलंब केला पाहिजे. जसे कापडी पिशव्या वापरणे, अधिकाधिक नैसर्गिक घटकांचा वापर, इंधन बचत, ही काळाची गरज आहे. मनुष्य जात ही पर्यावरणाचा एक छोटासा घटक आहे. तेव्हा पर्यावरणाचा नाश म्हणजेच माणसाची हानी. पर्यावरणाचे संवर्धन यातच माणसाची उन्नती आहे.

थोडक्यात, पर्यावरणाचे रक्षण करणे ही प्रत्येकाची जबाबदारी आहे; परंतु तरुणांनी पुढाकार घेतला तर पर्यावरण संरक्षणाची चळवळ अधिक प्रभावी होऊ शकते. त्यामुळे स्वच्छ, सुंदर आणि सुरक्षित पृथ्वी निर्माण करण्यासाठी तरुणांचे योगदान अत्यंत मोलाचे आहे.

***

...* आई *...

'आ' म्हणजे आत्मा
'ई' म्हणजे ईश्वर
आई हा शब्द मंगल आहे,
आई ही ममता आहे
आई हे दैवत आहे,
आई हा शब्द त्रिलोकात महान आहे
खरा स्वर्ग आईच्या सहवासात आहे.
आई या पूज्य दोन अक्षरात
नाही मिळणार जगातल्या बाजारात
आई हे माय आहे, ती दुधाची साय आहे
तिच्यात फुलाची कोमलता आहे.
गंगेची पवित्रता आहे.
आई दयेचा सागर आहे.
मायेचा पदर आहे.
आई म्हणजेच भारत माता आहे.
आई म्हणजेच मातृभूमी

– अक्षता कोळी
१२ वी (कला)

***

अंदमान : एक पाचूचे बेट

प्रवासवर्णन

– सिद्धार्थ टेंगसे
११ वी इलेक्ट्रिकल (व्यवसाय शिक्षण विभाग)

बंगालच्या उपसागरात स्थित असलेले अंदमान-निकोबार बेट.चोहोबाजूनी निळ्याभोर पाण्याने वेढलेले हे बेट भारताचा केंद्रशासित प्रदेश आहे. आम्ही मुंबई मधून विमानाने प्रवासाला सुरूवात केली.पहाटे पाच वाजता विमान सुटले ते चेन्नई मध्ये अर्धा तास थांबून पुढे आम्ही पोर्ट ब्लेअरकडे रवाना झालो.पोर्ट ब्लेअर अंदमान- निकोबारची राजधानी. स्वातंत्र्यवीर सावरकर विमानतळावर आम्ही उतरलो. विमानतळाच्या बाहेरच सावरकरांचा उभा पुतळा बघून ऊर भरून आला. तिथून आम्ही राहण्याच्या ठिकाणी पोहोचलो. थोड्या विश्रांतीनंतर आम्ही ऐतिहासिक सेल्युलर जेल पाहण्यासाठी गेलो. जेलच्या आतमध्ये उजवीकडे सावरकरांचे फोटो, पत्रं, त्यांनी लिहिलेली त्यांच्या हस्ताक्षरातील तिथे पाहायला मिळाली. संपूर्ण जेलची तिथे प्रतिकृती ठेवली असून तिथेच तुम्हाला त्याविषयी माहिती दिली जाते. त्यानंतर जेल पाहण्यास सुरुवात केली. ज्या खोलीमध्ये सावरकरांनी शिक्षा भोगली त्या खोलीत सावरकरांची फोटो प्रतिमा ठेवली आहे. प्रत्येक प्रवासी तिथे नि:शब्द होऊन नतमस्तक होतो. जेलच्या पाठीमागे असलेला अथांग समुद्र पाहत असताना डोळ्यासमोर तरळतो तो प्रसंग इतक्या अथांग समुद्रात उडी घेण्याचे सावरकरांनी केलेले साहस!! जेल पाहण्यासाठी तीन- चार तास लागतात. तिथून आम्ही कॉर्बन बीच पाहून परत संध्याकाळी लाईट आणि साउंड शो पाहण्यासाठी जेलमधे परतलो. इंग्रजांचे लक्ष या बेटाकडे कसे गेले, जेलचे बांधकाम कधी झाले, जेल अधिकारी त्याने केलेले निर्दयी अत्याचार, सावरकरांसह इतर असणारे कैदी असा संपूर्ण इतिहास या शोच्या माध्यमातून दाखवला जातो. यानंतर इथले बीच हे पर्यटकांचे मुख्य आकर्षण आहे.

राधानगर बीच- सुरुवातीला या सर्व बीचला इंग्रजी अधिकाऱ्यांची नावं होती. आता ती बदलण्यात आली आहेत. जंगलातून थोडे चालत गेल्यावर अचानक समोर पसरलेला निळाशार समुद्र आणि शुभ्र पांढरी वाळू दिसते. राधानगर बीच हा आशियातील सर्वांत सुंदर समुद्रकिनाऱ्यांपैकी एक मानला जातो. स्वच्छ पाणी, शांत वातावरण आणि निसर्गाची अप्रतिम किमया! निळ्या रंगाच्या अनेक छटा पाहून मन प्रसन्न झाले. अंदमानमधील हे बीच वॉटर ॲक्टिव्हिटीसाठी प्रसिद्ध आहे. जर तुम्ही चाळिशीच्या आतील असाल, तर तुम्हाला या सर्व ॲक्टिव्हिटीचा मनमुराद आनंद लुटता येतो. इथे सबमरीन व ग्लास बोटमधून तुम्हाला प्रवाळ (कोरल) बघता येतात. ही एक निसर्गाची अनोखी किमया. पाण्यातील ही अनोखी जीवसृष्टी रंगीबेरंगी प्रवाळ खडकांसाठी प्रसिद्ध आहे. येथील खडकांमध्ये अनेक प्रकारचे कठीण आणि मऊ प्रवाळ आहेत. हे प्रवाळ अनेक रंगांचे व आकाराचे आहेत. तसेच विविध रंग व प्रकारचे मासे देखील आहेत. मधेच कासव, स्टार फिश देखील काळे व चॉकलेटी रंगांचे बघायला मिळाले. निसर्गाची ही अनोखी किमया तेही सबमरीन बोटीतून बघणं हेही अविस्मरणीय आहे. इथे स्वराज्य बेट, नील बेट, नेताजी सुभाषचंद्र बोस बेट, शहीद बेट अशी सर्वच बेटं पाहणं हे नयनमनोहर आहे. नैसर्गिक खडकांचे ब्रिज तयार झाले आहेत, त्यांनाही लक्ष्मण ब्रिज व भरत ब्रिज अशी नावं आहेत. एका बेटावर अद्यापही ब्रिटिशांनी स्वतःसाठी केलेल्या सुखसोयीचे अवशेष बघायला मिळतात. इथेच काळवीट, अनेक प्रकारचे पक्षी बघायला मिळतात. दहा रुपयाच्या नोटेवर असणारे चित्र ती इथल्या बेटावरील फोटोग्राफी आहे.

बारातांगला भेट देण्यासाठी आम्ही पहाटे अडीच वाजताच प्रवासाला सुरुवात केली. ग्रेट अंदमान ट्रंक

रोड हा ३६० किमी लांबीचा रस्ता आहे, जो पोर्ट ब्लेअरला अंदमानच्या पश्चिमेकडील प्रदेशांशी जोडतो. हा रस्ता जरावा समुदायाचे वसतीस्थान असलेल्या जंगलांमधून जातो. सामाजिक व्याख्येनुसार जमातींना असंस्कृत मानले जाऊ शकते परंतु लक्षात घेण्यासारखी गोष्ट म्हणजे या लोकांना त्या क्षेत्राचे आणि जैवविविधतेचे इतके ज्ञान आहे, जितके इतर कोणाला नाही. ते नारळाकडे पाहून त्याची विविधता, रसाचे प्रमाण आणि चव ओळखू शकतात. ते एकाच प्रयत्नात सर्वांत जलद मासे आणि पक्षी मारू शकतात. त्यांचे कौशल्य नेहमीच अतुलनीय राहील. म्हणूनच, आदिवासी समुदाय आपल्या पूर्वजांच्या वारशाचा एक जिवंत दुवा म्हणून काम करतात, मानवी अस्तित्वाच्या सर्वांत प्राचीन स्वरूपांबद्दल अंतर्दृष्टी देतात. त्यांच्या परंपरा, समारंभ आणि दैनंदिन पद्धती आपल्याला दररोज मोहित करतात आणि कुतूहल जागृत करतात. जरी सामुद्रध्वनी बेटावरील ग्रेट अंदमानातील लोक अजूनही शिकार, मासेमारी आणि गोळा करण्यापासून त्यांचे काही आहार घेतात, तरी ते आता भात आणि इतर भारतीय अन्न खातात आणि जगण्यासाठी भारत सरकारकडून मिळणाऱ्या मदतीवर अवलंबून आहेत. ते आता काही प्रमाणात शेती करतात आणि त्यांनी कुक्कुटपालन फार्म देखील स्थापन केले आहेत. ओंगे- जुन्यांपैकी सर्वांत जुने. ओंगे ही भारतातील सर्वांत आदिम जमातींपैकी एक आहे. या गटाला प्रशासनाने पक्की घरे, अन्न, कपडे, औषधे इत्यादी सुविधा पुरवल्या आहेत. त्यांनी कला आणि हस्तकला विकसित केली आहे. हे जमाती डोंगी बनवू शकतात. ओंगेसच्या डुगोंग खाडी वस्तीत एक प्राथमिक शाळा देखील कार्यरत आहे. गेल्या काही वर्षांत ओंगे लोकसंख्या बेटावरील स्थानिकांसाठी खुली झाली आहे. आता त्यांना बाहेरील लोकांचा प्रभाव जाणवू लागला आहे, कारण त्यांच्याशी मैत्री करण्याचे प्रयत्न यशस्वी झाले आहेत. जारवा बारातांगच्या कुप्रसिद्ध जमातींची सहल.२५० ते ४०० लोकसंख्येसह, जारवा जमात ही अंदमान बेटांवरी सर्वांत मोठ्या जमातींपैकी एक आहे. शतकानुशतके या जमातीने बाहेरील लोकांशी सर्व संवाद टाळला आहे आणि म्हणूनच त्यांच्या नावाचा अर्थ शत्रू किंवा पृथ्वीचे लोक असा होतो. ही जमात मूळतः अंदमानच्या आग्नेय भागात राहत होती; परंतु ब्रिटीश राजवटीनंतर ते बेटाच्या पश्चिम भागात स्थलांतरित झाले. ते नेहमीच खऱ्या अर्थाने शिकारी-संकलक राहिले आहेत; परंतु १९९० च्या दशकापासून विशेषतः जुन्या ट्रंक रोडच्या बांधकामानंतर परिस्थिती बदलली आहे. दोन्ही लिंगांचे जारवा पूर्णपणे नग्न राहतात. शंख आणि ताडाच्या पानांपासून बनवलेले काही दागिने ते घालतात; परंतु ते त्यांची नग्नता झाकण्यासाठी नाहीत. या संपूर्ण जंगल प्रवासात तुम्हाला थांबण्याची परवानगी नाही. जारवा लोकांचे तुम्ही फोटो काढू शकत नाही. अर्थात हे आपण जेव्हा परतीचा प्रवास करत असतो तेंव्हा हे जारवा रस्त्याच्या कडेला येऊन बसलेले दिसतात.

आपल्याला इथे जेट्टीतून पलीकडच्या बेटावर जावे लागते. तिथून लहान बोटीतून आपण चुनखडी गुहा पाहण्यासाठी जातो. अद्भुत दृश्य निसर्गनिर्मित या गुहेत अप्रतिम चमकणारे विविध आकारात तयार झालेले हे चुनखडीची किमया. याला स्पर्श केला ते मरून जाते. ही निसर्गाची किमया जतन करणे ही आपली नैतिक जबाबदारी आहे. याच बेटावर गाडी करून जावं लागतं तिथे आपल्याला जिवंत ज्वालामुखी पाहायला मिळतो.

अंदमानमधील लोक अतिशय साधे, प्रेमळ आणि मदत करणारे आहेत. तिथले वातावरण स्वच्छ, शांत आणि प्रदूषणमुक्त असल्यामुळे मनाला खूप समाधान मिळाले. समुद्रकिनारे, हिरवीगार जंगले आणि ऐतिहासिक स्थळे यामुळे अंदमान-निकोबार हा प्रदेश खरोखरच निसर्गाचा अनमोल ठेवा आहे.

या प्रवासातून आम्हाला भारताच्या स्वातंत्र्यलढ्याचा इतिहास जवळून समजला आणि त्याचबरोबर निसर्गाचे अप्रतिम सौंदर्यही अनुभवता आले. हा प्रवास माझ्या आयुष्यातील एक अविस्मरणीय अनुभव ठरला. भविष्यात पुन्हा एकदा या सुंदर बेटांना भेट देण्याची इच्छा मनात नक्कीच आहे.

***

वृक्षवल्ली आम्हा सोयरी

माहितीपर लेख

– कु. गायत्री मोहिते.
११ वी (विज्ञान)

पृथ्वीची अवस्था प्रदूषणामुळे दिवसेंदिवस बिकट होत चालली आहे. पृथ्वीवरील वातावरणाचा तोल ढळत आहे. 'पृथ्वी वाचवा' हा वसुंधरा दिनाचा संदेश आहे. याचे खरे कारण शोधले तर प्रचंड प्रमाणात वाढलेल्या वृक्षतोडीमुळे एक दिवस ही पृथ्वी रसातळाला जाईल, अशी भीती निर्माण झाली आहे. केवळ जंगलतोडीमुळेच पर्यावरणाचा तोल ढळतो असे नाही. महानगरे आणि कारखानेही या दुरावस्थेला हातभार लावत असतात गावोगावच्या नद्यांत कचरा व सांडपाणी सोडले जात आहे. उसाच्या मळीमुळे शेते निकामी होत आहेत. पावसाअभावी वाळवंटे वाढू लागली आहेत. अशी अनेक संकटे आपल्यापुढे उभी आहेत.

पर्यावरणाचा ढासळणारा तोल सावरण्याचा एक महत्त्वाचा उपाय म्हणजे वृक्षारोपण होय. अलीकडे वृक्षारोपणाचे कार्यक्रम होतात. 'सामाजिक' वनीकरणाची कल्पना आता रूढ होत आहे. झाडे लावणे जितकी आवश्यक आहे, त्याहूनही ती वाढवणे व त्याचे जतन करणे महत्त्वाचे आहे. यासाठी प्रत्येकाने एक तरी झाड दत्तक घेतले पाहिजे. झाडे लावली आणि त्याची काळजी घेतली नाही तर काय उपयोग? निष्काळजीपणामुळे अनेक झाडे मरतात. कधी त्यांना पाणी मिळत नाही. कधी भुकेलेली जनावरे लावलेली रोपटी खाऊन टाकतात. त्यामुळे लावलेल्या झाडातील फारच थोडी झाडे जगतात, मोठी होतात, यासाठी आता मोहीम सुरू केली पाहिजे, एक रोप भेट द्यावे ही, नवीन बालक जन्माला आले की, त्या कुटुंबाने नवीन झाड लावावे व बाळाबरोबर त्यालाही बाळासारखे ममतेने वाढवावे. शाळेतील प्रत्येक मुलाने आपापल्या परिसरात एक तरी झाड लावावे व त्याचे संगोपन करावे प्रेमाने देखभाल करावी.

मानव आणि वनस्पतीसृष्टी ही एकाच विधात्याची लेकरे आहेत. पण आज माणूस निसर्गापासून दूर गेला आहे; स्वतः केलेल्या प्रगतीमुळे त्याच्यातील अहंकार वाढला आहे. मला काहीही अशक्य नाही'असे तो मानतो. आपला भूतकाळ तो विसरून गेला आहे. याच वृक्षवेलींच्या सान्निध्यात नित्य विहार करणाऱ्या आपल्या ऋषीमुनींनी 'वेद' रचले. भारतीय संस्कृतीची भक्कम बैठक आम्हाला दिली. हे सारेच सोयीस्करपणे आपण विसरलो आहोत. प्रगतीचा कैफ चढलेल्या माणसाने परमेश्वर निर्मिती, निसर्गावर घाला घातला आहे. विवेक हरवून बसलेल्या आजच्या माणसात चंगळवादाला उधाण आले आहे. मोठमोठ्या इमारती उभारण्यासाठी दाट अरण्ये उद्ध्वस्त केली जात आहेत. अन्न शिजवण्यासाठी, शेकोटी पेटवण्यासाठी, घरे सजवण्यासाठी वारे माप जंगलतोड केली जात आहे. कायद्याचा बडगा असला तरी कोट्यवधी रुपयाच्या चंदनाची चोरी होतच आहे.

हे सारे पाहिले की वाटते, हा माणूस किती अविचारी आहे! निसर्ग जणू माणसाला सांगतो की, अरे, हे वृक्ष वर्षानुवर्षे जंगलात उभी आहे. ते तुमच्यासाठीच ना! त्याची फुले, फळे, पाने, सावली हे सारे तुमच्यासाठीच आहे ना! म्हणून तर तुमच्या पूर्वजांनी त्याची बरोबरी संताबरोबर केली आहे. वृक्ष बाहू पसरून आपल्यासाठी पावसाचं मागणं मागण्यासाठी प्रार्थना करतात. आपल्या मुळ्यांनी पायाखालची जमीन घट्ट पकडून ठेवतात. जमिनीची धूप थांबवतात. वातावरणातील प्रदूषण टाळण्यासाठी प्रयत्न करतात. अनेक अमूल्य औषधे देतात. हे वृक्ष, अनेक अमूल्य गोष्टी आपल्याला देतात. उदात्तता, भव्यता, आणि निर्मलता हा तर त्याचा ठेवा आहे; पण 'सर्वांशी समान वागणूक' हा त्यांच्या जीवनातून

मिळणारा संदेश आहे. म्हणून माणूस आपल्या मुलाबाळासाठी जसा वागतो तसंच त्याने झाडांशीही वागलं पाहिजे. माणूस निवासासाठी इमारतीची जंगले उभी करण्याऐवजी त्याने गर्द झाडे लावावीत. सरकारी गृहनिर्माण संस्थांनी आपल्या वास्तूच्या परिसरात झाडे लावावीत. रस्त्याच्या दुतर्फा झाडांची लागवड करावी. निसर्गचक्र खंडित करण्याचा आपल्याला अधिकार नाही, ते आहे तसे अबाधित राखण्यात मानव जातीचे हित आहे. पुढच्या पिढीच्या उज्ज्वल भवितव्याची जबाबदारी आपल्यावर आहे म्हणून 'एक तरी झाड जगवा!' हा आजच्या युगाचा संदेश आहे पर्यावरण शिक्षणाचा

'वृक्षवल्ली आम्हा सोयरी वनचरे' हे संसारात राहूनही विरक्त जीवन जगणाऱ्या तुकाराम महाराजांचे बोल आहेत. आपल्यासारख्या माणसापेक्षा गावा-बाहेरच्या जंगलातील उपवनातील वृक्षवेली त्यांना आपलीशी वाटतात. मानवी जीवनातील क्रोध, लोभ, मदन मोह व मत्सर अशा विकारापासून दूर असणारी ही वृक्षवेली तुकाराम महाराजांना फार आवडतात कारण आपल्या सहवासातच या महान भक्तामधल्या मनाशी संवाद साधता येतो.

***

*** फूल प्राजक्ताचे ***

फूल धवल ते प्राजक्ताचे
संदेश देते शांततेचे
क्षणात कोमेजते
पर सदैव मनी ठसते
नाजूक त्याचे रूप जरी
आवडते पण सर्वांना भारी
झाडाखाली पडती सडे
मातीशीही नाते जडे
पण त्याचे हिरवे असे
केशरी देठ शोभून दिसे
जणू गोऱ्या तळहातावर
मेहंदी जशी खुलून दिसे
तसेच रूप मनी ठसे
असे प्राजक्ताचे फूल दिसे

– कु. गौरी सुतार
११ वी.(कला)

***

मोबाइलचे दुष्परिणाम

माहितीपर लेख

– कु. अमृता माने
११ वी. (विज्ञान)

आधुनिक तंत्रज्ञानाच्या युगात मोबाइल शिवाय जीवनाची कल्पनाच करणे कठीण झाले आहे. संवाद साधने, माहिती मिळवणे, मनोरंजन करणे, बँकिंग व्यवहार, शिक्षण, नोकरी या सर्व गोष्टी मोबाइलमुळे अत्यंत सोप्या झाल्या आहेत. मात्र जशा प्रत्येक वस्तूच्या दोन बाजू असतात, तशी मोबाइलची ही स्थिती आहे. एकीकडे प्रगती आणि दुसरीकडे अधोगती आपल्याला दिसून येते. जसे नाण्याला दोन बाजू असतात. आज मोबाइल अनेक घातक दुष्परिणाम निर्माण करतो, आज मोबाईल माणसं जोडत आहे. तसं जीवनातील महत्त्वाच्या गोष्टी तोडत आहे.

पूर्वी लोक प्रत्यक्ष भेटून संवाद साधत असत, एकत्र बसून वेळ घालवत असत; पण आता सर्व काही मोबाइलच्या स्क्रीनवरच घडते. व्हाट्सअप, फेसबुक, इंस्टाग्राम, यूट्यूब अशा सर्व साधनांनी माणसाचा वेळ आणि विचार या दोन्ही ताब्यात घेतले आहे. दिवसाची सुरुवातच मोबाइलने होते आणि दिवसाचा शेवटही त्याच्याशिवाय होत नाही. त्यामुळे मोबाइलच्या वापरामुळे शरीर, मन आणि समाज यावर सर्वांत नकारात्मक परिणाम दिसून येत आहे. मोबाइलचा सर्वांत पहिला दुष्परिणाम म्हणजे आरोग्यावर होणारा परिणाम. सतत स्क्रीनकडे पाहत राहिल्यामुळे डोळ्यावर ताण येतो. दृष्टी कमजोर होते; डोकेदुखी, अनिद्रा, थकवा, अशा अनेक समस्या निर्माण होतात. मोबाइलचे रेडिएशन शरीरासाठी घातक आहे. दीर्घकाळ मोबाइलचे कानाशी धरून बोलल्यास कानातील नसांवर आणि मेंदूवर परिणाम होऊ शकतो. वैज्ञानिकांच्या संशोधनानुसार मोबाइलच्या अति-वापरामुळे झोपेची गुणवत्ता कमी होते आणि मेंदूतील नैसर्गिक क्रियाशीलता बिघडते.

शारीरिक दुष्परिणामां बरोबर मानसिक परिणामही अगदी गंभीर होत आहेत. मोबाइलच्या व्यसनामुळे अनेक जण नैराश्य, चिंता, एकटेपणा अशा मानसिक अवस्थेत आढळतात. विशेषतः तरुण पिढी आणि लहान मुले यावर अधिक प्रमाणात प्रभावित होत आहेत. अभ्यासाऐवजी गेम्स, सोशल मीडिया, रिल्स पाहण्यात त्यांचा वेळ वाया जातो, त्यामुळे त्यांची लक्ष केंद्रित करण्याची क्षमता कमी होते आणि शिक्षणातही मागे पडतात. ऑनलाइन गेमच्या व्यसनामुळे हिंसक प्रवृत्ती वाढतात, आक्रमकता वाढते आणि कधी कधी आत्महत्येपर्यंत पोहोचणारी मानसिक अवस्था निर्माण होते.

मोबाइलमुळे माणसाचे सामाजिक आयुष्यही मोठ्या प्रमाणावर बदललं आहे. आज कुटुंबातील सदस्य एकाच घरात राहूनही मोबाइलमध्ये गुंतलेले असतात. संवाद कमी झाला आहे. प्रेम आणि आपुलकी कमी जाणवते. प्रत्यक्ष भेटीगाठी कमी झाल्या असून डिजिटल जगातच नाती टिकवली जातात, त्यामुळे नात्यांमध्ये अंतर वाढते, गैरसमज वाढतात आणि माणूस एकाकी होतो. मोबाइलमुळे समाजात बनावटपणा वाढला आहे. सोशल मीडियावर लोक आपले खरे आयुष्य लपवून आकर्षक जीवन दाखवतात, ज्यामुळे इतरांच्या मनात असूया, असमाधान वाढते.

मोबाइलच्या दुष्परिणामाचा प्रभाव लहान मुलांवर गंभीरपणे पडतो. बालपणी मोबाइल देणे हे पालकांना सोयीचे वाटते; पण त्यामुळे मुलांचे बालपण हरवते. त्यांची कल्पनाशक्ती, सर्जनशीलता आणि सामाजिक कौशल्यं विकसित होत नाहीत. लहान वयातच मोबाइलवर कार्टून, गेम्स आणि व्हिडिओ पाहण्याची

सवय लागते, त्यामुळे बाहेर खेळणे, मित्राशी बोलणे, वाचन करणे या सवयी विकसित होत नाहीत. मोबाइल मुळे त्यांच्या झोपेच्या वेळा बिघडतात, आणि आहारावरही परिणाम होतो. मोबाइलच्या अति वापरामुळे आर्थिक नुकसानही होत आहे; अनेक लोक अनावश्यक डेटा प्लॅन, गेम्स खरेदी, जाहिराती यावर पैसे खर्च करतात. याशिवाय मोबाइल दुरुस्ती, नवीन मॉडेल घेण्याची स्पर्धा या गोष्टींमुळे आर्थिक असमतोल निर्माण होतो. काही लोक तर मोबाइलची चोरी किंवा फसवणुकीला बळी पडतात. ऑनलाइन स्कॅम, फेक, लिंक्स फसवे फोन कॉल्स यामुळे लोकांची बँक खाती रिकामी होतात, त्यामुळे मोबाइल वापरताना खबरदारी घेणे आवश्यक आहे. मोबाइलच्या वापरामुळे अपघाताची संख्याही वाढलेली आहे. चालताना किंवा वाहन चालवताना मोबाइल वापरणे हे अत्यंत धोकादायक आहे. अनेक जण फोनवर बोलताना किंवा मेसेज करताना, रस्ता ओलांडताना ज्यामुळे अपघात घडतात अशा घटनांमुळे केवळ जीवितहानीच नाही, तर सामाजिक जबाबदारीही हरवते. मोबाइलचा वापर करताना सजगता आणि मर्यादा आवश्यक आहे. मोबाइलचा आणखी एक दुष्परिणाम म्हणजे झोपेवर होणारा परिणाम. रात्री उशिरापर्यंत मोबाइल वापरण्याची सवय लागल्याने झोप उशिरा येते. मोबाइल मधून निघणारा निळा प्रकाश, मेंदूतील मेलाटोनिन हार्मोनची निर्मिती कमी करतो. त्यामुळे झोप नीट लागत नाही. झोपेअभावी दुसऱ्या दिवशी थकवा, चिडचिड आणि कार्यक्षमता कमी होते. ही सवय दीर्घकाळ राहिल्यास ती आरोग्यासाठी अत्यंत घातक आहे.

मोबाइलमधील कॅमेरे, लोकेशन, ट्रॅकिंग, सोशल मीडिया यामुळे व्यक्तीची खाजगी माहिती सहजपणे बाहेर जाते. हॅकिंग, सायबर क्राईम, फेक, न्यूज, अफवा पसरणे, हे मोबाइलच्या माध्यमातून मोठ्या प्रमाणावर घडते. त्यामुळे गोपनीयतेचा प्रश्न निर्माण झाला आहे.त्यामुळेच समाजात अस्थिरता आणि गोंधळ निर्माण झाला आहे. मोबाइलच्या माध्यमातून होणाऱ्या अशा दुरुपयोगामुळे तंत्रज्ञान मानवतेसाठी धोका ठरू शकते या सर्व दुष्परिणाम वर उपाय म्हणून मोबाइलचा वापर मर्यादित ठेवणे अत्यंत आवश्यक आहे. प्रत्येकाने ठरावीक वेळेपुरताच मोबाइलचा वापर करावा. अभ्यास करताना, झोपेच्या आधी व सकाळी उठल्यानंतर मोबाइलचा वापर टाळावा. पालकांनी मुलांना मोबाइल देण्याऐवजी त्याच्यासोबत खेळावे, बोलावे, पुस्तक वाचण्याची आवड निर्माण करावी; शाळा आणि समाजानेही मोबाइलच्या दुष्परिणाबाबत जनजागृती करावी; मोबाइल वापरताना वेळेचे भान ठेवणे गरजेचे आहे. जसे मोबाइलचे फायदे आपण जाणून घेतो तसे मोबाइलचे दुष्परिणाम ही आपण लक्षात घेणे गरजेचे आहे.

मोबाइल हे तंत्रज्ञानाचे वरदान आहे; पण त्याचा अतिरेक केल्यास तो शाप ठरतो, त्यामुळे संतुलन राखणे हीच शहाणपणाची गोष्ट आहे. मोबाइल आपल्या हातात आहे की, आपल्यावर नियंत्रण ठेवू नये. मोबाइलचा योग्य वापर केल्यास तो जीवन सुलभ आणि प्रगतिशील बनवू शकतो; पण चुकीच्या वापरामुळे तो आरोग्य नाती वेळ आणि आयुष्य दोन्ही नष्ट करू शकतो, त्यामुळे आपल्याला विचारपूर्वक जबाबदारीने आणि संयमाने मोबाइलचा वापर केला पाहिजे. मोबाइल हे एक उपयुक्त साधन आहे; पण त्याचा अतिवापर टाळणे गरजेचे आहे. योग्य वेळ ठरवून स्क्रीन टाईम मर्यादित ठेवून आणि प्रत्यक्ष जीवनातील कामाला महत्त्व देऊन आपण मोबाइलचे दुष्परिणाम टाळू शकतो आणि निरोगी जीवन जगू शकतो.

***

प्रदूषण : एक समस्या

वैचारिक लेख

– कु. अक्षता कोळी.
१२ वी. (कला)

भारतीय माणूस व्यक्तिगत स्वच्छतेचा जेवढा विचार करतो तेवढा सार्वजनिक स्वच्छतेकडे लक्ष देत नाही. स्वतःच्या घरातील कचरा तो रस्त्यावर टाकतो. पानाच्या पिचकारी टाकतो, निरूपयोगी कागदाचे कपटे कोठेही फेकून देतो, आपल्याकडील भाजी विक्रीच्या मंड्या या कचऱ्याच्या ढगांनी भरलेल्या दिसतात. हे सारे हवेच्या प्रदूषणाला आमंत्रण देतात. त्यामुळे निसर्गाचा समतोल आपण बिघडवत आहोत, याची आम्हाला जाणीवच नसते.

कारखान्यामुळे प्रदूषण होते तसेच कारखान्यातील दूषित मलीन पाण्यामुळे नद्या व समुद्रांचे पाणी दूषित होते. समुद्रातील या दूषित पाण्यामुळे त्यातील मासे प्रचंड प्रमाणात मरतात. नदीतील पाणी दूषित झाल्यामुळे पिण्यासाठी किंवा अन्य कोणत्याही कामासाठी ते निरुपयोगी ठरत आहे. पाणी दूषित झाल्यामुळे ते स्वच्छ करण्याचा आटापिटा करण्याऐवजी ते दूषित न होण्याची काळजी आपण घ्यायला नको का?

हवा पाणी बरोबर 'ध्वनी प्रदूषण' ही एक आज ज्वलंत समस्या ठरली आहे.विशेषता शहरातील गर्दी गोंगाट यामुळे ध्वनी प्रदूषण वाढत आहे. आपली उत्सवप्रियता फार अजब आहे, हे सारे उत्सव ध्वनिवर्धकावाचून साजरे होत नाहीत. मोठमोठ्या आवाजात गाणी लावणे, सारखे मोठ्या आवाजाचे फटाके लावणे ॲटम बॉम्बसारखे मोठ्या आवाजाचे फटाके लावणे व शहरातील वाहनांची वाढती संख्या त्यामुळे ध्वनि प्रदूषण व हवेचे प्रदूषण होते. प्लास्टिकच्या पिशव्या व शहरातील तयार होणारा घनकचरा ही एक वेगळीच डोकेदुखी झाली आहे. पृथ्वीच्या भोवती असलेल्या आवरणात ओझोन वायूचा एक थर आहे. पृथ्वीवरील जीवसृष्टीचे संरक्षण होण्यासाठी हा वायू आवश्यक आहे. पृथ्वीवरील वाढत्या प्रदूषणामुळे कार्बन डाय-ऑक्साइडचे प्रमाण वाढत आहे. हा वायू ओझोनवरती अतिक्रमण करीत आहे आणि या हल्ल्यात ओझोन नष्ट झाला, तर सूर्याचे अल्ट्रा व्हायलेट किरण पृथ्वीवर येतील व तेथील जीवसृष्टी नष्ट होईल, अशी भीती वाटते.

माणसाने स्वयंपाकासाठी लागणारी लाकूडफाटा मिळवण्यासाठी प्रचंड प्रमाणात जंगलतोड केली. हिरवीगार झाडे तोडून माणसाने निसर्गाचे अंतःकरणच दुखावले. माणसाला मिळणारी सावली नष्ट झाली. उन्हाचे प्रमाण वाढले. झाडे तोडली गेल्यामुळे मातीची धूप वाढली, सुपीक जमीन रेताड बनवू लागली. निसर्गाचा हा असमतोल माणसाने जाणला पाहिजे. नद्यांच्या रूपाने मिळालेले पाणी माणूस दूषित करू लागला. औद्योगिक प्रगतीच्या नावाखाली मोठ्या प्रमाणावर निसर्गाचे प्रदूषण होत आहे. माणसाला संतप्त निसर्गाने धडा शिकवण्याचे योजले आह. नाना साथी, नाना आजार याने माणूस हैराण झाला.

जेव्हा शहराच्या विकासासाठी माणूस समुद्राला मागे ढकलू लागला, तेव्हा समुद्र खवळला मागील लोटलेला सागर दुसऱ्या किनाऱ्यावर आक्रमण करू लागला, एका बाजूला माणसाला समुद्राच्या अथांगतेचा केवढा आदर आहे! पण प्रत्येक माणूस आपला सारा केरकचरा नद्यांत टाकतो, समुद्रामध्ये टाकतो, मग खवळलेला सागर हा माणसाचा सारा केरकचरा परत देतो, भीषण वादळाचा तडाखा देऊन आपला राग व्यक्त करतो.

या प्रदूषणावर उपाय म्हणून समाजाने काही ठाम निर्णय घेतले पाहिजेत. सरकारने काही ठाम निर्णय घेतले पाहिजेत आणि व्यक्तिगत पातळीवर आपण प्रत्येक नागरिकाने आपल्या काही सवयी बदलल्या पाहिजेत. झाडे तोडणे हा सरकारने मनुष्य वधाइतका एक गंभीर गुन्हा मानला पाहिजे. कारखान्यांतून वस्त्यांतून वाहून येणाऱ्या सांडपाण्यावर सक्तीने प्रक्रिया करायला लावले पाहिजे. अशा तऱ्हेने प्राप्त झालेले पाणी, बागेसाठी शेतीसाठी, धुण्यासाठी वापरता येऊ शकते. प्लास्टिकच्या वापरावर कठोर बंधने आणली

पाहिजेत. आपणही प्लॅस्टिक पिशवीऐवजी कापडी पिशवी वापरण्याची सवय लावून घेतली पाहिजे. सार्वजनिक ठिकाणी ध्वनिवर्धक वापरण्यास बंदी घातली पाहिजे. आनंद व्यक्त करण्याचे आपल्या पद्धतीतही आपण बदल केला पाहिजे. ध्वनिवर्धकावर गाणी वाजवणे व फटाके वाजवणे या प्रकारांनी आनंद व्यक्त होतो. हे आपण विसरले पाहिजे. शाळा महाविद्यालयाने जवळपासच्या उघड्या बोडक्या डोंगरावर मोकळ्या जागी मोठ्या प्रमाणात वृक्षारोपणाचे उपक्रम राबवले पाहिजेत, हे सर्व कठीण वाटले तरी आपण केले पाहिजे कारण आता आपल्या अस्तित्वाचा प्रश्न निर्माण झाला आहे.

***

...* तहान *...

सरला हा सुरेख हिवाळा
वाढल्या ह्या उन्हाच्या ज्वाळा
संतप्त सूर्य आला
ओकून तप्त झाला
विहंग थव्या थव्यांनी
फिरतात दाही दिशांना
सुकतील कंठ त्यांचे
मग शोधतील पाणी
विहिरी गेल्या तळाशी
पाणी कुठेच नाही
सुकली तळी जळाची
पाणी पिण्यास नाही
त्या सानुल्या जीवांचे
होई लाही लाही
न मिळेल पाणी
त्यांच्या जीवाकरता
इतकी सेवा करा
वाटीत एवढेसे
पाणी भरून ठेवा

– सुनील जाधव
११वी (कला)

***

...* हृदयांतर *...

तात्त्विक भांडण सर्वांशी होते पण शत्रुत्व,
कुणाशीही ठेवू नये।
खरंतर मतभेद एकमेकांशी असू शकतात,
जरूर असावेत; पण मनात कायम भेद ठेवू नयेत!
एखाद्याशी वाद घालावा;
पण वादावादी न करता क्षणात सुसंवाद साधावा,
अहंकार हाच या सर्वांचे मूळ आहे,
तो विनाकारण बाळगून जगू नये।
शेवटी मृत्यू हेच सुंदर, शाश्वत सत्य आहे,
त्याचे कारण असावे भय नसावे।
आपण जन्माला आलोय,
ते गेलेले दिवस मोजण्यासाठी नाही,
तर उरलेल्या दिवसाचा उपभोग घेण्यासाठी,
याचे स्मरण ठेवावे।
आपण किती आनंदात आहोत त्यापेक्षा,
आपल्यामुळे किती जण आनंदात आहेत,
याला खूप महत्त्व आहे।
एक हृदय घेऊन आलोय,
जाताना लाखो हृदयात जागा करून जाता आलं पाहिजे।

–कु. अयोध्या निळुंगडे
११ वी (कला)

***

हिंदी विभाग (कनिष्ठ)

हर किसी को नहीं आते

हर किसी को नहीं आते
बेजान बारूद के कणों में
सीई आग के सपने नहीं आते
नदी के लिए उठी हुई
हथेली को पसीने नहीं आते
शेल्फो में पड़े
इतिहास के ग्रंथो को सपने नहीं आते
सपनों के लिए लाजमी है
झेलनेवाले दिलों का होना
नींद की नजर होनी लाजमी है
सपने इसलिए हर किसी को नहीं आते

–पाश

विभागीय संपादक
प्रा. बी. पी. पाटील

अनुक्रमणिका (गद्य विभाग)

अ. क्र.	लेख का नाम	लेखक	पृष्ठ क्र.
१	आज की युवा पीढ़ी देश का भविष्य	सादिया इस्माईल मोकाशी	१५३
२	संघर्ष और हम	सोहा जमीर मुल्ला	१५५
३	मोबाइल के दुष्परिणाम	रिता राजू बेन	१५६
४	विद्यार्थी जीवन का महत्त्व	अंजली प्रकाश कोळी	१५८
५	ज्ञान का दिपक	स्वालिया रियाज मुल्ला	१५९
६	ई - संसाधन और ज्ञान	गौरी जयकुमार सुतार	१६०

(पद्य विभाग)

अ. क्र.	कविता का नाम	कवि	पृष्ठ क्र.
१	सपनो का आँगन- डॉ. पतंगराव कदम महाविद्यालय	सुनील प्रकाश जाधव	१५४
२	गुमराह	सादिया इस्माईल मोकाशी	१६१
३	मोबाइल का नशा	रिता राजू बेन	१६२
४	गरीबी से गरिमा तक	अयोध्या संजय निळुगडे	१६२

आज की युवा पीढ़ी देश का भविष्य

विवेचनात्मक निबंध

– सादिया इस्माईल मोकाशी
११ वी सायन्स

युवा पीढ़ी एक राष्ट्र के भविष्य की कल्पना, सोच और निर्माण में युवा पीढ़ी का महत्त्वपूर्ण हिस्सा होती है। युवा दिमाग उत्साह से भरा होता है। उनमें नई विचारधारा और योजनाएँ होती है, जो समाज को आगे ले जाती हैं। युवा पिढ़ी के अधिकांश सदस्य शिक्षा का अच्छा स्तर प्राप्त करते हैं और समाज में एक प्रभावी तरीके से सक्रिय रहते हैं। इस समय के युवा शिक्षा, विज्ञान, तकनीकी और सामाजिक क्षेत्रों में अपनी नई सोच और प्रतिबद्धता के माध्यम से अपनी छाप छोड़ते हैं। युवा पीढ़ी को नैतिक मूल्यों, सामाजिक सद्भावना और सही विचारधारा का विकास करने के लिए तैयार किया जाना चाहिए, जिससे उन्हे अपने देश के विकास में भागीदारी करने में सहायता मिले। युवा पीढ़ी की सक्रियता, उत्साह और प्रवृत्ती सभी स्तरों पर विकास और समृद्धि कि राह पर आगे बढ़ती हैं और इस तरह यह देश का भविष्य प्रभावित करती है।

युवा पीढ़ी को समय का सच्चा मूल्य समझने और अपने कार्यों के परिणामों कों सही दिशा में देखने की जरूरत है। यदि वे सही दिशा में जाते है, तो अपने देश के भविष्य को स्थायी और विकसित बनाने में मदत कर सकते है। इसलिए, युवा पीढ़ी के प्रति समाज की जिम्मेदारी है कि उन्हें सही दिशा में प्रेरित किया जाए और उनका समर्थन किया जाए, यह हमारे देश के भविष्य के लिए अत्याधिक महत्त्वपूर्ण है।

युवा पीढ़ी एक देश का भविष्य बनाने में महत्वपूर्ण भूमिका निभाता है। युवा लोग समाज के लिए विशेष रूप से महत्वपूर्ण होते हैं, क्योंकि उन्हें विकास का अवसर प्राप्त होता है।

विज्ञान और प्रौद्योगिकी :–युवा लोग विज्ञान और प्रौद्योगिकी के क्षेत्र में अध्ययन करके नई और अद्वितीय तकनीकी उत्पाद और नवाचार विकसित कर सकते हैं। जिससे देश का उत्कृष्ट विकास हो सकता है। शिक्षा युवा उच्च शिक्षा व्यवसायिक शिक्षा का अध्ययन करके अपने देश के लिए एक स्वर्णिम भविष्य बना सकते हैं। सामाजिक उपयोगिता युवा लोक अपने अवकाश के समय में सामाजिक सेवा कार्यों में भाग लेकर अपने समाज में सकारात्मक परिवर्तन ला सकते हैं। युवा लोग अपने देश के लिए नैतिक मूल्यों और सामाजिक मूल्यों की रक्षा कर सकतें हैं। राष्ट्र सेवा करके अपने देश को समर्थ बना सकते है। उन्हे विभिन्न क्षेत्रों में संदर्भानुसार चुनौतियों का सामना करने का अवसर मिलता है। उन्हें अपनी क्षमताओं का इस्तेमाल करने का मोका प्राप्त होता है। प्रदर्शनी क्षेत्र युवा लोग खेल, कला, संगीत, नृत्य आदि क्षेत्रों में भाग लेकर अपनी प्रतिभा का प्रदर्शन कर सकते हैं और देश का आंतरराष्ट्रीय मंच पर प्रतिनिधित्व कर सकते हैं। उद्यमिता युवा लोग उद्योग, व्यापार और उद्यमिता में भाग लेकर अपने विचारो और क्षमताओं का उपयोग कर सकते हैं और अपने व्यवसाय के माध्यम से रोजगार सूजन कर सकते हैं। विदेश में युवा लोग आंतरराष्ट्रीय युवा नेतृत्व और विश्वासी रिश्तों का विकास करके अपने देश के विकास में सहायता कर सकते हैं। युवा लोक संघटनात्मक क्षमताओं और नेतृत्व कौशलों का उपयोग करते समुदाय मे सामाजिक परिवर्तन ला सकते हैं। उन्हें समुदाय की आवाज को सुनने का मोका मिलता है और उन्हे समुदाय के लिए उपयुक्त योजनाओं का विकास करने का अवसर मिलता हैं।

युवा पिढ़ी देश की रीढ़ हैं। यदि वह शिक्षित, संस्कारी, परिश्रमी, देशभक्त होगी तो राष्ट्र का भविष्य उज्ज्वल होगा। इसलिए आवश्यक है कि हर युवा अपने जिम्मेदारी को समझे और अपने जीवन को राष्ट्रहित में लगाएँ।

बदलाव आएगा युवा सोच के साथ, आओं चलें युवा जोश के साथ.....

***

*** सपनों का आँगन - डॉ. पतंगराव कदम विद्यालय ***

सांगली की पावन धरती पर सजा,
ज्ञान का उज्ज्वल एक संसार।
डॉ. पतंगराव कदम महाविद्यालय,
शिक्षा का गौरव, हमारा अभिमान अपार।
यहाँ हर सुबह उम्मीदें जगती हैं,
हर कक्षा ज्ञान की ज्योति जलती है।
शिक्षकों के पावन मार्गदर्शन से,
हर राह सफलता तक जाती है।
यह केवल एक इमारत नहीं,
सपनों का सुंदर आँगन है।
जहाँ मेहनत, लगन और विश्वास से,
हर विद्यार्थी का जीवन पावन है।
डॉक्टर पतंगराव कदम साहेब जी का सपना था,
शिक्षा हर घर तक पहुँचे।
ज्ञान की रोशनी से हर युवा,
जीवन में आगे बढ़े और सच्चे पथ को खोजे।
आज उसी प्रेरणा की किरणों से,
साकार करने का मार्ग दिखाता है।
हमारे आदरणीय प्रधानाचार्य सरजी,
इस महाविद्यालय की शान हैं।
उनके नेतृत्व और मार्गदर्शन से,
हर विद्यार्थी का बढ़ता मान है।
अनुशासन, परिश्रम और संस्कार का,
वे हमें सच्चा पाठ पढ़ाते हैं।
ज्ञान और प्रेरणा के दीप बनकर,
हमारे जीवन को उजियारा बनाते हैं।
हम सबको इस महाविद्यालय पर गर्व है,
यह हमारी पहचान और सम्मान है।
डॉक्टर पतंगराव कदम महाविद्यालय,
ज्ञान, संस्कार और सपनों की महान उड़ान है।

– सुनील प्रकाश जाधव
११ वी आर्ट्स

***

संघर्ष और हम

विचारात्मक निबंध

– सोहा जमीर मुल्ला
११ कला

हमारी जिंदगी एक ऐसी यात्रा है जिसमें हर व्यक्ति को कभी कभी संघर्ष का सामना करना पडता है। बस कुछ लोगों के जीवन मे संघर्ष ज्यादा होता हैं। लेकीन हमे लगता हैं। संघर्ष ही इंसान को मजबूत बनाता है और हमारी जिंदगी की असली किंमत समझाता हैं।

जिस तरह हमारे हाथ में पाँचों उंगलियाँ एकसमान नहीं होती। उसी प्रकार इस धरती पर हर किसी कि परिस्थिति एक जैसी नहीं होती। गरीबी भी जीवन की एक ऐसी परिस्थिति है जो इंसान की गहरी परीक्षा लेती है। जब घर में साधन कम होते हैं तब हर छोटी चीज के लिए मेहनत करनी पड़ती है। ऐसे में पढ़ाई करना और हमें बड़े सपने देखना आसान नहीं होता। फिर भी जो लोग हिम्मत नही हारते, वहीं अपने जीवन को बदलने की ताकद रखते हैं।

''छोटे घरों में भी बड़े सपने पलते हैं, मेहनत करने वाले ही उन्हें सच करते हैं।''

पढ़ाई इंसान को आगे बढ़ने का सबसे बड़ा रास्ता दिखाती है। जब कोई गरीब बच्चा पढ़-लिख कर मेहनत करता है, तब वह केवल अपने लिए हीं नहीं बल्कि अपने परिवार और समाज के लिए भी एक नई उम्मीद बन जाता है। शिक्षा हमें यह सिखाती है कि सफलता केवल अपने लिए नहीं, बल्कि की दूसरों के लिए भी उपयोगी होनी चाहिए और शायद इसलिए लोग कहते हैं कि.....

''किस्मत भी उसी का साथ देती है, जो मेहनत से अपना रास्ता बनाता हैं।''

जीवन का असली उद्देश्य केवल खुद आगे बढना नहीं है। अगर हम सफल होकर किसी और की मदद करतें हैं, तो उसके जीवन में खुशी लाते हैं। तो वही सच्ची सफलता होती है, इसलिए हमे लगता है कि, जो व्यक्ती अपने संघर्ष को याद रख कर दूसरों का सहारा बनता है, वह इस दुनियाँ में सबसे अमीर इंसान होता है।

इसलिए हमें अपने जीवन संघर्ष से कभी डरना नहीं चाहिए। संघर्ष, मेहनत, और शिक्षा के सहारे हर इंसान न गरीबी से गरिमा तक की यात्रा तय कर सकता है और जब हम इस मकाम तक पहुँचते है, तब हमारी सबसे बड़ी पहचान यही होती हैं कि हमने अपने साथ-साथ किसी और के जीवन में भी उजाला लाने की कोशिश की है।

''संघर्ष की राह कठीन जरूर होती है, पर यही राह इंसान को सम्मान तक ले जाती हैं।''

***

मोबाइल के दुष्परिणाम

विचारात्मक निबंध

– कु. रीता राजू बेन
११ वी सायन्स

ट्रिंग.... ट्रिंग.... ट्रिंग.... अरे मैं हूँ आप सभी का चहेता मोबाइल...!

मोबाईल फोन विज्ञान का एक अद्‌भुत आविष्कार है, जिसने हमारे जीवन को आसान बना दिया है। इसे स्मार्ट फोन या सेल फोन के नाम से भी जाना जाता हैं। आज हर व्यक्ति के पास मोबाइल फोन है। चाहे वो गरीब हो या अमीर लेकीन मोबाइल के कुछ लाभ और हानि भी देखने को मिलती है। मोबाइल का ज्यादा इस्तमाल के कारन सभी लोग अपना स्वास्थ बिगाड़ रहे हैं।

वर्तमान युग में मोबाइल फोन का हमारे जीवन मे महत्त्व बढ़ गया है। आज हर व्यक्ति के पास मोबाइल फोन है। आज सभी लोगों को मोबाइल में बडी दिलचस्पी हैं। उन्हें लगता है मोबाइल वाकई में बहुत अच्छी चीज हैं । लेकिन जिस किसी व्यक्ति को मोबाइल की लत लग जाती है, वह अपना हँसता-खेलता जीवन छोड़कर बरबादी की ओर चल पड़ता है। इसलिए मोबाइल फोन का इस्तमाल नहीं करना चाहिए।

जहाँ मोबाइल से इतनी सुविधाएँ हो गई हैं, वही उससे होनेवाली असुविधाएँ भी कम नही हैं। छोटा-आकार होने के कारण इसकी चोरी हो जाने या खो जाने की संभावना ज्यादा रहती है। मनोरंजन के लिए तरह तरह के गाने सिनेमा तथा यू-ट्यूब आदि पर विविध सामग्रियाँ प्रदान की जाती हैं। इससें अनेक लोगों का समय इन कार्यक्रमों को देखने में बरबाद हो रहा है। युवक मोबाइल पर आनेवाले तरह-तरह के गेम्स के पीछे पागल है। इतना ही नहीं घर में भी लोग परिवार के लोगों के साथ बातचीत नहीं करते बल्कि मोबाइल से ही जुड़े रहना पसंत करते हैं। यह प्रवृत्ति उत्पादन में बूरी तरह बाधक बन रही है।

लोग अक्सर मोबाइल पर देर रात तक बातें करते हैं, मोबाइल का अधिक उपयोग करने से बहरापन आ सकता है और मानसिक बिमारियाँ हो सकती है। हमें उसके दुरुपयोग से बचना चाहिए । हमें मोबाइल का उपयोग नहीं करना चाहिए।

मोबाइल के अनगीनत दुष्परिणाम हैं। मोबाइल के कारण मानव शरीर मे बहुत सारी बिमारीयाँ हो सकती हैं। मोबाइल फोन से निकलने वाले इलेक्ट्रॉमॅग्नेटिक किरनों से डीएनए क्षतिग्रस्त हो सकता हैं। इसके अलावा मोबाइल का अधिक इस्तेमाल आपको मानसिक रोगी, कॅन्सर, ब्रेन ट्युमर, डायबिटीस, हृदयरोग आदि कई बड़ी बिमारियाँ भी दे सकता हैं। मोबाइल फोन आज व्यक्ति को पागल बना रहा है। लोगों को अपनों से ज्यादा प्यार तो इस मोबाइल फोन से होता है।

आज कल लोगों कों मोबाइल फोन की आदत-सी लग गई है। व्यक्ति मोबाइल के बिना अपने आपको अधुरा-अधुरा महसूस करता है। अगर व्यक्ति कुछ देर अपने मोबाइल से दूर रहा तो उसका मन कहीं नहीं लगता। उसे जग सुना-सुना प्रतित होता हैं। जैसे उसकी बहुमूल्य- सी कुछ चीज खो गई है। व्यक्ति मोबाइल को अपने शरीर का एक अंग समझता है।

लोगों को अपने ज्ञान से ज्यादा प्यार इस

मोबाइल फोन से है। मोबाइल इतना बुरा भी नही है, बूरे तो हम लोग हैं। मोबाइल फोन में अच्छी और बुरी चीजे दोनों ही होती है, वह तो हमे सोचना चाहिए कि हम अच्छी चीजें देखे नाकी बुरी चीजें। हमे सिर्फ अच्छी चीजों के लिए मोबाइल का प्रयोग करना चाहिए।

मोबाइल को अति प्रयोग करने के कारण कही-कही तो लोग एकदम पागल ही हो रहे हैं। मोबाइल के कारण लोग अपने परिवार से बिछड़ रहे हैं। युवा वर्ग तो मोबाइल में कुछ जादा ही व्यस्त हो गया है, अभिभावक अपने बच्चों को पढ़ाने के लिए समय ही नहीं निकाल पाते, उनके कारण बच्चें भी मोबाइल से पढ़ने लगते है। और वे पढ़ाई छोडकर किसी और चीज को देखने मे व्यस्त हो जाता है, इस तरह बच्चे भी मोबाइल का शिकार बन जाते हैं।

मोबाइल ने आज के युग में अपना अधिकार जमा रखा है। मोबाईल के अत्याधिक प्रयोग से शारीरिक (आँखों, गर्दन, नींद, की समस्या) मानसिक (तणाव, एकाग्रता में कमी,) सामाजिक क्षेत्र में (अकेलापन, पारिवारिक कलह, पढ़ाई में बाधा,) दुष्परिणाम होते हैं। जिससे छात्रों का ध्यान भटकता है और स्वास्थ्य और रिश्तों पर बुरा असर पडता है। इसलिए इसका सीमित और उचित उपयोग जरुरी है। फोन की लत लग जाती है, जिससे पढ़ाई और अन्य कामों में ध्यान नहीं लगता।

वर्तमान समय में मोबाइल के नए-नए मॉडल विभिन्न मूल्य पर उपलब्ध हैं। मोबाईल फोन की कंपनीयाँ ग्राहकों की आवश्यकता देखते हुए अनेक विशेषताओं से युक्त मोबाइल फोन बना रही हैं। आज मोबाइल फोन में बात-चीत करने के साथ- साथ संगीत सुनना, फोटोग्राफी करना तथा गनना करने की भी सुविधा उपलब्ध रहती हैं। इतना ही नहीं आज इसका उपयोग कम्प्युटर की तरह किया जा रहा है।

मोबाइल आज के युग की आवश्यकता हैं किंतु इसके दुरुपयोग से हानी भी है। की आज कल के युवा वर्ग आवश्यक मोबाइल का उपयोग न करके अधिक मात्रा में मोबाइल का इस्तेमाल कर रहे हैं। इससे उनका समय नष्ट होता है। पढ़नें-लिखनें वाले बच्चे कभी-कभी मोबाइल मे अपना सारा समय बरबाद कर देते हैं। आज कल मोबाइल के माध्यम से अपराधी मामले अधिक बढ़ रहे हैं।

मोबाइल के अत्याधिक प्रयोग का असर हमारे मानसिक स्वास्थ्य पर भी पड़ रहा हैं, मोबाइल के कारण आज छोटे- छोटे बच्चे अपना आनंदमय जीवन न जीते हुए इस मोबाइल फोन पर दिन रात- व्यस्त रहते हैं। मोबाइल के कारण सभी का स्वास्थ बिगड गया है, छोटे- छोटे बच्चों को भी चष्में लग रहे हैं।

मोबाइल से बच्चों को गलत जानकारी भी मिल सकती हैं। छात्रों की पढ़ाई और लिखाई कमजोर हो रही हैं। रात देर तक मोबाइल का इस्तेमाल करने से लोगों का दिमाग कमजोर होता जा रहा हैं। लोगों का फिजूल खर्च बढ़ रहा है, हमें मोबाइल का प्रयोग सोच-समझकर और विवेक से करना चाहिए। मोबाइल के अत्याधिक प्रयोग हमारे मानसिक और शारीरिक स्वास्थ्य के लिए परेशानी बन सकते हैं।

जहाँ इंसान गिर जाये तो हँसी निकल जाती है, और मोबाइल गिर जाये तो जान निकल जाती हैं।

***

विद्यार्थी जीवन का महत्व

ललितलेख

–अंजली प्रकाश कोळी
११ वी आर्ट्स

विद्यार्थी जीवन मनुष्य के जीवन का सबसे महत्वपूर्ण और सुनहरा समय माना जाता है। यह वह अवस्था होती है जब मनुष्य ज्ञान प्राप्त करता है, अपने व्यक्तित्व का विकास करता है और अपने भविष्य की मजबूत नींव तैयार करता है। इस समय में सीखी गई बातें और अच्छे संस्कार पूरे जीवन भर हमारा मार्गदर्शन करते हैं। इसलिए विद्यार्थी जीवन को जीवन का आधार भी कहा जाता है।

विद्यार्थी जीवन का मुख्य उद्देश्य शिक्षा प्राप्त करना और ज्ञान अर्जित करना होता है। विद्यालय और महाविद्यालय ज्ञान के मंदिर माने जाते हैं। यहाँ शिक्षक हमें केवल किताबों का ज्ञान ही नहीं देते, बल्कि जीवन जीने की सही दिशा भी बताते हैं। शिक्षक अपने अनुभव और मार्गदर्शन से विद्यार्थियों को अच्छे संस्कार, अनुशासन और जिम्मेदारी का महत्व समझाते हैं।

विद्यार्थी जीवन में अनुशासन और परिश्रम का बहुत महत्व होता है। जो विद्यार्थी अपने समय का सही उपयोग करते हैं और नियमित रूप से पढ़ाई करते हैं, वे जीवन में सफलता प्राप्त करते हैं। समय का महत्व समझना और उसका सही उपयोग करना हर विद्यार्थी के लिए आवश्यक है। यदि विद्यार्थी इस समय को व्यर्थ में गंवा देते हैं, तो बाद में उन्हें पछताना पड़ सकता है।

विद्यार्थी जीवन केवल पढ़ाई तक सीमित नहीं होता, बल्कि यह व्यक्तित्व विकास का भी महत्वपूर्ण समय होता है। इस समय विद्यार्थियों को खेलकूद, सांस्कृतिक कार्यक्रम, वाद-विवाद, भाषण और अन्य गतिविधियों में भी भाग लेना चाहिए। इससे उनका आत्मविश्वास बढ़ता है और वे समाज के सामने अपने विचार व्यक्त करना सीखते हैं।

मित्रता भी विद्यार्थी जीवन का एक महत्वपूर्ण हिस्सा होती है। कॉलेज और स्कूल में हमें कई नए मित्र मिलते हैं, जिनके साथ हम पढ़ाई, चर्चा और कई यादगार पल साझा करते हैं। अच्छे मित्र हमें आगे बढ़ने के लिए प्रेरित करते हैं और कठिन समय में हमारा साथ देते हैं। इसलिए विद्यार्थियों को हमेशा अच्छे और सकारात्मक विचार वाले मित्र चुनने चाहिए।

आज का समय डिजिटल युग का है। मोबाइल, कंम्प्युटर और इंटरनेट के कारण शिक्षा के नए-नए साधन उपलब्ध हो गए हैं। विद्यार्थी घर बैठे ही दुनियाँ भर की जानकारी प्राप्त कर सकते हैं। ऑनलाइन कक्षाएँ, ई-बुक और शैक्षिक वेबसाइटों के माध्यम से पढ़ाई और भी आसान हो गई है। लेकिन इन साधनों का सही और सीमित उपयोग करना भी बहुत आवश्यक है।

विद्यार्थी जीवन हमें जिम्मेदारी, अनुशासन और आत्मनिर्भरता का महत्व सिखाता है। इसी समय में हम अपने सपनों को पहचानते हैं और उन्हें पूरा करने के लिए मेहनत करना सीखते हैं। यदि विद्यार्थी इस समय को सही दिशा में उपयोग करें, तो वे अपने जीवन को सफल और उज्ज्वल बना सकते हैं।

अंत में कहा जा सकता है कि विद्यार्थी जीवन जीवन का सबसे अनमोल और महत्वपूर्ण समय होता है। यह वह समय है जब हम अपने भविष्य की नींव रखते हैं और अपने सपनों को साकार करने की दिशा में कदम बढ़ाते हैं। इसलीए हर विद्यार्थी को अपने विद्यार्थी जीवन का महत्व समझना चाहिए और इसे पूरी मेहनत, लगन और ईमानदारी के साथ सफल बनाना चाहिए।

***

ज्ञान का दीपक

विचारात्मक लेख

– स्वालिया रियाज मुल्ला
११ वी आर्ट्स

ज्ञान मनुष्य के जीवन का सबसे बड़ा प्रकाश है। जिस प्रकार अंधकार को दूर करने के लिए दीपक की आवश्यकता होती है, उसी प्रकार जीवन में अज्ञानता को दूर करने के लिए ज्ञान का होना बहुत आवश्यक है। ज्ञान हमें सही और गलत में अंतर समझने की शक्ति देता है और जीवन में आगे बढ़ने का मार्ग दिखाता है। इसलिए ज्ञान को जीवन का सबसे अनमोल धन माना जाता है।

मनुष्य का विकास ज्ञान के कारण ही संभव हुआ है। प्राचीन काल से ही विद्वानों और महान व्यक्तियों ने ज्ञान को बहुत महत्व दिया है। शिक्षा के माध्यम से मनुष्य अपनी बुद्धि, विचार और समझ को विकसित करता है। ज्ञान के कारण ही मनुष्य नई-नई खोज करता है और समाज की प्रगति में योगदान देता है।

विद्यालय और महाविद्यालय ज्ञान के मंदिर माने जाते हैं। यहाँ शिक्षक विद्यार्थियों को केवल पुस्तकों का ज्ञान ही नहीं देते, बल्कि उन्हें अच्छे संस्कार और जीवन जीने की सही दिशा भी दिखाते हैं। शिक्षक विद्यार्थियों के जीवन में दीपक की तरह होते हैं, जो अज्ञानता के अंधकार को दूर कर ज्ञान का प्रकाश फैलाते हैं। विद्यार्थियों का कर्तव्य है कि वे अपने शिक्षकों का सम्मान करें और उनके बताए मार्ग पर चलकर अपने जीवन को सफल बनाएँ।

ज्ञान का अर्थ केवल पढ़ाई करना या परीक्षा में अच्छे अंक प्राप्त करना ही नहीं है। सच्चा ज्ञान वह है जो हमें अच्छे विचार, अच्छे संस्कार और सही निर्णय लेने की क्षमता प्रदान करता है। ज्ञान के द्वारा मनुष्य अपने कर्तव्यों और जिम्मेदारियों को समझता है तथा समाज के लिए उपयोगी बनता है।

आज का समय विज्ञान और तकनीक का युग है। डिजिटल साधनों के कारण ज्ञान प्राप्त करना पहले से कहीं अधिक आसान हो गया है। मोबाइल, कंम्प्यूटर और इंटरनेट के माध्यम से विद्यार्थी घर बैठे ही दुनियाँ भर की जानकारी प्राप्त कर सकते हैं। ऑनलाइन शिक्षा, ई-पुस्तकें और शैक्षिक वेबसाइटों ने शिक्षा के क्षेत्र में एक नई क्रांति ला दी है।

लेकिन ज्ञान प्राप्त करने के साथ-साथ उसका सही उपयोग करना भी उतना ही महत्वपूर्ण है। यदि ज्ञान का उपयोग अच्छे कार्यों के लिए किया जाए, तो यह समाज और देश के विकास में सहायक होता है। वहीं यदि इसका गलत उपयोग किया जाए, तो यह हानिकारक भी हो सकता है। इसलिए हमें हमेशा ज्ञान का उपयोग अच्छे और सकारात्मक कार्यों के लिए करना चाहिए।

ज्ञान मनुष्य के व्यक्तित्व को उज्ज्वल बनाता है। एक ज्ञानी व्यक्ति समाज में सम्मान प्राप्त करता है और दूसरों के लिए प्रेरणा का स्रोत बनता है। ज्ञान के प्रकाश से ही अंधविश्वास, अज्ञानता और बूरी सोच को दूर किया जा सकता है।

अंत में कहा जा सकता है कि ज्ञान एक दीपक की तरह है, जो हमारे जीवन को प्रकाशमान बनाता है। जितना अधिक ज्ञान प्राप्त करेंगे, उतना ही हमारा जीवन उज्ज्वल और सफल बनेगा। इसलिए हमेशा सीखते रहने की आदत रखनी चाहिए और अपने जीवन में ज्ञान के दीपक को सदैव जलाए रखना चाहिए।

***

ई संसाधन और ज्ञान

संकलन

– कु. गौरी जयकुमार सुतार
११ वी कला

मनुष्य अब जहा भी है वही से ई- संसाधनों के माध्यम से कार्य कर रहा है। इससे शिक्षा का क्षेत्र भी अछुता नही है। वर्तमान शिक्षा पद्धति में शिक्षक और विद्यार्थी अध्यापन के लिए ई- संसाधनों का भारी मात्रा में प्रभावी ढंग से प्रयोग कर रहे हैं । इंटरनेट, मोबाइल, संगणक, टॅब अब आदि के द्वारा विद्यार्थी ज्ञान तथा सूचना प्राप्त कर रहे हैं, स्मार्ट बन रहे हैं। जितने इंटरनेट के लाभ हैं। उतनी ही हानी भी है। इंटरनेट का ज्ञान लेने और देने के लिए ही इस्तेमाल करना चाहिए।

बार-बार आज हम यह सुन रहे हैं कि वर्तमानकालीन विद्यार्थी मोबाइल, टीव्ही, इंटरनेट, आदि आधुनिक तकनीक के अधीन हो गये हैं। आज-कल के छोटे- छोटे बच्चे जो खाना खाते समय या सोते समय इंटरनेट का इस्तेमाल करते हैं, उसका सिधा असर उनकी सेहत पर होता है। वर्तमान में विद्यार्थीयों कि यह समस्या बन गई है, कि वे २४ घंटे मोबाइल के मोहजाल मे डूबे होने के कारण पुस्तकोंसे दूर हो गये है। हमारे समाज में बुढे से लेकर बच्चों तक सभी मोबाइल के मोहजाल में अटके हुए है। ये सब मोबाईल और इंटरनेट की वजह से होने वाली हानी हैं, जितने इंटरनेट के नुकसान हैं, उतनेही लाभ भी हैं।

ई-अध्ययन से हम शिक्षा क्षेत्र में बहुत सारे बदलाव ला सकते हैं। आज हम शिक्षा क्षेत्र में बहुत सारे बदलाव ला सकते हैं। आज तक विद्यार्थी केवल पुस्तक हात मे लेकर पढ़ते थे। पर आज हम देख रहे है, कि मोबाइल और कम्प्युटर का एक बटन दबाते ही हमे जो जानकारी चाहिए वह मिल जाती है। कम्प्युटर आज हमारे जीवन का एक हिस्सा बन गया है। एक कम्प्युटर सौ लोगों का काम कर सकता है। एक समय में बहुत सारे काम यही कम्प्युटर की विशेषताए हैं।

ई-लर्निंग से कठीन प्रश्नों के जवाब विद्यार्थीयों को कम से कम समय मे मिल जाते हैं। मन चाहे पुस्तक को अपने कंम्प्यूटर में या मोबाइल में संकलित कर सुरक्षित रख सकते हैं। इंटरनेट के माध्यम विद्यार्थीयों के सामने कभी भी खत्म न होने वाला ज्ञान का सागर बन गया है। आज का युग प्रतियोगिता का युग है। विद्यार्थीयों को कई सारी प्रतियोगिताएँ, परीक्षा की तैयारीयाँ करनी होती है। विद्यार्थीयों इन परीक्षाओं के लिए अध्ययन एक वरदान के रूप मे सहायक बना हुआ है। प्रतियोगिता परीक्षाओं का ज्ञान दिन- प्रतिदिन बदलता जा रहा है। जैसे कि सामाजिक, राजनीतिक, आर्थिक, सामान्य ज्ञान, खेलकुद, की जानकारी इंटरनेट से हम ले सकते हैं।

इंटरनेट से हमें खेती की जानकारी भी मिल सकती है, महिलाओं के छोटे-बड़े गृह उद्योगोंकी जानकारी भी हम बहुत सरलता से इंटरनेट पर प्राप्त कर सकते हैं। हमे स्वस्थ रहने के लिए योगा कसरत के व्हिडिओ हमे इंटरनेट द्वारा प्राप्त होते हैं। आज ऐसा एक भी क्षेत्र नहीं कि उसकी जानकारी इंटरनेट या वेबसाईट पर न मिले। सब क्षेत्रों की जानकारी हमे घर बैठे मिल जाती हैं।

अंत: कहा जा सकता है कि भविष्य में प्रभावी रूप से कार्य करने हेतू अधिक से अधिक विद्यार्थीयों द्वारा इंटरनेट को अपनाना चाहिए। इंटरनेट से हमारा ज्ञान अध्यतन रहता है। समय, श्रम और आर्थिक बचत बड़े पैमाने पर होती हैं। उज्ज्वल भारत तथा उज्ज्वल भविष्य के लिए सभी को इंटरनेट का उपयोग करना चाहिए। इंटरनेट, वेबसाईट, इंस्टाग्राम, फेसबुक ये जितने अच्छे है उतनेही बुरे भी है। इसलिए इन सबका उपयोग सावधानी से करना चाहिए।

***

*** गुमराह ***

गुमराह हो गई आज की पीढी.
भूल गई सफलता की सीढी।
मेहनत से कतराते हैं,
चमत्कार सब चाहते हैं।
मॉ-बाप को समझते हैं,
बस एक बैंक खाता।
जब भी चाहो इनसे पैसा ही मिल जाता।
माता पिता के संघर्ष से
रिश्ते इनकी नजरों में,
रहते बाहर के भाव।
सोशल मीडिया के नशे में,
रहते है सब धूत।
दिन-रात की परवाह नहीं,
करते किसी की सुध।
शिक्षा, लक्ष्य और संघर्ष से,
इनका कोई नहीं नाता।
इनको तो बस बात-बात को,
गुस्सा करना आता।
ये कैसी हुई तरक्की,
जो पीढ़ी को करें निकम्मी।
कैसे इस भंवर जाल-से,
बच्चों और युवाओं को बचाए।
हर घर में सबको बस,
चिंता यही सताए।.....

– सादिया इस्माईल मोकाशी
११ वी सायन्स

***

*** मोबाइल का नशा ***

मोबाइल के नशे में इस कदर चुर बैठे हैं,

एक कमरे में होकर भी सब दूर- दूर बैठे हैं।

गुगल, ट्विटर, फेसबुक, मोबाइल में ही व्यापार हैं,

ऐसा लगता है अब तो मोबाइल में ही संसार हैं।

गुजरने लगी है अब जिंदगी किस्तों पर ,

एक छोटा-सा मोबाइल भारी पड़ गया है रिश्तों पर।.....

– रीता राजू बेन

११ वी सायन्स

***

गरिबी से गरीब तक

गरिबी की छाँव में सपने पले, संघर्ष की राहों पर कदम चले।

थोडे साधन पर हौसले बड़े, मेहनत के दीपक मन में जले।

ठोकरें मिली तो रुकना नहीं, अंधेरों से कभी डरना नहीं।

पढाई को हथियार बना लिया, सपनों से कभी मुकरना नही।

और आज संघर्ष की राहो में चल रहे हैं हम,

कल इसी राह से गरिमा की मंजिल पाएंगे हम।.....

–अयोध्या संजय निळुगडे

११ वी कला

***

English (Junior)

We need people in
Our lives with whom
We can be as open as
Possible To have real
Conversations with
People may seem like
Such a simple, obvious
Suggestion, but it
Involves courage and
risk

- Thomas Moore

Section Editor
Prof. Ravindra Katkar

INDEX

PROSE

Sr. No.	Name of Article	Student Name	Page No.
1.	Dharmaveer Sambhaji Maharaj	Miss Gauri Patil, (XII sci)	१६५
2.	Youth as Nation,s Milestone	Mr. Awadhut Katkar, (XII sci)	१६९
3.	Competitive Exams & Reality of Success	Mr. Abhinav Desai, (XII Arts)	१७१
4.	Krishnaji P. Khadilkar - 'A Playwright'...	Miss Akshata Koli, (XII Arts)	१७३
5.	Hidden Toxins in Modern Life	Mr. Gaurav Kulkarni, (XII MLT)	१७५

POETRY

Sr. No.	Name of Poetry	Student Name	Page No.
1.	The Architect of Souls	Mr. Gaurav Kulkarni, (XII MLT)	१६८
2.	Dreams of student...	Mr. Abhinav Desai, (XII Arts)	१६८
3.	College friends...	Mr. Ashish Bhandare, (XII Sci)	१७२
4.	Believe...	Miss Gauri Sutar, (XI Arts)	१७२

Dharmaveer Sambhaji Maharaj

A Biographical Article

- Miss Gauri Patil
(XII sci)

Chhatrapati Sambhaji Maharaj was a true Dharmaveer who, just like his father Chhatrapati Shivaji Maharaj, did not bow before Aurangzeb, when Aurangzeb brutally tortured Sambhaji Maharaj for more than 40 days. Hindus must learn how to sacrifice for their 'Dharma' from Sambhaji Maharaj. He was a scholar of the Sanskrit language. He single-handedly fought the massive army of Aurangzeb for 9 years. He and the Maratha rulers after him kept Aurangzeb in Maharashtra for 27 years, which finally resulted in the establishment of Hindu rule in North India. Sambhaji Maharaj also fought with the Portuguese in Goa, as they were orchestrating the mass conversions of Hindus and had demolished Hindu temples in Goa. The detailed information about Sambhaji Maharaj is as follows:

Early Life:

Sambhaji Maharaj lost his mother, Sai Bai, at the age of 2. After her death, his paternal grandmother, Jijabai, looked after him. Initially, his stepmother, Soyarabai, also doted on him a lot. Sambhaji Maharaj was a tiger cub in the trust sense. He was extremely handsome and possessed immense bravery. He was a scholar of Sanskrit and eight other languages. In 1666, he was married to Yesubai, and later the couple had a son named Shahu. On June 6th, 1674, at the time of the coronation of Shivaji Maharaj, he was declared the prince of the sovereign Maratha Kingdom. Many visiting dignitaries at the coronation ceremony wrote about his acumen, intelligence, personality, and most important of all, his modesty. As a prince, Sambhaji Maharaj proved his bravery and military brilliance on more than one occasion. He led and won his first war at Ramnagar at the age of 16. During 1675-76, he led many successful campaigns in Goa and Karnataka.

Estrangement and Reconciliation with his Father:

The politics fuelled by Soyarabai, the second wife of Shivaji Maharaj, along with some other courtiers, led to Sambhaji Maharaj's estrangement. For almost a year, Sambhaji Maharaj left Shivaji Maharaj's kingdom and joined Aurangzeb's commander, Diler Khan, as part of politics. This came as a rude and extremely sad shock to Shivaji Maharaj. This process caused a further widening of the rift between Sambhaji Maharaj on one side and Soyarabai on the other. As a result, Sambhaji Maharaj was not invited to Rajaram's wedding, and moreover, he was not even informed of the sudden death of Chhatrapati Shivaji Maharaj a few days thereafter. Rajaram was the child of Shivaji Maharaj and Soyarabai.

Coronation:

Soyarabai and her supporters plotted to arrest Sambhaji Maharaj at the fort of Panhala, where he was staying at the time of Shivaji Maharaj's death. They wanted to crown Rajaram and not allow Sambhaji Maharaj to become the Maratha emperor. However, Sarnobat (the Supreme Commander of the Maratha forces) and Soyarabai's brother, Hambirrao Mohite, supported Sambhaji Maharaj since he was the rightful heir to the throne. At the time of Shivaji Maharaj's death, there was news of an impending attack by Aurangzeb's army on Maharashtra, and at such a crucial juncture, a strong leader like Sambhaji Maharaj was the need of the hour. Therefore, Hambirrao did not support his own sister and sided instead with Sambhaji Maharaj.

Annaji Datto Sabnis and other courtiers—namely Hiroji Bhosale (Farzand), Balaji Avji, and Rupaji Mane—were arrested for supporting Soyarabai and were punished in a rather cruel way, being killed when trampled upon by war elephants. It was chiefly because of Hambirrao's support that Sambhaji Maharaj was able to ascend to his rightful place on the Maratha throne in 1681.

Sambhaji Maharaj kept Aurangzeb away from North India:

The remarkable things that Sambhaji Maharaj achieved in his short life had far-reaching effects on the whole of India. Every Hindu should be grateful to him for that. He valiantly faced the 8-lakh strong army of Aurangzeb and defeated several Mughal chieftains in the battlefield, forcing them to retreat. Because of this, Aurangzeb remained engaged in battles in Maharashtra, thus keeping the rest of India free from Aurangzeb's tyranny for a long time. This can be considered the greatest achievement of Sambhaji Maharaj. If Sambhaji Maharaj had settled with Aurangzeb and accepted his proposal of being a tributary prince, Aurangzeb would have captured North India within the next 2 or 3 years. However, because of the struggle of Sambhaji Maharaj and other Maratha rulers (Rajaram and Maharani Tarabai), Aurangzeb was stuck in battles in South India for 27 years. This helped in the establishment of new Hindu kingdoms in the provinces of Bundelkhand, Punjab, and Rajasthan in North India, providing safety to Hindu population there.

War with the Mughals:

It would be appropriate to examine the facile charge that Sambhaji Maharaj lost his father's kingdom to Aurangzeb. Let us see what was retained in Maratha hands and how much was lost to the enemy at the time of his cruel death.

The details of the conflict as a whole during Sambhaji Maharaj's reign—the progress of the Mughal armies and the gallant defense offered by the Marathas, along with their aggressive and retaliatory tactics—help us evaluate the effort of Sambhaji Maharaj and the Marathas to protect the gains of Shivaji. It also refutes the charge that Sambhaji Maharaj had lost everything. The Mughals started their

aggression in 1681 in Nasik-Baglan in the northern region of South Maharashtra. Until the year 1686, the Mughal forces had not succeeded in capturing any forts. Though the Mughal forces captured some forts during the last three years of Sambhaji Maharaj's reign, Aurangzeb was forced to resort to encouraging treachery. At the end of 1686, Salher fort was taken by the Mughals after bribing the Killedar Asoji with a Mansab. Ramsej was also won by treachery in 1687. At the end of 1688 and the beginning of 1689, the Mughals had won Harishgad, Tringalwadi, Madangad, Mordant, Aundha, and Karani by treachery. At the beginning of 1689, Matabar Khan captured Trimbakgad by offering cash and Mansab to Shyamraj and Telangrao. Pattagad is an exception to this pattern; it was captured after a fight. In short, the Marathas were in command of almost all their territory until 1686, and in the end, only the weapons of treachery, proved effective against them.

The Mughals turned to the central part of Southern Maharashtra i.e., Talkonkan, Kalyan-Bhiwandi, Kothalagad, Pune, and Satara regions from 1681. Matabar khan, who had informed Aurangzeb about the difficulties in these regions; captured Kalyan-Bhiwandi, Purgadi, and other forts in Talkonkan only, after the death of King Sambhaji Maharaj.

The Mughals, however, succeeded in capturing Kothalagad at the end of 1684. Fort Mahuli was captured by Matabar Khan on 24th August 1688 by bribing 2500 Ashrifis to Killedar Dwarkoji.

In the middle of the year 1684, even though Aurangzeb succeeded in taking Surapur, Shirval, and Supe, Sambhaji Maharaj continued to hold all the important forts, like Rohida, Purandhar, Shrivardhan, Rajmachi, Sinhagad, Rajgad, and Raigad. The Mughals were able to establish their hold on Satara, Parali, Nimb, Chandan, Vandan, Karad, Majgaon, and Masar by September 1689.

In South Konkan, the Marathas held Sangameshwar, Rajapur, Panhala, Malkapur, Khelna, Pargad, Kopal, Bahadurbanda, Shirole, and Phonda until the end of Sambhaji Maharaj's reign. In Goa, the Mughals established their rule in Antraj Mahal on February 1689.

One thing can be said for certain; Aurangzeb, who was not wholly successful, won a large part of the Maratha kingdom immediately after Sambhaji Maharaj's death. His resolve and ambition to become the master of the South soon after Shivaji Maharaj's death was foiled by Sambhaji Maharaj and his successor, Rajaram.

With Aurangzeb's death, his ambition to annihilate the Marathas was also buried deep in the Deccan. Herein lies the real success of the genius of Shivaji Maharaj.

Capture and Execution:

Aurangzeb captured Sambhaji Maharaj in February 1689 with a treacherous plot by luring him to Sangameshwar, where Mughal forces led by Muqarrab Khan ambushed him and his advisor, Kavi Kalash, after internal Maratha betrayal revealed their location. Despite earlier attempts to

escape Mughal power, a combination of weakening Maratha forces and betrayal by close officials led to Sambhaji's capture and eventual execution by Aurangzeb.

Sambhaji and Kavi Kalash were paraded before Aurangzeb. Aurangzeb offered to spare Sambhaji's life if he surrendered forts and treasures, and revealed collaborators, even offering conversion to Islam. Sambhaji's defiance and insults towards Aurangzeb and Prophet Muhammad led to his torture and execution by beheading on March 11, 1689, at Tulapur, along with Kavi Kalash

***

...The Architect of Souls ...

A light that shines in halls so bright,

To guide us through the darkest night.

With patience deep and words so kind,

They open doors within the mind.

They plant the seeds of what could be,

And help us grow for all to see.

A steady hand, a heart of gold,

The greatest stories ever told.

Through wisdom shared and lessons learned,

The fire of curiosity is burned.

A beacon true, a lifelong friend,

Whose noble influence has no end.

- Mr. Gaurav Kulkarni

(XII MLT)

***

... Dreams of a Student ...

A student walks a silent road,

With books and dreams to hold

Through days of work and sleepless nights,

They chase their goals with hopeful sights.

The path is long, the struggle real,

Yet courage gives them strength to feel.

Failures come but do not stay, Hard work slowly finds its way

With faith and effort shining through,

One day their dreams will all come true

- Mr. Abhinav Desai

(XII Arts)

***

Youth As A Nations Milestone

Article

- Awadhut Katkar,
(XII Sci)

Today's youth is the future of the country.

The youth of a country is its greatest strength and most valuable asset. Young people are full of energy, confidence, creativity, and enthusiasm. They have the power to shape destiny of a nation. The development, progress, and success of a country depend largely on its youth. That is why, it is rightly said, that today's young generation is the future of the country.

Importance of Youth in Nation Building:

Youth plays a vital role in a nation‘s building. They are the driving force behind social, economic, and political development. Young people are more active, hardworking, and ready to accept challenges. They bring new ideas and innovative thinking to solve problems. A country with strong, motivated, and skilled youth can achieve great success in every field.

Youth also act as leaders of tomorrow. The leaders, scientists, teachers, doctors, engineers, and administrators of the future come from today's youth. If they are trained well, they can take the country on the path of progress and development.

Role of Education in Shaping Youth:

Education is the foundation of a strong youth. It helps young people gain knowledge, skills, discipline, and values. An educated youngster can think critically and make wise decisions. Education prepares them to face real-life challenges and become responsible citizens.

Quality education also helps youth understand the importance of democracy, equality, and social responsibility. It teaches them moral values, such as honesty, respect, and teamwork. When youth are educated, they not only improve their own lives, but also contribute to the development of society and the nation.

Youth & Technology:

In the modern world, youth are closely connected with technology. They are quick learners and easily adapt to new inventions and digital tools. Technology has given young people many opportunities in fields of information technology, communication, research, and innovation. Today's youth are using technology to start new businesses, spread awareness, and solve social problems. Digital platforms help them express their ideas and connect with the world. If the youth used wisely, technology can help you to become powerful agents of change and growth.

Contribution of Youth to the Economy:

The youth play an important role in strengthening the economy of a country. They form the major part of the workforce. Skilled and hardworking youth increase productivity and innovation. They contribute to industries, agriculture, services, and entrepreneurship.

Young entrepreneurs are creating jobs and promoting self-employment. Their creativity and risk-taking ability help driving economic growth. A strong economy depends on a capable young population that is ready to work, learn, and grow.

Youth & Social Responsibility:

Youth have a great responsibility towards the society. They can help remove social evils such as corruption, caste discrimination, gender inequality, and illiteracy. Young people have the courage to stand against injustice and raise their voices championing, truth and equality. By participating in social service activities, youth can bring positive change. volunteering, awareness campaigns, cleanliness drives, and helping the poor, are some ways through which the youth can serve society. Their active participation helps in building a peaceful and united nation.

Challenges Faced by Today's Youth:

Despite their strength and potential, today's youth faces many challenges. Unemployment is one of the biggest problem. Lack of proper education, skills, and opportunities creates frustration among young people. Stress, depression, and pressure from society also affect their mental health. Addiction to drugs, alcohol, and excessive use of mobile phones and social media as well as is another serious issue. These problems can lay waste to the valuable energy of youth and harm their future. Without proper guidance, youth may choose the wrong path.

Role of Government & Society:

The government and society have an important role in guiding the youth. The government should provide quality education, skill development programmes, employment opportunities, and proper healthcare. Policies should focus on youth empowerment and development.

Families, teachers, and society should act as positive role models. Moral education, discipline, and emotional support are necessary for youth to grow in the right direction. When youth are supported and encouraged, they can achieve great success.

Youth as Agents of Change:

Youth has the power to bring change in society. They are fearless, energetic, and determined. History shows that many social movements and revolutions were led by young people. Their passion and commitment can transform a nation. By using their talent and energy positively, youth can build a strong, developed, and modern country. They can promote peace, unity, and progress through their actions.

***

Competitive Exams and the Reality of Success

An Informative Article

- Mr. Abhinav Desai
(XII Arts)

Today, lakhs of students appear for competitive exams every year with big dreams of becoming successful officers, engineers, doctors and other respected professionals. Every year, these exams bring together students from all corners of the country, from small villages to big cities. They prepare with immense dedication, hoping that this will be their path to a bright future. However the reality of competitive exams is often harsh. Despite the large number of aspirants, only a small fraction of them succeed in cracking these exams.

The biggest challenge is the sheer level of competition. Thousands, sometimes lakhs of students, compete for very limited number of seats. This means that even with hard work, only those who combine determination with strategy succeed. Effective preparation is not just about studying hard. It involves smart planning, the right study material, and good time management. Without a clear plan, even hours of effort may not yield results.

Another vital aspect is consistency and mental strength. competitive exams is a long, grueling process. Students may prepare for months even year, without immediate success. Many lose motivation when they face failure or do not see instant results. But the students who succeed are those who stay consistent, learn from their mistakes, and keep trying. Every failure is a step toward success; if taken positively.

In today's world, distractions also play a big role. Social media, mobile phones and unnecessary activities often break students' focus. Only those who consciously limit distractions, set clear goals, and follow a structured schedule achieve their dreams. They accept short-term sacrifices to achieve long-term goals.

In conclusion, although lakhs of students appear for competitive exams every year, success is reserved only for those, who combine hard work with discipline, strategic planning, and mental resilience.

Success in competitive exams does not come to everyone, but to those who stay patient, are disciplined and work hard finally achieve their dreams. The journey of preparing for competitive exams is not easy. Students have to face many challenges, failures, and moments of self-doubt. Sometimes they feel tired and discouraged, but the ones who truly succeed are those who never stop believing in themselves. They continue their

preparation with determination and courage. They learn from their mistakes, improve their knowledge, and become stronger with every obstacle. Their dedication, perseverance, and strong willpower helps them move forward step by step. In the end, their patience and continuous effort leads them to success, proving that true victory belongs to those who never give up on their dreams.

***

... College Friends ...

Early lectures and sleepy eyes,
Notes borrowed in last-minute tries.
Canteen talks and endless laughs,
Sharing secrets between classes.
Group studies that turn to jokes,
Inside stories that, only we know.
Stress of exams, moments of cheer,
Friends make every memory dear.
College days may quickly end,
But memories stay that we all send.
Because in the journey of youth and life,
Friends who make the days a little bright.

-Mr. Ashish Bhandare
(XII Sci)

***

... Believe ...

Believe in the power of quiet dreams,
Even when life is harder than it seems.
The sky was never meant to limit you,
It only shows what courage can do.
Every sunrise carries a sign,
That new beginnings are always divine.
Do not measure your worth by speed,
Even slow steps can lead.
Hold your hope like a guiding light,
Through every shadow and every fight.
One day the world will clearly see
The strength you always had to be.

- Miss Gauri Sutar
(XI Arts)

***

Krishnaji Prabhakar Khadilkar

A Biographical Article

- Miss Akshata Koli
(XII Arts)

Maharashtra is known as the land of saints and playwrights. The rich heritage of Marathi theatre that Maharashtra has received is not only a tradition but also a valuable legacy of ideas, values, and social awareness. One of the most distinguished playwrights who gave intellectual height and artistic grandeur to this tradition was Krishnaji Prabhakar Khadilkar. He was also an editor, a critic of political issues, and a spiritual thinker. He was born on 23 November 1872, in the city of Sangli, situated on the banks of the Krishna River in Maharashtra. At that time, Sangli was a small princely state.

Khadilkar's father had served for some time in the Konkan region and in various princely states, before finally settling in Sangli. Unfortunately, Khadilkar's father passed away suddenly, just four months after his birth. His mother and grandmother believed that the newborn child was the cause of this misfortune. owing of this belief, his mother even avoided feeding him milk. However, by fate, Khadilkar's aunt Yashodabai raised and cared for him. Over the time, resentment of his mother and grandmother gradually disappeared.

Khadilkar completed his schoolling in Sangli, and later pursued higher education at Fergusson College and Deccan College in Pune. In 1892, he earned a B. A. degree with Philosophy as his major. Between 1892 and 1894, he worked as a teacher at Sangli High School. Later, he went to Mumbai to study law and obtained an LL.B. degree.

He began writing in 1893. His first play, 'The Death of Sawai Madhavrao,' was written during this period. It was published in the journal 'Vividha Dnyan Vistar' in 1896. His review of Mahadev Shivrampant Gole's book 'Brahman and Their Knowledge' brought him into contact with Lokmanya Bal Gangadhar Tilak, which later led to his close association with the newspaper 'Kesari.'

In 1896, he wrote an important article titled 'National Festival' in Kesari, and in 1897 he joined the newspaper regularly. Inspired by the nationalist and radical ideology of Lokmanya Tilak, he actively engaged in journalism. Like Tilak, he advocated spiritual nationalism through his writings.

To express his strong political ideas, he also effectively used dramatic writing. In 1901, he wrote a series of articles titled 'The War of Guerrilla Strategy.' In 1902, he went to Nepal for some time, under the pretext of working in a tile factory and returned to Kesari again in 1905. In 1907, he presided over the Third Marathi Theatre Conference. During Tilak's imprisonment beginning in 1908, Khadilkar took responsibility as the Editor of Kesari. He resigned from this position in 1910. In 1913, he wrote a series of articles on the Balkan War, and in 1914, he began writing about World War I in the magazine 'Chitramay Jagat.'

In 1917, he presided over the Pune Theatre Conference. In 1918, when Lokmanya Tilak and N. C. Kelkar went to England, Khadilkar again took charge as editor of Kesari. However, after Tilak's death in 1920, his association with Kesari ended. Later, he distanced himself from the Tilak school of thought and became a supporter of Gandhian politics. From 1921, he edited the daily newspaper 'Lokmanya' in Mumbai. In the same year, he also presided over the Music Conference organized by Gandharva Mahavidyalaya.

Later, in 1923, he started his own daily newspaper Called Navakal. Due to his bold and fearless writing, several legal cases were filed against him. In 1927, he was fined in the Navakal case for an article related to the Hindu-Muslim dispute. In 1929, he was sentenced to one year of imprisonment on charges of sedition. In 1933, he presided over the 18th Maharashtra Sahitya Sammelan held in Nagpur. In the same year, he established the Datta Temple at Sangliwadi, where he used to deliver lectures on Yoga and spirituality. Between 1935 and 1947, he wrote several books in the Spiritual Book Series.

In the later years of his life, Khadilkar wrote spiritual works on topics such as Rudra, Sandhyavandan, Purusha Sukta, Aitareya and Ishavasya Upanishads, Taittiriya Upanishad, the worship of Omkara, Yajnavalkya-Maitreyi dialogue, and the teachings of Trisuparna. A collection of his important articles and speeches has been published under the title 'Khadilkar's Collected Essays' (Part 1 and 2). His articles on World War I were published in five volumes.

Khadilkar wrote fifteen plays, including:

- Kanchangadchi Mohana (1898)
- The Death of Sawai Madhavrao (1893)
- Keechak Vadh (1907)
- Sangeet Baykanche Band (1907)
- Bhaubandaki • Premdhwaj (years)
- Sangeet Manapman (1911)
- Sangeet Vidyaharan (1913)
- Satvapareeksha
- Sangeet Swayamvar (years)
- Sangeet Draupadi (1920)
- Sangeet Zidandi Sanyas (1923)
- Sangeet Menaka (1926)
- Savati-Malar (1925)
- Sangeet Savitri (1933)

His prose plays were staged by Shahunagarvasi and Maharashtra Natak Mandali, while his musical plays were performed by Kirloskar and Gandharva Natak Mandali. In the history of Marathi theatre and dramatic literature, Khadilkar holds a unique and distinguished place. Due to his powerful writing, Marathi prose and musical theatre experienced a golden era. His famous play 'Keechak Vadh,' which attempted to expose the true nature of oppressive rule, was banned and confiscated by the British government in 1910. Krishnaji Prabhakar Khadilkar passed away on 26 August 1948.

***

Hidden Toxins in Modern Life

An Informative Article

- Mr. Gaurav Kulkarni
(XII MLT)

A Comprehensive Guide to Cosmetics, Packaged Foods, and the Industrialization of the Human Body.

Introduction: The Great-Grandparent Test

If your great-grandparents walked into a modern supermarket or beauty aisle today, they would likely be confused, then delighted, and finally, profoundly disturbed. They would see rows of perfectly uniform, brightly colored foods that refuse to rot. Bread that stays soft for weeks. Cookies that never go stale. Meat that looks permanently fresh. Shampoos that smell like 'ocean breeze' but contain no water from the sea.

To them, this would look like a miracle—the final victory over famine, waste, and the limitations of nature. But if they could look past the cellophane and read the fine print, they would see that this convenience has a hidden price tag, one we are paying with our health. We are living in the era of 'products that live longer, so that we don't have to.'

In modern life, humans are increasingly exposed to harmful chemicals through everyday products such as cosmetics, packed foods, and processed items. These products are convenient and attractive, but many of them contain synthetic chemicals that negatively affect human health when used regularly over long periods. Understanding these chemicals and their effects is the first step toward reclaiming a healthy lifestyle.

Part I: The Chemistry of Beauty— Harmful Chemicals in Cosmetics

Cosmetic products such as shampoos, creams, perfumes, lipsticks, and face washes are used daily to improve appearance and personal hygiene. However, the skin is the body's largest organ, and it is highly absorbent. Many cosmetic products contain synthetic additives that may affect human health if used frequently or in large amounts.

1. The Preservative Problem: Parabens

Parabens are among the most common harmful chemicals found in cosmetics. They are used as preservatives to prevent the growth of bacteria and fungi, extending the shelf life of lotions and shampoos.

The Risk: Parabens are known endocrine disruptors. since they can mimic the hormone estrogen, long-term exposure may disturb hormonal balance and has been linked to reproductive problems and an increased risk of certain cancers.

2. Fragrance and Flexibility: Phthalates

Found in perfumes, deodorants, hair sprays, and nail polishe; phthalates are used to increase fragrance stability and plasticize products.

The Risk: These chemicals can interfere with the endocrine system and may cause developmental issues. Because 'fragrance' is often considered a trade secret, companies aren't always required to list the specific phthalates used, making them a 'hidden' toxin.

3. The Carcinogen in the Salon: Formaldehyde

Formaldehyde is a pungent gas used in hair straightening products, nail polishes, and as a preservative in some soaps.

The Risk: It is a known carcinogen. Exposure can cause skin irritation, severe allergic reactions, and respiratory problems. Inhaling the fumes during hair treatments is particularly hazardous to both the consumer and the stylist.

4. Heavy Metal Contamination: Lead

While rarely listed as an ingredient, lead often appears as a contaminant in lipsticks and eye cosmetics.

The Risk: There is no "safe" level of lead exposure. It is a potent neurotoxin that can damage the nervous system and cause toxicity in the blood, especially with long-term, repetitive use of lip products.

5. The Foam Factor: Sodium Lauryl Sulfate (SLS)

SLS is the chemical responsible for the rich lather in your shampoo and face wash.

The Risk: While not a carcinogen, it is a significant irritant. It can strip the skin of its natural oils, leading to dryness, eczema, and eye irritation in sensitive individuals.

Part II: The Industrial Kitchen — Chemicals in Packaged and Fast Foods

The defining characteristic of 'old food' was its connection to the seasons. Food was preserved through methods our ancestors understood: salting, drying, and fermenting. Today's food system is built on the logistics of distance and the demand for consistency. We moved preservation out of the cellar and into the laboratory, trading nutrient density for storable calories.

1. The 'Bliss Point' and Flavor Enhancers: MSG

Monosodium Glutamate (MSG) is a flavor enhancer often added to noodles, chips, and soups. It is designed to hit the 'Bliss Point' a magical combination of taste profiles that triggers the brain's pleasure center.

The Health Impact: In sensitive individuals, excessive consumption can lead to "MSG Symptom Complex," characterized by headaches, nausea, chest pain, and weakness. More insidiously, it hijacks appetite signaling, making it nearly impossible to stop eating.

2. Faking Freshness: Sodium Benzoate and Nitrates

Chemical preservatives like Sodium Benzoate (in sodas) and Nitrates/Nitrites (in processed meats like bacon and deli slices) are used to prevent spoilage and maintain color.

The Health Impact: When cooked at high heat, nitrates can turn into nitrosamines, which are potent carcinogens. The World Health Organization (WHO) has classified processed meat as a Class 1 Carcinogen carrying the same risk category as tobacco.

3. The Rainbow of Risk: Artificial Colors

Tartrazine (Yellow 5) and Sunset Yellow (Yellow 6) are used in candies, snacks, and soft drinks to make them visually appealing.

The Health Impact: These dyes have been linked to hyperactivity in children (ADHD-like symptoms) and various allergic reactions.

4. The Heart's Enemy: Trans Fats

Created through the hydrogenation of oils, trans fats are found in fried fast foods, biscuits, and pastries.

The Health Impact: They are double-edged swords: they increase 'bad' cholesterol (LDL) while simultaneously decreasing 'good' cholesterol (HDL), drastically raising the risk of heart disease and stroke.

5. The Sweet Deception: High Fructose Corn Syrup and Artificial Sweeteners

Mass-produced sweets use High Fructose Corn Syrup (HFCS), while 'diet' products use aspartame or saccharin.

The Health Impact: HFCS is a primary driver of obesity, type 2 diabetes, and non-alcoholic fatty liver disease. Artificial sweeteners, while calorie-free, may negatively affect gut bacteria and metabolic regulation.

Part III: The Biological Toll—How Chemistry Replaced Seasonality

When we consume these chemicals, they don't just disappear, Our bodies must process them. Many of these additives act as 'emulsifiers' — substances like Polysorbate 80 or Carrageenan that keep fats and waters from separating in processed foods.

The 'Soap' Effect: Emerging research suggests these emulsifiers act like soap in your digestive tract. They 'scrub away' the vital, protective mucus lining your gut. When that lining is breached, you face chronic inflammation, 'leaky gut,' and a potential gateway to autoimmune diseases.

Furthermore, the high sodium content used to stabilize packaged foods leads to hypertension (high blood pressure), putting immense strain on the kidneys and the cardiovascular system.

Conclusion: Reclaiming the Real Food Pantry

We are not living in the 19th century. The conveniences of modern food and hygiene logistics are, to some extent, a necessity. However, the extreme level of processed we consume is not. We have normalized eating 'food products' rather than 'food.' A strawberry yogurt that gets its color from Red 40 and its flavor from 'natural flavor' (which can contain up to 100 hidden chemicals) is not a snack; it is an industrial confection.

How to Protect Your Health :

Ignore the Front, Read the Back The front of the package is marketing. The back, the ingredient list, is the truth.

The Five Ingredient Rule: If a product has more than five ingredients or contains words you wouldn't keep in a home pantry (like butylated hydroxytoluene), it is highly processed.

Shop the Perimeter: Real food is usually located on the outermost edges of the supermarket: the produce, fresh meat, and dairy sections.

Support Organic: Whenever possible, choose organic and chemical-free products to reduce your cumulative 'toxic load.'

Choose 'Alive' Food: Demand food that is designed to eventually rot. If a loaf of bread stays soft for a month, it isn't food—it's a chemical feat.

The 'miracle' of everlasting products is a false idol. For our long-term health, it is time to return to the basics. Being aware of these chemicals and making informed choices is the only way to maintain a safer, healthier lifestyle in a chemical world.

***

डॉ. पतंगराव कदम साहेब यांच्या जयंती निमित्त कीर्तन महोत्सव : ८ व ९-०१-२०२६

मा. विजयमाला कदम यांचा सत्कार करताना प्राचार्य

सांगलीवाडी ग्रामस्थांच्या वतीने मा. विजयमाला कदम यांचा सत्कार

मा. मनोहर सारडा यांचा सत्कार करताना मा. विजयमाला कदम

ह.भ.प. कोटणीस महाराज यांचा सत्कार करताना प्राचार्य

ह.भ.प. कोटणीस महाराज

ह.भ.प. योगीराज महाराज गोसावी

ह.भ.प. कृष्णा महाराज चवरे

मा. मनोहर सारडा

ह.भ.प. दीपक (नाना) केळकर

डॉ. पतंगराव कदम साहेब यांच्या जयंती निमित्त कीर्तन महोत्सव : ८ आणि ९-०१-२०२६

ह.भ.प. कृष्णा महाराज चवरे यांचा सन्मान
(आजरेकर–आंबेकर फड, पंढरपूर)

१०५ वर्षांच्या अखंड कीर्तन सेवेबद्दल
ह.भ.प. दीपक (नाना) केळकर यांचा सत्कार

ह.भ.प. योगीराज महाराज गोसावी यांचा सन्मान

ह.भ.प. कृष्णा महाराज चवरे यांची कीर्तन सेवा

भारती विद्यापीठाचे सहकार्यवाह डॉ. एम. एस. सगरे यांचा सन्मान

डॉ. पतंगराव कदम साहेब प्रतिमा पूजन

भक्तीरसात न्हाऊन निघालेल्या महिला भगिनी

ब्रह्मानंदी लागली टाळी, कोण देहाते सांभाळी ...

डॉ. पतंगराव कदम साहेब यांच्या जयंती निमित्त कीर्तन महोत्सव : ८ आणि ९-०१-२०२६

कीर्तनाचा आस्वाद घेताना मा. विजयमाला कदम (वहिनीसाहेब)

संत एकनाथ महाराज यांचे वंशज
ह.भ.प. योगीराज महाराज गोसावी कीर्तन सेवा देताना

मा. विजयमाला कदम यांच्या हस्ते डॉ. दादा नाडे यांना नासाकडून प्राप्त रेडिओ जावा २.१ टेलिस्कोपचे अनावरण

'महाविद्यालयाची वाटचाल' या विषयावरील भित्तिपत्रकाचे अनावरण करताना विशेष अतिथी आणि इतर मान्यवर

रांगोळ्यांनीं सडे सजविले रस्त्यारस्त्यांतुन ।
कुठें मंदिरीं ऐकूं येते टाळांची किणकिण ।।

कीर्तन महोत्सवाची पूर्व तयारी : डावीकडून श्री. भगवान मोरे, हभप. श्री. दत्तात्रय आंबी, प्राचार्य डॉ.रणखांबे, हभप. श्री. विजय म्हैसकर आणि हभप. श्री. महादेव विसापुरे

रांगोळी सजावट करणारे विद्यार्थी आणि प्राध्यापक

आकर्षक रांगोळी सजावट करताना विद्यार्थिनी

करिअर गाइडन्स सूक्ष्मजीवशास्त्र विभाग : १९-११-२०२५

सिरम इन्स्टिटूटचे जनरल मॅनेजर डॉ. कीर्तीकुमार सातपुते व्याख्यान देताना

डॉ. कीर्तीकुमार सातपुते यांचा सत्कार करताना विद्यार्थिनी

करिअर गाइडन्स सूक्ष्मजीवशास्त्र विभाग

कार्यशाळेत मार्गदर्शन करताना प्राचार्य डॉ. डी. जी. कणसे

कार्यशाळेत मार्गदर्शन करताना प्रमुख अतिथी प्रा.डॉ.बी.एस.जाधव

विद्यारंभ : ११ ते १३ -०८-२०२५

विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करताना प्र. प्राचार्य डॉ. संजय पोरे

महाविद्यालयाविषयी माहिती समजून घेताना उपस्थित विद्यार्थी

सुधारित अभ्यासक्रमावर कार्यशाळा : २३-०८-२०२५

कार्यशाळेच्या उद्घाटन प्रसंगी प्राचार्य डॉ. डी. जी. कणसे

कार्यशाळेचे आयोजक प्र. प्राचार्य डॉ. पोरे

भारतीय संविधान ऑनलाईन सामान्य ज्ञान क्षमता चाचणीचे उद्घाटन : ०३-१२-२०२५

ऑनलाइन सामान्य ज्ञान क्षमता चाचणीचे प्रात्यक्षिक

शपथ – स्वातंत्र्य, समता आणि बंधुतेची

विद्यार्थ्यांचे अभिरूप युवा संसदेचे सादरीकरण : १३-१२-२०२५

संसदेविषयी माहिती सांगताना मा. नागेंद्र राय

महाविद्यालयात प्रत्यक्षात विद्यार्थ्यांची संसद भरली

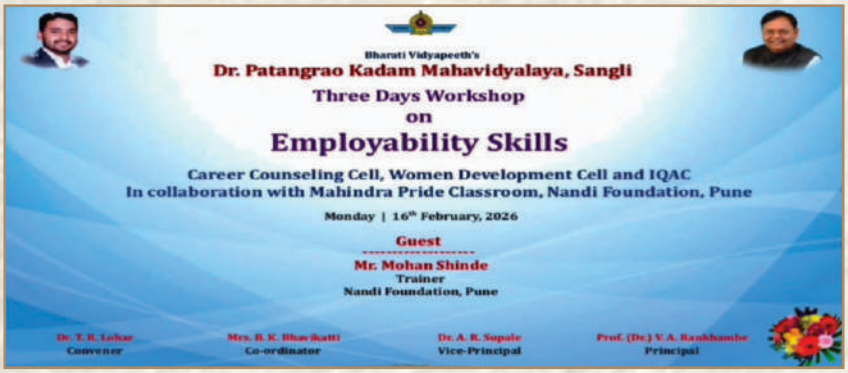

संसदेतील वाद प्रतिवाद

कार्यशाळेला उपस्थित राज्यशास्त्र विभागातील विद्यार्थी व प्राध्यापक

रोजगार कौशल्यांवरील कार्यशाळा : १६-०२-२०२६

मा. मोहन शिंदे यांचा सत्कार करताना उपप्राचार्य डॉ. अमित सुपले

प्रशिक्षण प्रमाणपत्र प्राप्त विद्यार्थिनी

महिंद्रा प्राइड क्लासरूम आणि नांदी फाउंडेशन यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित रोजगार क्षमता बांधणी कार्यशाळेचा अभिप्राय देताना विद्यार्थिनी

प्रशिक्षक मोहन शिंदे उपस्थित विद्यार्थिनींना मुलाखत तयारी व बायोडाटा लेखन या विषयावर मार्गदर्शन करताना

इन्स्टिट्यूट ऑफ एन्व्हायरमेंट विभागास भेट

आयडियथोन-२०२६ स्पर्धेत वनस्पतीशास्त्र विभागातील सहभागी विद्यार्थ्यांसोबत मा. कुलगुरू डॉ. विवेक सावजी

आंतरराष्ट्रीय ओझोन दिन उत्साहात साजरा

भौतिकशास्त्र विभागाच्या वतीने 'ओझोन दिन' उत्साहात साजरा

पत्रकार परिषद - आंतरराष्ट्रीय परिषद

'अभिजात भाषा आणि साहित्य : भूत वर्तमान आणि भविष्य' या आंतरराष्ट्रीय परिषदेनिमित्त उपस्थित पत्रकार बांधव

पारंपरिक गौरी महोत्सव : ०४-०९-२०२५

झिम्मा फुगड्या खेळात मग्न झालेल्या महिला

गौरी –गणपती उत्सवात सहभागी झालेल्या विद्यार्थिनी व प्राध्यापिका

वेशभूषा दिन : १८-०३-२०२६

महाविद्यालयातील विद्यार्थी गौरव कुलकर्णी व हर्षवर्धन गेजगे प्राचार्यांसोबत पारंपरिक वेशभूषेत

मान्यवरांच्या समवेत महाविद्यालयातील प्राचार्य व प्राध्यापक

चक्क बैलगाडी महाविद्यालयात! पारंपरिक शेतकरी वेशभूषेतील विद्यार्थी

पारंपरिक वेशभूषेतील महाविद्यालयातील प्राध्यापक व विद्यार्थी

वार्षिक पारितोषिक वितरण समारंभ : १८-०३-२०२६

डॉ. पतंगराव कदम साहेबांच्या प्रतिमेचे पूजन

प्रमुख अतिथी प्रा. मच्छिंद्र सकटे यांचे स्वागत

स्वागत व प्रास्ताविक करताना उपप्राचार्य डॉ. अमित सुपले

ज्युनिअर विभाग प्रमुख प्रा. ए.एल. जाधव वार्षिक अहवाल सादर करताना

निवेदन करताना प्रा. रवींद्र काटकर

प्रथम क्रमांकाचे पारितोषिक स्वीकारताना विद्यार्थिनी

पारितोषिक वितरण समारंभ : १८-०३-२०२६

M.Com-II ची कु. वैष्णवी जाधव प्रशस्तिपत्र स्वीकारताना

वार्षिक स्नेहसंमेलन प्रसंगी विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करताना

मार्गदर्शन करताना आयर्न मॅन (लेडी) डॉ. मनाल अंथीकट

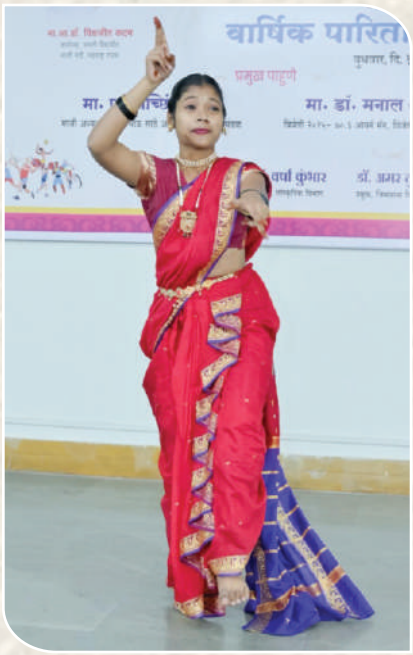

स्नेहसंमेलन हा स्नेहाचा आणि कर्तृत्वाचा विजयोत्सव : प्रा.सकटे

नवचैतन्याने बहरलेली आमच्या महाविद्यालयाची तरुणाई

अशी पावलं थिरकली, टाळ्यांचा वर्षाव झाला –
साक्षी माळी आणि काजल अलदार

पारंपरिक लावणी नृत्य सादर करताना
महाविद्यालयातील विद्यार्थिनी सृष्टी कांबळे

विद्यार्थी सहाय्य जनजागृती अभियान : १४-०७-२०२५

शिष्यवृत्ती योजनांची माहिती देताना समाजकल्याण अधिकारी मा. सविता पाटील

शिष्यवृत्ती योजनांची माहिती देताना समाजकल्याण अधिकारी मा. डॉ. विक्रांत हजारे

विविध प्रकारच्या शिष्यवृत्ती योजनांची माहिती घेताना विद्यार्थी

कार्यक्रमाचे स्वागत व प्रास्ताविक करताना डॉ. नरेश पवार

एड्स जनजागृती अभियान : १३-०८-२०२५

एड्स जनजागृतीविषयी मार्गदर्शन करताना डॉ. पोरे

कार्यक्रमाच्या समन्वयक प्रा. भारती भाविकट्टी यांचा सत्कार करताना प्र. प्राचार्य डॉ. संजय पोरे

बीजतुलेतील बीजांचे रोपण : ०५-१०-२०२५

मा. विजयमाला कदम (वहिनीसाहेब) यांच्या बीजतुलेतील (देववृक्ष) बीजांचे रोपण करताना प्राचार्य डॉ. विवेकानंद रणखांबे

अहवाल विभाग

विभाग संपादक

डॉ. ज्ञानेश्वर फड

डॉ. तृषांत लोहार

INDEX

अनु. क्र.	अहवाल	पृष्ठ क्र.
१	अभिजात भाषा आणि साहित्य : भूत, वर्तमान आणि भविष्य	१९२
२	संगणकशास्त्र विभाग	१९४
३	शारीरिक शिक्षण विभाग	१९४
४	पॉलिटिकल विभाग	१९५
५	ग्रंथालय विभाग	१९५
६	कार्यअहवाल	१९८
७	प्रसिद्धी विभाग	१९९
८	सांस्कृतिक समिती	२००
९	जिमखाना विभाग	२०१
१०	प्रमुख अग्रणी महाविद्यालय विभाग	२०३
११	कीर्तन महोत्सव विभाग	२०४
१२	विशेष श्रमसंस्कार शिबिर	२०४
१३	शिष्यवृत्ती विभाग	२०८
१४	Department of Chemistry	२१०
१५	Department of Microbiology	२११
१६	Department of Zoology	२१४
१७	Department of English	२१५
१८	Department of Commerce	२१५
१९	Staff Academy	२१७
२०	Staff List	२६८

Activities

Sr. No.	Activity	No. of Professor Participant	No. of Students Participant
1	Students' Induction Program	13	158
2	Gauriche khel v gani	21	253
3	Red ribbon club	8	55
4	Study tour of B. Sc. III Microbiology at IRSHA and RGITBT, Pune	4	16
5	Study tour at Warana Dairy, Warananagar and Seema Biotech, Talsande	4	30
6	Seminar on Career opportunities in Research by Prof.Mohan Madwanna of Marathi Vidnyan Parishad	6	50
7	Seminar on Expectations of Pharma Industries from Microbiology students by Mr. Kirtikumar Satpute	25	50
8	Fermented food exhibition	7	62
9	Social enlightenment week program on 2nd Jan 2026	7	500
10	Study visit to Bharati hospital Wallace Wadi Sangli	3	27
11	रसायनशास्त्र विभाग: राष्ट्रीय विज्ञान दिन साजरा (पोस्टर आणि रांगोळी सादरीकरण स्पर्धा)	12	41
12	तीन दिवसीय 'एम्प्लॉयबिलिटी स्किल्स' कार्यशाळा – करिअर कौन्सिलिंग आणि प्लेसमेंट सेल (महिंद्रा प्राइड क्लासरूम व नंदी फाउंडेशन यांच्या सहकार्याने)	5	53
13	केमिस्ट्री पदवीधरांसाठी सरकारी नोकरीच्या संधी	8	32
14	फार्मास्युटिकल आणि केमिकल इंडस्ट्रीची ओळख	6	37
15	कॅम्पस प्लेसमेंट ड्राईव्ह (कामधेनू ॲग्रोवेट, कसबे-डिग्रज)	5	25
16	भौतिकशास्त्र विभाग: करियर कौन्सिल	6	40
17	आंतरराष्ट्रीय ओझोन दिन	6	20
18	एनसीसी: महाविद्यालय परिसराची स्वच्छता आणि वृक्षारोपण	2	34
19	योग प्रशिक्षण शिबिर	10	38
20	२७ सप्टेंबर २०२५ जागतिक नदी दिनानिमित्त नदी घाटाची स्वच्छता	6	42
21	वंदे मातरम् या राष्ट्रीय गीताचे सामुदायिक गायन	2	37
22	एनसीसी दिनानिमित्त रॅलीचे आयोजन	4	42
23	जागतिक एड्स दिन या निमित्ताने महाविद्यालय व पद्मभूषण वसंतदादा पाटील जिल्हा रुग्णालय यांच्या संयुक्त विद्यमाने जनजागृती रॅलीचे आयोजन	2	42
24	छत्रपती शिवाजी महाराज यांच्या जयंतीनिमित्त सांगली शहरातून रॅलीचे आयोजन	6	40
25	मतदान जनजागृती अभियाना अंतर्गत मतदार नोंदणी अभियान व जनजागृती रॅलीचे आयोजन	4	36
26	अभिजात भाषा आणि साहित्य : भूत वर्तमान आणि भविष्य	336	102
27	कीर्तन महोत्सव	64	200

आंतरराष्ट्रीय परिषद - अहवाल
अभिजात भाषा आणि साहित्य: भूत, वर्तमान आणि भविष्य

भारती विद्यापीठाचे डॉ. पतंगराव कदम महाविद्यालय, सांगली येथे अभिजात भाषा आणि साहित्य : भूत, वर्तमान आणि भविष्य या विषयावर शुक्रवार, दि. १३ फेब्रुवारी २०२६ रोजी एकदिवसीय आंतरराष्ट्रीय परिषद संपन्न झाली. या परिषदेला भारत व परदेशातील एकूण ३३६ अभ्यासक, प्राध्यापक आणि संशोधक विद्यार्थ्यांचा उत्स्फूर्त प्रतिसाद मिळाला.

परिषदेचे उद्घाटन ज्येष्ठ अभ्यासक व ९८ व्या अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाच्या अध्यक्षा डॉ. तारा भवाळकर यांच्या हस्ते झाले. यावेळी भारती विद्यापीठाचे संस्थापक, कुलपती डॉ. पतंगराव कदम साहेब आणि नालाचार्य कृष्णाजी प्रभाकर खाडिलकर यांच्या प्रतिमेचे पूजन करण्यात आले. उद्घाटनाच्या भाषणात डॉ. तारा भवाळकर त्यांनी भाषा ही केवळ अभिमानाची बाब नसून संवाद, संस्कृती आणि माणुसकी जोडणारे प्रभावी साधन आहे, असे सांगत भाषेच्या सातत्यपूर्ण विकासाची गरज अधोरेखित केली. त्यानंतर अखिल भारतीय मराठी साहित्य महामंडळाचे अध्यक्ष प्रा. मिलिंद जोशी यांनी मराठी भाषेच्या अभिजात दर्जासाठी विविध सामाजिक आणि साहित्यिक संस्था यांनी दिलेल्या भरीव योगदानाचा आढावा घेतला. परिषदेचे प्रमुख वक्ते आणि बीजभाषक म्हणून ८८ व्या अखिल भारतीय साहित्य संमेलनाचे अध्यक्ष डॉ. सदानंद मोरे यांनी मार्गदर्शन केले. बीजभाषणात ते म्हणाले की, ''मराठी भाषेची परंपरा संत साहित्यापासून सुरू होते. ज्ञानेश्वरांनी 'ज्ञानेश्वरी'सारख्या ग्रंथातून मराठीला तत्त्वज्ञानाची उंची दिली. वारकरी संप्रदायाने अभंग, कीर्तन आणि दिंडी परंपरेतून मराठीचा प्रसार केला. त्यामुळे मराठी ही केवळ संवादाची भाषा नसून संस्कृतीची आणि अध्यात्माची भाषा ठरली.''

मराठी भाषेच्या भविष्याबाबत डॉ. मोरे म्हणाले की, ''इतिहासात लोकमान्य टिळक यांनी 'केसरी' या वृत्तपत्रातून मराठी पत्रकारितेला बळ दिले आणि स्वातंत्र्यलढ्यात भाषेचे सामर्थ्य दाखवून दिले. राज्यकारभार, न्यायालयीन कामकाज आणि प्रशासनातही मराठी सक्षमपणे वापरली जाऊ शकते, हे त्यांनी सिद्ध केले तसे भाषा टिकवण्यासाठी ती बदलत्या काळानुसार विकसित झाली पाहिजे. संस्कृत, हिंदी, इंग्रजी अशा भाषांमधील चांगले शब्द आत्मसात करून मराठी समृद्ध झाली आहे. भाषा ही केवळ परंपरेचे नव्हे तर जगण्याचे आणि भविष्य घडविण्याचे साधन आहे.'' एकूणच, या परिषदेत मराठी भाषेच्या जतनासोबतच तिच्या आधुनिक विकासाची आणि नव्या युगात संवर्धनाची गरज अधोरेखित करण्यात आली. अभिजात साहित्य आजपावतो समाजाच्या सांस्कृतिक, सामाजिक आणि नैतिक जडणघडणीत महत्त्वाची भूमिका बजावत आले आहे.

कृतज्ञतेच्या भावनेतून नाट्याचार्य श्री. कृष्णाजी प्रभाकर खाडिलकर यांचे पणतू श्री. नितीन खाडिलकर आणि नाट्यशास्त्र व पत्रकारिता या क्षेत्रात योगदान देणारे दैनिक सकाळचे संपादक श्री. शेखर जोशी यांचा विशेष सत्कार करण्यात आला.

या वेळी महाविद्यालयाने आयोजित केलेल्या ग्रंथप्रदर्शनाचे उद्घाटन प्रमुख पाहुण्यांच्या हस्ते करण्यात आले. तसेच 'अभिजात भाषा आणि साहित्य' या विषयावर महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांनी तयार केलेल्या भित्तिपत्रकांचे अनावरणही करण्यात आले. त्याचप्रमाणे एकूण २०२ छापलेल्या शोधनिबंधांच्या संशोधन पत्रिकेचे व महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. विवेकानंद रणखांबे यांच्या कार्यअहवाल डायरीचे या वेळी प्रकाशन करण्यात आले.

या परिषदेला भारती विद्यापीठाचे कार्यवाह व माजी मंत्री मा. डॉ. विश्वजीत कदम, तसेच शालेय विकास समितीच्या अध्यक्षा मा. विजयमाला कदम, तसेच डॉ. के. डी. जाधव (सहकार्यवाह, भारती विद्यापीठ, पुणे) यांनी परिषदेच्या यशस्वितेसाठी शुभेच्छा दिल्या.

या परिषदेमध्ये भारतीय व परदेशी अभिजात भाषांवर विविध सत्रांचे आयोजन करण्यात आले होते. विशेषत: नायजेरिया येथील सोकोटा युनिव्हर्सिटीचे प्रोफेसर झैनाब अब्दुल करीम, प्रो. मोहम्मद अलिरीओ, ईस्टर्न युनिव्हर्सिटी श्रीलंका येथील जे. केनेडी यांनी यावेळी आपले विचार मांडले.

एकूण चार सत्रांमध्ये या परिषदेचे आयोजन करण्यात आले होते. 'भारतीय अभिजात भाषा' या सत्रात राणी चेन्नमा विद्यापीठातील कला शाखेचे अधिष्ठाता डॉ. चंद्रकांत वाघमारे यांनी भारतीय अभिजात भाषांची ऐतिहासिक परंपरा मांडली. यावेळी कन्नड आणि मराठी भाषेचा अनुबंध कसा आहे याविषयी तज्ज्ञांनी मार्गदर्शन केले, तर लालबहादूर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विद्यापीठ, नवी दिल्ली येथील डॉ. विकास चौधरी यांनी अभिजात साहित्याच्या तत्त्वज्ञानात्मक आणि सौंदर्यात्मक मूल्यांवर प्रकाश टाकला. या सत्राचे अध्यक्ष डॉ. साताप्पा सावंत यांनी कोणतीही भाषा ही श्रेष्ठ किंवा कनिष्ठ नसते. आपल्या मातृभाषेचे संवर्धन करणे ही आपली जबाबदारी आहे. नाही तर भाषेचा मृत्यू अटळ असतो.

'परदेशी अभिजात भाषा सत्रात' आय.आय.आय.टी तेलंगणाचे श्री. सुबोध कुलकर्णी यांनी १८०५ मध्ये प्रकाशित झालेल्या पहिल्या मराठी व्याकरण ग्रंथापासून ते आजच्या युनिकोड, की-बोर्ड, व्हॉइस टायपिंग, ओसीआर आणि एआयपर्यंत मराठीने मोठा प्रवास केल्याचे सांगितले. मात्र, मराठीतील मोठ्या प्रमाणावरचे साहित्य अजूनही सर्चेबल (युनिकोड) स्वरूपात उपलब्ध नसल्याची खंत त्यांनी व्यक्त केली. या सत्रातील दुसरे वक्ते डॉ. शिरीष चिंधडे यांनी मातृभाषेचे महत्त्व आणि परदेशी भाषेतील साहित्य यावर भाष्य केले. या सत्राच्या अध्यक्षस्थानी शिवाजी विद्यापीठाचे मराठी विभाग प्रमुख डॉ. रणधीर शिंदे हे उपस्थित होते. आपले अध्यक्षीय मनोगत व्यक्त करताना ते म्हणाले की, मराठी भाषेला अभिजात भाषेचा दर्जा मिळाला ही सर्वांच्या दृष्टीने महत्त्वाची आणि आनंदाची बाब असली तरी भविष्यात मराठी भाषेचे महत्त्व अधिक वाढविण्यासाठी सर्वांनी अधिक जोमाने काम करणे आवश्यक आहे. त्यासाठी संशोधन आणि भाषा वृद्धीसाठी ठोस कृती आराखडा निश्चित करणे आवश्यक आहे.

परिषदेत इंग्लंड, जर्मनी, सिंगापूर, ऑस्ट्रेलिया, आयर्लंड, कॅनडा आणि चीन येथील अभिजात साहित्य अभ्यास परंपरांवर चर्चा झाली. या आंतरराष्ट्रीय परिषदेमध्ये २०२ प्राध्यापक व संशोधक विद्यार्थ्यांनी संशोधन निबंध सादर केले.

समारोप सत्रात प्रमुख पाहुण्या म्हणून प्रा. (डॉ.) माया पंडित यांनी मार्गदर्शन केले. ''अशा परिषदांमुळे अभिजात भाषांना नवे व्यासपीठ मिळते आणि नव्या पिढीत अभिजात साहित्याविषयी आवड निर्माण होते,'' असे त्यांनी सांगितले. समारोप सत्राच्या अध्यक्षस्थानी प्रा. अविनाश सप्रे यांनी दिवसभर झालेल्या परिषदेचा आढावा घेतला. याप्रसंगी संशोधक डॉ. सबिया सय्यद, प्रा. माने यांनी मनोगत व्यक्त केले. परिषदेचा समारोप पसायदानाने झाला.

या परिषदेमध्ये मराठी, हिंदी, इंग्रजी, कन्नड, उर्दू, अर्धमागधी, संस्कृत भाषेतील तसेच सामाजिक शास्त्र विभागातील ३०० हून अधिक प्राध्यापक व विद्यार्थ्यांनी सहभाग नोंदवला.

या आंतरराष्ट्रीय परिषदेचे यशस्वी आयोजन प्राचार्य व आयोजन समिती अध्यक्ष प्रा. (डॉ.) व्ही. ए. रणखांबे यांच्या मार्गदर्शनाखाली झाले. डॉ. अमित सुपले, डॉ. दादा नाडे, डॉ. कृष्णा भवारी, प्रा. रोहिणी वाघमारे, डॉ. नरेश पवार, डॉ. सचिन जाधव तसेच महाविद्यालयातील सर्व प्राध्यापक, शिक्षकेतर कर्मचारी आणि विद्यार्थी मोठ्या संख्येने उपस्थित होते. या सर्वांच्या सहकार्यामुळे ही आंतरराष्ट्रीय परिषद यशस्वीरीत्या पार पडली.

(डॉ. कृष्णा भवारी)
ऑर्गनायजिंग सेक्रेटरी

(कु. रोहिणी वाघमारे)
समन्वयक

संगणकशास्त्र विभाग अहवाल

२१ व्या शतकामध्ये माहिती तंत्रज्ञान क्षेत्रातील बदलांचा वेध घेऊन, संगणक शास्त्रातील आधुनिक ज्ञान विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहोचविण्याचे कार्य डॉ. पतंगराव कदम साहेब व डॉ. विश्वजीत कदम साहेब यांच्या प्रेरणेने व उपक्रमशील प्राचार्य प्रा. (डॉ.) व्ही. ए. रणखांबे यांच्या मार्गदर्शनाखाली संगणकशास्त्र विभाग कार्यरत आहे.

शैक्षणिक वर्ष २०२४-२५ च्या अंतिम वर्षाचा निकाल १००% आहे. संगणकशास्त्र विभागात दि.१०/११/२०२५ रोजी Angular गड या विषयावर एक दिवसीय मार्गदर्शनपर वर्कशॉपचे आयोजन करण्यात आले. या व्याख्यान व वर्कशॉपसाठी तंत्रज्ञान क्षेत्रातील तज्ज्ञ सौ. तेजश्री पाटील यांना आमंत्रित करण्यात आले होते.

भारती विद्यापीठ भवन, पुणे येथे दि. २० / १२/२०२५ आ. डॉ. विश्वजीत कदम यांच्या हस्ते प्रा. अमोल वंडे लिखित आर्टिफिशिअल इंटिलिजन्स पुस्तकाचे प्रकाशन करण्यात आले.

भारती विद्यापीठाचे संस्थापक डॉ. पतंगराव कदम साहेब यांची जयंती व कार्यवाह आ. डॉ. विश्वजीत कदम साहेब यांच्या वाढदिवसानिमित्त समाज प्रबोधन सप्ताह - २०२६ उपक्रमाअंतर्गत दि.१३ /१/२०२६ रोजी संगणक शास्त्र विभागाच्या वतीने विद्यार्थी सहभागातून समाजोपयोगी व शैक्षणिक उपक्रम राबविण्यात आला. या उपक्रमांतर्गत म.न. पा. शाळा क्र. ९, व द. ह. चव्हाण हायस्कूल, सांगलीवाडी या मराठी माध्यमाच्या शाळांना शैक्षणिक ग्रंथांची भेट देण्यात आली व विद्यार्थ्यांना खाऊ वाटप करण्यात आले.

बी. एस्सी. (तृतीय वर्ष) संगणक शास्त्र विभागाच्या विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक औद्योगिक भेट शनिवार, दि. ७ मार्च २०२६ रोजी कोल्हापूर येथील वॉलस्टार टेक्नॉलॉजीज प्रा. लि. या आयटी कंपनीमध्ये आयोजित करण्यात आली होती.

विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण प्रगतीसाठी संगणक शास्त्र विभाग कटिबद्ध असून येणाऱ्या काळात आर्टिफिशियल इंटेलिजन्सचे शिक्षण उपलब्ध करून देण्याचा प्रयत्न आहे. संगणक शास्त्र विभागामध्ये विभागप्रमुख प्रा. अमोल वंडे यांच्यासह प्रा. प्रणाली पाटील, प्रा. अश्विनी पाटील कार्यरत आहेत.

- प्रा. अमोल वंडे

विभागप्रमुख

शारीरिक शिक्षण विभाग

बदलत्या अभ्यासक्रमा संदर्भात कार्यशाळा

भारती विद्यापीठाचे डॉ. पतंगराव कदम महाविद्यालय, सांगली येथे २३ ऑगस्ट २०२५ रोजी शिवाजी विद्यापीठाच्या संयुक्त विद्यमाने बी.ए. भाग-२ शारीरिक शिक्षण विषयाच्या नवीन शैक्षणिक धोरणांतर्गत (NEP) अभ्यासक्रम कार्यशाळेचे यशस्वी आयोजन करण्यात आले. या कार्यशाळेत तज्ज्ञ मार्गदर्शकांनी क्रीडा स्पर्धांचे नियोजन, व्यवस्थापन, सामन्यांच्या पद्धती आणि मैदानी आराखड्यांविषयी उपस्थित प्राध्यापकांना सविस्तर मार्गदर्शन केले.

आंतरराष्ट्रीय योग दिन:

शारीरिक शिक्षण विभागाच्या वतीने २१ जून २०२५ रोजी 'आंतरराष्ट्रीय योग दिन' साजरा करण्यात आला. या कार्यक्रमामध्ये विद्यार्थी, शिक्षक यांनी विविध आसने आणि योगा प्रात्यक्षिके यांचे सादरीकरण केले.

- डॉ. रूपाली कांबळे.

विभागप्रमुख

राज्यशास्त्र विभाग

२६ नोव्हेंबर २०२६ : संविधान दिनानिमित्त विद्यार्थ्यांनी ७ भारतीय भाषांत (संस्कृत, मराठी, हिंदी, इंग्रजी, कन्नड, उर्दू, अहिराणी आणि नेपाळी) संविधानाच्या उद्देशिकेचे सामूहिक वाचन केले. २६/११ च्या मुंबई दहशतवादी हल्ल्यातील शहीद जवानांना व नागरिकांना अभिवादन करण्यात आले.

३ डिसेंबर २०२६: 'घर घर संविधान' उपक्रमांतर्गत ४० गुणांची ऑनलाईन परीक्षा घेण्यात आली, ज्याचे उद्घाटन महिला शक्तीच्या (मातृशक्ती) हस्ते करण्यात आले.

२९ नोव्हेंबर २०२६: 'भारतीय राज्यघटनेची ७५ वर्षे' व 'विकसित भारत' या विषयांवर स्पर्धा आयोजित केली. (विजेते: पूनम सरगर, अर्फिया मुल्ला, अक्षता कोळी).

१३ डिसेंबर २०२६: 'युवक बिरादरी, भारत' यांच्या संयुक्त विद्यमाने नेतृत्व विकास कार्यशाळा संपन्न. प्रमुख वक्ते श्री. नागेंद्र राय यांनी 'सकारात्मक दृष्टिकोन व सामाजिक जबाबदारी' वर मार्गदर्शन केले. विद्यार्थ्यांना संसदीय कामकाज, कायदानिर्मिती प्रक्रिया आणि लोकशाही मूल्यांची ओळख करून देण्यासाठी 'मॉक पार्लमेंट'चे यशस्वी सादरीकरण करण्यात आले.

– डॉ. वंदना सातपुते
विभागप्रमुख

ग्रंथालय विभाग

१. ग्रंथसंपदा आणि साधने

एकूण ग्रंथसंख्या: ग्रंथालयात सध्या ३२,०११ पुस्तकांचा संग्रह आहे.

वरिष्ठ विभाग (UG): २५,३१३ । कनिष्ठ विभाग: ४,१८२ । व्यावसायिक शिक्षण: १,९६३ । पदव्युतर विभाग: ५५३.

नवीन खरेदी: या शैक्षणिक वर्षात ५०९ नवीन पुस्तकांची भर पडली आहे.

नियतकालिके व वर्तमानपत्रे: ग्रंथालयात १० वर्तमानपत्रे आणि २३ नियतकालिके नियमित उपलब्ध असून ई-बुक्स व ई-जर्नल्सची सोय आहे.

२. तंत्रज्ञान आणि आधुनिकीकरण

KOH-सॉफ्टवेअर: ग्रंथालयीन कामकाजासाठी यावर्षीपासून 'KOH-' या जागतिक दर्जाच्या सॉफ्टवेअरचा वापर सुरू झाला आहे.

डिजिटल सुविधा: विद्यार्थ्यांसाठी WEB OPAC (ऑनलाइन कॅटलॉग) आणि युजर ट्रॅकिंग सॉफ्टवेअर कार्यान्वित करण्यात आले आहे.

बारकोड पद्धत: ग्रंथालयाची संपूर्ण देवघेव संगणकीकृत असून सभासदांची नोंदणी बारकोडद्वारे केली जाते.

महाविद्यालयीन ब्लॉग: ग्रंथालय विभागामार्फत सुरू असलेल्या ब्लॉगवर महाविद्यालयाचे सर्व उपक्रम फोटोंसह प्रसिद्ध केले जातात.

३. विद्यार्थी सेवा आणि उपक्रम

बुक बँक योजना: गरीब व गरजू विद्यार्थ्यांना शैक्षणिक वर्षासाठी पुस्तकांचे संच मोफत दिले जातात. **मुक्तद्वार पद्धत:** विद्यार्थ्यांना थेट कपाटापर्यंत जाऊन पुस्तक निवडण्याचे स्वातंत्र्य (Open Access) दिले आहे. वाचन प्रोत्साहन: प्रत्येक विद्यार्थ्यास ७ दिवसांसाठी एक ग्रंथ घरी वाचनास दिला जातो.

४. आयोजित कार्यक्रम (२०२५-२६)

ग्रंथालय शास्त्र दिन (१२ ऑगस्ट): डॉ. एस. आर.

रंगनाथन जयंती निमित्त विशेष व्याख्यान.

स्टुडंट इंडक्शन प्रोग्राम (१५ ऑगस्ट): नवीन विद्यार्थ्यांसाठी ग्रंथालय सेवा-सुविधांची ओळख करून देणारी कार्यशाळा.

वाचन प्रेरणा दिन (१५ ऑक्टोबर): डॉ. ए.पी.जे. अब्दुल कलाम जयंतीनिमित्त 'वाचाल तर वाचाल' विषयावर व्याख्यान.

पुस्तक प्रदर्शन: (२० जानेवारी) : डॉ. पतंगराव कदम जयंतीनिमित्त प्रदर्शन.

१३ फेब्रुवारी: आंतरराष्ट्रीय परिषदेनिमित्त डॉ. तारा भवाळकर, डॉ. सदानंद मोरे व डॉ. मिलिंद जोशी यांच्या हस्ते पुस्तक प्रदर्शनाचे उद्घाटन.

५. उत्कृष्ट वाचक पुरस्कार (२०२५-२६)

वाचनाची आवड जोपासणाऱ्या खालील विद्यार्थ्यांना वार्षिक पारितोषिक वितरण समारंभात गौरविण्यात आले:

प्रथम: मुजावर शाहीन इमाम (एम.कॉम. भाग-२)

द्वितीय: दाभोळकर मनाली संपत (बी.एस्सी. भाग-३)

तृतीय: सलगर पूनम संजय (बी.ए. भाग-३)

उत्तेजनार्थ: कबाडे निकिता (बी.एस्सी. ३), कुलकर्णी गौरव (१२ वी MLT), जामदार नेहा (बी.कॉम. १).

– जयश्री हटकर
विभागप्रमुख

कनिष्ठ विभाग

विद्यार्थी संख्या : कला व विज्ञान

	२०२४ – २०२५			२०२५ – २०२६		
वर्ग	**मुले**	**मुली**	**एकूण**	**मुले**	**मुली**	**एकूण**
इ.११ कला	६५	०८	७३	५०	१४	६४
इ.१२ कला	५४	६	६०	६६	७	७३
इ.११ विज्ञान	७९	४१	१२०	८१	३२	११३
इ.१२ विज्ञान	१२७	४२	१६९	९५	४४	१३९
एकूण	३२५	९७	४२२	२९२	९७	३८९

विद्यार्थी संख्या : व्यवसाय शिक्षण विभाग

	२०२४ – २०२५			२०२५ – २०२६		
वर्ग	**मुले**	**मुली**	**एकूण**	**मुले**	**मुली**	**एकूण**
इ.११ एम.एल.टी.	९	१२	२१	४	८	१२
इ.१२ एम.एल.टी.	५	१६	२१	८	८	१६
इ.११ इले. मेंटेनन्स	२३	०	२३	२८	०	२८
इ.१२ इले. मेंटेनन्स	२०	०	२०	२२	०	२२
इ.११ बँकिंग	१४	५	१९	१३	३	१६
इ.१२ बँकिंग	८	०	८	८	६	१४
इ.११ इलेक्ट्रॉनिक्स	१०	०	१०	१०	०	१०
इ.१२ इलेक्ट्रॉनिक्स	५	०	५	९	०	९
एकूण	९४	३३	१२७	१०२	२५	१२७

इ १२ वी निकाल :– २०२४–२०२५

फेब्रुवारी / मार्च २०२५ मध्ये घेतल्या गेलेल्या शैक्षणिक वर्ष २०२४ – २०२५ मधील इ. १२ वी चे एच.एस.सी. बोर्ड निकाल खालील प्रमाणे आहेत.

अ.क्र.	**वर्ग**	**परीक्षेत बसलेले**	**उत्तीर्ण विद्यार्थी**	**टक्के निकाल**	**विभागीय बोर्ड निकालाची टक्केवारी**
१	कला	५०	३९	७८.०० %	८२.९८ %
२	विज्ञान	१६७	१६६	९९.४० %	९९.०२ %
३	व्यवसाय शिक्षण	५०	४८	९६ %	९२.९५ %

विज्ञान :–

१) प्रथम – पाटील पारस संतोष :– ८६.३३ %
२) द्वितीय – पवार ऋषिकेश संदीप :– ८५.०० %
३) तृतीय – पेटकर अरुण राहुल :– ८४.१७ %

कला :–

१) प्रथम – कटगी श्रद्धा गणेश :– ८२.५ %
२) द्वितीय – डोईफोडे विराज घनश्याम :– ७३.०० %
३) तृतीय – केवट रितू रामकेश :– ६८.३३ %

व्यवसाय शिक्षण :–

१) प्रथम – मुल्ला मुवाज इस्माईल :– ७५.०० %
२) द्वितीय – म्हारुगडे सुजाता कोंडीबा :– ७४.८३ %
३) तृतीय – कदम पवन मारुती :–७१.३३ %

कनिष्ठ विभाग कार्य अहवाल

१) आंतरराष्ट्रीय योग दिन – भक्तियोग :– दि. २१/०६/२०२५

महाविद्यालयामध्ये ११ वा आंतरराष्ट्रीय योग दिन २१ जून रोजी मोठ्या उत्साहात साजरा करण्यात आला. याप्रसंगी जिल्हा परिषद, सांगली विश्व योग दर्शन सांगली आणि चितळे डेअरी भिलवडी यांच्या समवेत भक्ति योग हा कार्यक्रम आभासी पद्धतीने आयोजित करून गिनीज बुक ऑफ वर्ल्ड रेकॉर्डमध्ये नोंद घेण्यात आली. त्यामध्ये सर्व प्राध्यापक व शिक्षकेतर सेवक व विद्यार्थ्यांनी सहभाग घेतला.

२) शाहू महाराज जयंती :– दि. २६/०६/२०२५

महाविद्यालयामध्ये शाहू महाराज जयंती साजरी करण्यात आली. याप्रसंगी प्राचार्य, सर्व शिक्षक व शिक्षकेतर सेवक तसेच विद्यार्थी उपस्थित होते.

३) रक्षाबंधन राखी निर्मिती:– दि. ८/८/२०२५

महाविद्यालयामध्ये राख्यांची निर्मिती करून राखी प्रदर्शनाचे आयोजन करण्यात आले. प्रदर्शनामध्ये १५० ते १६० विद्यार्थ्यांनी सहभाग नोंदवला. पर्यावरणपूरक वैज्ञानिक दृष्टिकोन पानाफुलापासून राखीनिर्मिती इत्यादी विषयांवर आधारित प्रदर्शन भरवण्यात आले. तसेच रक्षाबंधनाचे औचित्य साधून सावली बेघर निवारा केंद्र सांगली, येथे बेघर निराधार लोकांच्यासाठी रक्षाबंधनाच्या निमित्ताने सामाजिक कार्यक्रमाचे आयोजन केले होते. विद्यार्थ्यांनी राखी बांधून त्यांचे औक्षण केले आणि त्यांना पेढ्याचे वाटप करण्यात आले.

४) नव मतदार जनजागृती अभियान:– दि. ३/८/२०२५

महाविद्यालयांमध्ये जिल्हाधिकारी कार्यालयाच्या आदेशानुसार १८ वर्षे पूर्ण झालेल्या व १८ वर्षे खालील वयाच्या महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांना मतदार नाव नोंदणीविषयी जनजागृती कार्यशाळेचे आयोजन करण्यात आले. या कार्यशाळेसाठी कार्यक्रमाधिकारी म्हणून सांगली, मिरज, कुपवाड महानगरपालिकेचे मा. सतीश कांबळे उपस्थित होते. त्यांनी आपले हक्क आणि कर्तव्य याविषयी विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले.

५) शिक्षक–पालक–विद्यार्थी सहविचार सभा:– दि. १८/०९/२०२५

महाविद्यालयात कला, विज्ञान व व्यवसाय शिक्षण विभागातर्फे शिक्षक पालक विद्यार्थी सहविचार सभेचे आयोजन करण्यात आले. विद्यार्थ्यांची गुणात्मक वाढ तसेच पालक म्हणून आपली भूमिका काय असावी याविषयी मार्गदर्शन करण्यात आले. शिक्षक–पालक विद्यार्थी सहविचार सभेच्या प्रमुख पाहुण्या सौ. दिपाली गाढवे व अध्यक्षस्थानी प्र. प्राचार्य डॉ. एस. व्ही. पोरे उपस्थित होते.

६) जिल्हास्तरीय जलतरण व कुस्ती स्पर्धा:– दि. २५/०८/२०२५

महाविद्यालयातील इ. ११ वी विज्ञान शाखेचा विद्यार्थी पार्थ कोळी याने २०० व ४०० मीटर फ्रीस्टाइल जलतरण स्पर्धेत प्रथम क्रमांक मिळवला तर आदित्य पवार याने १०० मीटर फ्रीस्टाइल जलतरण तसेच १०० व २०० मीटर बेस्ट स्ट्रोक स्पर्धेत द्वितीय क्रमांक मिळवला. पारस मडके याने १०० मीटर बटरफ्लाय जलतरण स्पर्धेत प्रथम क्रमांक पटकावला. तसेच आदित्य सायमोते याने जिल्हास्तरीय ८५ किलो वजन गट फ्रीस्टाइल कुस्ती स्पर्धेत प्रथम क्रमांक मिळवला.

७) मातोश्री बयाबाई श्रीपतराव कदम स्मृती दिन व हिंदी दिन साजरा:– दि. १४/०९/२०२५

महाविद्यालयात मातोश्री बयाबाई श्रीपतराव कदम यांच्या प्रतिमेचे पूजन करून त्यांच्या स्मृतीस अभिवादन करण्यात आले. यावेळी हिंदी दिनाचे औचित्य साधून भित्तीपत्रकाचे उद्घाटन करण्यात आले.

८) वृक्षारोपण:– दि. २४/०९/२०२५

राष्ट्रीय सेवा योजना दिनाच्या निमित्ताने

महाविद्यालयामध्ये प्र. प्राचार्य डॉ. एस.व्ही. पोरे, सर्व प्राध्यापक व विद्यार्थी यांच्या शुभहस्ते वृक्षारोपणाचा समारंभ संपन्न झाला. याचदिवशी सांगली हेड पोस्ट ऑफिस मधील अधिकारी मा. एम. डी. पाटील यांनी पोस्टाच्या विविध योजनांची माहिती विद्यार्थ्यांना देऊन मार्गदर्शन केले.

९) गुरुपौर्णिमा/व्यासपौर्णिमा: दि. १५/०७/२०२५

ज्यांनी महाभारत लिहिले अशा व्यासमुनींना भारतीय संस्कृतीचे शिल्पकार मानले जाते. त्याच व्यासमुनींना वंदन करण्याचा हा दिवस. गुरू-शिष्य परंपरा जपली जावी या हेतूने महाविद्यालयांमध्ये विद्यार्थ्यांनी गुलाब पुष्प देऊन शिक्षकांच्या बद्दल आदर व्यक्त केला.

१०) नवनिर्वाचित मा. प्राचार्य डॉ. विवेक रणखांबे यांचा स्वागत समारंभ: दि. ०१/१०/२०२५

डॉ. पतंगराव कदम महाविद्यालय, सांगली येथे नवनिर्वाचित प्राचार्य डॉ. विवेक रणखांबे यांचे स्वागत प्र. प्राचार्य डॉ. एस. व्ही. पोरे यांच्या शुभहस्ते करण्यात आले. यावेळी महाविद्यालयाचे सर्व प्राध्यापक उपस्थित होते.

११) बीजारोपण कार्यक्रम : दि.-०७/१०/२०२५

भारती विद्यापीठ पुणे व सह्याद्री देवराई यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित बीज संमेलन, पुणे येथून प्राप्त झालेल्या 'बिजक' या वनस्पतीच्या बियांचे रोपण मंगळवार दि. ७/१०/२०२५ रोजी महाविद्यालयात नवनिर्वाचीत प्राचार्य डॉ. विवेक रणखांबे यांचे शुभहस्ते व माजी प्र. प्राचार्य. डॉ. एस. व्ही. पोरे यांच्या उपस्थितीत पार पडले. यावेळी कनिष्ठ विभागप्रमुख प्रा. ए. एल. जाधव, प्रा. आर. एस. काटकर, व प्रा. एस. डी. पाकले उपस्थित होते.

***

प्रसिद्धि विभाग

महाविद्यालयातील विविध शैक्षणिक, सांस्कृतिक, सामाजिक व क्रीडा उपक्रमांची माहिती समाजापर्यंत प्रभावीपणे पोहोचविणे तसेच महाविद्यालयाच्या कार्याची योग्य प्रसिद्धी करणे हा प्रसिद्धी विभागाचा प्रमुख उद्देश आहे.

शैक्षणिक वर्ष २०२५-२०२६ दरम्यान महाविद्यालयात आयोजित करण्यात आलेल्या विविध कार्यक्रमांची माहिती वृत्तपत्रे व सामाजिक माध्यमांद्वारे प्रसारित करण्यात आली. तसेच कार्यक्रमांचे छायाचित्रण, वृत्त संकलन व त्यांचे योग्य दस्तऐवजीकरण करण्यात आले. विद्यार्थ्यांनी शैक्षणिक, सांस्कृतिक व क्रीडा क्षेत्रात मिळविलेल्या यशाचीही प्रभावी प्रसिद्धी करण्यात आली.

या सर्व उपक्रमांमुळे महाविद्यालयाच्या शैक्षणिक व सामाजिक कार्याची माहिती व्यापक स्तरावर समाजापर्यंत पोहोचण्यास मदत झाली. परिणामी संस्थेची सकारात्मक प्रतिमा अधिक दृढ झाली आहे.

प्रा. एस. ए. कांबळे

समन्वयक

सांस्कृतिक विभाग

भारती विद्यापीठाचे डॉ. पतंगराव कदम महाविद्यालय, सांगली येथील सांस्कृतिक विभागाने २०२५-२०२६ या शैक्षणिक वर्षात विद्यार्थ्यांमध्ये राष्ट्रीय मूल्ये, सामाजिक जाणीव आणि सांस्कृतिक वारसा यांना प्रोत्साहन देण्यासाठी विविध सांस्कृतिक कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात आले. महान नेते, समाजसुधारक आणि राष्ट्रीय आदर्श यांच्या कार्याचे स्मरण करून विद्यार्थ्यांना प्रेरित करणे तसेच त्यांचा सांस्कृतिक कार्यक्रमांमध्ये सक्रिय सहभाग वाढविणे हा या उपक्रमांचा मुख्य उद्देश होता.

शैक्षणिक वर्षाच्या प्रारंभी मा. प्राचार्यांच्या मार्गदर्शनाखाली सांस्कृतिक विभागाची बैठक आयोजित करण्यात आली. या बैठकीत संपूर्ण वर्षासाठी वार्षिक कार्यक्रमाचे नियोजन करण्यात आले व तयार केलेल्या आराखड्यानुसार विविध कार्यक्रम राबविण्यात आले.

२६ जून २०२५ रोजी छत्रपती शाहू महाराज यांची जयंती त्यांच्या प्रतिमेस पुष्पहार अर्पण करून साजरी करण्यात आली. प्राध्यापकांनी सामाजिक न्याय व शिक्षण क्षेत्रातील त्यांच्या योगदानावर प्रकाश टाकला. १ ऑगस्ट २०२५ रोजी साहित्यरत्न अण्णा भाऊ साठे यांची जयंती आदरपूर्वक साजरी करण्यात आली. त्यांच्या साहित्यिक कार्याचा व समाजातील उपेक्षित घटकांच्या प्रतिनिधित्वातील योगदानाचा आढावा घेण्यात आला.

१५ ऑगस्ट २०२५ रोजी स्वातंत्र्यदिनानिमित्त देशभक्तीपर नृत्य कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले. विद्यार्थ्यांनी देशभक्तीपर गीतांवर नृत्य सादर करून राष्ट्रप्रेम व्यक्त केले. ४ सप्टेंबर २०२५ रोजी गौरीची गाणी आणि खेळ या पारंपरिक कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले. या माध्यमातून विद्यार्थ्यांना पारंपरिक संस्कृतीचा अनुभव घेण्याची संधी मिळाली.

५ सप्टेंबर २०२५ रोजी शिक्षक दिन साजरा करण्यात आला. विद्यार्थ्यांनी भाषणे व सांस्कृतिक कार्यक्रमांद्वारे शिक्षकांप्रति कृतज्ञता व्यक्त केली. १४ सप्टेंबर २०२५ रोजी आदरणीय मातोश्री बयाबाई श्रीपतराव कदम यांच्या जयंतीनिमित्त त्यांच्या योगदानाचे स्मरण करण्यात आले. २ ऑक्टोबर २०२५ रोजी महात्मा गांधी व लालबहादूर शास्त्री यांची जयंती साजरी करण्यात आली. प्राध्यापकांनी विद्यार्थ्यांना सत्य, अहिंसा व राष्ट्रनिष्ठा यांविषयी मार्गदर्शन केले. ३१ ऑक्टोबर २०२५ रोजी सरदार वल्लभभाई पटेल यांची जयंती साजरी करण्यात आली. भारताच्या एकीकरणातील त्यांच्या योगदानावर प्रकाश टाकण्यात आला. १४ नोव्हेंबर २०२५ रोजी पंडित जवाहरलाल नेहरू यांची जयंती 'बालदिन' म्हणून साजरी करण्यात आली. विद्यार्थ्यांनी विविध सांस्कृतिक कार्यक्रमांमध्ये उत्साहाने सहभाग घेतला.

महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांनी शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर अंतर्गत आयोजित मध्यवर्ती युवा महोत्सव २०२५ मध्ये सहभाग घेतला. या महोत्सवात कु. उत्कर्षा शहाजी कापसे हिने मेहंदी स्पर्धेत उज्ज्वल यश मिळवून महाविद्यालयाचा गौरव वाढविला. ३ जानेवारी २०२६ रोजी क्रांतिज्योती सावित्रीबाई फुले यांची जयंती साजरी करण्यात आली. महिला शिक्षणातील त्यांच्या योगदानाचा आढावा घेण्यात आला.

८ जानेवारी २०२६ रोजी मा. डॉ. पतंगराव कदम यांच्या ८२ व्या जयंतीनिमित्त व मा. डॉ. विश्वजीत कदम यांच्या वाढदिवसानिमित्त समाजप्रबोधन सप्ताहांतर्गत डॉ. पतंगराव कदम महाविद्यालयात दोन दिवसीय कीर्तन महोत्सव उत्साहात पार पडला. उद्घाटन मा. विजयमाला कदम यांच्या हस्ते झाले. पहिल्या दिवशी ह.भ.प. श्रीगुरू कृष्णा महाराज चवरे, तर

दुसऱ्या दिवशी श्रीगुरू योगीराज महाराज गोसावी यांनी कीर्तनातून भक्ती, संस्कार व मानवतेचा संदेश दिला. यावेळी प.पू. गुरुनाथ महाराज कोटणीस यांचा सन्मान करण्यात आला. प्राचार्य डॉ. विवेकानंद रणखांबे यांनी कीर्तन हे समाजप्रबोधनाचे प्रभावी माध्यम असल्याचे सांगितले. कार्यक्रमास मान्यवर, वारकरी, विद्यार्थी व भाविक मोठ्या संख्येने उपस्थित होते. संपूर्ण महोत्सव भक्तीमय वातावरणात पार पडला.

१२ जानेवारी २०२६ रोजी राजमाता जिजाऊ व स्वामी विवेकानंद यांची जयंती संयुक्तपणे साजरी करण्यात आली. विद्यार्थ्यांना नेतृत्व व राष्ट्रनिर्मितीची प्रेरणा देण्यात आली. २३ जानेवारी २०२६ रोजी नेताजी सुभाषचंद्र बोस यांची जयंती साजरी करण्यात आली. १९ फेब्रुवारी २०२६ रोजी छत्रपती शिवाजी महाराज यांची जयंती मोठ्या उत्साहात साजरी करण्यात आली.

२६ फेब्रुवारी २०२६ रोजी 'पारंपरिक वेशभूषा दिन आयोजित करण्यात आला. विद्यार्थ्यांनी विविध वेशभूषांद्वारे भारतीय संस्कृतीचे दर्शन घडविले. २७ फेब्रुवारी २०२६ रोजी श्री. अभिजीत दादा कदम यांची जयंती साजरी करण्यात आली. १२ मार्च २०२६ रोजी मा. यशवंतराव चव्हाण यांची जयंती साजरी करण्यात आली.

महाविद्यालयाचा वार्षिक स्नेहसंमेलन समारंभ बुधवार, दि. १८ मार्च २०२६ रोजी महाविद्यालयाच्या मुख्य सभागृहात उत्साहपूर्ण वातावरणात संपन्न झाला. यावेळी महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांनी नृत्य, संगीत व इतर विविध सांस्कृतिक कार्यक्रम सादर करून उपस्थितांची दाद मिळविली. यावेळी फिशपाँडचे वाचन करून उपस्थितांना आनंदाची मेजवानी देण्यात आली.

वरील सर्व आयोजित कार्यक्रमांची सविस्तर माहिती वेळोवेळी दैनिक सकाळ, लोकमत, लोकसत्ता, तरुण भारत, हॅलो प्रभात व केसरी या वृत्तपत्रांमध्ये प्रसिद्ध करण्यात आली.

डॉ. वर्षा कुंभार

समन्वयक

जिमखाना विभाग

- महाविद्यालयाच्या खेळाडूंनी सांगली विभागीय क्रीडा स्पर्धेत सहभाग घेऊन स्पर्धेचे सर्वसामान्य विजेतेपदाचे तृतीय क्रमांकाचे मानकरी झाले.
- महाविद्यालयाचा खेळाडू अखिलकुमार खोत याने सांगली विभागीय क्रीडा स्पर्धेमध्ये २०० मीटर व ४०० मीटर अडथळा क्रीडा प्रकारात प्रथम क्रमांक पटकविला.
- तसेच अखिलकुमार खोत याला सांगली विभागीय क्रीडा स्पर्धेचा सर्वोत्कृष्ट खेळाडू हा किताबदेखील मिळाला.
- महाविद्यालयाचा खेळाडू शुभम यादव याने सांगली विभागीय क्रीडा स्पर्धेमध्ये १०० मीटर व २०० मीटर क्रीडा प्रकारात अनुक्रमे प्रथम व द्वितीय क्रमांक पटकविला.
- तसेच शुभम यादव याला सांगली विभागीय क्रीडा स्पर्धेचा सर्वांत वेगवान धावपटू हा मानाचा किताबदेखील मिळाला.
- महाविद्यालयाची खेळाडू निकिता पवार हिने ४०० मीटर व ८०० मीटर क्रीडा प्रकारात अनुक्रमे प्रथम व द्वितीय क्रमांक पटकविला.

- महाविद्यालयाच्या मुलींच्या संघाने मैदानी 4 x 400 मीटर रिले स्पर्धेत तृतीय क्रमांक पटकविला.
- महाविद्यालयाचा खेळाडू केदार मगदुम याने सांगली विभागीय क्रीडा स्पर्धेमध्ये ७९ किलो वजन गटामध्ये तृतीय क्रमांक पटकविला.
- महाविद्यालयाचा खेळाडू केदार बाळासो मगदुम याने शिवाजी विद्यापीठ आंतरविभागीय क्रीडा स्पर्धेमध्ये सहभाग नोंदविला.
- महाविद्यालयाचा खेळाडू तन्मय माळी याने शिवाजी विद्यापीठ आंतरविभागीय क्रीडा स्पर्धेमध्ये ५६ किलो वजन गटामध्ये द्वितीय क्रमांक पटकविला.
- महाविद्यालयाचा खेळाडू उमर मुजावर याने बॉक्सिंग खेळामध्ये ४९ किलो वजन गटामध्ये सांगली विभागीय क्रीडा स्पर्धेमध्ये सहभाग नोंदविला.
- महाविद्यालयाची खेळाडू भाग्यश्री बेळगावे हिने बुद्धिबळ खेळामध्ये सांगली विभागीय क्रीडा स्पर्धेमध्ये सहभाग नोंदविला.
- महाविद्यालयाचा खेळाडू आयरप्पा ब्याडगी याने शिवाजी विद्यापीठ आंतरविभागीय क्रीडा स्पर्धेमध्ये तृतीय क्रमांक पटकविला.
- महाविद्यालयाच्या ०४ खेळाडूंनी कयाकिंग क्रीडा प्रकारात शिवाजी विद्यापीठ आंतरविभागीय क्रीडा स्पर्धेमध्ये सहभाग नोंदविला.
- महाविद्यालयाच्या १० खेळाडूंनी रोईंग क्रीडा प्रकारात शिवाजी विद्यापीठ आंतरविभागीय क्रीडा स्पर्धेमध्ये सहभाग नोंदविला.
- महाविद्यालयाच्या ०४ खेळाडूंनी जलतरण क्रीडा प्रकारात सांगली विभागीय क्रीडा स्पर्धेमध्ये सहभाग नोंदविला.
- महाविद्यालयाच्या १२ खेळाडूंनी व्हॉलीबॉल क्रीडा प्रकारात सांगली विभागीय क्रीडा स्पर्धेमध्ये सहभाग नोंदविला.
- महाविद्यालयाचा खेळाडू आयरप्पा ब्याडगी याने महर्षी दयानंद युनिव्हर्सिटी, रोहतक येथे झालेल्या आंतर विभागीय क्रॉस कंट्री स्पर्धेत सहभाग घेऊन ५ वा क्रमांक पटकविला व शिवाजी विद्यापीठाला सर्वसामान्य विजेतेपदाचे तृतीय क्रमांकाचे पारितोषिक मिळवून दिले.
- वार्षिक क्रीडा स्पर्धेचे नियोजन २४ व २५ फेब्रुवारी २०२६ रोजी महाविद्यालयाच्या मैदानावरती करण्यात आले.
- वार्षिक पारितोषिक वितरण समारंभाचे आयोजन दिनांक १८ मार्च २०२६ रोजी करण्यात आले.
- महाविद्यालयाचे शारीरिक शिक्षण संचालक डॉ. अमर तुपे यांची शिवाजी विद्यापीठ बेसबॉल संघाच्या निवड समिती सदस्यपदी निवड झाली.
- तसेच शिवाजी विद्यापीठ आयोजित कनोइंग व कयाकिंग ऑल इंडिया इंटर युनिव्हर्सिटी पुरुष व महिला क्रीडा स्पर्धेच्या वाहतूक समिती सदस्य म्हणून निवड झाली.

डॉ. अमर तुपे
विभागप्रमुख

अग्रणी महाविद्यालय अंतर्गत उपक्रम

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर व भारती विद्यापीठाचे डॉ. पतंगराव कदम महाविद्यालय, सांगली यांच्या संयुक्त विद्यमाने अग्रणी महाविद्यालयांतर्गत 'क्लस्टर महाविद्यालयातील विद्यार्थी व कर्मचारी यांच्यासाठी एनईपी-२०२० च्या उद्दिष्टांशी सुसंगत' या विषयावर दि. ८ डिसेंबर २०२५ रोजी एकदिवसीय कार्यशाळा आयोजित करण्यात आली. या कार्यशाळेचे उद्दिष्ट राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० च्या अनुषंगाने विद्यार्थी व कर्मचाऱ्यांमध्ये संवाद कौशल्य, व्यक्तिमत्त्व विकास व सामाजिक जाणीव निर्माण करणे हे होते.

कार्यशाळेच्या उद्घाटन प्रसंगी प्रमुख प्रवक्त्या डॉ. उषा बंदे (फेलो, आय. आय. ए. एस., सिमला) यांनी संवाद कौशल्याचे महत्त्व स्पष्ट करत प्रभावी संवाद, कायिक भाषा आणि व्यक्तिमत्त्व विकास याविषयी मार्गदर्शन केले. त्यांनी प्रभावी संवादासाठी आत्मविश्वास, योग्य शब्दप्रयोग आणि शारीरिक हावभाव यांचे महत्त्व सांगितले. दुसऱ्या सत्रात त्यांनी कौटुंबिक हिंसाचार व लैंगिक विषमता या विषयांवर विद्यार्थ्यांशी संवाद साधत सामाजिक जाणीव निर्माण करण्याचा प्रयत्न केला.

या कार्यक्रमास महाविद्यालयाचे प्राचार्य प्रा. डॉ. विवेकानंद रणखांबे, कॉलेज ऑफ फिजियोथेरपी सांगली येथील प्राचार्या डॉ. स्नेहा कटके, महाविद्यालयाचे उपप्राचार्य डॉ. ए. आर. सुपले, समन्वयक डॉ. डी. पी. नाडे, प्रमुख अग्रणी महाविद्यालय समन्वयक प्रा. सतीश कांबळे, तसेच कनिष्ठ विभागप्रमुख प्रा. अरुण जाधव आदी मान्यवर उपस्थित होते. कार्यक्रमाचे स्वागत व प्रास्ताविक डॉ. अमित सुपले यांनी केले. कार्यशाळा उत्साहात व यशस्वीपणे पार पडली.

तसेच अग्रणी महाविद्यालय अंतर्गत प्राध्यापक प्रबोधिनीच्या वतीने दि. ५ मार्च २०२६ रोजी 'निरामय जीवनासाठी मन आणि आहार' या विषयावर एकदिवसीय कार्यशाळा आयोजित करण्यात आली. या कार्यशाळेचा उद्देश विद्यार्थ्यांमध्ये मानसिक आरोग्य व संतुलित आहाराबाबत जागरूकता निर्माण करणे, हा होता.

या कार्यशाळेत डॉ. चंद्रशेखर हळिंगळे यांनी मानसिक आरोग्याचे महत्त्व स्पष्ट करत ताणतणावमुक्त जीवनासाठी सकारात्मक विचार, संतुलित जीवनशैली व नियमित व्यायाम आवश्यक असल्याचे सांगितले. तसेच कु. अंजुम शेख यांनी संतुलित आहाराचे महत्त्व स्पष्ट करून निरोगी जीवनासाठी योग्य आहारपद्धती व पौष्टिक आहाराबाबत मार्गदर्शन केले.

कार्यक्रमाचे स्वागत व प्रास्ताविक प्रा. भारती भाविकट्टी यांनी केले. अध्यक्षीय मनोगत डॉ. ए. आर. सुपले यांनी व्यक्त केले. या कार्यशाळेस महाविद्यालयातील प्राध्यापक, शिक्षकेतर कर्मचारी व विद्यार्थी मोठ्या संख्येने उपस्थित होते. दोन्ही कार्यशाळा यशस्वीपणे संपन्न झाल्या.

(प्रा. एस. ए. कांबळे)

प्रमुख, अग्रणी महाविद्यालय

कीर्तन महोत्सव अहवाल

डॉ. पतंगराव कदम यांच्या ८२ व्या जयंतीनिमित्त व भारती विद्यापीठाचे कार्यवाह व माजी राज्यमंत्री आमदार डॉ. विश्वजीत कदम यांच्या वाढदिवसानिमित्त समाज प्रबोधन सप्ताहांतर्गत महाविद्यालयात दि. ०८ व ०९ जानेवारी २०२६ रोजी दोन दिवस कीर्तन महोत्सवाचे आयोजन करण्यात आले होते. या महोत्सवाचे उद्घाटन भारती विद्यापीठ शालेय विकास समितीच्या अध्यक्षा मा. विजयमाला पतंगराव कदम तथा वहिनीसाहेब यांच्या शुभहस्ते करण्यात आले. या वेळी प. पू. श्री. गुरुनाथ महाराज सांगली चेंबर ऑफ कॉमर्सचे माजी अध्यक्ष मा. श्री. मनोहर सारडा (काकाजी), रामनिकेतनचे मा. श्री. दीपक (नाना) केळकर, महाविद्यालयाचे प्रथम प्राचार्य आणि भारती विद्यापीठाचे सहकार्यवाह डॉ. एम. एस. सगरे, भारती सहकारी बँक पुणेचे संचालक मा. डॉ. जितेश कदम आदी मान्यवर उपस्थित होते.

या कीर्तन महोत्सवात पहिल्या दिवशी महाराष्ट्रातील ख्यातनाम कीर्तनकार ह.भ.प. श्रीगुरू कृष्णा महाराज चवरे यांनी उपस्थित श्रोत्यांना भक्तिरसाची अनुभूती दिली, तर दुसऱ्या दिवशी संत एकनाथ महाराजांचे चौदावे वंशज श्रीगुरू योगीराज महाराज गोसावी यांनी आपल्या कीर्तन सेवेतून उपस्थित श्रोत्यांना भक्तीचे महत्त्व सांगितले. दोन दिवस सुरू असलेल्या या महोत्सवात कैवल्यधाम या प्रदीर्घ कीर्तन परंपरेचा विशेष सन्मान म्हणून प.पू. श्री. गुरुनाथ महाराज कोटणीस यांचा सत्कार करण्यात आला.

या कार्यक्रमाचे स्वागत व प्रास्ताविक महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. विवेकानंद रणखांबे यांनी केले. हा महोत्सव यशस्वी पार पाडण्यासाठी ह.भ.प. श्री. विश्वास गवळी, मृदंगाचार्य ह.भ.प. ज्ञानेश्वर आंबी, ह.भ.प. श्री. सर्वेश पाटील तसेच मा. श्री. विजय म्हैसकर, मा. श्री. महादेव विसापुरे, अभंग गायन मा. श्री. शरद गुरव आणि त्यांचे साथीदार यांचे विशेष सहकार्य लाभले. या प्रसंगी महाविद्यालयाचे माजी प्राध्यापक, विद्यार्थी, सांगली व सांगलीवाडी पंचक्रोशीतील भाविक, वारकरी, संत सेवा वारकरी मंडळ, महाविद्यालयातील कर्मचारी व विद्यार्थी मोठ्या संख्येने उपस्थित होते. या समाजप्रबोधन सप्ताहाचा भाग म्हणून विद्यार्थ्यांनी सांगलीवाडी परिसरात घरोघरी रांगोळ्या काढून नागरिकांना आमंत्रित केले. याप्रसंगी महाविद्यालयातील वर्षभरातील विविध उपक्रम आणि डॉ. पतंगराव कदम यांच्या स्मृती जागृत करणाऱ्या भित्तिपत्रिकेचे अनावरण मा. विजयमाला पतंगराव कदम आणि प्रमुख पाहुण्यांच्या हस्ते संपन्न झाले.

राष्ट्रीय सेवा योजना विशेष श्रमसंस्कार शिबीर कसबे डिग्रज, ता. मिरज, जि. सांगली

दिनांक १७ जानेवारी २०२६ रोजी

कसबे डिग्रज ता. मिरज जि.सांगली येथे राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या विशेष श्रमसंस्कार शिबिराचे उद्घाटन संपन्न झाले. या शिबिराचे उद्घाटन मा. राजेंद्र जोशी संस्थापक, निसर्ग संवाद संस्था मिरज यांच्या हस्ते रोपाला पाणी घालून करण्यात आले. तसेच प्रा. शिकंदर जमादार, माजी चेअरमन, जिल्हा मध्यवर्ती बँक लि., सांगली यांनी मी एनएसएसमधून कसा घडलो, याविषयी विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले. उद्घाटन प्रसंगी महाविद्यालयाचे प्राचार्य प्रा. डॉ. विवेक रणखांबे

यांनी श्रमाचा संस्कार आयुष्यात किती महत्वाचा आहे हे समजावून सांगितले. एन एस एस गीत गायले व ते विद्यार्थ्यांकडून म्हणवून घेतले. कार्यक्रम अधिकारी डॉ. रूपाली कांबळे यांनी या कार्यक्रमाचे स्वागत व प्रास्ताविक केले. आभार प्रा. शंकर पाकले यांनी केले. सूत्रसंचालन प्रा. रोहिणी वाघमारे यांनी केले. यावेळी सरपंच श्री रियाज तांबोळी, उपसरपंच श्री. विनोद जगदाळे ग्रामपंचायत माजी सदस्या भोरे, स्वयंसेवक, सर्व ग्रामपंचायत सदस्य, ग्रामस्थ, प्रा. ए.एल.जाधव, कार्यक्रम अधिकारी प्रा. मंगेश गावित, सदस्य प्रा. जयश्री हाटकर, डॉ वंदना सातपुते, डॉ. विश्वंभर शिंदे, प्रा. हर्षल वांगीकर, प्रा. नलेश बहीरम, प्रा. के. के. चौगुले व प्राध्यापक मोठ्या संख्येने उपस्थित होते.

दिनांक १८ जानेवारी २०२६

दुसऱ्या दिवसाची सुरुवात सकाळी ६ वाजता प्रार्थना आणि NSS गीताने झाली व योगा, सूर्यनमस्कार करून शिबिराची सुरुवात करण्यात आली. कसबे डिग्रज गावातील पाण्याच्या टाकीकडील भाग, चिल्ड्रन पार्कमध्ये स्वच्छता करण्यात आली. १२.३० वाजे पर्यंत श्रमदान करण्यात आले. जेवण करून दुपारी थोडा वेळ विश्रांती घेतली. दुपारी ग्रुप नंबर १ जिजाऊ यांनी, संपूर्ण दिवसाचे भोजन व कामाचे नियोजन पाहिले. दुपारी ४ वाजता प्रा. विश्वास गुरव यांचे जीवन जगण्यासाठी या विषयावर व्याख्यान झाले. जीवन सुंदर बनवण्यासाठी संघर्ष किती महत्त्वाचा आहे हे डॉ. पतंगराव कदम साहेबांच्या माध्यमातून सांगण्यात आले. वेगवेगळ्या महापुरुषांच्या उदाहरणांतून सांगण्यात आले. यावेळी कार्यक्रम अधिकारी डॉ. रूपाली कांबळे यांनी अध्यक्षीय मनोगत व्यक्त केले.

दिनांक १९ जानेवारी २०२६

राष्ट्रीय सेवा योजना श्रमसंस्कार शिबिराची सुरुवात प्रार्थना व योगाने झाली. त्यानंतर श्रमदान करण्यात आले. स्मशानभूमीकडील भाग स्वच्छ करण्यात आला. सायंकाळी चार वाजता युवराज मगदूम यांचे 'सामाजिक सेवा व देशभक्तीपर गीते' या विषयावर सुंदर असे व्याख्यान झाले. सायंकाळी ८ वाजता भोजना नंतर मनोरंजन करण्यात आले. यावेळी कार्यक्रम अधिकारी, प्राध्यापक व स्वयंसेवक उपस्थित होते.

दिनांक २० जानेवारी २०२६

राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या श्रमसंस्कार शिबिराच्या चौथ्या दिवसाची सुरुवात योगा व प्रार्थना यांनी झाली. त्यानंतर सर्वजण श्रमदान करण्यासाठी स्मशान-भूमीकडील भाग स्वच्छ करण्यात आला, त्याची माती काढून बाजूला फेकण्यात आली. स्मशानभूमी स्वच्छ करण्यात आली. सकाळी ८.३० वाजता हळदी कुंकवाच्या कार्यक्रमासाठी मुलींनी सर्वांच्या घरी जाऊन महिलांना आमंत्रण दिले. त्यानंतर दुपारचे भोजन झाले व दुपारी चार वाजता महिला जनजागृती अभियान अंतर्गत माधवी मस्कर, भाग्यश्री कोळी मनीषा खोत, योगिता लाड, पायल जाधव यांनी आमच्या महाविद्यालयाच्या मुलींना व महिलांना मासिक पाळी संदर्भात माहिती देऊन सॅनिटरी पॅड्स्चा उपयोग कसा करायचा व कशासाठी करायचा आणि आरोग्यासाठी कोणत्या गोष्टी चांगल्या आहेत याची माहिती देण्यात आली. त्यानंतर आमच्या महाविद्यालयाच्या सूक्ष्म जीवशास्त्र विभागाच्या विभागप्रमुख प्रा. भारती भाविकट्टी यांनी महिलांचे आरोग्य या विषयावर व्याख्यान दिले. त्यानंतर महिलांचे विविध खेळ घेण्यात आले. महिलांची उखाण्याची स्पर्धा घेण्यात आली त्यातून तीन क्रमांक काढण्यात आले व तीन क्रमांकांना विविध बक्षीसे देण्यात आली. त्याचबरोबर संगीत खुर्ची ही स्पर्धा महिलांसाठी घेण्यात आली. त्यामध्येही तीन क्रमांक काढून बक्षिसे देण्यात आली. या स्पर्धेचे परीक्षक म्हणून डॉक्टर वंदना सातपुते व प्राध्यापिका भारती भाविकट्टी मॅडम यांनी काम पाहिले. या हळदी

कुंकवासाठी प्राध्यापिका लता माने व प्राध्यापिका अश्विनी पाटील या उपस्थित होत्या. त्याचबरोबर सर्व महिलांना भेट वस्तू आणि संक्रातीचे वाण व हळदीकुंकू देण्यात आले. यासाठी गावातील महिलांचा चांगला प्रतिसाद मिळाला. सायंकाळी आठ वाजता भोजनानंतर मनोरंजनात्मक कार्यक्रम घेण्यात आला.

दिनांक २१ जानेवारी २०२६

राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या श्रमसंस्कार शिबिराची सुरुवात प्रार्थना व योगाने झाली. नाष्टा करून नंतर परत स्मशानभूमीकडील काही राहिलेला भाग स्वच्छ करण्यात आला. २१ तारखेला सकाळी ११ वाजता वृक्षारोपणाचा कार्यक्रम झाला. महाविद्यालयाचे उपप्राचार्य डॉ. अमित सुपले यांच्या हस्ते वृक्षारोपण करण्यात आले. सायंकाळी ४.०० वाजता शिवाजी विद्यापीठाचे माजी कार्यक्रम अधिकारी प्रा. संजय ठिगळे यांचे 'चला अर्थसाक्षर होऊ या' या विषयावर अतिशय सुंदर व्याख्यान झाले.

दिनांक २२ जानेवारी २०२६

राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या श्रमसंस्कार शिबिराच्या सहाव्या दिवसाची सुरुवात सकाळी ६ वाजता प्रार्थना व योगाने करण्यात आली. नाष्टा करून श्रमदान करण्यात आले. ग्रामपंचायत समोरील रस्ता पूर्ण स्वच्छ करण्यात आला. तसेच आजूबाजूचा परिसरातील कचरा काढून पेटविण्यात आला व काही ग्रामपंचायतीच्या ट्रॉलीमध्ये टाकण्यात आला. भोजन करून दुपारी ४ वाजता ब्रह्माकुमारी स्वाती दीदी, सांगली यांनी 'युवा शक्ती व अध्यात्म' या विषयावर अतिशय सुंदर मार्गदर्शन केले. प्राचार्य डॉ. विवेक रणखांबे सर रात्री मुलांच्या सोबत सहभोजनासाठी उपस्थित होते. सरांनी मुलांना वेगवेगळ्या गीतांच्या माध्यमातून राष्ट्रीय सेवा योजनेचे महत्त्व व संस्कार सांगितले.

सायंकाळी सात ते नऊ सांस्कृतिक कार्यक्रम घेतला त्याचबरोबर सायंकाळी भोजनानंतर दहा वाजता शिवप्रताप दिनाचे महत्त्व व 'अफजलखान वध' पीपीटीच्या माध्यमातून द्वारे प्रक्षेपित करून मुलांना दाखवण्यात आले.

दिनांक २३ जानेवारी २०२६

राष्ट्रीय सेवा योजना श्रमसंस्कार शिबिराचा समारोप सकाळी ठीक ११.३० वाजता संपन्न झाला. या समारोपाच्या प्रसंगी प्रमुख पाहुणे म्हणून प्रा. नंदा पाटील उपस्थित होत्या. सरपंच, ग्रामपंचायत सदस्य उपस्थित होते. त्याच बरोबर महाविद्यालयाचे सन्माननीय प्राचार्य डॉ. विवेक रणखांबे, उपप्राचार्य डॉ. अमित सुपले, ज्युनिअर विभाग प्रमुख ए.एल.जाधव व सर्व प्राध्यापक सर्व स्वयंसेवक व ग्रामस्थ उपस्थित होते.

Career Counselling and Placement Cell

The Career Counselling and Placement Cell have remained dedicated to bridging the gap between academic learning and professional excellence throughout the (2025-26) academic year. Our initiatives this year focused on three core pillars: skill enhancement, industry awareness, and direct campus placement.

Activities conducted in the academic year (2025-26)

- Industry-Academic Integration: On 8th October 2025, Dr. A. S. Sartape gave a talk to students about how the pharmaceutical and chemical industries work.
- Exploring Public Sector: On 8th December 2025, the Cell organized a session by Dr. A. S. Mote entitled “Government Job Opportunities for Chemistry Graduates." This lecture mapped out various competitive pathways for science students in the public domain.
- Skill Development: A Three-Day Workshop on Employability Skills was conducted on 16th February 2026. This program was organized to polish students' "soft skills," including resume building, interview etiquette, and professional communication, ensuring they are "industry-ready" upon graduation.
- Campus Recruitment Drives: A significant Career Drive was held on 18th June 2025, in association with Kamdhenu Agrowet, Kasabe Digraj, allowing students to interface directly with recruiters and secure placements in the agricultural and chemical sectors.

Dr. T. R. Lohar

(Convener)

शिष्यवृत्ती विभाग

भारती विद्यापीठाचे डॉ. पतंगराव कदम महाविद्यालय, सांगली येथे जिल्हा बार्टी, आदिवासी विभाग (T. R. T. I.), सारथी, महाज्योती व अमृत संस्था यांच्या संयुक्त विद्यमाने विद्यार्थी साहाय्य जनजागृती अभियान तसेच 'अमली पदार्थ प्रतिबंध अभियान' या विषयांवर महाविद्यालयाच्या शिष्यवृत्ती विभागाच्या वतीने एक विशेष व्याख्यान दि. १४.०७.२०२५ रोजी आयोजित करण्यात आले.

डॉ. नरेश पवार

(समन्वयक)

Academic Year : 2025-2026				
Standard Name -Stream Name		**Female**	**Male**	**Total**
F.Y.	B.A.	37	107	144
	B.Com.	22	26	48
	B.Sc.	61	82	143
	Total	**120**	**215**	**335**
M.Com.I Advanced Accountancy	M.Com.	7	12	19
	Total	**7**	**12**	**19**
M.Com.II Advanced Accountancy	M.Com.	8	15	23
	Total	**8**	**15**	**23**
M.Sc.I Analytical Chemistry	M.Sc.	9	7	16
	Total	**9**	**7**	**16**
M.Sc.I Microbiology	M.Sc.	9	3	12
	Total	**9**	**3**	**12**
M.Sc.II Analytical Chemistry	M.Sc.	5	10	15
	Total	**5**	**10**	**15**
M.Sc.II Microbiology	M.Sc.	6	12	18
	Total	**6**	**12**	**18**
S.Y	B.A.	13	43	56
	B.Com.	5	32	37
	B.Sc.	29	63	92
	Total	**47**	**138**	**185**
T.Y.	B.A.	24	52	76
	B.Com.	21	21	42
	B.Sc.	53	52	105
	Total	**98**	**125**	**223**
XI	Arts	13	54	67
	M.C.V.C.Banking	3	17	20
	M.C.V.C.Electrical Technology		28	28
	M.C.V.C.Electronics Technology		13	13
	M.C.V.C.MLT	11	8	19
	Sci.	26	87	113
	Total	**53**	**207**	**260**
XII	Arts	2	70	72
	M.C.V.C.Banking	6	10	16
	M.C.V.C.Electrical Technology		22	22
	M.C.V.C.Electronics Technology		10	10
	M.C.V.C.MLT	8	8	16
	Sci.	33	107	140
	Total	**49**	**227**	**276**
	Grand Total	**411**	**971**	**1382**

स्टुडन्ट इंडक्शन प्रोग्रॅम

भारती विद्यापीठाच्या डॉ. पतंगराव कदम महाविद्यालयात दि. ११ ऑगस्ट ते १३ ऑगस्ट २०२५ या कालावधीमध्ये 'स्टुडन्ट इंडक्शन प्रोग्रॅम' संपन्न झाला. या कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी महाविद्यालयाचे प्राचार्य प्रा. डॉ. एस. व्ही. पोरे हे होते. त्यांनी आपल्या अध्यक्षीय मनोगतामध्ये भारती विद्यापीठाचे संस्थापक डॉ. पतंगराव कदम साहेब यांचे प्रेरणादायी चरित्र विद्यार्थ्यांसमोर मांडले. विद्यार्थ्यांना महाविद्यालयाच्या प्रगतीची, ग्रंथालय, प्रयोगशाळा, एनएसएस, एनसीसी इत्यादी सुविधांची माहिती देण्यात आली. विद्यार्थ्यांनी वेगवेगळ्या विभागांचा, खेळाच्या मैदानाचा जास्तीत जास्त वापर करावा तसेच नम्र आणि जबाबदार राहावे, असे आवाहन त्यांनी केले. महाविद्यालयातील अंतर्गत तक्रार समिती, रॅगिंग विरोधी समिती, विद्यार्थी तक्रार निवारण समिती अशा विविध समित्यांच्या कामकाजाबद्दल त्यांनी विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले. याप्रसंगी महाविद्यालयाचे उपप्राचार्य डॉ. अमित सुपले यांनी मनोगत व्यक्त केले.

प्रा. अमोल कुंभार
(समन्वयक)

औद्योगिक शैक्षणिक भेट

भारती विद्यापीठाचे डॉ. पतंगराव कदम महाविद्यालय, सांगली येथील रसायनशास्त्र विभागातर्फे बी.एस्सी. व एम.एस्सी.च्या विद्यार्थ्यांसाठी दिनांक २३ व २४ फेब्रुवारी २०२६ रोजी Excel Industries, रोहा (रायगड) येथे औद्योगिक शैक्षणिक भेट आयोजित करण्यात आली होती. या भेटीदरम्यान विद्यार्थ्यांनी उत्पादन विभाग (Production Department), गुणवत्ता नियंत्रण प्रयोगशाळा (Quality Control Lab) तसेच संशोधन व विकास (RD) विभागाला भेट दिली. उद्योगातील तज्ज्ञ अधिकाऱ्यांनी मोठ्या प्रमाणावरील उत्पादन प्रक्रिया, कच्च्या मालाची हाताळणी, अभिक्रिया नियंत्रण (Reaction Control), तसेच औद्योगिक सुरक्षा नियमांविषयी सविस्तर मार्गदर्शन केले. विद्यार्थ्यांनी आधुनिक विश्लेषणात्मक उपकरणांचे प्रत्यक्ष निरीक्षण करून औद्योगिक कार्यसंस्कृतीची ओळख करून घेतली.

या औद्योगिक भेटीत विद्यार्थी व प्राध्यापक डॉ. विश्वंभर शिंदे, डॉ. अजित देशमुख, प्रा. संध्याराणी वडगांवे, सौ. स्नेहल पाटील व श्री. पवन पवार उपस्थित होते. या उपक्रमास महाविद्यालयाचे प्राचार्य प्रा. (डॉ.) व्ही. ए. रणखांबे यांचे मार्गदर्शन लाभले, तर विभागप्रमुख प्रा. (डॉ.) एस. व्ही. पोरे व उपप्राचार्य डॉ. अमित सुपले यांचे सहकार्य लाभले.

Department of Chemistry

1) Research & Faculty Achievements

- Ph. D. degree awarded:

❏ Mr. Mahesh Burud: Awarded Ph.D. from Shivaji University under the guidance of Dr. A. R. Supale (4th October 2025).

❏ Ms. Mehjabin Mujawar: Awarded Ph. D. from Shivaji University under the co-guidance of Dr. A. M. Sargar (31st December 2025).

- Research Publications: The faculties of Department published 17 research papers in reputed journals.
- Books Published: Faculty members contributed to academic literature with the publication of 06 books.
- Dr. T. R. Lohar completed Refresher Course in Chemistry (Residential) between 10th March 2026 to 25th March 2026 organized by UGC-MMTTC Goa University, Goa
- Dr. V. P. Shinde graduated Indian patent on 'Ergonomic Benchtop chemical reactor with digital interface'
- Progression to higher education: One PG student successfully secured admission to the Ph.D. Course at Shivaji University, Kolhapur.

2) Student Development & Engagement

- Induction Program: Organized a formal Welcome Function for First-Year PG students to facilitate their transition into advanced chemistry studies.
- Guest Lectures: Hosted specialized guest lectures throughout the year to expose PG students to contemporary chemical research and industry trends.
- Conference Presentations: PG students actively represented the department by presenting their research work at various National and International conferences.

3) Industrial & Experiential Learning

- Industrial Visit: Organized a two-day educational tour (23rd- 24th February 2026) for B. Sc. III and M.Sc. II students to Excel Industries, Roha, providing first-hand exposure to industrial chemical processes.

4) Science Promotion & Celebrations

- National Science Day (28th February 2026): To commemorate the discovery of the Raman Effect, the department organized poster presentation competition and scientific Rangoli competition.

Department of Microbiology

1. Department of Microbiology and RRC Seminar: Thursday, 13th August, 2026,

The Microbiology Department and the Red Ribbon Club jointly organized a seminar on "Understanding AIDS" on the occasion of World Youth Day. The chairman of the seminar was the Vice Principal Prof. Dr. S. V. Pore. Miss. B. K. Bhavikatti and Dr. G. V. Mali were the resource persons.

2. Teachers Day :Saturday 6th September, 2025

B. Sc. III Microbiology Students organized teachers day celebration and expressed their feelings about teachers.

3. Alumini Interaction : Saturday 6th September, 2025

The session focused heavily on career readiness and professional growth. Our alumni Mr. Rushikesh Bobade, Prathmesh Hazare, Mr.Gourav Maske,Mr.Shubham Salunkhe and Mr. Eyannam Kiran who are working in different fields spearheaded the discussion on career guidance and placements.

4. Welcome to M.Sc. I: Monday, 15th September, 2025

A Welcome function for the M.Sc. I Microbiology was held on Monday, 15th September 2025 at 10.00 am in Auditorium. Ms. Tanuja Varpe was selected as Miss Fresher and Mr. Prajawal Kamble was selected as Mr. Fresher.

5. Guest Lecture: Wednesday, 19th November, 2025

A guest lecture was organized by Department of Microbiology for M. Sc & B. Sc students on Wednesday, 19th November, 2025 at 2 pm, in the lecture hall. The session was started with felicitation of Mr. K. B. Satpute General Manager, Serum Institute, Pune at the hands of Principal, Prof. Dr. Vivekanand Rankhambe. Foreword and introduction of guest was done by Miss. B.K.Bhavikatti. Mr. Satpute guided the students on skills required to work as a microbiologist in Pharmaceutical industries.

6. Fermented Food Fest: Saturday, 27th December, 2025

On the occasion of Louis Pasteur birth anniversary, Department of Microbiology organized Fermented Food Fest. In this fermented food fest, all Microbiology students from B. Sc l to M. Sc. ll microbiology students participated. The food exhibited included Millet Kheer, Uttappa, Dosa, Idli, Tofu, Buttermilk etc.

7. Social Awareness Programme: Friday, 2nd January, 2026

As part of Social Enlightenment Week, the program was organized at Shri Dattatray Hari Chavan Vidyalaya, Sangliwadi. All secondary section students, boys and girls, from the school were present for this program. Principal Dr. Vivekanand Rankhambe was felicitated with a rose by Headmistress Mrs. Swapnagandha Chopade. In line with the NEP curriculum system for B.Sc. Part II, a community development program was also implemented alongside this event. Various activities were organized under this program. An information pamphlet with the message "Drink Buttermilk and Stay Healthy" was unveiled by the chief guests, and the importance of buttermilk was explained to the students. Additionally, the scientific method of handwashing was demonstrated to the students with a practical session by Mr. Arif Mulani. In the next session Miss. B. K. Bhavikatti explained 'Menstrual Hygiene and its importance for overall health.' After this, while giving information about blood groups, Miss. Vaishnavi Patil explained the importance of blood groups and their discovery to the students.

8. Guest Lecture:Tuesday, 13th January, 2026

A guest lecture on "Importance of Research in Basic Sciences" was organized on 13th January 2025. The lecture was delivered by Prof. Mohan Madwanna , who emphasized the need for students to actively engage in research in basic sciences. He explained how scientific research plays a crucial role in national development and innovation.

9. SET Examination Guidance Lecture: Wednesday, 4th February, 2026

Department of Microbiology organized a guest lecture on SET examination guidance for PG students. Miss. Samruddhi Patil and Miss. Sapana Velhal from Microbiology department delivered the sessions as resource persons.

10. The Study Tours:

The Study tour of B. Sc.-III and M. Sc Microbiology students was organized on 22nd - 23rd December, 2025 and successfully completed. The study tour was attended by 16 students and 3 faculty members Viz Dr. G. V. Mali, Ms. S. V. Velhal and Miss. P. S. Pawar. During the study tour students and teachers visited Interactive Research School for Health Affairs (IRSHA), Rajiv Gandhi Institute of Information Technology and Biotechnology, and Golden Jubilee Museum, Pune.

On the second day of visit, on 23rd December, 2025 students visited Rajiv Gandhi Institute of I. T. and Biotechnology, where plant tissue culture and animal tissue culture departments were seen. The instrumentation and research work were explained to the students by experts.

Visit to Bharati Vidyapeeth's Medical College, Sangli

A study tour of B.Sc.-II Microbiology students of was organized on Tuesday, 23rd December, 2025 and successfully completed. The study visit was attended by B.Sc II students and faculty members viz. Miss. Bharati Bhavikatti Mr. Arif A. Mulani, Ms. Vaishnavi Patil. During study visit students visited to the Blood bank, Sewage treatment plant, Forensic science department and Incinerator facility.

On Wednesday, 25th February, 2026, the M.Sc.Microbiology students Seema Biotech at Talsande. The study tour was organized under the supervision of faculty members Dr. G. V. Mali, Mr. A. A. Mulani, Miss. S. S. Patil, and Miss. V. S. Patil. Upon arrival, the group was hosted by Mr. Sushant Patil, who provided a comprehensive overview of the company's operations. there after the students visited Shri. Warana Sahakari Dudh Utpadak Prakriya Sangh Limited, Tatyasaheb Korenagar.

11. Poster presentation prize in International Conference: Friday & Saturday 13th -14th March , 2026

SGM,College Karad organised an International Conference Lifecon in India II(2026). Mr. Shreyas Shete and Miss.Amruta Jadhav presented their research posters in this conference and were awarded with the first prize.

12. Special Achievements-

1. Dr. B. B. Ballal was selected as a Principal at Mahila Mahavidyalaya,Karad
2. Dr. G.V. Mali was promoted as a Professor in Microbiology under the Career Advancement Scheme on 29th November, 2025.
3. Mr. Arif Mulani received best paper presentation award (first) at International Conference -Lifecon 2026, organized by SGM college Karad on 13th and 14th March, 2026.
4. Miss. B. K. Bhavikatti was selected as a Chairman at Chandrashekhar Magdum Salary Earners Cooperative Society, Sangli 26 March, 2026.
5. Five students achieved a position in the merit list of Shivaji University, Kolhapur for M. Sc. in General Microbiology. 17th December, 2026

Merit holders at M.Sc.General Microbiology (2024-25), Shivaji University, Kolhapur

Sr. No.	Name of the Students	Class	Rank
1	Miss. Kevat Ragini Ramkishan	M. Sc. II	3rd
2	Mr. Jadhav Sourabh Kakasaheb	M. Sc. II	4th
3	Miss. Gharge Smita Sunil	M. Sc. II	4th
4	Miss. Mujawar Alisha Mubarak	M. Sc. II	7th
5	Miss. Hingane Simran Shashikant	M. Sc. II	9th

Department of Zoology

- The department 'celebrated' Nature Conservation Day' on 28th July 2025 by organizing a lecture highlighting the importance of conserving natural resources and biodiversity. The programme emphasized the role of students and young scientists in protecting ecosystems and promoting sustainable environmental practices.
- To mark 'World Wildlife Week', the department organized Rangoli Competition on 3rd November 2025 at the college level. Students participated enthusiastically and expressed their ideas about wildlife conservation through creative artwork.
- Another Poster Competition was conducted on 18th November 2025, further encouraging students to communicate scientific messages about the protection of wildlife and natural habitats.
- The department celebrated 'National Bird Day' on 5th January 2026, focusing on bird diversity and the ecological importance of birds in maintaining environmental balance. Students were encouraged to observe and appreciate local bird species and understand the need for their conservation.
- On 2nd February 2025, 'World Wetland Day' was Celebrated to spread awareness about the ecological and environmental importance of wetlands. The programme highlighted the role of wetlands in supporting biodiversity, regulating water cycles, and maintaining ecological balance.
- A One Day Snake Awareness Programme was conducted on 25th February 2026 at the college level on the theme; 'Snake Species Identification.'

- To guide students regarding higher education and career opportunities, the department organized a Guest Lecture by an Alumnus on 2nd March 2026 on the topic "PG Entrance Preparation and Career Opportunities in B.Sc. Zoology." The lecture provided valuable information on postgraduate entrance examinations, career paths in zoology, research opportunities, and competitive examinations.
- Awareness." The programme aimed to remove misconceptions and fear about snakes by providing scientific knowledge about different snake species, their ecological significance, and safe practices during snake encounters.

Department of English

The department English conducted following activities during the academic year 2025-26

1. Inauguration of LSRW activities and opening of YouTube channel were done with the auspicious hands of Dr. Usha Bande, Fellow, Indian Institute of Advanced Study (IIAS), Shimla at the lead college workshop on 08-12-2025
2. "Film Screening and Literary Appreciation Activity" was conducted on 12-12-2025.
3. "An Extension Activity: Essay Competition on Social Themes" was conducted on 22-01-2026.
4. International Conference on "Classical Languages and Literatures: Past, Present and Future" was conducted on 13-02-2026.
5. Prof. V. B. Paraddi Award was given to Ms. Prajakta Nivas Sutar for her outstanding performance in the English subject B.A. III
6. Mr. Rohan Disale secured second place in 'Poetry Writing' in Inter-Collegiate Magazine Competition held at Shivaji University, Kolhapur.
7. B. A. and B.Sc. Part III (students') seminars were conducted.

Department of Commerce

The following programs and activities were organized by the department for the academic year 2025-2026 through Commerce Association. • A Guest Lecture was organized on "Basics of Financial Literacy with Reference to Share Market" on 29th January 2026 in the college.

As the chief guest for this program was Mr. Ramesh Jadhav (BSE Deputy Vice President) and Mr. Ajit Patil (SEBI Smart Trainer). The Vice-Principal of the College, Dr. A. R. Supale was the chairman of the program. The total 49 students of the commerce department were participated in this program.

- An industrial visit was organized for the Commerce students on 21st January 2026 at Shri Ganesh Paper Cup manufacturing unit Sangli which was engaged in the manufacturing of paper cups. The purpose of this visit was to provide practical exposure to students and help them understand the real working environment of a manufacturing unit.
- As a part of syllabus, Department of Commerce has organized Industrial tour of B. Com. and M. Com. Students on 23rd January 2026, at Krishnaraj Cashews Processing Industry, Mirjole Ratnagiri to study the Production and Marketing Process of Cashews Processing Industry, also visit near places Kasheli, Ganeshgule, Bhatye, Ratnadurg fort and Thiba Palace. A total of 33 students from B.Com. and M. Com. along with 3 faculty members participated in the Industrial tour.

Internal Quality Assurance Cell

The IQAC conducted/observed various activities during the academic year:

1	Student Induction Program
2	SUK-sponsored Changed syllabus workshops- B. A. II- Geography and Physical Education
3	International Conference on 'Classical Languages & Literatures: Past, Present & Future'- 13 Feb. 2026
4	Skill Development Workshop for Girl Students- 16 to 18 Feb. 2026
5	Participation in NIRF-2026

Dr. A. R. Supale
Coordinator, IQAC and NAAC

Staff Academy
One-Day Workshop on
"Health Wave: Mind and Food"

A one-day workshop on "Health Wave: Mind and Food" was organized at Dr. Patangrao Kadam Mahavidyalaya, Sangli,under lead college scheme with the objective of creating awareness among students about the importance of mental health and proper nutrition for leading a healthy lifestyle.

The program began with a warm welcome by Miss.. Bharati Bhavikatti, who also presented the introductory remarks. She explained the purpose of organizing the workshop and emphasized the need to maintain both mental and physical well-being in today's fast-paced and stressful life.

During the workshop, Dr. Chandrashekhar Halingale delivered an informative session on "Mental Health for a Healthy Life." He highlighted the importance of maintaining a healthy mind and explained that mental well-being plays a key role in achieving overall health. He also discussed various ways to manage and reduce stress, such as practicing positive thinking, maintaining a balanced daily routine, engaging in regular physical exercise, meditation and yoga, spending time with family and friends, and pursuing hobbies or creative activities. He emphasized that proper sleep, time management, and limiting excessive use of digital devices can also help in reducing stress and improving mental stability. He also explained 'Expectations' as the cause of anxiety as expectations from self, those from the others and from the universe. He very beautifully explained the ways to tackle with the stress.

The second session was conducted by Ms. Anjum Shaikh, who spoke on "Diet for a Healthy Life." She explained the importance of a balanced diet and its role in maintaining overall health. She also highlighted the concept of nutrition for brain health, stating that certain foods help improve memory, concentration, and mental performance. She advised students to include foods rich in Omega-3 fatty acids, proteins, vitamins, and antioxidants, such as nuts, seeds, fruits, green leafy vegetables, whole grains, milk products, and fish. She also stressed the importance of drinking adequate water, avoiding excessive junk food, and maintaining regular eating habits for better physical and mental health.

The workshop proved to be highly informative and beneficial for the students. The participants actively engaged in the sessions and gained valuable knowledge about managing stress, maintaining mental well-being,

and adopting a balanced diet for a healthy and productive life.

Miss. Bharati K. Bhavikatti
Convener

In the first session, Prof. Mrs. Bharati Bhavikatti explained the purpose of RRC. She also differentiated HIV and AIDS. She informed about Facts and myths about AIDS.

The second session was conducted by Dr. G. V. Mali. He explained history of HIV, Retroviruses and how they spread. He also shared his experience with HIV positive patients. Finally question answer session was conducted. The doubts were resolved by resource persons. Vote of thanks was given by Mr. A. A. Mulani. The function concluded at 4 pm.

Poster and model competitions were organized on the topic 'Understanding AIDS' on this day. UG and PG students actively participated in this activity.

RRC Organized Model Competition (PG)

Sr. No.	Name of the Students	Class	Prize
1	Miss. Jamdar Sakshi Ramesh	M. Sc. II	3rd
2	Miss. Patil Nikita Vijaykumar	M. Sc. II	2nd
3	Miss. Mali Kiran Pravin	M. Sc. II	1st

RRC Organized Poster Competition (PG)

Sr. No.	Name of the Students	Class	Prize
1	Mr. Mharugude Rohit Kondiba	B. Sc. III	3rd
2	Miss. Yadav Ujwala Satish	B. Sc. III	2nd
3	Miss. Lagivale Mahek Rafik	B. Sc. III	1st

RRC Organized Model Competition (UG)

Sr. No.	Name of the Students	Class	Prize
1	Miss. Sargar Madhura Shankar	B. Sc. III	3rd
2	Miss. Patil Simran Abaso	B. Sc. I	2nd
3	Miss. Goud Gurleenkaur Gurvendarsingh	B. Sc. II	1st

RRC Organized Poster Competition (PG)

Sr. No.	Name of the Students	Class	Prize
1	Miss. Mulani Afreen Feroz	M. Sc. II	Ist
2	Mr. Shete Shreyansh Ravindra	M. Sc. II	2nd
3	Miss. Yadav Trupti Vijay	M. Sc. II	3rd

RRC Organized Model Competition (PG)

Sr. No.	Name of the Students	Class	Prize
1	Miss. Mali Kiran Pravin	M. Sc. II	Ist
2	Miss. Patil Nikita Vijaykumar	M. Sc. II	2nd
3	Miss. Mali Kiran Pravin	M. Sc. II	3rd

RRC Organized Poster Competition (UG)

Sr. No.	Name of the Students	Class	Prize
1	Miss. Lagivale Mahek Rafik	B. Sc. III	Ist
2	Miss. Yadav Ujwala Satish	B. Sc. III	2nd
3	Mr. Mharugude Rohit Kondiba	B. Sc. III	3rd

RRC Organized Model Competition (UG)

Sr. No.	Name of the Students	Class	Prize
1	Miss. Sargar Madhura Shankar	B. Sc. III	Ist
2	Miss. Patil Simran Abaso	B. Sc. III	2nd
3	Miss. Goud Gurleenkaur Gurvendarsingh	B. Sc. III	3rd

Red Ribbon Club
Seminar on Understanding AIDS

Thursday, 13th August, 2025

Organized by: Department of Microbiology & RRC

Organizing chairman: Prof. Dr. S. V. Pore.

Speakers: - Ms. B. K. Bhavikatti, Dr. G. V. Mali

Convener: Ms. B. K. Bhavikatti.

The Microbiology Department and the Red Ribbon Club jointly organized a seminar on 'Understanding AIDS' on the occasion of 'World Youth Day.' The chairman of the seminar was the college's I/C Principal Dr. S.V. Pore.

Internal Complaints Committee (ICC) Cell and Equal Opportunities Cell

The Internal Complaints Committee (ICC) of Bharati Vidyapeeth's Dr. Patangrao Kadam Mahavidyalaya, Sangli is constituted in accordance with the guidelines of the Sexual Harassment of Women at Workplace (Prevention, Prohibition and Redressal) Act, 2013. The committee is dedicated to ensuring a safe, secure, and inclusive environment for all students and staff members.

Meetings Conducted

During the academic year, the ICC conducted the following meetings:

13th August 2025, January 2026 and March 2026.

These meetings focused on planning activities, reviewing policies, and strengthening awareness initiatives.

Activities Conducted

The ICC actively organized and participated in various awareness and sensitization programs:

1. Lecture on 'Gender Equity'

A lecture was delivered by Miss B. K. Bhavikatti during the induction programme organized for newly admitted students. The session focused on promoting gender equality and sensitizing students towards respectful behavior.

2. Awareness Session on ICC

An awareness session regarding ICC and its functions was conducted by Ms. B. K. Bhavikatti on Wednesday, 3rd September, 2025. The session helped students understand the role of ICC and the mechanisms available for grievance redressal.

3. One-Day Workshop (Lead College Scheme)

A one-day workshop was

conducted on Monday, 8th December 2025 under the Lead College Scheme. Dr. Usha Bande, Fellow, Indian Institute of Advanced Studies, Rashtrapati Bhavan, Shimla, delivered an insightful session on 'Mapping the Margins: An Interdisciplinary Analysis of Gendered Urban Spaces in Literary and Visual Cultures'. The workshop provided a deeper academic perspective on gender issues in contemporary contexts.

4. Complaints Received and Redressal

Total complaints received: Nil

Complaints resolved: Nil

Pending cases: Nil

No complaints were reported during the academic year.

5. Preventive Measures:

Miss B. K. Bhavikatti attended one day workshop on 'POSH Act : Sakshama' at Shivaji University, Kolhapur Sponsored by National Commission for Women-NCW on 23rd January, 2026.

(Miss. Bharati K. Bhavikatti)

President, ICC

Convener, Equal Opportunities Cell

HIV-AIDS Awareness Workshop

Organized by: Department of Microbiology & RRC

Organizing chairman: Hon.Principal Prof. Dr. V. A. Rankhambe

Speakers: - Ms. Rupali Tirmare

Convener: Ms. B. K. Bhavikatti.

The Microbiology Department and the Red Ribbon Club jointly organized an awareness program, on HIV- AIDS on the occasion of World Youth Day. Principal Prof. Dr. V. A. Rankhambe chaired the workshop. In the first session, Ms. Rupali Tirmare (ICTC counselor) adressed the volunteers on basic information of HIV-AIDS. She explained the cause, spread and preventive measures of the disease. In her guidance, she explained the purpose and functioning of the Red Ribbon Club and also explained the difference between H. I. V. and AIDS to the children.

In the second session, Mr. Pradeep Kamble (ICTC counselor) guided the students. In his guidance, he gave detailed information to the students on how to deal with HIV patients affectionately and inclusively. He also gave some instructions to keep away from HIV by understanding the modes of transmission.

The workshop ended with question answer session. The doubts were resolved by resource persons. Vote of thanks was given by Mr. A. A. Mulani, and the anchoring was done by Dr. Rupali Kambale. The function concluded at 2:00 pm.

(Miss. B. K. Bhavikatti)

Women Development Cell

The Women Development Cell (WDC) of Bharati Vidyapeeth's Dr. Patangrao Kadam Mahavidyalaya, Sangli functions with the objective of empowering female students and staff by promoting gender equality, self-reliance, health awareness, and skill development. The cell actively organizes programs that contribute to the holistic development of women and sensitizes the academic community towards women's issues.

Activities Conducted

1. Traditional Program on 'Gauriche Khel va Gani'

Date: 4th September 2025

The Women Development Cell organized a traditional cultural program me titled 'Gauriche Khel va Gani' to celebrate and preserve Maharashtrian cultural heritage. The event provided an opportunity for students to participate in traditional games and folk songs associated with the Gauri festival. The programme witnessed enthusiastic participation from students, especially girls, who actively engaged in singing traditional songs and performing cultural activities. This initiative not only helped in promoting cultural awareness but also encouraged unity, joy, and emotional well-being among students.

2. Three-Day Training Program on Employability Skills

Dates: 16th to 18th February 2026

In association with: Mahindra Pride Classroom, Nandi Foundation, Pune

A three-day intensive training program on employability skills was organized for final-year girl students in collaboration with Mahindra Pride Classroom, Nandi Foundation, Pune. Mr. Mohan Shinde was the resource person. The training focused on enhancing essential skills required for career readiness, including: Communication and interpersonal skills, Resume writing and interview techniques, Confidence building and personality development, Workplace ethics and professional behavior. The program was highly beneficial for the participants as it equipped them with practical knowledge and skills necessary to face job interviews and succeed in professional environments. The sessions were interactive and activity-based, making learning effective and engaging.

3. One-Day Workshop under Lead College Scheme

A one-day workshop was organized

under the Lead College Scheme to promote awareness on gender-related issues.

Resource Person: Dr. Usha Bande

(Fellow, Indian Institute of Advanced Studies, Rashtrapati Bhavan, Shimla)

Dr. Usha Bande delivered an insightful lecture on Gender Equality, highlighting the importance of equal opportunities, representation, and respect for women in society. She provided an academic and interdisciplinary perspective, encouraging students to think critically about gender roles and social structures. The session was informative and inspiring, motivating students to contribute towards building an equitable society.

4. Lecture on Women's Health and Hygiene

Date: 20th January 2026

Venue: NSS Special Camp, Kasbe Digraj

Resource Person: Miss. Bharati K. Bhavikatti

A lecture on 'Health and Hygiene of Women' was delivered by Ms. Bharati K. Bhavikatti during the NSS Special Camp at Kasbe Digraj. The session focused on Importance of personal hygiene, Menstrual health awareness, Nutritional needs of women and Preventive healthcare practices. The lecture aimed to spread awareness among young women and rural participants about maintaining good health and hygiene practices. It also helped in breaking taboos and encouraging open discussions on sensitive topics.

The Women Development Cell of Bharati Vidyapeeth's Dr. Patangrao Kadam Mahavidyalaya, Sangli has made significant efforts during the academic year 2025–2026 to empower female students through cultural, educational, and skill-based initiatives. The activities conducted have contributed to the overall development, awareness, and confidence building among students.

The cell remains committed to continuing such initiatives in the future for the betterment and empowerment of women.

(Miss.Bharati K. Bhavikatti)

Convener, WDC

Career Guidance Cell Women's Development Cell in association with Mahindra Pride Classroom (Nandi Foundation, Pune)

Date: 16th February to 18th February 2026

A three-day workshop on "Employability Skills" was organized by the Placement and Career Guidance Cell, Women's Development Cell, and the Internal Quality Assurance Cell (IQAC) of the college, in collaboration with Mahindra Pride Classroom (Nandi Foundation, Pune), from 16th to 18th February 2026. The primary objective of this initiative was introducing female students to the essential professional skills required for the modern career opportunities and job interviews.

The workshop was conducted under the guidance of Principal Prof. Dr. V. A. Rankhambe and Vice-Principal Dr. A. R. Suple. During the inauguration, Ms.B.K.Bhavikatti gave Forword and encouraged students to actively participate in such skill-based programmes to bridge the gap between academic learning and industry requirements.

The sessions were led by Mr. M. B. Shinde (Trainer, Mahindra Pride Classroom). The three-day curriculum focused on core areas such as Communication & Soft Skills, Professional Grooming, Resume Writing, and Confidence Building. The workshop adopted an interactive approach, including practical demonstrations, mock sessions, and Question & Answer rounds. A total of 53 final-year students from the B. Sc., M. Sc., B. A., B. Com. and M. Com. streams participated in the programme enthusiastically.

The program concluded with a valedictory session, where certificates were distributed to all successful participants. Vice Principal Dr. A. R. Supale delivered presidential address. Finally, Dr. T. R. Lohar delivered the vote of thanks. Miss. S. M. Patil moderated the proceedings. The participating students expressed their high satisfaction, noting that the workshop was a significant milestone in their personality development and career preparation.

(Dr. T. R. Lohar)

Convener

Achivements

INTERNATIONAL PUBLICATIONS

Prof. Dr. G. V. Mali							
Sr.	**Title of the Research Paper**	**Name of the Journal**	**ISSN/ ISBN**	**Vol., Issue & Page Nos.**	**Publication Date**	**Impact Factor**	**Scopus/UGC Care Listed/ Refereed**
1	Impact of Plant Growth Promoting Rhizobacteria Exiguobacterium Acetylicum RGK and Enterobacter Mori RGK1 on Growth Parameters and Phytochemicals of Asparagus racemosus	Current Microbiology https://doi.org/10.1007/s00284-025-04654-8	1432-0991	83 (62), 2026.	09 Decembe 2025	2.6	Scopus
2	Exploration of Native PSB in Saline and Semiarid Agroecosystems of Western Maharashtra	Research Journal of Chemistry & Environment https://doi.org/10.25303/301rjce01010	0972-0626	30 (1): 1-10, 2026	Dec.2025	0.323	Scopus
3	Biodegradation of Permethrin Pesticide By Using Brevibacillus brevis RCGM1	The Bioscan 10.63001/tbs.2026.v21.i01.pp333-345	0973-7049	21(1): 333-345, 2026	19 January 2026	-	Web of Science

4	Biosynthesis of Zinc Oxide Nanoparticles using Plant Growth promoting Rhizobacteria of Curcuma longa and Zingiber officinale	Research Journal of Chemistry and Environment https://doi.org/10.25303/2911rjce018027	0972-0626	29 (11):18-27, 2025	Nov.2025	0.323	Scopus
5	Screening and molecular identification of Mercury Tolerant Bacteria from Dairy Waste and Evaluation of their Bioremediation Potential by Atomic Absorption Spectroscopy	Research Journal of Chemistry and Environment https://doi.org/10.25303/2910rjce083089	0972-0626	29 (10) : 83-89, 2025	Oct.2025	0.323	Scopus
6	Harnessing Probiotics: Gel-Based Therapies For Diabetic Wound Healing	Int. J. of Pharmacognosy http://dx.doi.org/10.13040/IJPSR.0975-8232.IJP.12(9).740-51	2348-3962	12(9): 740-751, 2025	30 Sept. 2025	-	Peer Reviewed
7	Probiotics as a Preventive and Therapeutic Strategy in Colon Cancer: A Narrative Review	Bharati Vidyapeeth Medical Journal. 10.4103/BVMJ.BVMJ_34_25	2582-9874	5(2) : 85-90, 2025|	30 June 2025	-	UGC CARE Listed

Miss. B. K. Bhavikatti							
Sr.	**Title of the Research Paper**	**Name of the Journal**	**ISSN/ ISBN**	**Vol., Issue & Page Nos.**	**Publication Date**	**Impact Factor**	**Scopus/UGC Care Listed/ Refereed**
1	Isolation and Characterization of Silicate-Solubilizing Bacteria from Semiarid Soil	Ecology, Environment and Conservation	ISSN 0971–765X	31 (July Suppl. Issue) S297-S304	July 2025	Impact rating 5.05	Web of Science NAAS India UGC-Care list 0971 - 765 X
2	Exploration of Native PSB in Saline and Semiarid Agroecosystems of Western Maharashtra	Research Journal of Chemistry and Environment	Part of ISSN: 2278-4527	Vol. 30 (1) Page No. 1-10	January, 2026	--	Scopus UGC, NAAS, Indian Citation Index etc.
3	Biosynthesis of Zinc Oxide Nanoparticles using Plant Growth promoting Rhizobacteria of Curcuma longa and Zingiber officin	Research Journal of Chemistry and Environment	Part of ISSN: 2278-4527	Vol. 29 (11) Page no.18-27	November 2025	--	Scopus UGC, NAAS, Indian Citation Index etc.
4	Biodegradation of Permethrin Pesticide by Using Brevibacillus Brevis Rcgm1	The Bioscan	(ISSN: 0973-7049(P))	21(1) 333-345	January, 2026	--	Web of Science NAAS India UGC-Care list
5	Knowledge of Microbiology in Ancient In	B Aadhar	ISSN 2278-9308	--	March 2026	7.0	Peer reviewed

Dr. A. R. Supale							
Sr.	**Title of the Research Paper**	**Name of the Journal**	**ISSN/ ISBN**	**Vol., Issue & Page Nos.**	**Publication Date**	**Impact Factor**	**Scopus/UGC Care Listed/ Refereed**
1	Environmentally benign synthesis of 2, 3-dihydroquinazolin-4(1H)-ones by using sodium hexamolybdochromate (III) as a catalyst	Journal of Chemical Sciences	ISSN 0973-7103	137, 108	November 2025	2.0	Scopus
2	Synergistic Effect of CoFe Bimetallic MOF for Efficient Electrocatalytic OER in Alkaline Medium	Energy & Fuels	ISSN 1520-5029	V-39, I-28, P-13648–13657	July 2025	5.3	Scopus
3	Structural Engineering of Metal-Organic Framework-Derived Nickel-Based Carbon Spheres for Efficient Oxygen Evolution Reaction in Alkaline Medium	International Journal of Hydrogen Energy	ISSN: 1879-3487	Volume 166, P-150920	9 September 2025	8.3	Scopus
4	Enhancing magnetic, structural, and heat generation properties of CoFe2O4 through Mn doping for potential application in magnetic hyperthermia therapy	Emergent Materials	ISSN: 2522-574X	Volume 9, article number 1,	March 2026	4.1	Scopus

4	Piperine-loaded biogenic stabilized Selenium(0) nanoconjugates for synergistic antimicrobial and neuroprotective activities on peroxide-induced Parkinson-type SH-SY5Y cell	Chemical Papers	ISSN: 2585-7290.	Volume 80, pages 681–699	October 2025	2.5	Scopus

Ms. J. D. Hatkar

Sr.	Title of the Research Paper	Name of the Journal	ISSN/ ISBN	Vol., Issue & Page Nos.	Publication Date	Impact Factor	Scopus/UGC Care Listed/ Refereed
1	कृत्रिम बुत्रिमत्तेचे ग्रंथालयातील महत्त्व	Vidyabharati International Interdisciplinary Research Journal	2319-4979	-	30 August, 2025	-	Peer Reviewed
2	Green Libraries and Sustainable Practices: A Step Toward A Greener Future	International Journal of Advance and Applied Research	2347-7075	Vol.6 No.39	Sep-Oct-2025	8.141	Peer Reviewed
3	अभिजात भाषा: ग्रंथापालांची भूमिका	B. Aadhar Multidisciplinary International Research Journal	2278-9308	(DLXV) 565	Feb.2026	8.632	Peer Reviewed
4	Integrating Artificial Intelligence in Sustainable Development and Green Librarianship	Aayushi International Interdisciplinary Research Journal (AIIRJ)	2349-638X	Special Issue No.155	Feb.2026	8.379	Peer Reviewed And Indexed Journal

Dr. K. M. Bhawari							
Sr.	**Title of the Research Paper**	**Name of the Journal**	**ISSN/ ISBN**	**Vol., Issue & Page Nos.**	**Publication Date**	**Impact Factor**	**Scopus/UGC Care Listed/ Refereed**
1	अभिजात मराठी भाषा आणि साहित्यातील बोलींचे योगदान	B. Aadhar	2278-9308	(DLXV)565	February	8.632	Refereed & Peer-Reviewed

Dr. V. S. Kumbhar							
Sr.	**Title of the Research Paper**	**Name of the Journal**	**ISSN/ ISBN**	**Vol., Issue & Page Nos.**	**Publication Date**	**Impact Factor**	**Scopus/UGC Care Listed/ Refereed**
1	Sanskrit as India's Classical Language: Civilizational Foundations and the Indian Knowledge System	B.Aadhar' Single Blind Refereed & Peer-Reviewed Indexed Multidisciplinary International Research Journal	2278-9308	Vol- II (DLXV) 565 -B 41-43	13 February 2026	8.632-(SJIF)	Peer-Reviewed
2	Pali as a Classical Language: Re-evaluating Buddhist Epistemic and Cultural Foundations within the Indian Knowledge Systems (IKS)	B.Aadhar' Single Blind Refereed & Peer-Reviewed Indexed Multidisciplinary International Research Journal	2278-9308	Vol- II (DLXV) 565 -B 70-73	13 February 2026	8.632-(SJIF)	Peer-Reviewed

Dr. D. P. Nade							
Sr.	**Title of the Research Paper**	**Name of the Journal**	**ISSN/ ISBN**	**Vol., Issue & Page Nos.**	**Publication Date**	**Impact Factor**	**Scopus/UGC Care Listed/ Refereed**
1	Ionospheric response to lightning activity during cyclone Tauktae over the Arabian Sea	Journal of Atmospheric and Solar–Terrestrial Physics	e-ISSN: 1879-1824 P-ISSN: 1364-6826	Vol. 278 (2026) 106692	26-11-2025	1.9	Scopus
2	Investigating the signature of thunderstorm-generated gravity waves on low-latitude ionospheric dynamics	Advances in Space Research	e-ISSN: 1879-1948 P-ISSN: 0273-1177	Vol. 77, Issue 3, 1 Feb. 2026, Pages 3508-3526	19-11-2025	2.8	Scopus

Ms. R. D. Waghamare							
Sr.	**Title of the Research Paper**	**Name of the Journal**	**ISSN/ ISBN**	**Vol., Issue & Page Nos.**	**Publication Date**	**Impact Factor**	**Scopus/UGC Care Listed/ Refereed**
1	Postcolonial Subaltern Voices of Autobiographical Resistance in Baby Kamble's "The Prisons We Broke"	Journal of Research and Development A Multidisciplinary International Level Refereed and Double Blind Peer Reviewed, Open Access	ISSN: 2230-9578	Volume 17, Issue 9 (V) Page Nos. 173-175	30-09-2025	--	Double Blind Peer Reviewed, Open Access

2	Reinterpreting Classical Literature in Contemporary Contexts: A Study of Tara Bhawalkar's Sitayan	B. Aadhar' International Refereed & Peer-Reviewed Research Journal	ISSN: 2278-9308	Volume B, Issue NO, (DLXV) 565 –B Page Nos. 1 - 5	13-02-2026	8.632	Refereed & Peer-Reviewed

Mr. S. A. Kamble

Sr.	Title of the Research Paper	Name of the Journal	ISSN/ ISBN	Vol., Issue & Page Nos.	Publication Date	Impact Factor	Scopus/UGC Care Listed/ Refereed
1	Lokvad aani olakhiche rajkaran :- trump vadachya kalatil varg vansh ling yanche samajshastriy vishleshan	Akshara international journal pune	ISSN	--	16,17 Jan. 2026	5.6	UGC
2	Aadhunik samajatil abhijat bhashanche sthan :- sanskrutik olakh v samajik samaveshnachya drushtine vishleshan	B. Aadhar' International Refereed & Peer-Reviewed Research Journal	ISSN 2278-9308	Volume B, Issue NO, (DLXV) 565 –B	13 FEB. 2026	8.63	Refereed & Peer-Reviewed

Dr. V. A. Satpute

Sr.	Title of the Research Paper	Name of the Journal	ISSN/ ISBN	Vol., Issue & Page Nos.	Publication Date	Impact Factor	Scopus/UGC Care Listed/ Refereed
1	'Rajkiya Drushtikonatun Adhijaat Bhasha ani Sahitya'	B.Aadhar Single Blind Refereed & Peer - Reviwed Indexed	2278-9308	(DLXV) 565-A Page No-430-434	February 2026	8.632	Peer-Reviewed

Mr. A. A. Kumbhar							
Sr.	**Title of the Research Paper**	**Name of the Journal**	**ISSN/ ISBN**	**Vol., Issue & Page Nos.**	**Publication Date**	**Impact Factor**	**Scopus/UGC Care Listed/ Refereed**
1	ऐतिहासिक संशोधन आणि कार्यपद्धती कृत्रिम बुद्धिमत्ता : संधी, आव्हाने व भविष्यातील दिशा	Journal of Research and Development	ISSN-2230-9578	Volume-18, Issue-1(XI)Page No. 40-43	January-2026	7.896	International Refereed & Peer-Reviewed Research Journal
2	भारतीय अभिजात भाषा : ऐतिहासिक पार्श्वभूमी	B. Aadhar' International Refereed & Peer-Reviewed Research Journal	ISSN-2278-9308	Volume-565 -A Issue No -(DLXV) Page No-227	February 2026	8.632	International Refereed & Peer-Reviewed Research Journal
3	भारतातील पर्यावरणीय चळवळीचे राजकीय, सामाजिक आणि विकास–विरोधी धोरणाविरुद्धचे टीकात्मक मूल्यांकन	Genius International Refereed & Peer-Reviewed Research Journal	ISSN - 2279-0489	Volume-XIV Issue No - II Page No-111-115	February - 2026	8.077	International Refereed & Peer-Reviewed Research Journal

Dr. H. V. Wangikar							
Sr.	**Title of the Research Paper**	**Name of the Journal**	**ISSN/ ISBN**	**Vol., Issue & Page Nos.**	**Publication Date**	**Impact Factor**	**Scopus/UGC Care Listed/ Refereed**
1	New national and regional bryophyte records, 83	Journal of Bryology	0373-6687 (Print) 1743-2820 (Online)	Vol.47 Issue-4	20/01/2026	1.1	Scopus

Dr. T. R. Lohar							
Sr.	**Title of the Research Paper**	**Name of the Journal**	**ISSN/ ISBN**	**Vol., Issue & Page Nos.**	**Publication Date**	**Impact Factor**	**Scopus/ UGC Care Listed/ Refereed**
1	Biosynthesis and characterization of ruthenium oxide nanoparticles from Gliricidia sepium leaf extract with phytochemical and antibacterial studies	Discover Chemistry	3005-193	3 (89), 1-20	24/02/2026	-	Scopus Listed
2	A sustainable hydrotrope-assisted multicomponent synthesis of pyrazolopyridines	Research On Chemical Intermediates	0922-6168	In Press	13/12/2025	3.5	Scopus Listed
3	Brønsted acid-hydrotrope combined catalyst (BAHC) for the synthesis of pyrano[2,3-d]pyrimidines and isoindolo[2,1-a]quinazolines in aqueous medium	Research On Chemical Intermediates	0922-6168	51(10), 5713-5732	09/08/2025	3.5	Scopus Listed
4	Review of Chemical Kinetics in Oxidation Reactions Involving Thallium (III) and Polymer-Supported Chromium (VI) in Acidic Media	International Journal of Current Science Research and Review	2581-8341	8 (9), 4641-4649	09/09/2025	-	Peer Reviewed

Mr. Amol A. Vande							
Sr.	**Title of the Research Paper**	**Name of the Journal**	**ISSN/ ISBN**	**Vol., Issue & Page Nos.**	**Publication Date**	**Impact Factor**	**Scopus/ UGC Care Listed/ Refereed**
1	The Transformative Impact of Artificial Intelligence on Language Translation Technologies	B. Aadhar	ISSN-2278-9308	ISSUE No - (DLXV) 565 –B Page No. 97-101	February, 2026	8.632 (SJIF)	

Mr. Mulani Arif Allabaksh							
Sr.	**Title of the Research Paper**	**Name of the Journal**	**ISSN/ ISBN**	**Vol., Issue & Page Nos.**	**Publication Date**	**Impact Factor**	**Scopus/ UGC Care Listed/ Refereed**
1	Biosynthesis of Zinc Oxide Nanoparticles using Plant Growth promoting Rhizobacteria of Curcuma longa and Zingiber officinale	Research Journal of Chemistry and Environment	0972 0626	29 (11):18 27, 2025	Nov.2025	0.323	Scopus

PAPERS ABSTRACTED IN INTERNATIONAL CONFERENCE PROCEEDINGS

Prof. Dr. G. V. Mali					
Sr.	**Title of the Research Paper**	**Nature of the Event**	**Theme of the Conference**	**Organiser & Place**	**Conference Date(s)**
1	Evaluation of Antimicrobial and Pharmacological properties of Bondarzewia berkeleyi	International Conference	LifeCon2026 : Bridging Life Sciences & Innovation	SGM College, Karad	13-14/02/2026

2	Biosynthesis, optimization and characterization of Zinc oxide nanoparticles form Plant Growth promoting Rhizobacteria isolated from rhizosphere of Curcuma longa and Zingiber officinale	International Conference	LifeCon2026 : Bridging Life Sciences & Innovation	SGM College, Karad	13-14/02/2026
3	Evaluation of Antimicrobial and Pharmacological properties of Bondarzewia berkeleyi	International Conference	Changing Scenario in Science and Technology: A Multidisciplinary Approach (ICCSST-2026) (Hybrid Mode)	Krantisinh Nana Patil College, Walwa, Dist. Sangli 416313	6-7 March 2026

Prof. Ms. B. K. Bhavikatti

Sr.	Title of the Research Paper	Nature of the Event	Theme of the Conference	Organiser & Place	Conference Date(s)
1	Role of Phosphate and Silicate Solubilizing Bacteria from Saline Soils in Promoting Seed Germination	International Conference	Microbiology For Sustainable Future Developmental Perspectives	Yashwantrao Chavan Institute of Science, Satara	23-24/01/2026

Dr. A. R. Supale

Sr.	Title of the Research Paper	Nature of the Event	Theme of the Conference	Organiser & Place	Conference Date(s)
1	Ultrasonic characterization and molecular interaction analysis of methylene blue solutions by acoustic and thermodynamic parameters	International Conference	Frontiers in Science and Technology (ICFST-2025) ISBN: 978-81-985929-5-8 Pages-51-59	R. P. Gogate College of Arts and Science & R. V. Joglekar College of Commerce (Autonomous) Ratnagiri	21-22/11/2025

PAPERS PRESENTED IN INTERNATIONAL KNOWLEDGE EVENTS

Prof. Dr. G. V. Mali					
Sr.	**Title of the Research Paper**	**Nature of the Event**	**Theme of the Conference**	**Organiser & Place**	**Conference Date(s)**
1	Impact of Plant Growth Promoting Rhizobacteria Exiguobacterium Acetylicum RGK and Enterobacter Mori RGK1 on Growth Parameters and Phytochemicals of Asparagus racemosus	International Conference	Trends in Biological Sciences (TIBS-2025)	Jawaharlal Nehru University, New Delhi	8/12/2025 - 10/12/2025
2	Biodegradation of fenvalerate pesticide by using Brevibacillus brevis RCGM1	International Conference	Innovations in Science and Technology	Smt. K.W. College, Sangli	09/01/2026- 10/01/2026

Ms. B. K. Bhavikatti					
Sr.	**Title of the Research Paper**	**Nature of the Event**	**Theme of the Conference**	**Organiser & Place**	**Conference Date(s)**
1	Role of Phosphate and Silicate Solubilizing Bacteria from Saline Soils in Promoting Seed Germination	International Conference	Microbiology For Sustainable Future Developmental Perspectives	Yashwantrao Chavan Institute of Science,Satara	23-24/01/2026

Dr. A. R. Supale					
Sr.	**Title of the Research Paper**	**Nature of the Event**	**Theme of the Conference**	**Organiser & Place**	**Conference Date(s)**
1	Study of sound speed and density in 1-butyl-3-methylimidazolium based amino acid ionic liquids: Interpretation of derived physicochemical properties in aqueous solutions (Oral)	International Conference	Frontier Science and Technology	R. P. Gogate College of Arts and Science & R. V. Joglekar College of Commerce (Autonomous) Ratnagiri	21-22/11/2025

Dr. K. M. Bhawari					
Sr.	**Title of the Research Paper**	**Nature of the Event**	**Theme of the Conference**	**Organiser & Place**	**Conference Date(s)**
1	अभिजात मराठी भाषा आणि साहित्यातील बोलींचे योगदान	International Conference	अभिजात भाषा आणि साहित्य : भूत, वर्तमान आणि भविष्य	डॉ. पतंगराव कदम महाविद्यालय, सांगली	१३-०२-२०२६

Dr. D. P. Nade					
Sr.	**Title of the Research Paper**	**Nature of the Event**	**Theme of the Conference**	**Organiser & Place**	**Conference Date(s)**
1	Discussion on role of hydroxide, nitrate, and carbonate salts in selective CO_2-separation of thick film supported dual phase membrane	International Conference	Pioneering Science and Progress: Nanotechnology for Sustainable Development (ICPSP-NSD-2025)	School of Nanoscience and Biotechnology, Shivaji University, Kolhapur	11-13/09/2025
2	SODAR Observations of Wind Vector Dynamics in the Lower Atmosphere during the 2020 Monsoon	International Symposium	Tropical Meteorology (INTROMET-2025)	Indian Meteorological Society (IMS) at Indian Institute of Tropical Meteorology (IITM), Pune	18 - 20/1/2025
3	Hydrothermal Fabrication of MnCoWO4 for Highly Efficient Supercapacitor Devices	International Conference	Interdisciplinary Approaches in Science, Engineering and Technology (IC-IASET-2026)	Kisan Veer Mahavidyalaya, Wai.	17/02/2026

Ms. R. D. Waghamare					
Sr.	**Title of the Research Paper**	**Nature of the Event**	**Theme of the Conference**	**Organiser & Place**	**Conference Date(s)**
1	The Girlfriend (2025) Redefining Women's Voices of Modern Cinema	One Day International Seminar	Portrayal of Women in the 21st Century Literature and Cinema	Chhatrapati Shivaji College, Satara	27/12/2025

2	Rewilding the Human: Eco-Critical and Posthuman Futures in 'The Vegetarian' by Han Kang	One Day International Conference	Nature, Sustainability and the Future of Humanity	Smt. Mathubai Garware Kanya Mahavidyalaya, Sangli	27/02/2026

Dr. V. A. Satpute

Sr.	Title of the Research Paper	Nature of the Event	Theme of the Conference	Organiser & Place	Conference Date(s)
1	Rajkiya Drushtikonatun Adhijaat Bhasha ani Sahitya	International Conference	Classical Languages and Literatures: Past, Present and Future	Dr. Patangrao Kadam Mahavidyalaya, Sangli	13/02/2026

Mr. Mulani Arif Allabaksh

Sr.	Title of the Research Paper	Nature of the Event	Theme of the Conference	Organiser & Place	Conference Date(s)
1	Biosynthesis, optimization and characterization of Zinc oxide nanoparticles from Plant Growth promoting Rhizobacteria isolated from rhizosphere of Curcuma longa and Zingiber officinale	International Conference	LifeCon2026 : Bridging Life Sciences & Innovation	SGM College, Karad	13-14/02/2026

Ms. B. K. Bhavikatti

Sr.	Nature of the Event	Theme of the Conference	Organiser & Place	Date(s)
1	International Conference	Microbiology For Sustainable Future Developmental Perspectives	Yashwantrao Chavan Institute of Science,Satara	23-24/01/2026
2	International Conference	Classical language and literature: Past ,Present and Future	Bharati Vidyapeeth's Dr.Patangrao Kadam Mahavidyalaya, Sangli	13/02/2026

Dr. A. R. Supale				
Sr.	**Nature of the Event**	**Theme of the Conference**	**Organiser & Place**	**Date(s)**
1	International Conference	'Classical Languages & Literatures: Past, Present & Future'	BVDPKM, Sangli	13/02/2026
2	International Multidisciplinary e-Conference	One Day International Multidisciplinary e-Conference on Global Perspectives on Enhancing Quality, Innovation and Excellence in the Field of Science, Commerce and Humanities Research	MangaonTaluka Education Society's Doshi Vakil Art's College and G.C.U.B. Science & Commerce College, Goregaon-Raigad	25/02/2026

Ms. J. D. Hatkar				
Sr.	**Nature of the Event**	**Theme of the Conference**	**Organiser & Place**	**Date(s)**
1	International Conference	'Classical Languages & Literatures: Past, Present & Future'	Bharati Vidyapeeth's Dr. Patangrao Kadam Mahavidyalaya, Sangli	13/02/2026

Dr. V. S. Kumbhar				
Sr.	**Nature of the Event**	**Theme of the Conference**	**Organiser & Place**	**Date(s)**
1	International Conference	Advanced Materials and Composites (ICAMC 2025),	*REST Labs and REST Society for Research International, Kaveripattinam, Krishnagiri, Tamil Nadu, India,	22-23/12/2025
2	One Day International Multidisciplinary Conference	"Nature, Sustainability and the Future of Humanity"	Smt. Mathubai Garware Kanya Mahavidyalaya, Sangli	27/02/2026

3	International Conference	LifeCon 2026 - Bridging Life Sciences & Innovation	Rayat Shikshan Sanstha's, Sadguru Gadge Maharaj College, Karad (Empowered Autonomous College, Affiliated to Shivaji University, Kolhapur) and Balwant College, Vita (Affiliated to Shivaji University, Kolhapur).	13-14/02/2026
4	International Conference	Changing Scenario in Science and Technology: A Multidisciplinary Approach (ICCSST-2026)"	Internal Quality Assurance Cell, Krantisinh Nana Patil College Walwa, sponsored by Shivaji University, Kolhapur.	06-07/03/2026

Dr. T. R. Lohar

Sr.	Nature of the Event	Theme of the Conference	Organiser & Place	Date(s)
1	International Conference	Classical Languages & Literatures: Past, Present & Future	Bharati Vidyapeeth's Dr. Patangrao Kadam Mahavidyalaya, Sangli	13/02/2026
2	International Conference	Sustainable Solution through Modern Chemistry	Department of Chemistry, Shivaji University, Kolhapur	14/02/2026

Mr. A. B. Khadtare

Sr.	Nature of the Event	Theme of the Conference	Organiser & Place	Date(s)
1	International Conference	Classical Languages & Literatures: Past, Present & Future	Bharati Vidyapeeth's Dr. Patangrao Kadam Mahavidyalaya, Sangli	13/02/2026
2	International Conference	Interdisciplinary approaches in Science, Engineering & Technology (IC-IASET)	Kisan Veer Mahavidyalaya, Wai	17/02/2026

Dr. D. P. Nade				
Sr.	**Nature of the Event**	**Theme of the Conference**	**Organiser & Place**	**Date(s)**
1	International Conference	Pioneering Science and Progress: Nanotechnology for Sustainable Development (ICPSP-NSD-2025)	School of Nanoscience and Biotechnology, Shivaji University, Kolhapur	11-13/09/2025
2	International Symposium	Tropical Meteorology (INTROMET-2025)	Indian Meteorological Society (IMS) at Indian Institute of Tropical Meteorology (IITM), Pune	18-20/11/2025
3	International Conference	Classical Languages & Literatures: Past, Present & Future (अभिजात भाषा आणि साहित्य: भूत, वर्तमान आणि भविष्य)	Bharati Vidyapeeth's Dr. Patangrao Kadam Mahavidyalaya, Sangli	13/02/2026
4	International Conference	Interdisciplinary Approaches in Science, Engineering and Technology (IC-IASET-2026)	Kisan Veer Mahavidyalaya, Wai.	17/02/2026
5	International Conference	Changing Scenario in Science and Technology: A Multidisciplinary Approach (ACCSST2026) (Hybrid Mode)	Krantisinh Nana Patil College, Walwa	06-07/03/2026

Dr. A. H. Jadhav				
Sr.	**Nature of the Event**	**Theme of the Conference**	**Organiser & Place**	**Date(s)**
1	International Conference	'Classical Languages & Literatures: Past, Present & Future'	Bharati Vidyapeeth's Dr. Patangrao Kadam Mahavidyalaya, Sangli	13/02/2026

PAPERS PUBLISHED IN JOURNAL (NATIONAL LEVEL)

Dr. K. M. Bhawari

Sr.	Title of the Research Paper	Name of the Journal	ISSN/ ISBN	Vol., Issue & Page Nos.	Publication Date	Impact Factor	'H' Index
1	आदिवासी लोकगीतातील प्रयोगशील परिवर्तन	मराठी प्राध्यापक संशोधन पत्रिका	2454-7409	10	Oct.2025	5.997	--
2	एकविसाव्या शतकातील आदिवासी कथा : स्थिती आणि गती	शिविम संशोधन पत्रिका	2319-6025	45	Feb.2026	--	--

Dr. V. S. Kumbhar

Sr.	Title of the Research Paper	Name of the Journal	ISSN/ ISBN	Vol., Issue & Page Nos.	Publication Date	Impact Factor	'H' Index
1	Integrating Nanobiotechnology In Sericulture: Enhancing Silkworm Physiology, Silk Biomaterials, And Sustainable Production System	Frontiers in Entomological	978-81-99442 5-5-9	11 – 23	October 2025		
2	Nanobiotechnology In Sericulture: Applied Entomological Insights From Silkworm Biology To Silk Material Innovation	Frontiers in Entomological	978-81-99442 5-5-9	58 – 64	October 2025		

Dr. V. A. Satpute

Sr.	Title of the Research Paper	Name of the Journal	ISSN/ ISBN	Vol., Issue & Page Nos.	Publication Date	Impact Factor	'H' Index
1	Bharatiya Rajyaghatnetil Manavi Hakka	Journal of Research and Development	2230-9578	Vol.17 Issue-9(IV) & Page Nos.240-244	September 2025	Open Access	Peer Reviewed

Dr. A.H. Jadhav							
Sr.	**Title of the Research Paper**	**Name of the Journal**	**ISSN/ ISBN**	**Vol., Issue & Page Nos.**	**Publication on Date**	**Impact Factor**	**'H' Index**
1	Impact Of Flood On The Financial Performance Of Retail Stores In Sangli City	Journal of Young Researcher	277-7911	Special Issue	March 2026	5.958	--
2	Financial Literacy Of College Girls Students In Sangli City	Historicity International Research Journal	2393-8900	Volume: XII Issue:- IX	January – March 2026	2.7825	--

PAPERS PUBLISHED IN NATIONAL CONFERENCE PROCEEDINGS

Dr. A. R. Supale					
Sr.	**Title of the Research Paper**	**Nature of the Event**	**Theme of the Conference**	**Organiser & Place**	**Conference Date(s)**
1	Ionic liquids catalysed organic transformations	National Conference	Emerging Trends in Science and Technology ISBN: 978-81-985834-5-1	Willingdon College, Sangli	Dec 25- Publication date

Ms. J. D. Hatkar					
Sr.	**Title of the Research Paper**	**Nature of the Event**	**Theme of the Conference**	**Organiser & Place**	**Conference Date(s)**
1	A Comprehensive Study on Artificial Intelligence in Libraries: Opportunities and Challenges	National Conference	Invisaging Librarianship in Artificial Intelligence Era	Shivaji University, Kolhapur	06 & 07/03/2026

Ms. J. D. Hatkar					
Sr.	**Title of the Research Paper**	**Nature of the Event**	**Theme of the Conference**	**Organiser & Place**	**Conference Date(s)**
1	India and Emerging Global Powers: BRICS and Global South (Marathi)	National Conference	Discourse of new Trends in Political Science	Department of Political Science and Nehru Study Centre, Kolhapur	13 & 14/03/2026

PARTICIPIATION IN NATIONAL CONFERENCES

Dr. K. M. Bhawari

Sr.	Nature of the Event	Theme of the Conference	Organiser & Place	Date(s)
1	National Conference	Intersection of New Disciplines, Innovative Research & Actions	Indira Mahavidyalaya, Kalam, Yevatmal	Oct.2025
2	National Conference	२००० नंतरची मराठी कथा	शिवाजी विद्यापीठ मराठी शिक्षक संघ, कोल्हापूर	Feb.2026
3	National Conference	आधुनिक साहित्य प्रवाह (आदिवासी, दलित आणि ग्रामीण)	श्री पंढरीनाथ कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, पोखरी	Sept.2025

Ms. R. D. Waghamare

Sr.	Nature of the Event	Theme of the Conference	Organiser & Place	Date(s)
1	National Webinar	Enchanted Narratives: A World of Fairy Tales in Children's Literature	Mahila Mahavidyalaya, Karad	26/02/2026

Dr. V. A. Satpute

Sr.	Nature of the Event	Theme of the Conference	Organiser & Place	Date(s)
1	National Conference	The Indian Constitution at 75: Reelections, Amendments and Future Pathways	Jaysingpur College, Jaysigpur	20/09/2025
2	National Conference	Discourse of new Trends in Political Science	Department of Political Science and Nehru Study Centre, Kolhapur	13-14/03/2026

Dr. A. H. Jadhav

Sr.	Nature of the Event	Theme of the Conference	Organiser & Place	Date(s)
1	National Conference	Emerging Trends in Business, Finance, Banking & Insurance and its Impact on Economic Growth	Balwant College, Vita	07/03/2026

2	Interdisciplinary National Conference	'Contribution of Women in India's Formation and Konkan Tourism'	Shri. S.H. Kelkar College of Arts, Commerce and Science, Devgad, Dist. Sindhudurg.	13-14/03/2026

PRESENTATION IN NATIONAL CONFERENCES

Dr. K. M. Bhawari

Sr.	Title of the Research Paper	Nature of the Event	Theme of the Conference	Organiser & Place	Conference Date(s)
1	बिरसा मुंडा यांचे चळवळीतील योगदान	National Conference	क्रांतिवीर बिरसा मुंडा यांच्या १५० व्या जयंतीनिमित्त एक दिवसीय राष्ट्रीय कार्यशाळा	सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ	Aug.2025
2	आदिवासी लोकगीतातील प्रयोगशील परिवर्तन	National Conference	Intersection of New Disciplines, Innovative Research & Actions	Indira Mahavidyalaya, Kalam, Yevatmal	Oct.2025
3	एकविसाव्या शतकातील आदिवासी कथा : स्थिती आणि गती	National Conference	२००० नंतरची मराठी कथा	शिवाजी विद्यापीठ मराठी शिक्षक संघ, कोल्हापूर	Feb.2026

Ms. R. D. Waghamare

Sr.	Title of the Research Paper	Nature of the Event	Theme of the Conference	Organiser & Place	Conference Date(s)
1	Postcolonial Subaltern Voices of Autobiographical Resistance in Baby Kamble's 'The Prisons We Broke'	One Day National Conference	The Indian Constitution at 75: Reflections, Amendments and Future Pathways	Jayasingpur College, Jayasingpur	20/09/2025

KNOWLEDGE EVENTS PARTICIPATED

Dr. V. A. Satpute				
Sr.	**Nature of the Event**	**Theme of the Knowledge Event**	**Place**	**Date**
1	One day Revised Syllabus Workshop	Workshop on NEP-2020 B. A. II Syllabus of Election Management, History of Indian Democracy and Media and Politics	Department of Political Science, Shivaji University, Kolhapur	02/08/2025
2	One day Revised Syllabus Workshop	One Day Workshop on New Syllabus (NEP.2.0). B.A.II (MM) Semester III and IV Maharashtra Government and Political Process in Maharashtra	Department of Political Science, Venutai Chavan College, Karad	20/08/2025
3	One day Revised Syllabus Workshop	One Day Workshop on Revised Syllabus B. A. II Sem III (Indian Political Thinker I & II	Karmveer Bhaurao Patil College, Uran-Ishwarpur	15/09/2025
4	One day Revised Syllabus Workshop	Workshop on Teachers Training Program on Riverside Syllabus of B A.II (SEC) Sem III & IV Paper No III And IV Concept of Political Science I & II	Shri Shahaji Chhatrapati Mahavidyalay, Kolhapur,	30/09/2025

Mr. A. B. Khadtare				
Sr.	**Nature of the Event**	**Theme of the Conference**	**Place**	**Date**
1	One Day Workshop	One day workshop on Changed syllabus [NEP-2.0] of B. Sc. II Mathematics	Balasaheb Desai College, Patan	13/08/2025

Mr. A. P. Joshi				
Sr.	**Nature of the Event**	**Theme of the Knowledge Event**	**Place**	**Date**
1	One day Workshop	One Day Workshop on New Syllabus (NEP.2.0). B. A. II(MM) Semester III and IV Maharashtra Government and Political Process in Maharashtra	Department of Political science, Venutai Chavan College, Karad and SUK	20/08/2025

2	One day Workshop	One Day Workshop on Rivised Syllabus B. A. II Sem III (Indian Political Thinker I & II	Karmveer Bhaurao Patil College, Uran Ishwarpur	15/09/2025
3	One day Workshop	Workshop on Teachers Training Program, on Revised Syllabus of B A.II (SEC) Sem III & IV Paper No III And IV Concept of Political Science I & II	Shri Shahaji Chhatrapati Mahavidyalay, Kolhapur,	30/09/2025

Mr. S. V. Karale

Sr.	Nature of the Event	Theme of the Knowledge Event	Place	Date
1	One day Workshop	One Day Workshop on New Syllabus (NEP.2.0). B. A. II(MM) Semester III and IV Maharashtra Government and Political Process in Maharashtra	Department of Political science, Venutai Chavan College, Karad and SUK	20/08/2025
2	One day Workshop	One Day Workshop on Revised Syllabus B. A. II Sem III (Indian Political Thinker I & II	Karmveer Bhaurao Patil College, Uran Ishwarpur	15/09/2025

KNOWLEDGE EVENTS ORGANISED

Ms. B. K. Bhavikatti

Sr.	Nature of the Event	Theme of the Knowledge Event	Level	Acted as	In Collaboration with	Funding Agency	Date (s)
1	Seminar	Understanding HIV	District	Convener	DAPCU, Sangli	DAPCU, Sangli	13/08/2025
2	Workshop	HIV-AIDS awareness	District	Convener	DAPCU, Sangli	DAPCU, Sangli	02/02/2026
3	International Conference	Classical language and literature: past, present, and future	International	Member Organizing Committee	Shivaji University Kolhapur, BVDU Pune, KBP university, Satara	Shivaji University Kolhapur	13/02/2026

4	Workshop	Employability Skills	College	Convener	Mahindra Pride Classroom (Nandi Foundation, Pune)	Mahindra Pride Classroom (Nandi Foundation, Pune)	16-18/02/2026
5	Workshop	Health Wave: Mind and Food	District	Convener	Shivaji University Kolhapur	Shivaji University, Kolhapur	05/03/2026

Dr. A. R. Supale							
Sr.	**Nature of the Event**	**Theme of the Knowledge Event**	**Level**	**Acted as**	**In Collaboration with**	**Funding Agency**	**Date (s)**
1	International Conference on	'Classical Languages & Literatures: Past, Present & Future'	International	IQAC Coordinator	SUK, BVDU	SUK, BVDU	13/02/2026

Dr. A. R. Supale							
Sr.	**Nature of the Event**	**Theme of the Knowledge Event**	**Level**	**Acted as**	**In Collaboration with**	**Funding Agency**	**Date (s)**
1	व्याख्यान	ग्रंथालय शास्त्राचे जनक डॉ. एस. आर. रंगनाथन यांची जयंती साजरी	Institute	-	-	-	12/08/2025
2	व्याख्यान	स्टुडन्ट इंडक्शन प्रोग्रॅम : ग्रंथालय उद्बोधन कार्यशाळा	Institute	-	-	-	14/08/2025
3	व्याख्यान	माजी राष्ट्रपती भारतरत्न डॉ. ए. पी. जे, अब्दुल कलाम यांच्या जयंतीनिमित्त वाचन प्रेरणा दिन, साजरा	Institute	-	-	-	15/10/2025

4	पुस्तक प्रदर्शन	डॉ. पतंगराव कदम जयंती निमित्त	Institute	-	-	-	20/01/2026
5	पुस्तक प्रदर्शन	अभिजात भाषा आणि साहित्य: भूत, वर्तमान आणि भविष्य	International	-	-	-	13/02/2026

Dr. K. M. Bhawari

Sr.	Nature of the Event	Theme of the Knowledge Event	Level	Acted as	In Collaboration with	Funding Agency	Date (s)
1	One day Conference	Classical Languages: Past, Present and Future	International	Organizing Secretary	Shivaji Vidyapeeth	Shivaji Vidyapeeth	13/02/2026

Dr. D. P. Nade

Sr.	Nature of the Event	Theme of the Knowledge Event	Level	Acted as	In Collaboration with	Funding Agency	Date (s)
1	International Conference	Classical Languages & Literatures: Past, Present & Future (अभिजात भाषा आणि साहित्य: भूत, वर्तमान आणि भविष्य)	International	Coordinator	Shivaji University, Kolhapur, Bharati Vidyapeeth, Pune Rayat Univerrsity, Satara	Shivaji University, Kolhapur Bharati Vidyapeeth, Pune	13/02/2026
2	Workshop	Jointly Organize Workshop Aliged with NEP-2020 Objectives on "The ABCs of Career Success and Mapping the Margins"	State	Coordinator	Shivaji University, Kolhapur	Under Lead College Activity	08/12/2025

3	Workshop	Poster and Rangoli Presentation on World Ozone Day	Universi ty	Coordina tor	--	Departme nt of Physics	23/09/ 2025

Ms. R. D. Waghamare

Sr.	Nature of the Event	Theme of the Knowledge Event	Level	Acted as	In Collaboration with	Funding Agency	Date (s)
1	International Conference	Classical Languages & Literatures: Past, Present & Future (अभिजात भाषा आणि साहित्य: भूत, वर्तमान आणि भविष्य)	Internat ional	Coordinat or	Shivaji University, Kolhapur, Bharati Vidyapeeth, Pune Rayat Univerrsity, Satara	Shivaji University, Kolhapur Bharati Vidyapeeth, Pune	13/02/ 2026

Mr. S. A. Kamble

Sr.	Nature of the Event	Theme of the Knowledge Event	Level	Acted as	In Collaboration with	Date (s)
1	Lead College Workshop	Cluster College Student And Staff NEP - 2020	Shivaji Universi ty	Convener	Under Lead College, Shivaji University Kolhapur, Dist. Sangli	08/12/2025
2	Lead College Workshop	Mind Health And Healthy Life	Shivaji Universi ty	Convener	Under Lead College, Shivaji University Kolhapur, Dist. Sangli	05/03/2026

Dr. H. V. Wangikar

Sr.	Nature of the Event	Theme of the Knowledge Event	Level	Acted as	In Collaboration with	Funding Agency	Date (s)
1	Workshop on Medicinal plants and their uses	Plants utilization	college	-	-	-	24/09/ 2025

2	Online Quiz competition on National Science Day-2026	Botany quiz	college	-	-	-	28/02/2026

Dr. T. R. Lohar

Sr.	Nature of the Event	Theme of the Knowledge Event	Level	Acted as	In Collaboration with	Date (s)
1	Celebration of National Science Day	Poster and Rangoli Presentation Competition organized by Department of Chemistry	College	Convener	Internal Quality Assurance Cell	28/02/2026
2	Workshop	Three Days Workshop on Employability Skills organized by Career Counselling and Placement Cell	College	Convener	Mahindra Pride Classroom, Naandi Foundation, Pune	16/02/2026 to 18/02/2026
3	Guest Lecture	Guest Lecture on 'Government Job Opportunities for Chemistry Graduates' organized by Department of Chemistry	College	Co-ordinator	Career Counselling and placement Cell	08/12/2025
4	Guest Lecture	Guest Lecture on 'Introduction to Pharmaceutical and Chemical Industry' organized by Department of Chemistry	College	Co-ordinator	Career Counselling and placement Cell	08/10/2025
5	Placement Drive	Campus placement Drive in by Career Counselling and Placement Cell	College	Co-ordinator	Kamdhenu Agrovet, Kasbe-Digraj	18/06/2025

PARTICIPATION IN STATE/UNIVERSITY LEVEL KNOWLEDGE EVENTS

Ms. B. K. Bhavikatti				
Sr.	**Nature of the Event**	**Theme of the Conference**	**Organiser & Place**	**Date(s)**
1	One day Workshop	Posh Act : Sakshama	Shivaji University, Kolhapur	23/01/2026

Dr. D. P. Nade				
Sr.	**Nature of the Event**	**Theme of the Conference**	**Organiser & Place**	**Date(s)**
1	One Day Teacher's Workshop	New Syllabus of B. Sc. -II Physics Open Elective (OE) NEP-2.0	Department of Physics, Ajara Mahavidyalaya, Ajara	27/09/2025
2	One Day Teacher's Workshop	New Change in Syllabus of B. Sc. -II Sem IV, Physics Minor Paper VIII Astronomy and Astrophysics	Department of Physics, Yashwantrao Chavan College, Karad	20/09/2025
3	One Day Teacher's Workshop	New Changed Syllabus of B. Sc. -II Physics NEP 2020 (2.0)	Department of Physics, Rajaram College, Kolhapur	09/09/2025

Ms. R. D. Waghamare				
Sr.	**Nature of the Event**	**Theme of the Conference**	**Organiser & Place**	**Date(s)**
1	One Day Workshop	Revised Syllabus B. A. II OE, SEC, AEC, VSC, IKS	Smt. Mathubai Garware Kanya Mahavidyalaya, Sangli	22/08/2025
2	Two Days Workshop	Digital Pedagogy	ACS College, Palus	30-31/01/2026
3	One Day Workshop	Vishwasahitya Nondlekhan Prashikshan Karyashala	Department of English, Shivaji University Kolhapur	17/02/2026

Mr. S. A. Kamble				
Sr.	**Nature of the Event**	**Theme of the Conference**	**Organiser & Place**	**Date(s)**
1	Lead College Workshop	One day workshop on 'Research Methods Project Writing And On Job Training Skills'	Smt. Mathubai Garvare Kanya Mahavidyalaya, Sangli	23/01/2026

Dr. H. V. Wangikar				
Sr.	**Nature of the Event**	**Theme of the Conference**	**Organiser & Place**	**Date(s)**
1	Ideathon-2026	Sustainability ideas on Environment	School of Environment Sciences, Bharati Vidyapeeth, Dhankawadi campus, Pune	23/01/2026

Dr. T. R. Lohar				
Sr.	**Nature of the Event**	**Theme of the Conference**	**Organiser & Place**	**Date(s)**
1	Workshop	One day workshop on Avishkar Research Competition (2025-26)	Walchand College of Engineering, Sangli	22/07/2025

Mr. A. B. Khadtare				
Sr.	**Nature of the Event**	**Theme of the Conference**	**Organiser & Place**	**Date(s)**
1	One Day Workshop	One day workshop on Changed syllabus [NEP-2.0] of B. Sc. II Mathematics	Balasaheb Desai College, Patan	13/08/2025

BOOKS/PROCEEDINGS (WITH ISSN/ISBN) AUTHORED/EDITED

Prof. Dr. G. V. Mali

Sr.	Title of the Book/Proceedings	ISSN/ISBN No.	Publisher with Address	Month & Year
1	Microbiology B. Sc. I Sem I Paper I	978-93-48838-35-3	Phadake Publication, Kolhapur	October 2025
2	Microbiology B. Sc. I Sem I Paper II	978-93-48838-27-8	Phadake Publication, Kolhapur	September 2025

Dr. A. R. Supale

Sr.	Title of the Book/Proceedings	ISSN/ISBN No.	Publisher with Address	Month & Year
1	Textbook of Physical Chemistry B. Sc. II, Sem. III (NEP 2.0)	978-93-48838-94-0	Phadke Prakashan, Kolhapur	June 2025
2	A Book of Practical Chemistry	978-93-343-3477-7	Mrs. Archana Garade-Desai,	June 2025
3	Textbook of Analytical Chemistry B. Sc. II, Sem. III (NEP 2.0)	978-93-48838-48-3	Phadke Prakashan, Kolhapur	July 2025
4	Textbook of Applied Physical Chemistry B. Sc. II, Sem. III (NEP 2.0)-Minor	978-93-48838-64-3	Phadke Prakashan, Kolhapur	November 2025
5	Vocational Skill Course in Chemistry Practical Paper-I		Shivaji University, Kolhapur	March 2026
6	Practical Skills in Chemistry Paper-I (B. Sc. II, Sem, III)		Shivaji University, Kolhapur	March 2026
7	Practical Skills in Chemistry Paper-II (B. Sc. II, Sem, IV)		Shivaji University, Kolhapur	March 2026

Dr. V. S. Kumbhar

Sr.	Title of the Book/Proceedings	ISSN/ISBN No.	Publisher with Address	Month & Year
1	Basics Of Entomology	78-81-995873-6-6	VYD Publishers, Satara	September, 2025
2	Advanced Cell And Molecular Techniques	78-81-997192-4-8	REST Publisher, India	December, 2025

Dr. H. V. Wangikar				
Sr.	**Title of the Book/Proceedings**	**ISSN/ISBN No.**	**Publisher with Address**	**Month & Year**
1	Chapter 17: Community-Based Conservation and Indigenous Knowledge.		Ecological Disturbance and Faunal Persistence: A Synthesis of Threats and Conservation Strategies for Wildlife Populations. CRC Press, (Taylor & Francis).	November -2025
2	Chapter 1: Introduction to Bryophytes as Bioindicators of Pollution: Recent Investigation and Future Strategies.		Bryophytes as Bio-indicators: Trend and Prospects. CRC Press, (Taylor & Francis).	December -2025

Mr. A. A. Vande				
Sr.	**Title of the Book/Proceedings**	**ISSN/ISBN No.**	**Publisher with Address**	**Month & Year**
1	Artificial Intelligence – Survat Nvya Vishwachi	978-81-989132-2-7	KSF Publications, India Sangli (MS)	December, 2025

ACADEMIC HONOURS: Related to BoS / Sessions Chaired / Invited Lectures etc.

Prof. Dr. G. V. Mali				
Sr.	**Honoured / Invited as**	**By University / College / Body**	**Event**	**Date(s)**
1	Resource Person	Smt. K. W. College, Sangli	Workshop on Revised Syllabus of B. Sc. II (NEP 2.0)	25/08/2025
2	Chairperson	Smt. K. W. College, Sangli	International Conference on Innovations in Science and Technology	09/01/2026-10/01/2026

3	Resource Person	BVDUs RGITBT, Pune	Capacity Building Workshop on Syllabus Analysis & NEP-2020 Implementation	18/02/2026
4	Resource Person	Shri Shivaji Mahavidyalaya, Barshi, Dist. Solapur	National Seminar on Emerging Trends in Biofertilizers and Biopesticides for Sustainable Agriculture	05/03/2026
5	Resource Person	DABN College, Chikhali, Dist. Sangli	Lead College Activity Workshop on Indian Knowledge System	07/03/2026
6	Invited Talk	M. G. Shah Vidyamandir & Junior College, Bahubali, Dist. Kolhapur	Annual Gathering & NEP-2020 School Connect Programme	09/01/2026
7	Invited Talk	Arag High School, Arag, Dist. Sangli	Annual Gathering & NEP-2020 School Connect Programme	12/01/2026
8	Member	Board of Studies in Microbiology	Sathye College, Mumbai (Autonomous)	-
9	Member	Board of Studies in Microbiology	Modern College, Ganesh Khind, Pune (Autonomous)	-
10	Member	PAH Solapur University, Solapur	Worked as RRC and RAC Committee Member	-

Ms. B. K. Bhavikatti				
Sr.	**Honoured / Invited as**	**By University / College / Body**	**Event**	**Date(s)**
1	Resource Person	Smt. Kasturbai Walchand College, Sangli Shivaji University, Kolhapur	Revised Syllabus workshop	25/08/2025

Ms. B. K. Bhavikatti				
Sr.	**Honoured / Invited as**	**By University / College / Body**	**Event**	**Date(s)**
1	Resource Person	Smt. Kasturbai Walchand College, Sangli, Shivaji University, Kolhapur	Revised Syllabus workshop	25/08/2025
2	BoS subcommittee member	Shivaji University Kolhapur	Syllabus Designing NEP (B.Sc.III)	11/12/2025
3	BoS member	Willingdon College, Sangli	Syllabus Designing NEP (B.Sc.III)	27/02/2026
4	BoS member	Willingdon College, Sangli	Syllabus Designing NEP (B.Sc.II)	06/08/2025
5	Resource Person	Dr.Patangrao Kadam Mahavidyalaya, Sangli	NSS Special camp	20/01/2026
6	Resource Person	Dr.Patangrao Kadam Mahavidyalaya, Sangli	Induction Program	12/08/2025

Dr. A. R. Supale				
Sr.	**Honoured / Invited as**	**By University / College / Body**	**Event**	**Date(s)**
1	Resource Person	MBSK Mahavidyalaya, Kadegaon	One Day Teacher's Training Workshop on 'Revised Syllabus of B. Sc. II (Sem-III) Paper V Physical Chemistry (Theory and Practical)	21/08/2025
2	Resource Person	T Kolekar College, Nesari	One Day Teacher's Training Workshop on 'Revised Syllabus of B. Sc. II -OE, VSc and SEC in Chemistry'	09/09/2025

Dr. K. M. Bhawari				
Sr.	**Honoured / Invited as**	**By University / College / Body**	**Event**	**Date(s)**
1	Member	SGM College, Karad	Design Syllabus	26/08/2025

Dr. V. S. Kumbhar				
Sr.	**Honoured / Invited as**	**By University / College / Body**	**Event**	**Date(s)**
1	BOS In Zoology	Rayat Shikhan Sanstha's K. B. P. Mahavidyalaya, Pandharpur (Autonomus)	-	-
2	Sessions Chaired	Kisan Shikshan Sanstha's Krantisinh Nana Patil College Walwa,	One Day Workshop New Syllabus of Zoology at B. Sc. II : NEP - 2020 (2.0]	26/08/2025
3	Invited Lectures	Karmaveer Bhaurao Patil Mahavidyalaya, Pandharpur (Autonomous) 413304	MOU	14/03/2026

Dr. D. P. Nade				
Sr.	**Honoured / Invited as**	**By University / College / Body**	**Event**	**Date(s)**
1	BoS Sub Committee Member	Shivaji University, Kolhapur	Designed Syllabus	-
2	BoS Member	Sanjay Ghodawat University, Kolhapur	Designed Syllabus	-
3	Sessions Chaired	Krantisinh Nana Patil College, Walwa	Changing Scenario in Science and Technology: A Multidisciplinary Approach (ACCSST2026) (Hybrid Mode)	06-07/03/2026
4	Resource Person	D. Y. Patil College of Engineering & Technology, Kasaba Bawada, Kolhapur, Maharashtra 416006	Science Day Celebration	28/02/2026

5	Resource Person	Yashavantrao Chavan Institute of Science, Satara (Karmaveer Bhaurao Patil University, Satara)	Career Opportunities in Space Science and Atmospheric Science	23/02/2026
6	Resource Person	Yashwantrao Chavan College, Karad	One Day Workshop on New Change in Syllabus of B.Sc. -II Sem IV, Physics Minor Paper VIII Astronomy and Astrophysics	20/09/2025
7	Invited Speaker	Industrial Training Institute, Kolhapur	International Ozone Day	16/09/2025
8	Subject Expert	Bharati Vidyapeeth's, Matoshree Bayabai Shreepatrao Kadam Mahavidyalaya, Kadegaon	CHB Interview in Physics for Assistant Professor	21/07/2025
9	Subject Expert	Miraj Mahavidyalaya, Miraj	CHB Interview in Physics for Assistant Professor	21/07/2025

Dr. A. H. Jadhav

Sr.	Honoured / Invited as	By University / College / Body	Event	Date(s)
1	Bos Subcommittee Member	Kamala College Kolhapur	Advanced Accountancy	24/02/2026

Mr. A. B. Khadtare

Sr.	Honoured / Invited as	By University / College / Body	Event	Date(s)
1	Guest Lecturer	Bharati Vidyapeeth, Matoshree Bayabai Shreepatrao Kadam Mahavidyalaya, Kadegaon	Lecture on B.Sc. I Mathematics students	01/08/2025
2	Subject Expert	Bharati Vidyapeeth, Matoshree Bayabai Shreepatrao Kadam Mahavidyalaya, Kadegaon	CHB. Interview in Mathematics for Assistant Professor	21/07/2025

3	Internal Senior Supervisor	Bharati Vidyapeeth's Dr. Patangrao Kadam Mahavidyalaya, Sangli	Internal Senior Supervisor for Shivaji University, Kolhapur examinations	06/11/2025
4	CAP Coordinator	Bharati Vidyapeeth's Dr. Patangrao Kadam Mahavidyalaya, Sangli	Coordinator for first year internal CAP	17/11/2025

RESEARCH PROJECTS UNDERTAKEN

Dr. K. M. Bhawari

Sr.	Whether Major/Minor	Project Title	Funding Agency	Financial Outlay	Duration	Status	Date of Submission (if Submitted)
1	Major	Linguistic Inventions in the Folklore of the Mahadev Koli Tribe	ICSSR	Rs. 750000/-	2 years	Submitted	01/10/2025

Dr. V. S. Kumbhar

Sr.	Whether Major/Minor	Project Title	Funding Agency	Financial Outlay	Duration	Status	Date of Submission (if Submitted)
1	Minor	Comparative Studies On The Impact Of Chawki Rearing On Cocoon Production In Tasar Silkworms	Shivaji University, Kolhapur	Rs. 1,20,000/-	02 years	ongoing	--

Dr. D. P. Nade

Sr.	Whether Major/Minor	Project Title	Funding Agency	Financial Outlay	Duration	Status	Date of Submission (if Submitted)
1	Minor	SARA TEACHER GRANT	NASA	$ 6,000/-	05 Years	Received	

2	Major	Investigating the Role of Lightning-Induced Disturbances in Ionospheric Dynamics and Vertical Atmospheric Coupling	The Anusand-han National Research Foundation (ANRF)	Rs. 62,63,440/-	03 Years	Sanctioned	File No : ANRF/IRG/2025/000243/EAS

Dr. T. R. Lohar

Sr.	Whether Major/Minor	Project Title	Funding Agency	Financial Outlay	Duration	Status	Date of Submission (if Submitted)
1	Minor	Sustainable organic synthesis using aqueous hydrotropic medium	Diamond Jubilee Research Initiation Scheme, Shivaji University, Kolhapur	Rs. 1,25,000/-	02	Completed	10/10/2025

AWARDS AND RECOGNITIONS

Prof. Dr. G. V. Mali

Sr.	Title of the Award	Issuing Authority/ Organisation	Other Details (if any)	Date(s)
1	Promoted as a Professor	Bharati Vidyapeeth , Pune	Under CAS of UGC	29-11-2025

Dr. V. S. Kumbhar

Sr.	Title of the Award	Issuing Authority/ Organisation	Other Details (if any)	Date(s)
1	Best Women Researcher Award	REST Labs and REST Society for Research International, Kaveripattinam, Krishnagiri, Tamil Nadu, India	International Conference on Advanced Materials and Composites (ICAMC 2025)	22-23/12/2025

FACULTY AS A RESEARCH GUIDE FOR Ph. D. DEGREE (DECLARED)

Dr. A. R. Supale							
Sr.	**Research Student**	**Ph. D.**	**Title of the Thesis**	**University**	**Date of Registration**	**Date of Submission**	**Date of Declaration**
1	Mr. Mahesh D. Burud	Ph. D.	Synthesis of transition metal based metal organic frameworks and derived materials for electrocatalytic applications.	Shivaji University, Kolhapur	01/01/2021	March 2025	04/10/2025

FACULTY AS A RESEARCH GUIDE FOR Ph. D./M. PHIL. DEGREE (ONGOING)

Dr. A. R. Supale						
Sr.	**Research Student**	**Ph. D.**	**Title of the Thesis**	**University**	**Date of Registration**	**Date of Submission**
1	Mr. Mahesh D. Burud	Ph. D.	Anderson type polyoxometalates catalyzed organic transformation for fine chemical synthesis.	Shivaji University, Kolhapur	Jan. 2020	Spiral Thesis Submitted (Dec. 2025)
2	Ms. Sujata M. Nikalaje	Ph. D.	Biogenic and wet chemical synthesis of selenium and copper based nanoparticles and their nanoconjugates for photophysical and biomedical studies.	Shivaji University, Kolhapur	Jan. 2022	---
3	Ms. Nafeesa S. Mujawar	Ph. D.	Studies on molecular interactions between imidazolium based ionic liquids and salts with drugs and amino acids through thermodynamic and acoustic studies.	Shivaji University, Kolhapur	Jan. 2023	---

4	Ms. Snehal S. Patil	Ph. D.	Synthesis and applications of surface modified fluorescent carbon nanoparticles.	Shivaji University, Kolhapur	June 2025	--

Dr. K. M. Bhawari

Sr.	Research Student	Ph. D.	Title of the Thesis	University	Date of Registration	Date of Submission
1	Godase Daryappa	Ph.D.	माणदेशी कथात्मक साहित्यातील समाजदर्शन (२००० ते २०२२)	Shivaji University, Kolhapur	01/01/2023	--

Dr. T. R. Lohar

Sr.	Research Student	Ph. D.	Title of the Thesis	University	Date of Registration	Date of Submission
1	Bharati Kiran Tukaram	Ph.D.	Green Synthesis and Biological Activities of Transition Metal Oxide Nanomaterials	Shivaji University, Kolhapur	01/01/2025	--
2	Patil Prajakta Prakash	Ph.D.	Surfactant and Hydrotrope Mediated Multicomponent Reactions	Shivaji University, Kolhapur	01/01/2025	--
3	Todkar Ankita Shivaji	Ph.D.	Diversity Oriented Synthesis of Heterocyclic Pharamacophores using Multicomponent Reactions	Shivaji University, Kolhapur	01/01/2025	--
4	Satpute Pratibha Vitthal	Ph.D.	Development and Validation of High Performance Liquid Chromatography Method for the Determination of Bioactive Carotenoids and Flavanoids	Shivaji University, Kolhapur	01/01/2025	--

ORIENTATION/REFRESHER COURSES, TRAINING PROGRAMMES & FDPs ATTENDED

Prof. Dr. G. V. Mali			
Sr.	**Name of the Course/Programme**	**Organiser and Place**	**Duration**
1	Two-Day Experiential Learning Faculty Development Programme (FDP) titled 'The Thinking Educator: Leadership, Learning Styles, and Creative Assessment'	Bharati Vidyapeeth (Deemed to be University) Institute of Hotel Management and Catering Technology, Pune	31/07/2025 to 01/08/2025

Dr. A. R. Supale			
Sr.	**Name of the Course/Programme**	**Organiser and Place**	**Duration**
1	3 Months online Certificate Course on 'Chemical Safety & Security: Academia & Industry'	National Association for Chemical Security (NACS)	04/06/2025 to 05/09/2025

Ms. J. D. Hatkar			
Sr.	**Name of the Course/Programme**	**Organiser and Place**	**Duration**
1	NEP Orientation & Sensitization Programme	UGC-Malaviya Mission Teacher Training Centre, Sant Gadge Baba Amravati University, Amravati, and Gopikabai Sitaram Gawande Mahavidyalaya, Umarkhed	08/09/2025 to 16/09/2025

Dr. V. S. Kumbhar			
Sr.	**Name of the Course/Programme**	**Organiser and Place**	**Duration**
1	Two Days National Workshop titled 'Scientific and Mathematical Solutions from Indian Knowledge System (IKS)'	ST. WILFRED'S COLLEGE FOR GIRLS, Jaipur, Rajasthan in collaboration with NUCLIFIC EDUCATION, Coimbatore, Tamil Nadu	05/11/2025
2	One Day Faculty Development Programme (FDP) on 'Al Tools for Research'	Department of Computer Application (MCA & BCA), M. S. Bidve Engineering College, Latur, in association with Pencilbitz,	18/09/2025

3	One-week FDP on the 'Indian Knowledge System (IKS): Prospects and Possibilities.'	IQAC, Gour Mahavidyalaya, Malda, in collaboration with UGC Malaviya Mission Teacher Training Centre (MMTTC), University of North Bengal, Darjeeling,	18/09/2025 to 24/09/2025
4	5-Day Virtual International FDP on Emerging Frontiers in Generative AI and Deep Learning	MEASI Institute of Information Technology, Chennai	24/11/2025 to 28/11/2025
5	Teacher Training Programme on 'NEP 2020 Orientation and Sensitization Programme'	UGC-Malaviya Mission Teacher Training Centre, Rashtrasant Tukadoji Maharaj Nagpur University, Nagpur	16/12/2025 to 30/12/2025
6	One Day National Level Online Capacity Development Programme (CDP) On Indian Knowledge System And Vision 2047	S. R. Fatepuria College, Beldanga, Murshidabad, Wb In Collaboration With Telangana Tribal Welfare Residential Degree College For Men, Kamareddy, Telangana	06/01/2026
7	Five-Day Development Program (FDP) 'Handling Students With Addiction And Substance Use'	The American College, Madurai (An Autonomous Institution Affiliated To Madurai Kamaraj University)	20/01/2026 to 24/01/2026

Dr. D. P. Nade

Sr.	Name of the Course/Programme	Organiser and Place	Duration
1	Refresher Course on Research Methodology and Data Analysis (Multi-Disciplinary)	UGC Malaviya Mission Teacher Training Center (MMTTC), Bhagat Pool Singh Mahila Vishwavidyalaya, Sonipat, Haryana	22/12/2025 to 05/01/2026

Ms. R. D. Waghamare

Sr.	Name of the Course/Programme	Organiser and Place	Duration
1	NEP 2020 Orientation & Sensitization Programme	UGC-Malaviya Mission Teacher Training Centre, Doctor Harisingh Gour Vishwavidyalaya, Sagar, MP	03/10/2025 to 14/10/2025

Dr. H. V. Wangikar			
Sr.	**Name of the Course/Programme**	**Organiser and Place**	**Duration**
1	Plant systematics from SWAYAM online portal	SWAYAM	7/7/2025 to 31/10/2025
2	FDP onAdvances in Botany with special reference to Medicinal Plants and Emerging Research Technology	SARPS (Online)	06/02/2026 to 15/02/2026

Dr. T. R. Lohar			
Sr.	**Name of the Course/Programme**	**Organiser and Place**	**Duration**
1	Refresher Course in Chemical Sciences (Residential Mode)	UGC-MMTTC, Goa University, Goa	10/03/2026 to 25/03/2026

FACULTY AWARDED WITH Ph. D. DEGREE

Dr. H. V. Wangikar						
Sr.	**Title of the Thesis**	**University**	**Research Guide**	**Date of Registration**	**Date of Submission**	**Date of Declaration**
1	Studies on selected bryophytes from coastal ecotone of District Raigad, Maharashtra.	Savitribai Phule Pune University, Pune	Dr. Shashikant J. Chavan	17/01/2020	06/10/2025	14/03/2026

BHARATI VIDYAPEETH'S
DR. PATANGRAO KADAM MAHAVIDYALAYA, SANGLI
STAFF LIST

DR. V. A. RANKHAMBE : PRINCIPAL

DR. A. R. SUPALE : VICE PRINCIPAL (ACADEMICS)

Sr. No.	Name of the Teacher	Designation	Name of the Department
1	Prof. (Dr.) V. A. Rankhambe (Principal)	Principal	English
2	Prof. (Dr.) S. V. Pore	Professor	Chemistry
3	Prof.(Dr.) G.V. Mali	Professor	Microbiology
4	Dr. B. B. Ballal	Associate Professor	Microbiology
5	Mrs. B. K. Bhavikatti	Associate Professor	Microbiology
6	Dr. D.V. Phad	Associate Professor	Economics
7	Dr. A. R. Supale (Vice-Principal)	Associate Professor	Chemistry
8	Miss. J. D. Hatkar	Assistant Professor	Library Science
9	Dr. R. S. Kamble	Associate Professor	Physical Education
10	Dr. K. M. Bhawari	Associate Professor	Marathi
11	Dr. Mrs. V. S. Kumbhar	Assistant Professor	Zoology
12	Dr. D. P. Nade	Assistant Professor	Physics
13	Ms. R. D. Waghamare	Assistant Professor	English
14	Shri. S. A. Kamble	Assistant Professor	Sociology
15	Dr. Ms. V. A. Satpute	Assistant Professor	Politics Science
16	Shri. A. A. Kumbhar	Assistant Professor	History
17	Dr. M. T. Kolhal	Assistant Professor	Geography
18	Dr. A. H. Jadhav	Assistant Professor	Commerce
19	Shri. H. V. Wangikar	Assistant Professor	Botany
20	Dr. T. R. Lohar	Assistant Professor	Chemistry
21	Shri. N. G. Bahiram	Assistant Professor	Zoology
22	Shri. A. B. Khadtare	Assistant Professor	Statistics
23	Shri. N. N. Natke	Assistant Professor	Physics
24	Shri. M. P. Gavit	Assistant Professor	Botany
25	Dr. A. A. Tupe	Assistant Professor	Director of Physical Education
26	Dr. N. D. Pawar	Assistant Professor	English
27	Dr. V. P. Shinde	Assistant Professor	Chemistry
28	Dr. S. T. Mane	Assistant Professor	Chemistry

TEACHING STAFF - JUNIOR WING

Sr. No.	Name of the Teacher	Designation	Name of the Department
1	Mr. A. L. Jadhav	Asst. Teacher	Physics
2	Shri. P. N. Desai	Asst. Teacher	Geography
3	Shri. R. S. Katkar	Asst. Teacher	English
4	Shri. S. D. Pakale	Asst. Teacher	Marathi
5	Shri. S. B. Patil	Asst. Teacher	Chemistry
6	Shri. H.T. Mulla	Asst. Teacher	Biology
7	Shri. K.K. Chougule	Asst. Teacher	Mathematics

TEACHING STAFF - VOCATIONAL WING

Sr. No.	Name of the Teacher	Designation	Subject
1	Shri. S. B. Mane	Teacher	Electrical Technology
2	Shri. N. D. Jagtap	Teacher	Electronic Technology
3	Dr. A. S. Sapkal	Teacher	MLT
4	Mrs. V. A. Gavade	Teacher (Practical)	Electrical Technology
5	Shri. P. A. Kengar	Teacher (Practical)	Banking

ADMINISTRATIVE STAFF

Sr. No.	Name of the Teacher	Designation
1	Shri. B. H. More	Senior Clerk
2	Shri. D. H. Mohite	Junior Clerk
3	Shri. S. V. Jadhav	Lab. Assistant
4	Shri. S. B. Jadhav	Senior Clerk
5	Shri. V. V. Pawar	Lib. Attendant
6	Shri. S. G. Kapase	Senior Clerk
7	Mrs. A. A. Suryawanshi	Junior Clerk
8	Shri. P. P. Pawar	Lab. Attendant
9	Shri S. H. Gurav	Lib. Attendant
10	Shri R. K. Patil	Peon
11	Shri A. J. Pathan	Peon
12	Shri S. M. Kadam	Peon
13	Shri. S. B. Kumthekar	Peon
14	Shri. A. S. Patil	Lab. Attendant
15	Shri. S. R. More	Peon
16	Shri L. B. Chavan	Peon
17	Shri. A. A. Pawar	Peon
18	Shri. S. S. Shitaphe	Peon
19	Shri. R. C. Pawar	Peon
20	Shri. O. R. Mane	Peon
21	Shri. S. S. Surywanshi	Peon
22	Shri. D. V. Yadav	Peon
23	Shri B. A. Korabi	Peon
24	Shri. S. G. Chavan	MSW

TEACHING STAFF : SENIOR WING (VISITING)

Sr. No.	Name of the Teacher	Subject
1	Mr. Charan Omkar Shivaji	English
2	Dr. Jadhav Sachin Rajaram	Hindi
3	Mr. Salunkhe Maheshkumar Vishnu	Economics
4	Shri. Kurade Babasaheb Pandurang	Economics
5	Miss. Bhedase Sanjeevani Amit	Microbiology
6	Mr. Sargar Sandip Sadashiv	Zoology
7	Miss. Patil Prajakta Tanaji	Statistics
8	Miss. Pandhare Akanksha Tanaji	Statistics

TEACHING STAFF : JUNIOR WING (VISITING)

Sr. No.	Name of theTeacher	Subject
1	Mr. Balasaheb Krushnarao Mane	Physical Education
2	Mr. Ameen Nilophar Vashir	Environment
3	Miss. Rupali Santosh Mane	Zoology
4	Miss. Prachi Vaibhav Patil	Information Technology
5	Dr. Sachin Rajaram Jadhav	Hindi
6	Mr. Sunil Vilas Salunkhe	Sociology
7	Miss. Smitali Arun Vibhute	Mathematics
8	Mr. Deepak Bhikuji Pawar	History/ Political Science

DNYANBHARATI 2025 - 2026

Declaration & Disclaimer as per the Press & Registration of Books Act, Rule 8 of Form No. 4

Place of Publication	:	Bharati Vidyapeeth's Dr. Patangrao Kadam Mahavidyalaya, Sangli
Period of Publication	:	Annual
Publisher	:	**Prin. Prof. Dr. V. A. Rankhambe**
Nationality	:	Indian
Address	:	Bharati Vidyapeeth's Dr. Patangrao Kadam Mahavidyalaya, Sangli e-mail : bvpkc_sangli@yahoo.co.in, dgkanase@gmail.com Website : www.dpkmsangli.bharatividyapeeth.edu Phone : 0233-2535229 Fax : 2535993
Chief Editor	:	**Dr. Krishna Bhawari**
Nationality	:	Indian
Address	:	Bharati Vidyapeeth's Dr. Patangrao Kadam Mahavidyalaya, Sangli
Printer	:	Manager, Bharati Printing Press, Pune
Nationality	:	Indian
Address	:	Bharati Vidyapeeth's Bharati Printing Press, Erandwane, Pune - 411 038. Phone : 25436920
Owner	:	Bharati Vidyapeeth's Dr. Patangrao Kadam Mahavidyalaya, Sangli

As per the Press Registration of Books Act, Rule 8 of Form No. 4; I, Prin. Dr. V.A. Rankhambe, in my capacity as Principal of this college declare that the information furnished in the declaration and disclaimer is true to the best of my knowledge. The views expressed by the authors in the articles published in 'Dnyanbharati' 2025-2026 are their own. They do not necessarily reflect the views of the Institution or the College they are studying in.

The contents of the articles and the advertisements published in this issue of Dnyanbharati belong to the writers and the organisations or their representatives. The Principal and the Editorial Board is no way responsible for any liability arrising out of the internet sources used for cover page, contents, texts of the articles. It is the sole responsibility of the author to deal with the circumstances arising under Copy Right.

Dr. V. A. Rankhambe
Principal

शिष्यवृत्ती प्रदान समारंभ : २७-०३-२०२६

दातृत्वाचे असीम कर्तृत्त्व : डॉ. पतंगराव कदम साहेब

ऐसा दाता होणे नाही! डॉ. पतंगराव कदम साहेबांच्या आठवणी सांगताना प्राचार्य डॉ. विवेकानंद रणखांबे

शिष्यवृत्तीचे महत्त्व सांगताना डॉ. आर. बी. कुलकर्णी (अॅकॅडमीक डायरेक्टर, भारती विद्यापीठ मेडिकल कॉलेज, सांगली)

शिष्यवृत्ती स्वीकारताना विद्यार्थिनी व पालक

आमच्या महाविद्यालयाचे शिष्यवृत्ती प्राप्त ५४ विद्यार्थी

व्हिस्पर हायजिन प्रोग्रॅम 'माय व्हॉइस माय चॉईस' या कार्यक्रमाचे आयोजन

महिला विकासमंचा तर्फे आयोजित केलेल्या कार्यक्रमात बोलताना प्राचार्य डॉ. विवेकानंद रणखांबे

महिलांचा सन्मान करताना उपस्थित मान्यवर

संविधान दिन : २६-११-२०२५

ही भूमी छत्रपती शिवाजीमहाराजांची, शाहू, फुले आणि आंबेडकरांची

कन्नड, संस्कृत, मराठी, हिंदी, इंग्रजी, नेपाळी, अहिराणी, उर्दू या आठ भाषांत संविधान वाचन

शिष्यवृत्ती प्राप्त विद्यार्थिनी

रोटरी क्लब ऑफ सांगली तर्फे कु. उत्कर्षा कापसे आणि कु. दिव्या शिंदे यांना शिष्यवृत्ती प्राप्त

व्यवसाय शिक्षण विभाग (एम एल टी)

डॉ. पतंगराव कदम साहेबांच्या जयंतीनिमित्त रक्तदान शिबिर

व्यवसाय शिक्षण विभाग (इलेक्ट्रिकल टेक्नॉलॉजी)

शैक्षणिक औद्योगिक भेट (Sushito Enterprises)

शैक्षणिक औद्योगिक भेट (Lakshimi Electrical)

राष्ट्रीय सेवा योजना - विशेष श्रमसंस्कार शिबिराचे उद्घाटन : १५-०१-२०२६

शिबिराच्या उद्घाटन प्रसंगी प्राचार्य डॉ. विवेकानंद रणखांबे

शिबिराचे उद्घाटन, माजी प्रा. डॉ. सिकंदर जमादार

जनसंपर्क अधिकारी मा. युवराज मगदूम मार्गदर्शन करताना

विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करताना प्रा. भारती भाविकट्टी

राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या विद्यार्थ्यांची एड्स दिनानिमित्त रॅली

छत्रपती शिवाजी महाराज जयंती जिल्हा परिषद सांगली, रॅली

कसबे डिग्रज येथे स्मशानभूमीच्या परिसरात वृक्षारोपण

राष्ट्रीय सेवा योजना - विशेष श्रमसंस्कार शिबिराचे उद्घाटन : १५-०१-२०२६

कसबे डिग्रज येथे ग्रामस्वच्छता करताना सहभागी ग्रामस्थ

राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या समारोपप्रसंगी प्रमुख पाहुण्या डॉ. नंदा पाटील, प्राचार्य डॉ. विवेक रणखांबे व इतर मान्यवर

सूक्ष्मजीवशास्त्र विभाग : अभ्यास सहल

भारती विद्यापीठाची RGITBT, Pune येथे अभ्यास सहल

भारती विद्यापीठाचे संशोधन केंद्र-IRSHA, Pune अभ्यास सहल

भारती विद्यापीठाचे सुवर्ण महोत्सवी संग्रहालय, पुणे येथे अभ्यास सहल

भारती हॉस्पिटल ,सांगली-मिरज रोड, येथे अभ्यास सहल

वारणा डेअरी,वारणानगर, जि. कोल्हापूर येथे अभ्यास सहल

सीमा बायोटेक, तळसंदे जि. कोल्हापूर येथे अभ्यास सहल

रसायनशास्त्र विभाग

एक्सेल इंडस्ट्रीज, रोहा येथे भेट

समाज प्रबोधन सप्ताहनिमित्त पोस्टर सादरीकरण

बी.एस.सी भाग ३ (केमिस्ट्री बॅच २०२५-२६)

गोवा लोकसेवा आयोगाच्या निवड समितीत विषय तज्ज्ञ म्हणून डॉ. अमित सुपले

डॉ. टी. आर. लोहार गोवा विद्यापीठात 'रिफ्रेशर कोर्स' यशस्वीरीत्या पूर्ण

नेसरी महाविद्याल बी.एस्सी. अभ्यासक्रम बदल, मार्गदर्शक डॉ. अमित सुपले

भैतिकशास्त्र विभाग : शैक्षणिक सहल

अवकाश संशोधन केंद्र, पन्हाळा येथे शैक्षणिक सहल

प्राणीशास्त्र विभाग

जैव विविधता अभ्यास सहल (कृष्णा नदी)

राष्ट्रीय पक्षी दिन साजरा करताना...

सापांच्या प्रजातींची ओळख करून देताना डॉ. वर्षा कुंभार

मालवण येथे शैक्षणिक सहल

जागतिक निसर्ग संवर्धन दिन साजरा करताना

जागतिक वन दिन सप्ताहानिमित्त पोस्टर प्रदर्शन व रांगोळी स्पर्धेचे आयोजन

जिमखाना विभाग

अखिलकुमार खोत सांगली विभागीय क्रीडा स्पर्धा सर्वोत्कृष्ट खेळाडू

अखिलकुमार खोत अडथळा क्रीडा प्रकारांत प्रथम क्रमांक

आयरप्पा ब्याडगी द्वितीय क्रमांकाचे पारितोषिक

आयरप्पा ब्याडगी विभागीय क्रीडा स्पर्धेमध्ये द्वितीय क्रमांक

कृष्ण सुतार ऑल इंडिया इंटर युनिवर्सिटी क्रीडा स्पर्धेत निवड

केदार मगदूम कुस्ती स्पर्धेत तृतीय क्रमांक

तन्मय माळी आंतर विभागीय क्रीडा स्पर्धेत द्वितीय क्रमांक

निकिता पवार क्रीडा स्पर्धेत प्रथम व द्वितीय क्रमांक

जिमखाना विभाग

शुभम यादव विभागीय क्रीडा स्पर्धेते प्रथम व द्वितीय क्रमांक मिळविला

शुभम यादव सांगली विभागीय क्रीडा स्पर्धेचा अनुक्रम वेगवान धावपटू

सांगली विभागीय क्रीडा स्पर्धेत सर्वसाधारण विजेतेपद

माजी विद्यार्थिनी कु. मोहिनी विसापुरे महाराष्ट्र पोलीसपदी निवड

शूटिंगबॉल क्रीडा प्रकारच्या निवड चाचणी स्पर्धा महाविद्यालयाच्या मैदानावर यशस्वीरित्या पार पडल्या.

एन.सी.सी. विभागाची राष्ट्रीय पातळीवर दमदार कामगिरी

संकेत कोळी (इंडियन आर्मी)

अदित्य नलावडे (इंडियन आर्मी)

गुलाब पाटील (इंडियन एअरफोर्स)

समरजित पाटील (इंडियन आर्मी)

एन.सी.सी. विभाग

योग दिन २१ जून

मतदार जनजागृती अभियानांतर्गत रॅलीचे आयोजन

वंदे मातरम् गीत सादरीकरण : प्राचार्य विवेकानंद रणखांबे

छत्रपती शिवाजी महाराज जयंतीनिमित्त रॅलीचे आयोजन

एड्स जनजागृती रॅलीत विद्यार्थ्यांचा सहभाग

एन. सी. सी. दिनानिमित्त सायकल रॅलीचे आयोजन

'सार्ध शताब्दी' निमित्त वंदे मातरम् गीत गायन

'जागतिक नदी दिनानिमित्त' कृष्णा नदी परिसर स्वच्छता

रसायनशास्त्र विभाग

एम. एस्सी. भाग –२ ॲनालिटिकल केमेस्ट्री शुभेच्छा समारंभ

सूक्ष्मजीवशास्त्र विभाग

मराठी विज्ञान परिषदेचे सदस्य प्रा. मोहन मद्वाण्णा यांचे व्याख्यान आयोजित केले.

विनम्र अभिवादन

ग्रंथालय शास्त्राचे जनक डॉ. एस. आर. रंगनाथन जयंती

छत्रपती शिवाजी महाराज यांची जयंती साजरी करताना

माजी राष्ट्रपती भारतरत्न डॉ. ए.पी.जे. अब्दुल कलाम जयंती

२ ऑक्टोबर, महात्मा गांधी व लालबहादूर शास्त्री जयंती

२६ जून, राजर्षि शाहू महाराज यांची जयंती

क्रांतीज्योती सावित्रीबाई फुले यांना अभिवादन

विनम्र अभिवादन

लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे जयंती

सरदार वल्लभभाई पटेल यांना अभिवादन

महात्मा जोतिबा फुले जयंती

पंडित जवाहरलाल नेहरू यांच्या प्रतिमेचे पूजन

महाराष्ट्र दिन - १ मे २०२६

महाराष्ट्र दिन साजरा करताना

डॉ. महेश कोल्हाळ यांची लेफ्टनंटपदी नियुक्ती

विशेष सत्कार

सांगली जिल्हा परिषदेचे नवनिर्वाचित उपाध्यक्ष
मा. ऋषिकेश (दादा) भारती महेंद्र लाड यांचा सत्कार

कडेगांव पंचायत समितीचे नवनिर्वाचित सभापती
मा. डॉ. जितेश भैया कदम यांचा सत्कार

जरा विसावू या वळणावर - सेवानिवृत्ती समारंभ

प्रा. अरुण जाधव यांचा सत्कार

श्री. शिवाजी मोरे यांचा सत्कार

श्री. सुनील कुमठेकर यांचा सत्कार

मनोगत व्यक्त करताना सेवानिवृत्त सहकारी

एम.कॉम. भाग - २ : शुभेच्छा समारंभ

डावीकडून विभाग प्रमुख डॉ. अनिकेत जाधव, प्राचार्य डॉ. विवेकानंद रणखांबे, प्रा. ए. एस. पाटील आणि विद्यार्थी

भारताची जनगणना– २०२७ प्रशिक्षणार्थी प्राध्यापक

श्री. मनोहर शिंगाडे (निरीक्षक) नीट परीक्षा –२०२६ यांचा सत्कार

महाविद्यालयाच्या प्राणीशास्त्र विभागाचे माजी विभाग प्रमुख प्रा. सुरेश गायकवाड यांना यंदाचा 'कर्मयोगी पुरस्कार' प्रदान

डॉ. दादा पांडुरंग नाडे: भारती विद्यापीठ रिसर्च एक्सलन्स अॅवार्ड १० मे २०२६

डावीकडून कार्यवाह डॉ. विश्वजित कदम, ना. श्री. चंद्रशेखर बावणकुळे , ना. श्री. दादा भुसे, कुलपती डॉ. शिवाजीराव कदम

पीएच. डी. पदवी अंतिम प्रबंध सादर

स्नेहलता जाधव यांचा पीएच. डी. पदवी अंतिम प्रबंध शिवाजी विद्यापीठास सादर (मार्गदर्शक – प्रा. डॉ. सौ. जया कुन्हेकर)

संलग्नीकरणाचे नूतनीकरण २०२६-२७ साठी स्थानिक चौकशी समिती

डावीकडून – रसायनशास्त्र विभाग प्रमुख प्रा. डॉ.संजय पोरे, प्रा. डॉ. अशोक बन्ने, प्रा. डॉ.गजानन राशीनकर, प्राचार्य डॉ. विवेकानंद रणखांबे, प्राचार्य डॉ. मंजिरी मोरे– देसाई, उपप्राचार्य डॉ. अमित सुपले, प्रा. डॉ. गजानन माळी, डॉ. जया कुन्हेकर, सोबत प्राध्यापक व शिक्षकेतर कर्मचारी

Bharati Vidyapeeth, Pune

Bharati Vidyapeeth Bhavan, Lal Bahadur Shastri Marg, Pune - 411 030.
Phone : (020) 24325701, 24322279 Fax : (020) 24339121

Dr. PATANGRAO KADAM M.A., LL.B., Ph.D.

● Founder, Bharati Vidyapeeth ● Founder-Chancellor, Bharati Vidyapeeth (Deemed to be University), Pune

AT A GLANCE

EDUCATIONAL CAMPUSES :

● Pune ● Navi Mumbai ● Navi Delhi ● Panchgani (Satara) ● Sangli ● Karad ● Kolhapur ● Solapur ● Jawhar ● Jat

BHARATI VIDYAPEETH DEEMED UNIVERSITY : with 29 constituent units

Accredited with 'A+' Grade (2017) by NAAC | 'A' Grade University Status by MHRD, Govt. of India
Accredited (2004) & Reaccredited (2011) with 'A' Grade by NAAC

● Medical College, Pune ● Dental College & Hospital, Pune ● College of Ayurved, Pune ● Homoeopathic Medical College, Pune ● College of Nursing, Pune ● Yashwantrao Mohite College of Arts, Science and Commerce, Pune ● New Law College, Pune ● Social Sciences Centre (M.S.W.), Pune ● Yashwantrao Chavan Institute of Social Science Studies & Research, Pune ● Research and Development Centre in Pharmaceutical Sciences & Applied Chemistry, Pune ● College of Physical Education, Pune ● Institute of Environment Education & Research, Pune ● College of Engineering, Pune ● Poona College of Pharmacy, Pune ● Institute of Management & Entrepreneurship Development, Pune. ● Rajiv Gandhi Institute of Information Technology & Bio-Technology, Pune ● Interactive Research School for Health Affairs, Pune. ● Medical College & Hospital, Sangli. ● Dental College & Hospital, Navi Mumbai. ● Institute of Management & Research, New Delhi; ● College of Architecture, Pune; ● Institute of Hotel Management & Catering Technology, Pune; ● Yashwantrao Mohite Institute of Management, Karad; ● Institute of Management, Kolhapur; ● Institute of Management & Rural Development Administration, Sangli. ● Abhijit Kadam Institute of Management and Social Sciences, Solapur. ● Dental College & Hospital, Sangli ● College of Nursing, Sangli ● College of Nursing, Navi Mumbai.

FACULTIES / DISCIPLINES :

● Arts ● Science ● Commerce ● Engineering ● Medicine ● Dentistry ● Management ● Pharmaceutical Science ● Ayurved ● Homoeopathic ● Nursing ● Hotel Management ● Law ● Social Sciences ● Social Work ● Architecture ● Environmental Sciences ● Physical Education ● Kala (Art) ● Agriculture ● Biotechnology

INSTITUTE BRANCHES :

● Research Institutes - 3 ● Colleges (including proposed 2) : 50 ● Technical Institutes : 8 ● Junior Colleges :15 ● Primary Schools and High Schools (Marathi) : 40 ● Pre-Primary Schools and Primary Schools (English) : 20 ● Balvikas Mandir : 4 ● Public School : 1 ● Adivasi Vikas Ashram Shala : 1 ● I.T.I.(Girls) : 1 ● Other Sections : 17

ASSOCIATE INSTITUTIONS :

● Bharati Vidyapeeth English-Maths Exam Department ● Bharati Vidyapeeth's Bharati Printing Press ● Bharati Sahakari Bank Ltd. ● Bharati Madhyawarti Sahakari Grahak Bhandar Ltd. ● Sonhira Sahakari Sakhar Karkhana Ltd., Wangi, Kadegaon, Dist. Sangli ● Sagareshwar Sahakari Soot Girni Ltd., Kadegaon, Dist. Sangli ● Krishna Verala Sahakari Soot Girni Ltd., Kundal-Palus, ● Sou. Vijaymala Patangrao Kadam Mahila Auodyogik Sahakari Santha, Kadegaon, Dist. Sangli ● Mahatma Gandhi Hospital & Research Centre ● Bharati Vidyapeeth Medical Foundation ● Bharati Hospital & Research Centre ● Eye Bank ● Mobile Health Care Unit & Ambulance ● Foundation for Rural Development ● Bharati Vidyapeeth Krida Pratishthan ● Bharati Vidyapeeth Kala Academy ● Sonhira Milk Producers and Allied Agro Co-op. Soc. Ltd., Kadegaon ● Sonhira Co-op. Poultry Society Ltd., Kadegaon, Dist. Sangli

भारती विद्यापीठाची शैक्षणिक संकुले

MEDICAL COLLEGE

Dr. Patangrao Kadam Mahavidyalay, Sangli

COLLEGE OF ENGINEERING

DENTAL COLLEGE

YASHWANTRAO MOHITE COLLEGE OF ARTS, SCIENCE & COMMERCE, PUNE

AYURVED COLLEGE

HOMOEOPATHIC MEDICAL COLLEGE

NURSING COLLEGE

BHARATI HOSPITAL

ENVIRONMENT INSTITUTE

COLLEGE OF ARCHITECTURE

PHYSICAL EDUCATION

MANAGEMENT INSTITUTE

INFORMATION TECHNO. & BIO TECHNO

PHARMACY COLLEGE